

АДАБИЁТ 7

Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 7-уми
мактабҳои таълими миёнаи умумӣ

*Вазорати таълими халқи Ҷумҳурии Ўзбекистон ба нашр
тавсия намудааст*

Нашри нав

ТОШКАНД
2022

УЎК 821.222.8(075.3)
КБК 83.3(5Тож)я72
А 28

**ЎМЪАНАЗАР ЭШОНҚУЛОВ, СИРОЎДИДИН ХЎЎАҚУЛОВ, ИЛХОМ
ЭШОНҚУЛОВ, ХЎКМАТ ХЎКМАТОВ**

Муқарризон:

- Рўзиқул Ўмъаев** – омўзгори калони кафедраи методикаи таълими ибтидоии Донишгоҳи давлатии Бухоро;
- Бобомурод Ўўраев** – омўзгори калони кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии Бухоро;
- Наргис Нарзуллоева** – омўзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд;
- Шаҳноза Бозорова** – омўзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 30-юми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд;
- Мушарраф Хотамова** – омўзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд.

Адабиёт 7 [Матн]: китоби дарсӣ синфи 7 / Ў.Ш. Эшонқулов [ва диг.]. – Тошканд: Маркази таълими Республика, 2022. – 224-саҳ.

УЎК 821.222.8(075.3)
КБК 83.3(5Тож)я72

Макети оригиналӣ ва концепсияи дизайнӣ аз ҷониби хонаи эҷодии таъбу наشري «O'zbekiston» коркард шудааст.

Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби Республика ҷоп шудааст.

АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАӢӢР МЕШАВЕМ

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

БО ГУРӢҲ КОР МЕКУНЕМ

ЛОИҲА

ТЕСТ (PISA)

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

ISBN 978-9943-8373-7-9

© Маркази таълими Республика, 2022

МУНДАРИҶА

БОБИ I. ҚУДРАТИ САНЪАТИ СУХАН

Адабиёти бадеӣ ва фарқи он аз навъҳои дигари санъат	5
Сухан ва суҳангустарӣ дар таърихи адабиёт	9
Панду ҳикматҳо дар бораи забон ва суҳан	12

БОБИ II. ИНСОН, ТАБИАТ, ХУДШИНОСӢ

Васфи табиат дар осори насрии адибони муосир	14
Пӯлод Толис	17
Ҳикояи «Мӯрчак» аз повести «Тобистон»	18
Инъикоси ғояҳои инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ дар ашъори шоирони мумтоз ва муосир	23
<i>Назарияи адабиёт</i> : маълумот дар бораи гуманизм (инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ) дар асари бадеӣ	28
Абдулло Ҷаҳҳор	31
Ҳикояи «Ҳазору як чон»	32
Этел Лилиан Войнич	39
Порчаҳо аз асари «Ғурмағас» (қисми дуюм. Пас аз сздаҳ сол, боби якум) ..	40

БОБИ III. ЧАРОҒИ НИЁГОНРО ФУРӯЗОН ДОР!

Абулқосим Фирдавӣ	48
Абёти ватандӯстонаву меҳанпарастонаи шоир дар дostonҳои «Шоҳнома» ..	50
Достони «Рӯстам ва Исфадиёр»	55
<i>Назарияи адабиёт</i> : маълумот дар бораи қофия ва радиф	62
Баҳром Фирӯз	65
Ҳикояи «Муаллими саҳтгир»	66
Саттор Турсун	77
Ҳикояи «Ситораи қорвонкуш»	78
Ҳамид Ғулом	87
Ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо» (Қитъаҳо аз асар)	89
Расул Ҳамзатов	94
Порча аз асари «Доғистони ман» (ба тариқи ихтисор)	96
Бозор Собир	104
Мазмун ва мӯҳтавои ашъори Бозор Собир	106
Муҷассамаи Айни	108
Фарзанди деҳқон	109
<i>Назарияи адабиёт</i> : маълумот дар бораи вазнҳои шеърӣ	111

БОБИ IV. САДОҲО АЗ ГУЗАШТА

Унсуролмаолии Кайковус	117
«Қобуснома» ва аҳамияти таълимию тарбиявии он	118
Дар манфиати сафар (Ҳикоят)	119
Андар оини дӯст гирифтани	119
Ҳикоят	121
<i>Назарияи адабиёт</i> : маълумот дар бораи сачъ ва насри мусачҷаъ	123
Қамолуддин Ҳусайн Воизи Қошифӣ	126
Порчаҳо аз «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» ва «Анвори Суҳайлӣ»	127
Дар саховату эҳсон	128

Ҳикояи «Гунчишк ва Сусмор»	130
Фотеҳ Ниёзӣ	133
Порча аз романи «Вафо» (Боби дуюм)	135
Сорбон	144
Порча аз романи «Достони писари Худо»	145
<i>Назарияи адабиёт</i> : маълумот дар бораи роман	156
Мӯъмин Қаноат	159
Порча аз достони «Гаҳвораи Сино»	161
Абдулло Қодирӣ	164
Ҳикояи «Дар бузкашӣ»	165

БОБИ V. СИМОҲОИ МУХТАЛИФ

Ҳаким Карим	174
Ҳикояи «Одам дар халта»	175
Ҷумъа Одина	180
Порча аз қиссаи «Иншо дар мавзӯи озод»	181
Ҷонибеки Ақобир	191
Ҳикояи «Бибӣ ва набера»	192
Қамол Насрулло	198
Шеърҳои «Ҳоҳар», «Дур аз модар», «Ватан дар ҷон аст»	199-202
<i>Назарияи адабиёт</i> : маълумот дар бораи лирика (шеърҳои ғинаӣ)	203
Антон Павлович Чехов	207
Ҳикояи «Рафтори ноҷо»	210
Ношиноси пурасрор	212
Ошноии нав ва бисёр фараҳбахш	215
Мақсуд Қориев	217
Ҳикояи «Парастуҳо дар баҳор оянд»	218

БОБИ I. ҚУДРАТИ САНЪАТИ СУХАН

АДАБИЁТИ БАДЕӢ ВА ФАРҚИ ОН АЗ НАВЪҲОИ ДИГАРИ САНЪАТ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба адабиёти бадеӣ ва маънавияти инсон маълумот мегирем;
- дар бораи предмет, вазифаи маърифатбахшӣ ва тарбиявии адабиёт таассурот ҳосил мекунем.

Истилоҳи адабиёт аз калимаи арабии «адаб» гирифта шуда, маънояш одоб ва ахлоқ аст. Адабиёт ҷамъи адаб асту аз дониш, ҳунар ва маърифат далолат медиҳад. Ин аст, ки истилоҳи мазкурро аз ҳамин ҷиҳат бештар шарҳу тафсир кардаанд. Масалан:

1. Маҷмӯаи донишҳо, ки инсонро дар таълифи назму наср аз содир кардани ғалату хатоҳо нигоҳ медоранд; улуми адабӣ, ки иборат аз 12-15 навъӣ асосӣ аст.

2. Маҷмӯи осори хаттии халқе ё тамоми инсоният.

3. Осори хаттии ин ё он халқ, ки тарзи махсуси инъикоси маърифат дорад ва онро адабиёти бадеӣ ҳам мегӯянд.

Аз ин шарҳу тафсирҳо маълум мешавад, ки истилоҳи адабиёт дар ду маънӣ: васеъ ва маҳдуд истифода мешавад. Дар маънои васеъ ба доираи фаҳмиши адабиёт маҷмӯи осори хаттии халқ ё тамоми инсоният дохил мешавад. Ба ин маънӣ, осори хаттии ба тиб алоқамандро адабиёти тиббӣ, осори хаттии ба техника вобастаро адабиёти техникӣ ва осори хаттии ба сиёсат дахлдорро адабиёти сиёсӣ мегӯянд. Фаҳмиши адабиёт дар маънои маҳдуд ҳамчун истилоҳи хосса кор фармуда мешавад, ки осори хаттии бадеиро ифода менамояд.

Адабиёт аз се ҷинси асосӣ – эпос, лирика ва драма иборат аст. Мазмун ва шакли ҳар яки ин ҷинсҳо аз талаботи воқеият сар мезанад. Образу характерҳо (типҳо)-и асари бадеӣ дар таҷавури хонанда ягон амалиёту ҳаракат ва ҷунбиши ботиниеро намоиш дода, воқеиятро бо тобишҳои гуногун ҷилвагар месозад.

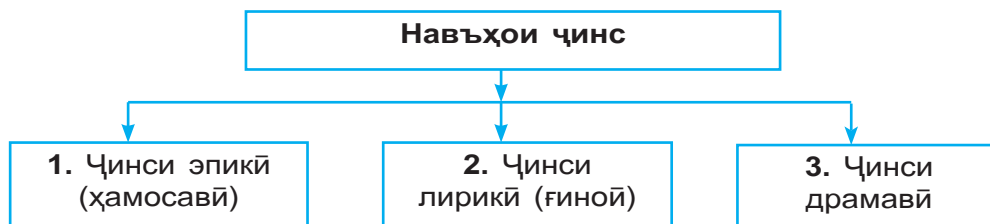
Бадеъ – ҳар чизи нав, тоза-баромад; аҷиб, ҳайратангез.

Улум – ҷамъи илм: улуми шеър, таърихи улум, улуми адабӣ.

Инъикос – акс ёфтан, намудор шудани шакли чизе дар ҷисми шаффоф, об, оина ва ғайра.

Маҳдуд – он чӣ ҳадду ниҳоят дорад.

занд. Образҳои асари адаби дар муҳити муайян ва вобаста ба талаботи ҳамон муҳит амал мекунанд. Маҷмӯи амалиёти инсон ва тақону ҷунбиши воқеаҳо сужети асарро ба вуҷуд меоранд. Пайванди дохилии ҷузъиёти асар композитсия (устухонбанди)-и онро ташкил мекунад...

Эпос	Лирика (ғиноӣ)	Драма
Калимаи юнонӣ буда, маъно-яш достони қаҳрамонӣ, ҳамосӣ ва ё маҷмӯи осори дostonҳои фолклорӣ мебошад.	Калимаи юнонӣ буда, он ҷинси бадеӣ, ки дар он эҳсосоти таассурот ва рӯҳияву ҳаяҷони шоир дар шакли назм ифода ёфтааст ва ё асарҳои бадеӣ, ки дар ин навъи назм эҷод шудаанд, асарҳои лирикӣ мебошад.	Калимаи юнонӣ буда, маъно-яш ҳаракат, амалиёт, намоишнома аст. <i>Асарҳои драмавӣ, одатан, барои сахнаи театрҳо офарида мешаванд ва онҳоро (пиеса-намоишнома) ва баъди ба намоиш гузоштанишон (спектакл) меноманд.</i>

Хулоса, адабиёт санъати сухан аст, ки ба мо таъсири маънавӣ расонда, ҳиссиёт ва андешаи моро ба ҷунбиш меовараду завқи бадеӣ мебахшад. Маҳз ҳамин дафтари ҳаёт – адабиётро илми адабиётшиносӣ меомӯзад.

Барои чӣ одамон санъатро пояи асосии зиндагӣ, манбаи хушбахтӣ ва завқи сафо мешуморанд?

Адабиётшиносӣ ва қисмҳои асосии он. Илме, ки пайдоиш, хусусиятҳои адабиёти бадеӣ, қонуниятҳои ҷараёни таърихи адаби ва асосҳои иҷтимоию ҳаётии онро меомӯзад, адабиётшиносӣ ном дорад. Дар маркази диққати ин илм бояд ки намунаҳои беҳтарини адабиёти мумтоз қарор гирад.

Адабиётшиносӣ аз се қисми асосӣ ва чанд қисми дигари ёридиҳанда иборат аст. Қисмҳои асосии он таърихи адабиёт, назарияи адабиёт ва танқиди адаби мебошад. Ба қисмҳои ёридиҳандаи он илмҳои чун сарчашмашиносӣ, матншиносӣ ва китобшиносӣ дохил мешаванд.

Фарқи адабиёти бадеӣ аз навъҳои дигари санъат. Адабиёти бадеӣ аз навъҳои дигари санъат бо усул ва тарзи эҷоди образҳо фарқ мекунад. Сабаби ин дар он аст, ки образҳои ада-

биёти бадеӣ бевосита ҳис карда намешаванд, ба назар наме-
намоянд, шунида намешаванд. Одам меъморӣ, расмкашӣ, рақс
барин навъҳои санъатро бевосита мебинанд, мусиқӣ ва сурудро
мешунавад. Инсон ҳангоми мутолиаи ҳикоя, қироати ғазал кӯшиш
менамояд, ки маъниҳои дар онҳо ниҳон бударо фаҳмад. Танҳо
баъди он образи бадеӣ – манзараҳои ҳаёти инсониро тасаввур
менамояд.

Адабиёти бадеӣ аз санъат чӣ фарқ дорад? Асоси адабиёти бадеиро
чӣ ташкил медиҳад?

Мусаввир ва ё ҳайкалтарош қиёфа ва пай-
караи одамонро офарида, ба туфайли тасвири
ҳолати маърифат ва ифодаи рӯю чашми вай ола-
ми ботинии ўро ба андеша мегирад. Рассом бо
қалами мўъҷизаосо, бо рангомезиҳои нақш расми
зебои ҳаётро мекашад ва манзараҳои дилфиро-
би табиатро ҷовидонӣ мегардонад. Ҳайкалтарош
муҷассамаи одамонро аз санг офарида, сурат ва
сирати онро ба муҳокима мегирад. Аммо на рас-
сом ва на ҳайкалтарош бо ин ҳама ҳунармандӣ
тамошобинро ба олами афкор, эҳсос ва сирру
асрори ниҳону мураккаби ботини одам шинос
карда наметавонанд. Онҳо ба воситаи намуди
зоҳирии аёнӣ бинандаро фақат то як андоза бо ҷаҳони ботинии
образ шинос месозанду халос. Аммо асари бадеӣ бар хилофи
маҳдудияти санъатҳои рассомӣ ҳайкалтарошӣ ба ҷойҳои нозук
ва дастнораси ниҳонхонаи олами ботинии инсон даст мезанад,
торҳои нозуки эҳсосоти ўро бо тамоми мураккабиҳояш ба ҷилва
меорад. Мусиқӣ низ аз бисёр ҷиҳатҳо ба назм наздик аст, аммо
он ҳам аз адабиёти бадеӣ фарқ дорад. Мусиқӣ монанди назм
ба дилу ҷони шунаванда роҳ ёфта, тобишҳои нозуки ҳиссиёту
кайфияти одамо фаро гирад ҳам, аммо дар бораи воқеа ва
рафти ҳодисаҳои тасвиршаванда тасаввуроти равшану мукам-
мал ба вучуд оварда наметавонад. Дар ин бобат он аз назм
оҷизтар аст. Ин вазифаи болоиро фақат каломи бадеъ, сухани
адабии тасвирӣ ба ҷо меоварад.

Фарқи адабиёти бадеӣ аз илм. Маълум аст, ки тафаккури
инсонӣ ду хел мешавад: илмӣ ва бадеӣ – эҷодӣ. Тафаккури илмӣ
аз тафаккури бадеӣ-эҷодӣ фарқи калон дорад. Илм ҳақиқати
зиндагиро ба тариқи ҷамъбастҳои илмӣ ва бо далелҳои мантиқӣ
ҷамъбаст мекунад. Санъату адабиёт бошад, олами ҳастиро ба
воситаи тасвири манзараю лавҳаҳои зиндаи воқеият, ба воситаи
образҳои бадеӣ нишон медиҳад. Аз ин рӯ, образро ҳамчун шак-

Маърифат –
илму дониш;
шинохтан, до-
нистан.

Мўъҷизаосо –
мўъҷизамо-
нанд, шабеҳи
мўъҷиза;
ҳайратовар.

ли дарк намудани ҳаёт ва инъикоси фикри санъаткор аломати фарқунандаи санъату адабиёт медонанд.

Фарқи илму адабиёти бадеиро аз ҳамин хусусияти асосии санъату адабиёт ҷустан ба мақсад мувофиқ аст. Маҳз барои ҳамин эҳсоси қабули шоир ва дақиқназарии мушоҳидакории ӯ амиқу рангин ва ҳаёлу фантазияш бою ғанӣ мебошад.

Вазифаи санъаткор исботи ҳақиқат набуда, дар образҳо нишон додани он аст. Ин ҷараёноро Гегел «санъат ба воситаи образ фикр намудан аст» гуфта буд.

Ба фикри В.Г. Белинский санъат монанди илм ба моҳияти объективи зиндагӣ чуқур ғӯта хӯрда, ҳодисаҳои ҳаётро низ таҳлил менамояд.

Санъаткор ҳам мисли олим аз мушоҳидаҳои худ хулосаҳо мебарорад. Аммо фарқи байни санъат ва илм «фақат дар сари усули омӯхтану кор кардани ин ё он мазмуни муайян аст».

Хулоса, ҳам асари илмӣ ва ҳам асари бадеӣ ба хонанда дар бораи қонуниятҳои ҳаёт донишу маърифат медиҳад. Ҷаҳонбинии хонандаро бо маълумоти саҳеҳ бой мегардонад. Аммо бар замми ин аҳамияти асарҳои бадеӣ боз дар он аст, ки ба тасаввуроти хонанда таъсир бахшида, фикр ва ҳисси наҷиби ӯро бедор менамояд. Ба ҳамин мақсад сухани бадеии нависанда бояд ҳамеша возеҳ, равшан бошад ва ҳуди суханвар бояд доимо кӯшиш кунад, ки ҳодисаҳои зиндагиро ба назари хонанда бо образҳои бадеии муассир намоён сохта, ба ҷисму ҷони он таъсир бахшад.

Фарқи адабиёти бадеӣ аз илм дар чист? Байни ҳамдигар муҳокима кунед.

Ба ин маънӣ хонандае, ки асарҳои Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдии Ҳофиз, Ҷомию Бедил, Айнию Лоҳутӣ, Мирзо Турсунзодаю Ҷалол Иқромӣ, Сотим Улуғзодаю Фазлиддин Муҳаммадиев, Лоиқу Бозор Собир ва Мӯъмин Қаноатро бемайлони мутолиа намекунад, ғояю мақсади муаллифони асарҳои бадеиро пай намебарад, оид ба образ ва образофарӣ тасаввуроти равшан надорад, бешубҳа, фикри мустақил ва саводи кофӣ ҳам надорад.

Ногуфта намонад, ки масъалаи саводнок будан, мунтазам омӯхтан, аз суханварони гузаштагонан байту ғазалҳои дилнишину пурҳикматро аз ёд доништан, пайвастании илму амал аз фазилатҳои олиҷаноби ниёгонан ҳисоб меёфт. Аз ин лиҳоз, ин масъала, ки байни мактаби таълими миёнаву олӣ мисли ҳалқаи пайвандгар амал мекунад, ҷӣ дар назди хонандагон, хатмкунандагони мактаби таълими миёна ва ҷӣ дар назди донишҷӯён — омӯзгорони оянда масъулияти ҷиддиро мегузорад.

Хуллас, таълиму тадриси адабиёти бадеӣ омӯзгорони онро водор мекунад, ки ҳамеша тафаккури бадеии худро дар сатҳи баланд нигоҳ доранд чӯян ва ҳамқадами замон бошанд. Инро замони истиқлоли миллӣ, муваффақиятҳои он, барномаи миллии тарбияи кадрҳо ва дигар дастурҳои маънавия маърифатӣ тақозо мекунад.

ПАНДУ ҲИКМАТ

Сухан захру позахру гарм асту сард,
Сухан талху ширину дармону дард.

Абӯшакури Балхӣ

Дар бораи хусусиятҳои санъат ва навъҳои маъмули он – рассомӣ, мусиқӣ ва театр маълумот диҳед.

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи хусусиятҳои санъат ва навъҳои маъмули он – рассомӣ, мусиқӣ ва театр маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

2. Доир ба фарқи шахси боодоб ва беодоб фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Дар бораи «адаб» ва навъҳои улуми адабӣ аз эҷодиёти суханварон байт ва панду ҳикматҳо ҷамъоварӣ намуда, бо кӯмаки волидайнатон шарҳу таҳлил кунед.

СУХАН ВА СУХАНГУСТАРӢ ДАР ТАЪРИХИ АДАБИЁТ

Барои адабиёт забон (сухан) воситаи асосӣ ва аслиҳаи аввалдараҷаи ифодаи мақсад аст. Ба қавли Насираддини Тӯсӣ «моддаи шеър сухан аст» ва ба қавли М.Горкий «нахустунсури адабиёт забон мебошад». Маҳз дар ҳамин маънӣ адабиёти бадеиро «санъати сухан» меноманд. Гарчанд воситаи аслиҳаи ифода дар навъҳои санъат гуногун бошанд ҳам, аммо мақсади ҳамаи навъҳои санъат як аст. Ин мақсад хизмат расондан ба одамон, бой гардонидани олами эмосионалӣ (рӯҳӣ) ва васеъ намудани ҷаҳонбинию маънавияти онҳост.

Аммо санъати сухан ба монанди рассомӣ ҳайкалтарошӣ, рақсу асари сахнавӣ образ ё воқеаи ба он алоқамандро якбора ба назари хонанда намоиш дода наметавонад. Ё ин ки мисли мусиқӣ фавран эҳсосҳои рӯҳиро бедор намуда, «дилро об кар-

да наметавонад». Аммо санъати сухан ба воситаи образҳо ҳам сифатҳои зоҳирию ботинӣ ва ҳам сифатҳои аёнӣ ҳам ниҳони асрорангези инсониро равшан ва аниқ ба тасвир мегирад.

Санъаткори бузурги сухан устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ қудрати мӯъҷизавии сухани худро дар ифодаи бадеии маънӣ ё чизу ҳодисаи мавриди тасвир ба қиёс аз санги хоро сохтани парниён (шоҳӣ) матои нафис пеши назар овардааст:

Қиёс –
андозагирӣ,
муқоиса.

Аз шоирон манам наванду навгувора,
Як байти парниён кунам аз санги хора.

Дар ин ҷо мурод аз «санги хора» чизи мавриди тасвир ва «парниён» таҷассуми бадеии он мебошад. Шоир гуфтани шудааст, ки ба воситаи қудрати мӯъҷизавии суханофаринии худ аз санги хоро парниён сохта, яъне кори ношуданиро анҷом дода метавонад.

Аз кадом адибон ё бузургонамон дар бораи сухан ё суханварӣ шеър ё панду андарзҳо хондаед ё медонед? Бо ҳамсинфони худ мубодилаи афкор кунед.

Дар асарҳои бадеие, ки хусусияти рамзиву фалсафӣ ба худ гирифтаанд, забони рамзу роз, пӯшидабаёнӣ, нисбат ба забони муқаррари гуфтугӯӣ афзалият дорад. Масалан, Ҷалолуддини Балхӣ дар бораи мақоми сухани ҳикматомез, пурмавъиза, ки талқини ойини ростӣ аз ин гуна алфоз рӯ ме-занад, меғӯяд:

Нардбони осмон аст ин калом,
Ҳар кӣ аз он дарравад, ояд ба бом.
Не ба боми чарх, к- он ахзар бувад,
Бал ба боме, к-аз фалак бартар бувад.

Ахзар – сабз,
кабуд; нилгун,
нилобӣ.

Суханвар мебояд, ки ба бовару эътимоди шунаванда арзанда бошад. Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ дар ин маврид барҳақ фармудааст:

Хирадро кору боре чун сухан нест,
Ҷаҳонро ёдгоре чун сухан нест.
Гаҳе лабро нишоти ханда орад,
Гаҳ аз дида нами андӯҳ борад.
Аз ӯ хандад лаби андӯҳмандон,
В-аз ӯ гирён шавад дилҳои хандон.

Хоҷа Ҳофиз ба суҳанони гарму саршор аз сафову имону ҳаяҷон ва омӯзанда дилбастагии зиёде дошта, чунин фармудааст:

Ғуломи он калимотам, ки оташ афрӯзад,
На оби сард занад дар суҳан ба оташи тез.

Ҳаким Низомии Ғанҷавӣ илми суҳанварӣ ва суҳанваронро чунин ситоиш кардааст:

Қофиясанҷон, ки суҳан баркашанд,
Ғанҷи ду олам ба суҳан даркашанд...

Яке аз шартҳои зарурии фанни суҳанварӣ ин аст, ки он чӣ суҳанвар эрод мекунад, бояд бо мақсаде ва ҳадафи муайяне баён карда шавад. Аз алфози парокандаву парешон бипарҳезад ва пухтаву санҷида суҳан бигӯяд.

Ба қавли Шайх Саъдӣ:

Суҳан бисёр дону андаке гӯй,
Якero сад мағӯ, садро яке гӯй.

Ба гуфти донишманди бузурги Юнони қадим Афлотун гуфтор бояд мавҷудияти зиндае бошад, яъне, сари ҳар мавзӯе суҳан гуфта шавад, бахшҳои зерин вуҷуд дошта бошад: оғоз, миёна, анҷом. Ин қисматҳо бояд ба ҳам дар робита ва таносуб бошанд, чунонки Шайх Саъдӣ гуфтааст:

Суҳанро сар аст, эй хирадманду бун,
Маёвар суҳан дар миёни суҳун,
Худованди тадбиру фарҳангу ҳуш,
Нагӯяд суҳан, то набинад хамӯш.

«Ҳар кӣ дар пеши суҳани дигарон афтад, то мояи фазлаш бидонанд, яқин аст, ки пояи ҷаҳлаш шиносанд».

Хоҷа Ҳофиз фармуда:

Бар бисоти нуктадонон худфурӯшӣ шарт нест,
Ё суҳан доништа гӯ, эй марди оқил, ё хамӯш.

Агар суҳанвар маҳорати хубе дошта бошад, шунавандагонро бо маслиҳату сӯҳбатҳои судманди худ аз саҳву хато бозмедорад, аз осебу зиён дур месозад ва ба роҳи рости дуруст ҳидоят мекунад.

Эрод – эътироз; нуқтагирӣ, айбҷӯй.

Суҳун – ҷамъи суҳан, суҳанон.

Абӯшакури Балхӣ дар боби қадру қимати сухан чунин оварда:

Шунидам, ки бошад забони сухан,
Чу алмоси буррову теғи куҳан...

Маънои суханҳои зерин: «Ҳар кӣ дар пеши сухани дигарон афтад, то мояи фазлаш бидонанд, яқин аст, ки пояи ҷаҳлаш шиносанд»-ро шарҳу эзоҳ диҳед.

Бадеияти шеърро санъатҳои сухан ба вуҷуд меоваранд. Ҳар як адабиёт, хусусан адабиёти ғании мумтози тоҷик, дорои хазинаи бузурги санъатҳои сухан аст, ки шоиру нависандагон дар асарҳои худ аз онҳо эҷодкорона истифода мебаранд. Шеършиносони гузашта навъҳои зиёди санъатҳои суханро муайян карда, ба ҳар яке аз онҳо ном ниҳодаанд, яъне истилоҳи махсуси онро ба вуҷуд овардаанд. Ҳар як санъати сухан дақиқан омӯхта шуда, хелҳои он муайян гардидааст.

ПАНДУ ҲИКМАТҲО ДАР БОРАИ ЗАБОН ВА СУХАН

Ҳар сухане, ки аз фикр холист, лағв аст ва ҳар назаре, ки аз ибрат холист, лаҳв аст.

* * *

Доно ба иморати сухан машғул аст, нодон ба иморати бадан.

* * *

Ҳеч гавҳаре зеботар аз сухани некӯ натавонад буд.

* * *

Заҳми синон бар тан асту заҳми сухан бар ҷон.

* * *

Зи ҳарфи ҳақ нашавад ранҷа марди донишвар.

* * *

Он чӣ дар дил аст, бар забон ояд.

* * *

Калтак ба гӯшт расад, сухан ба устухон.

* * *

Аз заҳми сухан заҳми табар беҳ.

Лағв – сухани беҳуда.

Лаҳв – мояи саргармӣ ва бозӣ; лаҳву лаъб – шӯхию бозӣ.

Синон – сарнайза, оҳани тезе, ки ба нӯги найза шиносонанд.

* * *

Сухан оинаи марди сухангӯй.

* * *

Забон дар даҳон посбони сар аст.

* * *

Забон тарҷумони дил аст.

- Тест (Pisa)

1. Сухани зерин: «Моддаи шеър сухан аст» ба қалами кадом адиб мансуб аст?

			
Насираддини Тӯсӣ	Максим Горкий	Ҳофизи Шерозӣ	Саъдии Шерозӣ

2. Сухани зерин: «Нахустунсури адабиёт забон мебошад» ба қалами кадом адиб тааллуқ дорад?

			
Саъдии Шерозӣ	Насираддини Тӯсӣ	Ҳофизи Шерозӣ	Максим Горкий

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Барои ба ҳунари суханварӣ соҳиб гардидан, кадом шартҳоро доништан ва риоя намудан лозим аст? Оё истеъдод ё санъати суханварӣ азалию модарзодист? Доир ба ин масъала фикрҳои худро баён кунед.

БО ГУРҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Омилҳои асосии сухандонӣ ва баёни каломи фасеҳ кадомҳоянд? Дар боби ягон мавзӯ барномаи хешро мустақилона мураттаб созед.

2. Баҳри парҳез кардан аз изтиробу ҳаяҷон ва тарсу ҳарос дар вақти суханронӣ чӣ бояд кард?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҷамъоварӣ кардани панду ҳикмат ва шеърро зарбулмасалҳои халқӣ дар бораи «сухан» ва «забон» аз эҷодиёти суханварони пешин тавсия мешавад.

БОБИ II. ИНСОН, ТАБИАТ, ХУДШИНОСӢ

Табиат зердасти халқи озод,
Чунин аст иқтидори одамизод.

ВАСФИ ТАБИАТ ДАР ОСОРИ НАСРИИ АДИБОНИ МУОСИР

Мо дар ин мавзӯ:

- муқаддас будани табиатро дониста мегишем;
- бо намунаи эҷодиёти адибони тоҷик доир ба табиат ошно мегардем.

Васфи табиат аз ҷумлаи он мавзӯҳоест, ки гумон аст, ягон адиб дар эҷодиёти худ онро сарфи назар карда бошад. Маҳз манзараҳои мафтункунандаи табиати рангин аст, ки бо сиру асрори ҳайратовари худ илҳами ҳазорон адибонро меорад. Адибон дар васфи табиат барои он мепардозанд, ки манзараи зебоеро боз ҳам зеботар баён кунанд, агар гӯшаи торикеро тасвир карданӣ бошанд, пас талош мекунанд он ҷо нуре ёбанду онро хотирмон ба қалам диҳанд. Адиби соҳирқалам, хангоми тасвири табиат ба ҳамон нуктаҳое эътибор медиҳад, ки дар бисёр маврид аз назари мо дур ва аз фаҳмишамон дар канор мондаанд. Вобаста ба табъ, завқ ва истеъдоди асарофари адиб, инчунин андозаи меҳре, ки ӯ ба табиати зинда дорад, ҳар як гӯшаи ҷойе, обу дарахту сабзаи маҳале, шукуфтани гулҳои чамане, навои паррандаҳои зебопару хушхони боғе, тобиши мӯъҷизаосои фаслҳои сол ва мисли инҳо сурати тоза, ҷолиб ва мафтункунандаро мегиранд.

Соҳир –
сеҳркунанда,
афсунгар.

Дар байни мардуми форснажод ягон суннате, ҷашне ва маросиме чун Наврӯз барои хурду бузург мардумитар ва ба дилу дидаи инсонҳо наздиктар, ба кишоварзӣ ва муҳити зист муфидтар вучуд надорад. Чунки Наврӯзро рӯзгори моддӣ, диди фалсафиву эстетикӣ ва ҷаҳонбинии озодандешиву башардӯстии мардум ва бинишу фаҳмиши тақвимиӣ ниёгонамон ҷиҳати сомон бахшидани корҳои кишоварзиву чорводорӣ, дӯст доштани зебоиву муҳити зист ва покиву беолоишӣ, ободии оламу одам ва арҷ гузоштани инсон ва растагорӣ аз норасоиҳо тавлид намудааст. Доир ба ҷашни хуҷастапаю оламафрӯз ва фархундаи Наврӯз фарҳангнигорон, бузургони аҳли адаб ва хоссатан шоирону нависандагон, таърихнигорон, мусиқидонону мусаввирон дар тӯли таърихи тамаддуни мардумони ориёитабор асарҳои бадеиву илмӣ ва суруду оҳангҳои дилошӯб эҷод намудаанд. Ва маҳз мавзӯи табиати баҳор ба ин иди муборак саҳт алоқаманд мебошад. Инъикоси ҷашни Наврӯз дар эҷодиёти шифохӣ, хоссатан дар назми шифохии халқамон мақоми барҷаста дорад.

Дар адабиёти муосири тоҷик низ ин мавзӯ ба таври васеъ дар ашъори шоирону нависандагон интишор ёфтааст. Ҳар як шоир васфи табиатро бо услуб ва сабки ба худ хос тавзеҳ додааст. Дар мавзӯи табиат ва муҳофизати он нависандагони барҷастаи адабиёти тоҷик осори зиёде ба мерос гузоштаанд. Дар ин бора, нависандагоне, ба мисли Садриддин Айни, Абулқосим

Муфид –
фоиданок,
нафъовар,
фоидабахш.

Лоҳутӣ, Сотим Улуғзода, Ҷалол Икромӣ, Раҳим Ҷалил, Пӯлод Толис, Ҳаким Карим, Ҳоҷӣ Содик, Абдулҳамид Самад, Сорбон, Баҳманёр ва дигарон дар асарҳои худ ишораҳо кардаанд.

Фаҳмиши шумо дар бораи табиат чӣ гуна аст? Бо се-чор ҷумла эзоҳ диҳед.

Яке аз нависандагони шинохтаи адабиёти муосири тоҷик Баҳром Фирӯз дар ҳикояву повестҳо ба таҳқиқи ботинӣ ва ҷузъиёт-бандии равонӣ майл дорад ва дар асоси сужети камвоқеа ба падидаҳои дарунии хислати инсон мутаваҷҷеҳ гардида, моҳияти инсонӣ ё ғайриинсонии онро падида меорад. Биниши Баҳром Фирӯз ба равияе аз насри солҳои 70-80-уми асри XX тааллуқ дорад, ки ҷустуҷӯҳои эҷодӣ барои дар ҳастии хонанда устувор кардани пояҳои тасаввуроти халқ оид ба маънавияту ахлоқ ва ҷамъияту табиат равона шудааст. Дар повести «Ту танҳо не» муносибат ба табиат санги маҳаки арзиши инсонии қаҳрамон қарор ёфта, масъалаи «инсон ва табиат» чун ҷузъи муҳими иртиботи «инсон ва ҷамъият» ба миён гузошта шудааст.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Худи шумо кадом намуди сарвати табииро дӯст медоред?
2. Дар бораи навҳои табиати атроф бо се-чор ҷумла фикри худро баён намоед.
3. Васфи табиат боз дар эҷодиёти кадом адибони муосир тасвир ёфтааст? Аз адабиёти иловагӣ истифода бурда, маълумот пайдо кунед.

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Ки номи бузургон ба зиштӣ барад.

Саъдӣ

ПҶЛОД ТОЛИС

Мо дар ин мавзӯ:

- мухтасари ҳаёт ва эҷодиёти нависандаро меомӯзем;
- бо мазмун ва моҳияти ҳикояи «Мӯрчаяк»-и Пӯлод Толис шинос мешавем;
- сужети ҳикояро муҳокима менамоем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Пӯлод Толис яке аз нависандаи барҷастаи адабиёти муосири тоҷик мебошад. Вай 24-уми августи соли 1929 дар шаҳри Хуҷанд таваллуд шудааст. Пас аз хатми мактаби миёна дар матбааи шаҳри Ленинобод ҳуруфчин шуда кор мекунад. Вай инчунин ҳунарпешаи театри драмавӣ, ходими адабӣ ва мудирӣ шӯъбаи рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод», муҳаррири нашриёти давлатии Тоҷикистон низ будааст. Пӯлод Толис факултети таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии

Тоҷикистонро хатм намудааст. Аз соли 1953 ба ҳайси котиби масъул, дертар сармуҳаррири маҷаллаи «Шарқи Сурх» кору фаъолият мекунад. Вай бо осори худ дар пешрафти насри тоҷик саҳми назаррас гузоштааст. Аввалин ҳикояашро дар соли 1946 навиштааст. Пӯлод Толис 17-уми сентябри соли 1961 аз олам ҷашм пӯшидааст.

Садриддин Айнӣ навиштаҳои Пӯлод Толисро борҳо хонда ба эҷодиёти нависандаи ҷавон баҳои баланд додааст. Зеро аксари қаҳрамонони асарҳояш аҳли меҳнаткаш, коргарони ҷавон, деҳқонону зиёиёни шаҳру деҳот ва донишомӯзони мактабӣ мебошанд. Осори баргузида ва китобҳои «Чароғҳо» (1948), «Ҳикояҳо» (1952), «Дар сари роҳи калон» (1954), «Ҳикояҳои даҳ сол» (1957) пайиҳам нашр шудаанд. Дар соли 1950 қиссаи аввалини вай бо номи «Ҷавонӣ» ба таъъ расида, сазовори истиқболи гарми хонандагон гардидааст. Асари тарҷумаиҳолии ӯ «Тобистон» мебошад, ки аз ҳаёти вазнину талхи тоҷикбачагони солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ нақл мекунад. Пӯлод Толис дар офаридани образи харак-

тери хурдсолон маҳорати беандоза доштааст. Вай олами ботинии қаҳрамонони ҷавонашро ба таври зебову дилкаш дар осораш таҷассум намудааст. Маҳз аз ҳамин сабаб хонандагони эҷодиёти вай хеле зиёд будаанд. Осораш ҳанӯз дар давраи зиндагиаш даст ба дасти мухлисонаш гашта буд. Қиссаи «Тобистон» ба забонҳои русӣ, ўзбекӣ, литвонӣ, эстонӣ, қирғизӣ тарҷума ва чоп шудааст. Дар заминаи он филми ҳунарии «Тобистони соли 1943» таҳия мегардад. Вай асарҳои «Бузичаи ман» (1950—1970), «Бачагони қишлоқи мо» (1950), «Мўрчаяк» (1952, 1961, 1972), «Ҳикояҳо барои бачагон» (1957)-ро дар мавзӯҳои гуногун барои хурдсолон навиштааст. Аз сабаби он ки онҳо хеле хонданибобанд, баъзе аз он асарҳо такроран чоп карда шудаанд. Навиштаҳои вай дар маҷмӯаи «Повесту ҳикояҳо» (1966) ва осори дучилдааш (1975—1976) чоп шудаанд. Нависандаи ҷавон тарҷумони моҳир низ будааст. Вай осори А. Герсен, А. Чехов, М. Горкий ва дигаронро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст. Имрӯз ҳам мухлиси эҷодиёти вай кам нестанд, тамоми осорашро бо маҳбубият ва дӯстдорӣ пайваста меҳонанд.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «МЎРЧАЯК»

(Аз повести «Тобистон»)

Буд, набуд, ду мўрчаяк буд. Ҳар дуяш ҳам як хел, ду қатра об барин. Номии яктааш Калонаку номи дигараш Майдаяк.

Оё шумо боре ҳам ҳаракати мўрчаҳоро мушоҳида кардаед?

Калонак бисёр боақлу вазнин буд. Вай худахро ба падараш монанд карданӣ мешуд. Худи падараш барин мўйлабчаҳояшро оҳиста, савлат катӣ мечунбонд. Падараш барин якта-якта, саросема нашуда қадам мемонд. Кам гап мезад. Ҳамеша ба хона ё пӯчоқи донак, ё мағз, ё донаи биринҷеро кашола карда меовард.

Аммо Майдаяк ин хел набуд. Вай бисёр шӯх буд. Аз хона гу-рехта, ба ҷойҳои дур мерафт. Бо мўрчаякони дигар занозаниву часпачаспӣ мекард. Гӯштин мегирифт. Ба хона бисёр вақт бо дасти хушк меомад.

Як рӯз Калонаку Майдаяк аз хонашон берун баромаданд. Ҳаво гарм ва офтоб баланд буд. Дар ин гуна рӯзҳо кори мўрчаҳо авҷ мегирад. Онҳо тамоми баҳору тобистону тирамоҳ хӯрок ҷамъ мекунанд, то ки дар зимистон гурусна намонанд.

Майдаяк аз қафоии Калонак рафта истода хаёл мекард, ки чӣ тавр карда чашми акаашро хато кунаду гурезад. Вай бо ҳамин

хаёл дар паси санге пинҳон шуд. Аммо Калонак зуд ўро ёфту аз гарданаш сахтакак пучида гуфт:

– Боз гурехтанӣ ҳастӣ, гарданғафс?

– Не, – гӯён ҷавоб дод Майдаяк паси гарданаши хорида, – ба назарам дар назди санг гандум будагӣ барин намуд.

– Ҳушёр бош, фиребгар! – гӯён Майдаякро огоҳ кард Калонак, – ин дафъа гурезӣ, то мурданат дошта мезанам!

– Хуб, тавба кардам, – гуфт Майдаяк, – дигар намегурезам. Аммо худаи боз дар фикри гурехтан буд.

Дар ин вақт аз пеш як мўрчаи пир баромада монд. Ин мўрча падари Калонаку Майдаяк буд. Вай як донаи калони биринҷро кашола карда меовард.

– Ҳа, куҷо меравед? – гуфта пурсид ӯ.

– Ба шикор баромадем, дада, – гӯён ҷавоб дод Калонак. – Лекин Майдаякатон гурехтанӣ шуда истодааст.

– Ҳа, ту сарсаҳтча! – гуфт мўрчаи пир ва Майдаякро оҳистекак пучида монд. – Дигар нагурез, вагарна модарат танбеҳатро медиҳад!

– Хуб, намегурезам, – боз паси гарданаши хорида ваъда дод Майдаяк.

Мўрчаи пир ба Калонак нигоҳ карда гуфт:

Мўрчаяк чаро фикри гурез мекард? Падараш чаро вайро пучид? Вай ба падараш чӣ ваъда дод? Фикратонро бо ҷумлаҳои кӯтоҳ баён намоед.

– Рост бо ҳамин роҳи ман омадагӣ рафтан гиред, дар он ҷо зане биринҷ тоза карда нишастааст. Гирду пешаш пур аз биринҷҳои бомазза. То бегоҳ анборчаамонро хеле пур карда мегирем. Шитоб кунед, тезтар қадам монед!

– Хуб, дада, – ҷавоб дод Калонак боадабона.

Мўрчаякон боз ба роҳ даромаданд. Баъд аз хеле роҳ гаштан, пурсида-пурсида, кони биринҷҳои бомаззаро ёфтанд. Зане

нишаста биринч тоза мекард. Аз табақи вай донаҳои калону хурди биринч борон барин мерехт.

– Ту ана ин хурдтарашро гир, ман ана ин калонтарашро, – гуфт Калонак ба Майдаяк.

Майдаяк гап назада, биринчдоноро газида кашола кард.

«Аз афти кор, имрӯз бозӣ накарда мемонам» мегуфт ӯ дар дилаш.

Аммо дар нисфи роҳ дид, ки Калонак бо донаи биринч овора шуда ба ӯ нигоҳ намекунад. Ёро фаромӯш кардааст.

Майдаяк дарҳол бораширо партофту ба тарафе гурехта рафт. Вай хеле давида, аз роҳаш бозистод ва ба ақибаш нигоҳ кард. Дид, ки Калонак наменамояд.

Ана акнун бозӣ кардан мумкин!

Ногоҳ Майдаяк чӯрааш Пурхӯрро дида монд.

Пурхӯр рӯзе як анборча чормағзо паққос хӯрда буд. Аз ҳамон вақт номаш Пурхӯр шуда монда буд.

– Ёй Пурхӯр! – гӯён фарёд зад Майдаяк, – гӯштин мегири?

– Вақтам нест, – гуфт Пурхӯр дар ҷавоб, – барои чормағз ме-
равам. Дар он ҷо духтараке чормағз шикаста нишастааст.

– Тарсидӣ? Тарсончак!

– Ҳой Майдаяк, доништа гап зан! – гуфт бо қаҳр Пурхӯр, – чу-
нон дошта занам, ки то соли дигар аз ёдат набарояд!

– Биё, набошад, гӯштин гирем, кани, кӣ киро дошта мезанад!
– гӯё боз ба қитиқи Пурхӯр расид Майдаяк.

– Вақтам нест-дия, набошад чунон боб кунам, ки!.. – гуфт боз
Пурхӯр.

– Фақат «занам, ки занам, ки» мегӯию худат метарсӣ! – гуфт
Майдаяк.

– Ман метарсам? – гуфт Пурхӯр чашмонашро алобуло карда.

– Биё, набошад! Чунон бардошта занам, ки худат боракалло гӯй!

– Мебинем! – гуфт Майдаяк аз миёни Пурхӯр гирифта. Аммо
Пурхӯр ногоҳ «исто, исто!» гӯён дастони Майдаякро аз миёнаш
кушода партофт.

– Агар ман туро афтонам, ба ман чӣ медиҳӣ? – гуфт ӯ.

– Чӣ медиҳам? Ту аввал маро афтон, баъд гап зан! – гӯён
ҷавоб гардонд Майдаяк.

– Не, – розӣ нашуда гуфт Пурхӯр, – ту афтонӣ – ман ба ту
ҷойи чормағзо нишон медиҳам. Ту-чӣ?

– Хайр ман ҷойи биринҷро нишон медиҳам! – гӯён ба шарти
ӯ розӣ шуд Майдаяк.

Мӯрчаякон аз миёни якдигар гирифтанд.

Майдаяк зӯр мезад, ки Пурхӯрро афтонад.

Пурхӯр бошад, зӯр мезад, ки Майдаякро афтонад.

Мӯрчаякон ҳай зӯр мезаданд, ҳай зӯр меза-
данд!.. Чангу ғубори кӯча ба осмон дакка зад.

Дакка – зарб,
пахн шудан;
садама.

– Ҳа!.. – зӯр зада фарёд мекашид Майдаяк.
– Ҳа!.. – зӯр зада дод мегуфт Пурхӯр. Дар охир Майдаяк зӯр баромаду Пурхӯро афтонд.

– Акнун ҷои чормағзро нишон медиҳӣ! – гӯён талаб кард Майдаяк.

– Не, нишон дода наметавонам, – гуфт дар ҷавоб Пурхӯр.
– Агар ман ба ту ҷои чормағзро нишон диҳам, падарам маро мекушад.

Майдаяк Пурхӯро тарсонда гуфт:

– Набошад, боз ба хок ғелонда мезанам!

– Хайр... – ночор розӣ шуда гуфт Пурхӯр, – биё, рафтем.

Пурхӯр Майдаякро ба ҷои чормағз сар карда овард. Он ҷо чормағз чунон бисёр будааст, ки!..

Майдаяк аз чормағз каме хӯрда дид. Ҳай, ҳай! Аҷаб чормағзи бомаза!..

Кадомашро мегири, – гуфт Пурхӯр.

– Аз ҳама калонашро! – ҷавоб дод Майдаяк ва чормағзпораеро, ки аз ҳудаш даҳ баробар калон буд, ҷудо карда гирифт.

– Хайр, зудтар аз ин ҷо дафъ шав, набошад ҳардуюмон ҳам ба бало мемонем! – гӯён Пурхӯр чормағзпораи хурдакакero кашола карда рафт.

Майдаяк ҳам аз як кунҷи чормағзпора газида, ба роҳ даромад.

Чормағзпораи калон бисёр вазнин буд. Майдаяк ба обу арақ ғутид. Дасту пояш ба дард даромаданд. Аммо вай мардигарию аз даст навода, чормағзпораро ба сӯи хонашон мекашид.

Хеле роҳ гашт. Ана, аз дур хонашон ҳам намудор шуд!

Майдаяк камтар дам гирифт ба боз чормағзпораро газида пеш кашид. Аммо натавонист. Вай хеле монда шуда, аз мадор рафта буд.

Майдаяк дар қаҳр шуду чормағзпораро аз болотараш газида кашид.

Дафъ – дур кардан, рафъ кардан, нест кардан.

Агар дар байни шумо ҳам касе дар ваъдааш наистад, ҷи чора медиҳед?

Ногоҳ чормағзпора бар болои ҳуди Майдаяк ғелид ва ўро ба замин пахш кард. Тамоми устухонҳои бадани Майдаяк шақаррос зада рафт.

– Вой, вой! – дод зад Майдаяк. – Вой мурдам!.. Вой, вой!

Майдаяк аз тағи чормағзпора баромаданӣ шуда хуб зӯр зад. Аммо зӯраш нарасид. Баръакс, чормағз ўро боз сахттар ба замин зер кард.

– Ёрӣ диҳед!.. – гӯён фарёд кашид Майдаяк ва пеши чашмонаш торик шуда, аз ҳуш рафт.

Майдаяк чашмашро кушода, хуашро дар хонаашон дид. Дар гирди ӯ падараш, модараш, Калонак, Пурхӯр, бобою модаркалонаш, холаву холабача ва аммаву аммабачаҳои бисёраш ҷамъ шуда буданд.

– Ба ҳуш омад! – гӯён модари Майдаяк аз шодӣ гирифта фиристод.

– Ҳа, ту сарсаҳтча! – гуфт бар болои сари ӯ ҳам шуда падараш. – Қариб мурда будӣ-я!.. Хайрият, ман фарёдатро шунида, ба ёрӣ давидам!

– Аз зӯри беҳуда миён мешиканад! – гӯён ба гап ҷамроҳ шуд бобои Майдаяк. – Ту бояд омада, ба мо ҷойи чормағзро хабар медодӣ, ҷамаамон якҷоя шуда чормағзҳои аз ин калонтарро ҳам кашонда меовардем. Аммо ту бошӣ, ба чормағзи аз худат даҳ баробар калон зӯр зада, қариб мурда будӣ. Коратро доништа кунӣ намешуд? Акнун минбаъд аз Калонак дур нашав! Фаҳмидӣ?

– Дигар намекунам гӯй! – гуфт модари Майдаяк.

Майдаяк гапҳои бобояшро нағз фаҳмида буд. Аз кардааш худаш ҳам пушаймон буд. Аммо ба иқрор шудан гарданаш ёрӣ намедод, шарм медошт.

Вай бардурӯғ «Э вой дастакам!» гӯён рӯяшро ба тарафи девор гардонд.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Саҳтгирии мӯрчяки Калонак нисбат ба Майдаяк аз рӯйи чӣ буд?
2. Чаро Пурхӯр дар ибтидо ба ваъдааш вафо накард?
3. Ба хонаи Майдаяк ҷамъ шудани наздиконро чӣ гуна мефаҳмед?
4. Оё ҳаёти мӯрчякон ба одамон монандӣ дорад?

ЛОИҲА

Тасаввур кунед, ки дар асоси ҳикоя мубоҳиса ташкил карданиед. Ба гурӯҳҳо тақсим шавед.

Гурӯҳи 1	Калонак	Қадам ҳислатҳои вай ба шумо писанд аст? Онро бо панҷ ҷумла дар дафтарамон менависем.
Гурӯҳи 2	Майдаяк	Панҷ ҷумла доир ба ҳаракатҳои гапнодароии он менависем.
Гурӯҳи 3	Пурхӯр	Образи вай дар ҳикоя чӣ гуна тасвир шудааст? Бо панҷ ҷумла дар дафтар менависем.

ИНТИХОБШУДАГОН

Онҳо оё ба кушода додани моҳияти асар ёрӣ мерасонанд?

Тани одамӣ шариф аст ба ҷони одамият,
На ҳамин либоси зебост нишони одамият.

Саъдӣ

ИНЪИКОСИ ҒОЯҲОИ ИНСОНДҶУСТӢ ВА ИНСОНПАРВАРӢ ДАР АШӢОРИ ШОИРОНИ МУМТОЗ ВА МУОСИР

Инсонпарварӣ – мафҳуми шаъну шарафи инсон, озодӣ, хушбахтӣ, баробарӣ, ғамхорӣ дар бораи фароҳам овардани шароит барои амалӣ гардидани тамоми фазилатҳои инсондҷустӣ мебошад. Бинобар ин, аз ҳама арзишмандтарин махлуқ дар ҷаҳон инсон аст. Аз ин рӯ, тамоми мавҷудот бояд ба инсон, бахту саодати вай хизмат кунад. Тақдири инсон, манфиати халқ, ғамхорӣ дар бораи халқи мамлакат масъалаҳои асосии инсонпарварӣ мебошанд.

Фазилат – бартарӣ, болотарӣ, афзалият; хубӣ, некӣ.

Махлуқ – офаридашуда, халқшуда.

Ақидаҳои инсонпарварӣ таърихи дуру дароз доранд. Онҳо кайҳо боз дар эҷодиёти халқ, адабиёт, таълимоти динию фалсафӣ дар шакли орзуҳои бахту саодат ва ҳақиқату адолат инъикос ёфтаанд.

Дар тӯли асрҳо ақидаҳои инсонпарварӣ бо номи гуманизм инкишоф ёфтанд. Ин истилоҳ бори аввал дар асри XIX истифода шудааст. Дар ибтидои асри XX дар илм мавриди истифода қарор гирифт ва то нимаи садаи бистум беадолативу нобаробарии ҷамъиятро интиқод мекард. Баъди ҷанги дуҷониба ҷаҳон дар тараққиёти ҷомеа дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд, дар роҳи инсонпарварии ҳақиқӣ қадамҳои ҷиддӣ гузошта шуданд. Инро дар Эъломия ва санадҳои созмонҳои байналмиллалӣ, минтақавӣ ва байнидавлатӣ, аз қабيلي СММ, ЮНЕСКО дидан мумкин аст. Инсонпарварӣ ба яке аз қоидаҳои ҳаёти ҳар як давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ табдил ёфта истодааст.

Кишвари Ўзбекистон сиёсати худро дар асоси шароит, талабот, қоидаҳои инсондҷустӣ, таҷрибаи пешқадами кишварҳои Шарқу Ғарб пеш мебарад.

Мафҳуми инсон дар тафаккури шумо чӣ гуна аст? Инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ аз чӣ маншаъ мегиранд?

Гуманизми Саъдии Шерозӣ. Инсондӯстӣ, башардӯстӣ монанди як хати сурх аз байни «Куллиёт»-и Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ мегузарад. Ин ғоя яке аз рукнҳои асосии осори бузургони асрҳои пешин ва хусусан дини мубини ислом аст. Ҳанӯз дар ҳадисҳои Расули Акрам (с.а.в) ин масъала ёд шуда буд. Масалан, дар ҳадисе омада, ки мӯъминон мисли аъзои як пайкаранд. Оре, ҳамин тавр ҳам буданд. Агар ин тавр намебуданд, ислом ин тавр машҳур намешуд. Шайх Саъдӣ бошад, ҳамин ғояро инкишоф дода, пас аз ҳафтсад сол чунин гуфтааст:

Мубин – равшан, пок, соф.
Пайкар – тан, бадан, ҷисм.

Банӣ Одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту к- аз меҳнати дигарон беғамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ.

Бояд донист	Мисол
Ҳадис (суханоне, ки аз ҷониби Расули Акрам гуфта шудаанд).	Мӯъминон мисли аъзои як пайкаранд
Одоби ҳасана	

Агар ин ду гуфтаро дар қиёс бисанҷем, маълум хоҳад гашт, ки Шайх Саъдии бузургвор маънии ҳадисро боз ҳам пурдоманатар ва ҷолибтар гардондааст. Аз ҳамин нигоҳ сухани Саъдӣ тафсири ҳадис аст ва Шайх инсонҳои сайёро ба аъзои пайкари як одам, ба як гавҳар шабеҳ намудааст. Ба андешаи Саъдӣ ҳар яки мо медонем, ки агар ягон ҷойи бадан (чашм, гӯш, даст, пой ва ғайра) дард кунад, тамоми узвҳои дигар низ бироҳат мешаванд. Аз ин рӯ, гуманизми олии Саъдӣ аз ҳамин гуфтор маншаъ мегирад. Ба чунин хулоса омадани як инсон кори осон нест. Саъдӣ сафари тӯлонӣ кард, дунёро дид, бо мардуми табақаҳои гуногун вохӯрд, сӯҳбат кард, бо мардуми оддӣ ҳамкоса шуд, асир афтод, аз замонаю зимомдорон ранҷу озори зиёд дид ва боз бо чашми хеш дид, ки раият ва инсонҳои кишварҳои зиёди дунё дар чӣ ҳол буданд ва чӣ дарду алам доштанд.

Оё шумо то имрӯз дар бораи ақидаҳои инсонпарварӣ маълумот доштед? Инсонпарварӣ аз назари шумо чист?

Дар ҳақиқат, ғами бемуродон, дарвешон қалби адиби инсонпарварро ба дард меовард, зеро ӯ хешро як узви табиати инсонӣ медонист. Бинобар ин, сабаби рӯйзардии вай, ғаму дарди ҳаёти нохуши дарвешон, хирадмандон ва аҳли ҷомеа будааст.

Ба ҳамин гуна гуфтанҳои ошкор, ифшои дарду алами хеш шоир қаноат намекунад, балки болотар меравад ва шоҳони бедодгар, золимони зулмпарварро, ки дар чунин роҳ гом задаанд ё гом мезадаанд, ҳушдор медиҳад, аз хашму ғазаби халқи бечора огоҳашон месозад.

Гом – қадам, иқдом.

Ҳушдор – огоҳӣ, таъкид.

Шумо оё аз эҷодиёти Саъдӣ дар синфҳои поёни доир ба инсонпарварӣ байтҳо аз ёд кардаед? Онҳоро ба хотир оварда, аз ёд гӯед ва маънидод кунед.

Ҳикоеҳои «Гулистон»-ро метавон ифшогари дарди зиндагии инсонҳо номид. Лавҳаҳои ҳаёти воқеии инсонҳо бисёр одилонаю

оқилона, табию ҳақиқатнигорона ба қалам дода шудаанд. Чунин тасвирҳо, нигоришоти воқеи пурмӯҳтаво, ки маҳз эҷодиёти Саъдиро фаро гирифтаанд, ҳамин инсондӯстӣ – гуманизми олии ўст.

Саъдиро чӣ водор карда буд, ки бештар дар хусуси инсонпарварӣ эҷод намояд?

Ақидаҳои инсондӯстонаи Сайиди Насафӣ. Бо вучуди зиндагии тоқатфарсо ва беэътиноию мамониатҳои зиёди ҳокимони замон Сайиди Насафӣ аз худ осори баландмазмун ва рангине мерос гузоштааст, ки онҳо аз ҷумлаи дурдонаҳои таърихи адабиёти форсу тоҷик ба шумор рафта, мақоми шоистаи ўро дар таърихи маданияти халқи тоҷик таъин карда, ақидаҳои инсонпарваронаву инсондӯстонаи онро барҷаставу побарҷо намудаанд. Осори адабии Сайиди Насафӣ аз сабаби дар шаклҳои дилчаспу оммафаҳм инъикос намудани матолиби ҳаётӣ, ҳанӯз ҳангоми зинда будани наш дар миёни мардум интишор ёфта, мавриди таваҷҷӯҳи суҳаншиносону донишмандони замон қарор гирифта буд.

Матолиб – шакли ҷамъи матлаб, мақсад.
Интишор – паҳн шудан; нашр.

Ғазал қисмати асосии куллии Сайиди Насафиро ташкил мекунад. Тарғиби касбу ҳунар ва кӯшишу қор, беқадрии аҳли илму адаб, ҳаёти тоқатфарсои халқи меҳнаткаши аҳоли, шарҳи вазъи ҳароби мамлакат, баёни ҳоли худ ва ғайраро ба тадқиқ гирифтааст. Қаҳрамони лирикии ғазалиёти Сайиди Насафӣ аз шахси ошиқ ба инсони оддӣ ва фарди ҷомеа табдил ёфта, бештар аз замон ва аҳли он, муҳити зиндагӣ, аҳволи халқу мамлакат ва дигар масъалаҳои вобаста ба воқеияти реалии замонаш суҳан гуфтааст.

Тадқиқ – санҷиш, диққат қардан.

Ба ақидаи Сайидо халқ қувваи бузург ва пояи асосии давлат аст. Вай ба қудрату тавоноии инсон боварии комил дорад. Ў дар байти зерини яке аз ғазалҳои худ аҳли мансабу сарватро бо ин қувва таҳдид намуда, онҳоро таъкид мекунад, ки касе агар ба халқ душманӣ зоҳир кунад, ба зудӣ сари худро хоҳад хӯрд.

Ҳар кӣ бо душмании халқ равон аст чу баҳр,
Зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб хӯрад.

Эҳтироми Сайидо нисбат ба халқи оддӣ хеле зиёд аст. Ў худро ғамхору дилсӯзи халқи аз по афтода медонад. Сайидо бар зидди замони худ эътироз баён карда мегӯяд, ки дар он ҷоҳилони беҳираду беҳунар азизу соҳиби эътиборанд, вале аҳли илму ҳунар хору залил мебошанд. Ғазалҳои Сайидо ба муҳимтарин соҳаҳои

чудогонаи ҳаёт, ташаккули шахсияти инсони комил ва ғайра бахшида шудаанд. Масъалаҳои инсондӯстиву инсонпарварӣ, тарбиявию ахлоқӣ, меҳнатдӯстиву ростӣ мағз андар мағзи эҷодиёташро ташкил медиҳанд. Вай ростгӯйиву росткориро парварида бе завол будани онро таъкид кардааст.

Ақидаҳои инсонпарваронаи Сайидо чӣ гуна аҳамият доранд?

Башардӯстӣ дар эҷодиёти Мирзо Турсунзода. Дар байни намоёндагони адабиёти муосир ба мавзӯи инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ аз ҳама бештар Мирзо Турсунзода дар эҷодиёти худ муроҷиат намудааст. Аз сабаби он ки шоир ба бисёр мамлакатҳои дунё сафар кардааст ва аз зиндагонии мардуми бисёр давлатҳо огоҳ будааст. Бинобар ин, мавзӯи мазкурро дар эҷодиёташ хеле фарох ҷой додааст. Муваффақияти аввалини шоир дар шеърӯ шоирӣ дар натиҷаи омезиши анъанаҳои неки адабиёти классикию фолклори тоҷик – ғояҳои башардӯстӣ, инсонпарварӣ, ватанпарастӣ, адолат ва воситаҳои баён бо таҷрибаи адабиёти нав дар баёни маънӣ ва мазмунҳои нав ба даст омадааст. Ёро муосиронаш «шоири мубориз ва суҳансарои сулҳу дӯстӣ» номидаанд.

Фарох – ва-сеъ, паҳновар, кушоду паҳн.

Хусусиятҳои инсонпарварӣ ва башардӯстии достони «Ҷони ширин» аз дигар асарҳои ӯ фарқ мекунад. Вай моҳияти сафарҳояшро, ки бевосита ба дӯстии байни одамон бахшидааст, чунин шарҳ медиҳад:

Дӯстиро ҷустуҷӯ дорем мо,
Аз амонӣ гуфтугӯ дорем мо.

Ҳамин гуна, рӯҳи инсонпарварона мағз андар мағзи эҷодиёти ӯро фаро гирифтааст. Аз ҷумла вай менигорад:

Одамон аз дӯстӣ ёбанд бахт,
Душманӣ орад ба мардум рӯзи сахт.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

Муаммо	Мисол аз мавзӯ
Душманӣ (риоят накардан ба қоидаҳои одоби ахлоқ ва дур шудан аз ҳамдигарфаҳмӣ боис мегардад).	Сайидои Насафӣ дар байти худ шахси ба халқ душманӣ кунандаро чаро боиси хӯрдани сари хеш медонад?
Боз чиҳа сабаби душманӣ мегардад?	

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

Ганҷи андарзҳо доир ба инсондӯстиву инсонпарварӣ

Абдурахмони Ҷомӣ	Чавонмардо, чавонмардӣ биёмӯз, Зи мардони ҷаҳон мардӣ биёмӯз.
Тошхоҷаи Асирӣ	Одамият чист? - Худро дур аз шар доштан, Хайрхоҳи халқ будан, нафъи безар доштан.
Мирзо Турсунзода	Ошён гар мегузорӣ, дар дили инсон гузор, Аз раҳи меҳру вафову аҳди бепоён гузор.
Ҷонибек Қувноқ	Одамон одамшиносӣ мушкили ҳар мушкил аст, Ҳар киро аз ҳар кучое хел-хел обу гил аст.

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Мазмун ва моҳияти байтҳоро байни ҳам шарҳу эзоҳ диҳед.
2. Дар шеърҳо кадом хислатҳои инсондӯстӣ акс ёфтааст?

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ГУМАНИЗМ (ИНСОНДҶҶСТӢ ВА ИНСОНПАРВАРӢ) ДАР АСАРИ БАДЕӢ

Назарияи адабиёт

Гуманизм аз калимаи лотинӣ гирифта шуда, маънои инсон-дӯстиро дорад. Гуманист – шах-

сест, ки арзишҳои инсониро таъкид мекунад. Гап дар сари он аст, ки ҳуқуқи инсон ба озодӣ, рушд, ишқ, хушбахтӣ ва ғайра эътироф карда шавад. Он инчунин ҳама гуна зӯроварихое, ки нисбати мавҷудоти зинда намоён мешавад, рад мекунад. Консепсияи гуманизм нишон медиҳад, ки инсон дорои қобилияти ҳамдардӣ ва кӯмак ба одамони дигар аст. Бояд гуфт, ки намоён шудани инсоният ба манфаатҳои шахс бояд, зид набошад.

Гуманизм фалсафаест, ки муҳим будани омилҳои инсондӯстӣ ва инсонпарвариро нишон медиҳад. Ин назария аз он реша мегирад, ки одамон масъулияти этикии роҳбарии ҳаётро доранд ва шахсан иҷро мекунанд ва дар айнаи замон ба манфиати бештар барои ҳама одамон мусоидат мекунанд.

Гуманизм –
инсондӯстӣ,
инсонпарварӣ.

Этика – илми
ахлоқ, одоб.

Гуманизм чист? Мафҳумҳои инсон, инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ дар фаҳмиши шумо чӣ гуна аст?

Гуманизм аҳамияти арзишҳои инсонӣ ва шаъну эътибори онҳоро таъкид мекунад. Он пешниҳод мекунад, ки одамон метавонанд мушкилотро тавассути истифодаи илм ва ақл ҳал кунанд. Гуманизм ба қойи он ки ба суннатҳои динӣ назар андозад, ба кӯмак расонидан ба одамон дар зиндагии хуб, ба даст овардани рушди шахсӣ ва беҳтар кардани ҷаҳон равона шудааст. Ҳаракати гуманистӣ ба ҷараёни психология таъсири

бениҳоят калон расонд ва тарзи нави тафаккурро дар бораи солимии равонӣ ба вуҷуд овард. Он муносибати навро барои фаҳмидани рафтор ва ангезаҳои инсонӣ пешниҳод кард ва боиси таҳияи усулҳо ва равишҳои нави психотерапия гардид. Баъзе ғояҳо ва мафҳумҳои асосие, ки дар натиҷаи ҳаракати гуманистӣ ба вуҷуд омадаанд, диққати касро ба иродаи озод, худшиносӣ, худфаҳмӣ ва ғайраҳо ҷалб мекунанд.

Ақидаҳои гуманистӣ чӣ дар адабиёти ҷаҳон ва чӣ дар адабиёти халқҳои гуногун аҳамияти махсусро ифода менамояд. Доир ба он бисёр намоёндагони адабиёти ҷаҳонӣ осори зиёде эҷод намуда, хазинаи фарҳангии адабиёти умумибашариро ғанӣ гардондаанд.

Дар адабиёти Шарқ, хусусан дар адабиёти тоҷик ин мафҳум таърихи тӯлонӣ дорад. Дар ин мавзӯ қариб аксар намоёндагони адабиёти мумтоз ва муосири тоҷик осори гаронбаҳо офаридаанд.

Гуманизми тоҷик асосан дар мавзӯҳои таърихиву миллӣ, ҳимояи модар ва кӯдак, ҷанг ва сулҳ, васфи табиат, сиёсӣ – иҷтимоӣ, андарзӣ – ахлоқӣ офарида шудааст.

Қариб тамоми адибони форсу тоҷик ақидаҳои инсонпарваронаро муқаддас пиндошта, бо мазмуну мӯҳтавои осори худ одамиятро ба дӯстию бародарӣ ва якдигарфаҳмӣ даъват намудаанд.

Ҳамчунин, Ҳаким Фирдавсӣ ақидаҳои баланди ватандӯстонаю инсонгаронаи худро дар «Шоҳнома»-и безаволи хеш васф намудааст, ки онҳо ҳамагӣ ҳидоятгару роҳнамои тамоми одамият хоҳанд буд.

Ё ин ки Саъдии бузург бо шеъри оламшумули худ на танҳо дар Шарқ, балки дар миёни мардуми Ғарб низ маъруфият дошта, одамиятро ба дӯстию бародарӣ, инсондӯстиву инсонпарварӣ ва сулҳу якдигарфаҳмӣ раҳнамун месозад. Ин аст, ки чанд байти шоир аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфта шуда, дар пештоқи бинои СММ (Созмони Милали Муттаҳид) бо хатти заррин акс ёфтааст. Дар воқеъ, он байтҳо мазмуни баланди инсондӯстӣ дошта, тамоми миллатҳоро ба дӯстию бародарӣ ва бо ҳам муносибату иртиботи қавӣ доштан ҳидоят менамояд.

Дар ин ҷода, яке аз нобиғагони барҷастаи форсу тоҷик, ки бо шеъри шӯҳратёри худ дар адабиёти классикии форсу тоҷик мақоми хос дорад, Ҳофизӣ Шерозӣ мебошад. Дар шеъри шоир ақидаҳои баланди ҳакимонаю орифона, инсондӯстиву инсонпарварона доир ба ҳаётдӯстию ҳештаншиносӣ, дӯстию бародарии инсоният ва доштани хулқу атвори неки инсонҳо васф шудаанд.

Ҳамин ақидаҳои баландғояву наҷиби гузаштагони бузурги форсу тоҷик дар адабиёти имрӯзаи он низ идома ёфта, чун ангораҳо дар пеши назар ва ҳамчун суруди хушоҳангу равон вирди забони мардуманд.

Наҷиб – ша-
риф, асил.

Ангора – пин-
дор, фикру
хаёл.

Аз ин рӯ, мо насли имрӯзро зарур аст, ки аз гуфтаҳои пурмояи адибони маъруфи худ дарси ибрат гирифта, имрӯзу фардои ҳаёти худ ва миллату давлати хешро дурахшон намоем. Зеро сарчашмаи ҳамаи ин хушбахтиҳо сулҳу осоиштагӣ ва дӯстию якдигарфаҳмии тамоми инсоният аст.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

Муаллифи байтҳоро, ки доир ба инсондӯстӣ гуфта шудаанд, ҷо ба ҷо гузored (Ҷонибек Қувноқ, Мирзо Турсунзода, Саъдии Шерозӣ, Сайидои Насафӣ).

	<i>Чу бинам, ки дарवेशи мискин нахӯрд, Ба ком андарам лукма захр асту дурд.</i>
	<i>Ҳар кӣ бо душмани халқ равон аст, чу баҳр Зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб хӯрад.</i>
	<i>Дӯстиро чустучӯ дорем мо, Аз амонӣ гуфтугӯ дорем мо.</i>
	<i>Одамон одамшиносӣ мушкили ҳар мушкил аст, Ҳар киро аз ҳар кучое хел-хел обу гил аст.</i>

Ўзбеку тоҷик элим тоҷи сари якдигаранд,
Ду азиш фарзанди як мулку падар як модаранд.
Ўлмас Ҷамол

АБДУЛЛО ҚАҲҲОР

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба шарҳи ҳоли нависанда ошноӣ пайдо мекунем;
- мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Ҳазору як ҷон»-ро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Абдулло Қаҳҳор 17-уми сентябри соли 1907 дар шаҳри Хўқанд дар оилаи оҳангар та-валлуд шудааст. Фориғуттаҳсили факултети омўзгории Донишгоҳи давлатии Осиёи Миёна (1930) ва нависандаи мардумии Ўзбекистон (1967) мебошад.

Нахустин шеърӣ ҳаҷвии ӯ бо номи «Вақте ки маҳтоб месарояд» бо таҳаллуси «Норин-шилпиқ» дар маҷаллаи «Муштум» ба нашр расидааст (1924). Адиб бо чоп намудани ҳикояи «Одами бесар» (1929) ба майдони бепоёни наср қадами устувор мениҳад ва то охири умр босамар эҷод мекунад. Нахустин маҷмӯаи ҳикояҳои ӯ таҳти унвони «Ҷаҳон ҷавон мешавад» (1935) рӯйи чопро мебинад. Сипас, пайиҳам маҷмӯаи дostonҳои кӯтоҳаш («Ҳикояҳо») ба таъб мерасанд (1935, 1936). Дар ин миён романи «Сароб»-ро низ таълиф мекунад (1935). Бо романи «Чароғҳои ҷуфтчинор» (1951) ва қиссаҳои «Фотимачумчуқ» (1958), «Афсонаҳои қадим» (1965), «Муҳаббат» (1968) дар пешрафти насри ўзбек саҳми назаррас мегузорад. ӯ бо асарҳои саҳнавии «Шоҳи сўзанӣ» («Замини нав», 1949 – 1953), «Дандонҳои дарднок» (1954), «Садо аз тобут» (1962), «Очаҳои меҳрубонам» (1967) худро ба унвони драманавис муаррифӣ мекунад. Аз осори Пушкин, Толстой, Гогол, Чехов намунаҳоеро ба ўзбекӣ тарҷума кардааст.

Абдулло Қаҳҳор 25-уми майи соли 1968 дар шаҳри Маскав вафот мекунад. Марқади ӯ дар хокҷойи авлодии Форобии Тошканд воқеъ аст. Соли 2000 нависанда пас аз вафоташ бо нишони «Буюк хизматлари учун» (Барои хидматҳои шоиста) мукофотонида мешавад.

Бояд гуфт, ки тоҷикзани самарқандӣ, равшанфикр, адабиётшинос ва мутарҷими моҳир Кибриё Қаҳҳорова ҳамсари дуҷуми Абдулло Қаҳҳор аст. Онҳо моҳи апрели соли 1945 издивоҷ кардаанд. Ў қариб тамоми асарҳои шавҳари худро ба тоҷикӣ тарҷума кардааст.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

Таҳти ибораи «Ҳазору як қон» чиҳоро фаҳмидан мумкин аст? Оё шумо филми бадеии «Ҳазору як қон»-ро тамошо кардаед? Агар дида бошед, сужети он оё ба шумо маъқул аст?

ҲИКОЯИ «ҲАЗОРУ ЯК ҚОН»

Рӯзҳои охири март. Пораҳои абр бар рӯи сабззор шинокунон бо як мижазанӣ пеши офтобро мегиранд. Аҳёнан хуршеди тобон аз пушти абрҳо ханда мекунад, ба назар мерасад, ки гӯё аз аввал ҳам бештар меҳаҳад анвори равшану гарми худро ба рӯи гиёҳу сабзаҳои ғофилмонда аз омадани баҳор ва ҳар гуна гамбуску ҳашаротҳои бедоршуда пош диҳад.

Мирраҳимови ба наздикӣ бистаришуда, ки марди қадкӯтоҳе буду дар як хилъати кабудранги аз ҷуссааш ба маротиб калон печида, ба мисли муши аз остинча сар бароварда, аз тиреза ба берун нигоҳ карда менишаст, ногаҳон дуд гирифт: «Чунин ҳавои форам бошаду одам бо дасту пойи солим ба кӯча набаромада, дар назди тиреза хира шуда нишинад-а!».

Мирраҳимов бо вучуди ҷуссаи хурд овози дағале дошт ва бар замми ин, наметавонист ором сухан гӯяд. Парастор доду фарёди ўро шунида тозон даромада омад ва ба ў дил дода, «бо дард бисоз, то ба дармон бирасӣ» гӯён, ба маънии ибрат гирифтани Мастура Алиеваро мисол овард.

Дар воқеъ, Мастура бемори вазнине буд, ки ҳашт моҳ боз аз ҷойи хобаш берун намеомад. Ёро ҳар як бемористонӣ мешинохт, ҳар кӣ фурсат меёфт, даромада аз ҳолаш хабар мегирифт. Бо сухани парастор ҳисси одамгари Мирраҳимов низ ҷӯш заду гуфт:

– Ҳамин бечора занро як рафта ҳолпурсӣ кунам! Маълум нест чанд рӯзи умраш мондааст... Меғӯянд, рӯз то рӯз хушк шуда ме-
равад...

Парастор оҳ кашида илова кард:

– Оре, хеле вазнин аст, даҳ сол дард кашидан осон не!

Оё аз суханони Мирраҳимов дар бораи хислаташ тасаввурот ҳосил кардан мумкин аст? Вай чаро доду фарёд кард? Фикратонро фаҳмонед.

Ҳоҷиакаи бемор, ки дар тахтхоби пойгаҳ дароз кашида китоб мехонд, фарбеҳии худро нодида гирифта, як он сар боло кард ва айнакашро аз чашм бардошта бо шигифт пурсид:

– Даҳ сол? Яъне даҳ сол бемор аст?

– Ҳа, даҳ сол. Аз рӯзи издивоҷаш як сол гузашта ё не, бечора ба ин дард мубтало шудааст. Аз гулӯяш ҳеҷ чиз намегузарад. Хӯрокро аз шикам медиҳанд... Сӯроҳ дорад... Гоҳе худааш, гоҳе шавҳараш «мехӯронад».

Чашмони Ҳоҷиака ба бозӣ даромаданд.

– Шавҳараш? Оё шавҳар дорад?

– Дорад. Дар ҳамин ҷо. Панҷ моҳ аст, ки паҳлуи якдигаранд! Ҳоҷиака чанд муддат лолу ҳайрон монда, ниҳоят пурсишомез гуфт:

– Даҳ сол бемордорӣ карда, боз ҳам дар шифохона боҳаманд?

– Э нагӯед! – суханашро давом дод парастор. – Аз духтурон ҳазору як бор хоҳишу илтимос карда ба палата тахти хоб гузаронд.

Ҳоҷиака аз ин зани ба дард тобовар дида, бештар ба дидани марде, ки ин қадар вафодорӣ дорад, иштиёқманд шуд ва камарбанди хилъаташро маҳкам баста, дампойиҳояшро пӯшид.

– Биёед, гардед, одамҳои табарруки будаанд, зиёрат карда меоем.

Парастор барои хабар додан ба Мастураву шавҳараш зудтар баромада рафт.

Фурсате нагузашта, Ҳоҷиакаи шикамкалон пеш-пешу мо аз қафо, дар роҳрави тӯлонӣ қадам зада, ба самти палатаи даҳум равон шудем. Дар назди дари палата моро ҷавоне сиёҳчурда ба

Шигифт –
тааҷҷуб,
ҳайрат.

Издивоҷ –
зану шӯй
шудан, ҷуфт
гирифтани.

монанди ҳиндуҳо, ки чашмони калон-калонаш медурахшиданд ва маълум буд шавҳари Мастура аст, бо камоли эҳтиром пешвоз гирифт. Ба ҳар яки мо изҳори сипос карда ба дохил мушояат намуд. Вориди палата шудем. Дар ҳамин асно офтоб дубора ба паси абрҳо гузашту утоқ торик шуда рафт. Аз тахтхоби самти чапи тирезаи калон садои сусту заиф, не, овози маҳине шунида шуд:

– Биёед... Раҳмат! Одам бо одам зинда аст, ҳазор раҳмат! Акрамҷон, курсӣ диҳед...

Офтоб аз нав рӯ боз кард. Мастураро равшан дидем... Дар пеши назарамон бемор не, як наъш, воқеан қасаде меҳобид, ки пӯшташ заб-зард шуда, тамоман устухонӣ ба назар мерасид ва ду чашми бозаш дар косахона фуру рафта буданд... Одаме, ки баногоҳ чунбидани даст ё пойи мурдаро дар дохили тобут бинад, ба чӣ ҳол меуфтад? Ранги рӯи мурдавор кандагӣ ва чашмони ялто-сии ӯ низ он ҳолатро ба хотир меовард.

Наъш – тани бечон, мурда.

Ялтосӣ – дурахш, ҷилои чизи шаффоф.

Қавоне, ки моро пешвоз гирифт – Акрамҷон бароямон курсӣ гузошт. Ману Мирраҳимов нишастем. Ҳоҷиака бо ҷуссаи фарбеҳи худ пеши Мастураро гирифта сари по рост монд. Курсии паҳлӯямро ба пеш лағжонида аз домани Ҳоҷиака кашидани шудам, ки шикамаш чунбида рафт... «Во аҷаб, чаро ин инсон аз по меуфтад» гӯён, ба рӯяш нигоҳ кардаму... дидам, ки ранги сураташ чун дока кандааст! Тарсидани ўро пай бурда, парастор бо саросемагӣ илоҷ ҷуст:

– Э вой, Ҳоҷиака, ба шумо додани доруро фаромӯш кардаам, биёед! – гуфт ӯ ва аз дасти Ҳоҷӣ дошта аз дар баромад. Гумон мекардам, ки Ҳоҷӣ то роҳрав нарафта аз по дармеравад, не, хайрият, ки садои гумбуррос наомад...

Парастор коре карда, аз бағали Ҳоҷӣ дошта ба берун баровард, лекин ин ноҳинҷорӣ аз чашми Мастура пинҳон намонд. Ҳолати ногуворе ба миён омад. Ману Мирраҳимов надонистем чӣ гӯему чӣ кор кунем. Оҳиста чашм давонда фаҳмидани шудам, ки ин ҳол ба бемор чӣ гуна таъсир мегузорад. Дар лабони рангпариди Мастура табассум дамид, ӯ ба шавҳараш рӯ оварда гуфт:

– Акрамҷон, дар дафтаратон ёддошт кунед: се марди майдон ба дидани ман омаданд, яке базӯр фирор кард ва ду нафари дигар гурехта натавониста шишта монданд.

Мастура қиқиррос зада хандид; дубора ханда кард, мисли бачаҳо худро дошта натавониста беист хандидан гирифт. Ин ҳазли ӯ, ба хусус, завқи беандозааш сараввал хунук, ба дараҷае, ки пӯсти касро ба ларза меовард, хеле сарду ночӯр баромад. Чунин ба назар намуд, ки гӯё пардаи марг аз рӯи Мастура оҳиста-

оҳиста бардошта мешавад, чашмони тобонаш ба чеҳраи мурда-сон ҷон мебахшиданд. Ҳамин ки Мирраҳимов ба маънии узрхоҳӣ аз бобати рафтори Ҳоҷиака ҳарфе гуфтани шуд, Мастура сухани ўро аз даҳонаш гирифт:

– Ин чизҳо ба ман таъсире надорад, – гуфт ў, – Акрамҷон, ба инҳо ҳодисаи тобутро нақл кунед... не, не, худам меғўям! Аз он воқеа панҷ сол гузарад ҳам, ҳеч аз пеши назарам дур намешавад... Як рӯз барфи ғафс борида буд. Ман дар муқобили тиреза ана ҳамин хел дароз мекашидам, Акрамҷон ҷўробҳояшро дарбеҳ мезад, ба фикрам. Ногаҳон дарвозаи берун кушода шуду як чизи сурхранг даромада омад, чӣ бошад гуфта нигоҳ кунам – тобут! Ду нафар ошнои Акрамҷон тобутро бардошта ба ҳавлиамон медаромаданд! Дилам шуввӣ рехт... Э вой, наҳод ки ҷон таслим карда бошам... То замоне, ки ҳушу ҳавосамро ҷамъ карда ба Акрамҷон сухане гуфтани шудам, он ду нафар тобутро ба девор таъя дода, ба хона даромаданд; даромаданду аз шарри шайтон, ҳар ду ба мисли он Ҳоҷиакаатон бедасту по шуданд. Акрамҷон дар ҳайрат... Алқисса, донистем, ки саҳарии ҳамаи рӯз касе аз ошноёни мо дар автобус бачаеро мебинад, ки бо хўри гириякунон мегуфтааст: «Аз байн рафт, моро монда рафт!». Ў ба додари ман хеле монанд будааст. Бо ҳамин он гап аз даҳон ба даҳон паҳн мешавад... Сипас, тобутро шикаста дар оташдон ҷой карданд. Бубинед, ки он воқеа ҳам ба ман таъсире нагузошт. Шояд ин гуна амалҳо ба дили бемор саҳт мерасад, аммо камина ҳеч гоҳ мунтазири марг набудаам ва интизор ҳам нахоҳам шуд! Агар боз ҳам пурсед, ман асло бовар надорам, ки ягон фарзанди одам бо ёди мурдан бошад, яъне аз дунё дасту дил шўяд. Ҳатто, беморе, ки аз забон монда, бо нигоҳи ризоят хоستان дида меандўзад, маънии аз дунё дасту дил шустанро надорад. Ман ин ҳолатро чунин мепиндорам, ки бемор орзу мекунад касе барояш гўяд: «Барои розигӣ пурсидан ҳанўз зуд аст». Ў бо умедвориҳои шадид ба дунёи бепоён, ба ҳастии бемонанд дида медўзад.

Дар кадом ҷумлаҳо назари некбинонаи Мастура оварда шудаанд?

Акрамҷон аз сўҳбати беолоиши ҳамсараш бо мо мамнун буд, бо вучуди ин, чеҳрааш гувоҳи меод, ки аз хаста шудани Мастура нигарон аст; саъй мекард ба хоҳири камтар сухан гуфтани зан бештар моро ба ҳангома кашад ё худаш гап занад. Аз ин рӯ, ба Мирраҳимов рӯ оварда пурсид:

– Дарди шумо чӣ аст, бародар?

Мирраҳимов якбора аз се дарди худ ёдовар шуд. Мастура беихтиёр садо баланд кард:

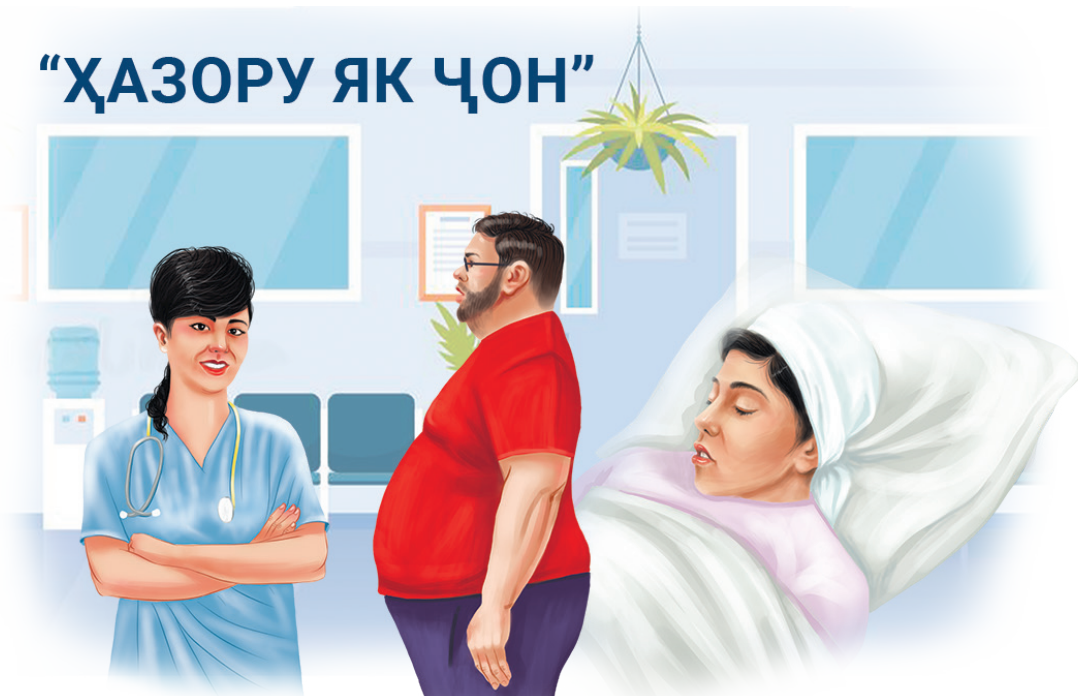
– Вой ман мурам! Дар як тарит ҷонатон-а?! Дар ҳамин ҷуссаякатон се дард ғунҷид?

Ҳама заданд зери ханда! Бахусус, Мирраҳимов бо шавқ хурсандӣ кард. Сухан доир ба бемориҳо ва марғумир хотима ёфт. Акрамҷон дар идомаи ҳангомаи гарм хуштабӣи Мастура-ро идома дод, дар мутоибагӯйӣ пӯсту устухон надоштааст. Чи дардҳои олам, чи беморӣ – ҳамаро аз ёд бурда хеле хушҳолӣ кардем. Лекин, дағалии садои Мирраҳимов ба шасти сӯҳбат лагад зад: сардухтур аз роҳрав гузашта истода, овози дурушти ўро шунид магар, дарро кушод ва ба Мастура зеҳн монда, хастагии ўро пай бурда, дарҳол моро аз палата берун кард. Акрамҷон аз қафои мо баромад. Ў бо хушҳолӣ изҳор дошт, ки ин илтифотамон барои Мастура беҳисоб қувват бахшид. Хеле дилхуш менамуд, аз чашмони ашкзояи ў ҳувайдо буд, ки наметавонад сипоси бепояни худро комилан баён кунад. Ба назар мерасид, омода аст ба хотири як дақиқа осоиши Мастура ҳатто чашмони хешро кофта диҳад.

Дурушт –
дағал, нохуш.
Илтифот –
эҳтиром, лутф,
таваҷҷӯҳ.

Ба утоқи дармони худ баргаштем. Ҳоҷиака бар рӯйи тахтхоб паҳлу зада, қандчойхӯрон худро шамол медод. Дар хусуси вазъияти ноҷӯри ба амаломада ў ҳам чизе нагуфт, мо ҳам дам назадем. Бо Ҳоҷиака гап задан як тараф истад, ману Мирраҳимов то бегоҳӣ ҳатто ба якдигар лаб накушодем; зоҳиран, тамоми вучуди мо бо Мастура банд буд, ҳарфе намеёфтем бигӯем, ки таассурот, хаёлҳо ва ё ҳиссиёти чун гирдоб чархзанандаро ифода карда тавонад.

“ҲАЗОРУ ЯК ҶОН”

Шаб шуд. Ҳоҷиака бо хур-пуфи начандон баланд ба хоб рафт. Мирраҳимов чандин бор аз як паҳлу ба паҳлуи дигар гашта, ниҳоят, бедор будани маро пай бурда сарашро бардошт ва гуфт:

– Ин зан на якто, балки ҳазору якто ҷон дорад! Ҳоло як ҷони ӯ, ки мисли шамъи тамомшуда базӯр равшан аст, баногоҳ хомӯш шавад ҳам, ҳазорто ҷони боқимондаашро фурӯзон карда пас мемирад. Ана ҳамин бовар Мастураро водор мекунад, ки ба мурдан таслим нашавад.

Мирраҳимов чанд муддат хомӯш истоду боз ба гап даромад:

– Шавҳарашро намегӯӣ, шавҳарашро?! Аз рафтори ин ҷавон маълум, ки ӯ низ ҳазору як умр дорад ва ҳоло танҳо яктоашро барои Мастура қурбон мекунад.

Фардои он рӯз дар хусуси Мастура боз як гапи нохуш шунидем: бар замми ин ки аз гулӯяш чизе намегузашт, дар шикамаш тез-тез об ҷамъ мешудааст...

Бо гузашти айём ҳама ба чор сӯ пароканда шудем. Мирраҳимов ба МТС-и ҳудаш, Ҳоҷиака ба осоишгоҳ рафт.

Аз миён хеле вақт гузашту гузорам ба ин маҳалҳо уфтод ва натавонистам бемористонро зер карда гузарам; ворид шуда аз парастор шунидам, ки пас аз як соат Мастураро ба ҷарроҳӣ медаровардаанд. Духтурҳо «ба мизи ҷарроҳӣ тоб намеоварад» гӯён панҷ моҳ раъӣи ўро гардонда меомадаанд, вале натиҷа надод, Мастура «агар бимирам даъвое надорам» гуфта, забонхат додааст.

Хостам ўро бубинам, аммо духтур рухсат надод. Мунтазир мондам, зеро гумон мекардам, ки агар ба суроғаш омаданамро фаҳмаду суханҳои дилбардориамро шунавад, шояд дардаш сабук гардад.

Лаҳзаи амал фаро расид, Мастураро парастору Акрамҷон аз ду бағалаш дошта оварданд. Лекин, ба маҳзи баромадан аз дар ӯ ҳар дуру ба ду ҷониб тела дода ҳудаш роҳ гашт; қадамҳои устувор партофта дари ҷарроҳхонаро боз кард ва ба дохил даромад. Акрамҷон гӯшу ҳуш ба ҳамсараш буд, омадани маро пай набурд. Мастура нигоҳе ба сӯям афканд, аммо нашинохт магар, ҳарфе назад.

Азбаски духтурон аз таҳи дил ин амали ҷарроҳиро намехостанд, ҳоли бемор ҳам мисли рӯз равшан буд ва росту беҳарос ба марг рӯ ба рӯ истодани Мастура дар торикӣ тарона гуфтани касеро ба хотир меовард, нахостам мунтазири натиҷаи ҷарроҳӣ бимонам. Он рӯз бегоҳӣ ба бемористон телефон кардам, гӯшӣ дар дастам меларзид. Не, Худоё шукр, хабар доданд, ки Мастура сиҳҳату саломат аз зери теғ баромадааст.

Баъд аз он ба сафари дурударозе баромадам, аз сарнавишти Мастура беҳабар будам, ҳарчанд

Сарнавишт – қисмат, тақдир.

ӯро тез-тез ёд мекардам; бесаброна, шояд аз худӣ ӯ ҳам бештар орзу мекардам, ки ҷони аз оҳан сахттари ин одам ҳарчи зуд шифо ёбад, зиндагӣ кунад, умри тӯлонӣ бинад. Ҳамин тавр, аз миён се сол гузашту Акрамҷонро бо як зани бегона дидам. Ба дидан дидаму камтар монд аз алам фарёд занам...

Тӯлонӣ –
муддати дуру
дароз,

Дар вақти нашинохтани Мастура шуморо чӣ гуна ҳиссиёт фаро гирифт? Дар таъя ба суҳанони Мастура фикратонро шарҳ диҳед.

Фикр намекунам ҷашни пахта дар ҷойҳои дигар ҷолибтар аз Мирзочӯл гузарад, чаро ки ба ин ҷо одамон аз шаҳру вилоятҳои мухталифи кишвар меоянду бо худ оҳангу суруд ва бозиҳои худро низ меоваранд.

Мо – ёру дӯстон ҷашни пахтаро дар маркази ноҳия гузарондем. Ман Акрамҷонро бо он зане, ки гуфтам, дар ҳамон ҷо, дар роҳи хуруҷи маркази ноҳияи Гулистон дидам.

Зани ҷавони тирагунаи хушқомате, ки қадди мутавассит дошту вучодаш бо неруву ғайрати ҷавонӣ молмомол менамуд, дар кано-ри ҷода бар пушти зини асп нишаста себ меҳӯрд. Акрамҷон камарбанди аспӣ худро маҳкам мекард. Ӯ маро дида ба ҷавонзан чизе гуфт. Бону ҳамона аз асп пиёда шуд. Ҳар ду бо шитоб ба сӯям омаданд. Онҳо ба монанди дӯстони қадима аз дилу ҷон бо ман ҳолпурсӣ карданд. Аммо камина бо ёди Мастурае, ки аз палата баромада ба хонаи ҷарроҳӣ мерафт, ҳеҷ натавонистам гарм дидорбинӣ кунам: Барои Акрамҷон коре карда бағал кушодам, аммо ба зан бо нӯки даст салом додам. Ҷавонзан аз хӯрчини асп ду дона себ гирифтӣ якеро ба ман дароз кард ва гуфт:

– Амакҷон, мебинам, ки маро нашинохтед?

– Ситораат гарм менамояд, аммо...

Зан себи дасташро аз болову поин чанд бор газиду нахоида фуру бурд ва дубора суол кард:

– Боз ҳам надонистед?

Шинохтам! Фақат аз чашмонаш! Оре, ин ҷавонзане, ки бо лаб-ханд ба олам нур мепошид, Мастура буд. Бедасту по пурсидам:

– Чӣ кор мекунед дар ин ҷоҳо?

Мастура хандид ва гуфт:

– Ҳама саъю неруи худро ба кор сарф мекунам.

– Ҳангоми ба хонаи ҷарроҳӣ даромадани шумо ман дар роҳрав меистодам, шояд аз дасти ҳаяҷони ботинӣ буд, ки маро нашинохтед.

– Не, амак, – гуфт Мастура каме бо ҳиҷолат, – бубахшед, он замон қасдан гап назада будам. Агар ҳолпурсӣ мекардам, ба

ман тасаллӣ медодед. Он замон ҳар як сухани тасаллӣ ба бо-
вариам рахна мезад, ба дилам гулгула меандохт...

То дервақт домани сӯҳбат густурдем. Зану шавҳар аспони
худро кашолакунон то хеле ҷо маро гусел карданд ва пас аз
хайрухуш ба самти чап асп ронда рафтанд.

Ман дар саҳрои васеъ аз қафои Мастураю Акрамҷон, ки ба
мисли лочин парвоз мекарданд, нигоҳ карда мондам. Ҳар ду то
хатти уфуқ расида, баногоҳ яке аз онҳо ба қафо баргашт ва дар
як он ба ман наздик шуд. Мастура будааст, чанд қадам дуртар
аз ҷода истода гуфт:

– Амак, ба Ҳоҷиака салом гӯед, – ва дубора ба самти уфуқ,
ба тарафи Акрамҷон аспашро қамчин зад.

Пас аз бозгашт ба шаҳр барои расондани «амонат»-и Мастура
ба суроғи Ҳоҷиака баромадам, вале натавонистам саломи ўро
расонам. Шундаам, ки Ҳоҷиакаи бечора қазо кардааст.

Тарҷумаи Юнуси Имомназар

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Мастура чӣ гуна духтар аст? Хислатҳои вай дар шумо чӣ гуна таассу-
рот гузошт?
2. Ба сӣҳату саломат шудани Мастура кадом омилҳо сабаб шуда буданд?
Ба ғамхориҳои Акрамҷон чӣ гуна баҳо медиҳед?
3. Ба ҳикоя боз чӣ хел ном ниҳодан мумкин аст?

АСОСҲОИ ТАҲЛИЛИ БАДЕИРО МЕОМЌЗЕМ

1. Асари бадеӣ будани ҳикояи «Ҳазору як ҷон»-ро исбот намоед. Барои
ин ҷадвали зеринро пур кунед:

Ҷиҳатҳои ба бадеӣ хос будани он	Мисолҳо аз ҳикоя
?	?

2. Дар ҳикоя кадом калимаҳои илмӣ истифода шудаанд? Ин калимаҳоро
муаллиф бо кадом мақсад кор фармудааст?

ЭТЕЛ ЛИЛИАН ВОЙНИЧ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба тарҷумаи ҳол ва эҷодиёти адиб шинос мешавем;
- бо мазмун ва мӯҳтавои қисми дуҷуми асари «Ғурмағас» шинос ме-
шавем;
- баёни воқеаҳоро дар асар таҳлил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Э.Л. Войнич соли 1864 дар Баллинтемпли вилояти Корк та-
валлуд шудааст. Хатмкардаи Консерваторияи Берлин (1885) ме-
бошад. Дар консерватория навохтани фортепианоро омӯхт. Ба

сабаби ранҷурии дасташ аз навохтани ин сози мусиқӣ даст кашид. Ба Лондон баргашта, бо муҳоҷирон – инқилобгарони рус робита пайдо кард. Солҳои 1887-89 дар Русия зиндагӣ кардааст. Бо инқилобгар – муҳоҷири полшагӣ М. Войнич хонадор шуд (1892). Аз соли 1920 сокини ИМА буд. Соли 1960 аз олам чашм пӯшидааст.

Соли 1890 дар Британияи Кабир ба фаъолияти эҷодӣ рӯй овард. Асарҳои Н. В. Гогол, А. Н. Островский, В. М. Гаршин, Ф. М. Достоевский, М. Е. Салтиков

– Шедринро тарҷума карда, ба таъъ расонд. Этел Войничро романи инқилобии «Занбӯр» (1897), ки ба муборизаи озодихоҳии халқи Итолиё дар солҳои 30-40 садаи XIX бахшида шудааст, машҳур гардонд. Дар асоси ин роман намоишномаҳо, опера ва филм офарида шудааст. Романи мазкурро нависандаи тоҷик Сотим Улуғзода ба ҳамин ном ба забони тоҷикӣ тарҷума кард, ки соли 1932 ба таъъ расид. Дар таҳрири дуюм романи мазкур соли 1982 нашр гардидааст. Романҳои дигари ӯ – «Дӯстии қатъшуда» (1910), «Ҷек Реймонд» (1901), «Оливия Лэтам» (1904), «Пойафзоратро бикаш» (1945) низ бо рӯҳи шӯришгарона, дар мавзӯи озодии шахсӣ ва иҷтимоӣ эҷод шудаанд.

Войнич якҷанд асари мусиқӣ низ офаридааст. Дар ораторияи ӯ – «Бобил» (1948) аз сарнагун гардидани ҳокимияти мутлақӣ шоҳӣ дар Русия суҳан меравад.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

Асари «Ғурмағас» дар аввал чӣ ном дошт? Оё шумо пиесаи доир ба асар тайёршударо дидаед?

ҲИКОЯИ «ҒУРМАҒАС»

Қисми дуюм

ПАС АЗ СЕЗДАҲ СОЛ

Боби якум

Яке аз шабҳои моҳи июли соли 1846 дар Флоренсия чанде аз ошноёни профессор Фабритсӣ барои муҳокима намудани нақшаи кори ояндаи сиёсӣ ба хонаи ӯ ҷамъ омаданд.

Чанде аз ҳозирон ба партияи Мадаини мансуб буда, республикаи демократӣ ва иттиҳоди Италияро талаб мекарданд. Дигарон тарафдори подшоҳии машрута (конститутсионӣ) ва ҳар

ранг либералҳо буданд. Вале ҳамаи онҳо дар як модда – дар масъалаи норозигӣ аз сензураи вилояти Тоскан ба як фикр буданд. Профессор Фабритсӣ, ки аз роҳбарони обрӯманди сиёсӣ буд, бо умеди ин ки шояд намояндагони партияҳои гуногун ҳеҷ набошад, ҳамин масъаларо бе кашмакашӣ зиёд муҳокима хоҳанд кард, он маҷлисро даъват карда буд.

Либерал –
узви ягон
ҳизб.

Аз рӯзи эълон шудани афву умумии машҳур, ки папа – Пий IX ба муносибати ба тахти папагӣ нишастанаш ба ҷинойткорони сиёсии вилояти Папа дода буд, танҳо ду ҳафта гузашта буд. Аммо мавҷи шодии либералҳо аз ин ҳодиса тамоми Италияро фаро гирифта буд; дар Тоскан ҳам ин ҳодиса ҳатто ба ҳукумат таъсир карда буд. Про-

фессор Фабритсӣ ва баъзе флорентсиягӣҳои дигар ин ҳодисаро фурсати боб мешумурданд, ки шурӯъ ба ҳаракатҳои далерона кунанд, то ки ҳукуматро ба таъсир додани қонуни матбуот водор намоянд.

– Албатта, – гуфт драматург Лега, вақте ки дар ин хусус бо ӯ гуфтугӯ карданд, – то вақте ки қонуни матбуотро тағйир надиханд, ба нашри газета шурӯъ кардан мумкин нест. Вале ҳамин тавр бошад ҳам, ҳатто бо вучуди шароити ҳозираи сензурӣ, мо баъзе рисолаҳо нашр карда метавонем ва ҳар қадар ки зудтар ба кор шурӯъ кунем, ҳамон қадар зудтар ҳукуматро ба эълони баъзе ислоҳот водор карда метавонем.

Ӯ дар кабинети Фабритсӣ нишаста бо ин гапи худ фаҳмонд, ки нависандагони либерал акнун чӣ гуна бояд рафтор кунанд.

Адвокати муйсафеде, ки яке аз иштироккунандагони маҷлис буд, бо овози кашидае ба гап ҳамроҳ шуд:

– Бешакку шубҳа мо бояд ҳар тавре, ки мумкин аст, аз фурсат истифода барем. Мо барои ба даст овардани ислоҳот фурсати аз ин мусоидтарро дар ин қарибиҳо намеёбем. Вале ман ба ғоиданок будани памфлетҳо боварӣ надорам: памфлетҳо ба ҷойи он ки ҳукуматро ба қабули талабҳои мо моил кунанд, баръакс ўро бадқаҳр мекунанд ва метарсонанд. Бешубҳа, ошкор аст, ки мақсади мо низ ба ҳусни таваҷҷӯҳи ҳукумат ноил шудан аст. Ҳар гоҳ агар ҳукумат моро агитаторҳои ҳафвнок шуморад, дар он сурат мо ба мадади ӯ ҳеҷ умедвор шуда наметавонем.

Агитатор –
ташвиқотчӣ.

– Пас ба фикри шумо чӣ кор бояд кард?

– Аризаи муштарак додан даркор.

– Ба Гертсоги бузург?

– Бале, аз ӯ озодии матбуотро талаб кардан лозим аст.

Шахси мӯсиёҳе, ки бо нигоҳи зиракона дар назди тиреза нишаста буд, хандакунон рӯйи худро ба тарафи он ҳар ду сӯхбаткунанда гардонд.

– Ҳо, ҳо, шумо, бо аризаи худатон бисёр чиз ба даст меоваред! Ба назари ман, оқибати кори Рентси ҳар кадоми моро бояд аз бемории ин гуна хаёлҳо муолиҷа мекард.

– Ҷаноби мӯхтарам, ман ҳам монанди шумо андӯҳгинам аз он, ки ба дастгир шудани Рентси монеъ шудан ба мо муяссар нагардид; ман намехоҳам, ки дар ин ҷо лафзҳои нолоиқ ба кор барам, аммо ин гуна низ фикр накарда наметавонам, ки шикаст хӯрдани мо аз боиси бесарӣ ва мизоҷи гарми баъзе аъзоёни худӣ мо ба вуқӯъ омадааст. Ман албатта, ба ин гуна қарор омада наметавонистам, ки...

Шахси сиёҳмӯй бо оҳанги ҷиддӣ сухани ӯро бурида гуфт:

– Ҷамаи пемонтиҳо ҳамин хел, ҳеҷ вақт ба як қарор омада наметавонанд. Ба ростӣ, намедонам, ки шумо чиро бесабрӣ ва мизоҷи гарм мешуморед. Магар ба фикри шумо ҳамон аризаҳои эҳтиёткорона, ки мо фиристодем, бесабрӣ номида мешаванд? Ин шояд барои Тоскан ва Пемонт мизоҷи гарм шумурда шавад, вале дар Неапол мо ин хел мулоҳиза намекунем.

Адвокат кадом фикрро пешниҳод кардааст? Мақсадаш чӣ буд?

– Хушбахтона, – гуфт шахси пемонтӣ, – неаполиҳо фақат дар Неапол амал мекунанд.

Профессор ба гуфтугӯ ҳамроҳ шуд:

– Хоҳиш мекунам, хоҳиш мекунам, ҷанобони мӯхтарам, ором шавед. Одат ва ахлоқи неаполиҳо чӣ қадар ки ба худашон хуш бошад, аз пемонтиҳо низ ҳамчунон аст. Вале ҳоло мо дар Тоскан ҳастем ва дар ин ҷо мардум аз аслу моҳияти масъала дур шуданро дӯст намедоранд. Грассинӣ ба додани аризаи муштарак тарафдорӣ менамояд, аммо Галлӣ муқобили ин аст. Пас фикри шумо чист, доктор Риккардо?

Муштарак – умумӣ, аз он якчанд қас.

– Ман дар аризадиҳӣ зараре намебинам ва агар, Грассинӣ аризаро нависад, ман имзо мекунам. Вале гумон мекунам, ки танҳо бо ариза чизе ба даст овардан амри маҳол аст. Магар, аз ду тараф – ҳам бо ариза ва ҳам бо памфлет амал кардан мумкин аст?

– Шумо мехоҳед, ки памфлетҳо ҳукуматро дарғазаб кунанд ва ба ҳамин тариқ ӯ талаботеро, ки дар ариза пешниҳод мешавад, иҷро накунад? – гуфт Грассинӣ.

– Хоҳ памфлет нависем, хоҳ не, ҳукумат талаботи моро қабул нахоҳад кард, – гуфта шахси неаполӣ ба наздики миз омад. – Чанобон, шумо ба кӯчаи пешбаставу хафвнок афтодаед. Ҳукуматро ба гап даровардани шудан бефоида аст. Оммаи халқро ба пой хезондан даркор.

– Гуфтани ин чиз аз карданаш осонтар аст... Корро аз чӣ сар мекунед?

– Ба Галлӣ ин гуна суолҳо додан хандаовар аст. Албатта, ӯ ин корро аз саркӯбии сензор сар мекунад.

– Ҳаргиз ин тавр нест, – гуфта Галлӣ оромона ҷавоб дод. – Шумо ҳамеша чунин фикр мекунед, ки шахси ҷанубӣ ғайр аз ханҷари сарди пӯлодин ба ҳеҷ чизи дигар эътимод надорад.

– Хӯш, шумо чӣ таклиф мекунед?.. Ором шавед, чанобон, ором! Галлӣ як таклиф кардан мехоҳад.

Ҳамаи ононе, ки дукасаю секаса дар ҳар гӯша баҳсу мунозира мекарданд, ба сари миз гирд омада, омода ба шунидани сухани Галлӣ шуданд. Аммо Галлӣ дастони худро ба аломати эътироз боло кард.

– Не, чанобон, ман ҳеҷ чиз таклиф намекунам, ман танҳо як мулоҳизаи шахсии худро арз кардан мехоҳам. Ба назари ман, аз папаи нав изҳори хушнудӣ кардан хеле хафвнок аст. Ҳама дар чунин фикр ҳастанд, ки чун папаи нав бо роҳи нави сиёсӣ рафта эълони афви умумӣ намуд, бинобар ин ҳамаи мо, тамоми Италия, ҳудамонро бояд ба оғӯши ӯ ҳавола кунем ва ӯ моро ба амну амонӣ хоҳад расонд. Шахсан ман аз папаи нав на камтар аз дигарон шод ҳастам. Афви умумӣ як кори бисёр нағзи ӯст.

Грассинӣ бо хандаи истеҳзо суханро бурид:

– Ҳо, аз ин таърифҳо он зоти ақдас бисёр мамнун хоҳанд шуд.

Риккардо дар навбати худ сухани ӯро бурид:

– Бас аст, Грассинӣ, монед ӯ суханаширо гуфта тамои кунад! Хеле аҷиб аст, ки шумо ҳар ду ҳамин ки бо ҳам рӯ ба рӯ шудед, монанди сағу гурба ба якдигар дармеафтед. Давом кунед, Галлӣ!

– Ман танҳо ҳаминро гуфтан мехостам. Бе-шубҳа ҳазрати папа аз ин иқдоми худ нияти неқ доранд, вале масъала дар ин ҷост, ки ҳазрат ислохотро ба амал ҷорӣ карда метавонанд ё не?

Дар вақти ҳозира ҳама чиз ба осонӣ гузашта истодааст ва албатта, реакционерҳо то хомӯш шудани ҳаяҷону шодиҳо ба муносибати афви умумӣ, якчанд моҳ ором хоҳанд монд: вале онон ҳокимияти худро ҳеҷ бе мубориза аз даст нахоҳанд дод. Ман бовар дорам, ки ҳанӯз нисфи зимистон нагузашта, боз тамоми иезуитҳо, грегориҳо, санфедистҳо ва тамоми тарафдорони онҳо

Иқдом –
кӯшиш, қадам
гузоштан.

сӯиқасд ва фитнаҳои одатии худашонро ба кор меандозанд ва боз ба ҳамаи ононе, ки наметавонанд онҳоро бо ришва ба худ тобеъ кунанд, бӯхтон ҳам мезананд....

– Ин ҳамон аст, ки дар рӯзномаҳои Франция бо имзои «Ле Таон» фелетонҳои сиёсӣ менависад?

– Бале, ӯ бештар мақолаҳои кӯтоҳ ва фелетонҳои ҳаҷвӣ менависад. Аз заҳрнокии забонаш контрабандистҳои Апеннина вайро Ғурмагас номидаанд ва он ҳам аз ин истифода бурда ин лақабро ба худ таҳаллус карда гирифтааст.

Грассинӣ табассуми маънидоре карда ба гап ҳамроҳ шуд:

– Ман ҳам дар бораи ин ҷаноб баъзе чизҳо шунида будам, вале шунидаҳои ман ба хубии ӯ гувоҳӣ намедиханд. Ӯ зоҳиран ақлу заковати тез дорад, аммо, ба назарам, истеъдоди ӯро муболиға мекунанд. Ҳамчунин мумкин аст, ки ӯ одами далер ҳам бошад, вале дар Париж ва Вена ӯ дар ошноёнаш хотираи хуб нагузоштааст. Ӯ хеле ҷаҳондида менамояд ва гузаштаи ӯ торикиҳо дорад. Мегӯянд, ки ӯ дар яке аз мамлакатҳои гарми Америкаи Ҷанубӣ дар ҳолати ваҳшигии аз тасаввур беруне зиндагонӣ мекардааст. Ва гӯё экспедитсияи Дюпрэ маҳз аз рӯйи раҳму шафқат ӯро бо худ гирифта бурдааст. Гӯё то он вақт ӯ барои муфассалан нақл кардани сабабҳои ба ин аҳвол афтоданаш имконият надоштааст. Дар бораи шӯриши Апеннина бошад бояд гуфт, ки дар ин кори ғамангез, бадбахтона, тамоми одамҳои шарирӣ бесару сомон иштирок кардаанд. Касоне, ки дар Болония қатл карда шудаанд, ҳама ҷинояткорони ашаддӣ будаанд. Инчунин бисёре аз онҳое, ки гурехта халос шудаанд, одамони пастфитрат будаанд. Дуруст аст, ки баъзе иштироккунандагони шӯриш одамони иззатманд мебошанд.

– Баъзе аз онҳо дӯстони наздики иштироккунандагони ҳамин маҷлис буданд, – сухани Грассиниро бурид Риккардо ва дар овози вай оҳанги эътирози ҷаҳронез ҳис карда мешуд, – нозуктабъ будану покизагӣ талабидан осон аст, ҷаноби Грассинӣ, аммо фаромӯш накунед, ки ҳамон «ҷинояткорони ашаддӣ» дар роҳи ақида ва маслаки худ мардонавор ҷон доданд ва ин кори онҳо аз тамоми қорҳои ману шумо, ки то ба ҳол кардаем, зиёдтар аст.

Галлӣ ба сухани Риккардо илова кард:

– Агар дафъаи дигар ягон кас ғайбатҳои Парижро ба шумо нақл кунад, шумо аз ман ба вай гӯед, ки онҳо дар бобати экспедитсияи Дюпрэ хато мекунанд. Ман адъютанти Дюпрэ – Мартелро мешиносам ва ин воқеаро аз худӣ ӯ шунидам. Ин ки Риваресро аз он ҷойҳо ёфтаанд, ҳақиқат аст.

Ӯ барои республикаи Аргентина ҷангида, баъдҳо асир афтода ва гурехтааст. Пас аз он ӯ хеле саргардонӣ кашида ба шаҳри Буэ-

Экспедитсия
– саёҳати
илмӣ як гурӯҳ
одамон ба ҷойи
муайян.

нос-Айрес баргаштааст. Он гап, ки гӯё экспедитсияи Дюпрэ вайро аз рӯйи раҳму шафқат бо худ гирифта бурда бошад, сар то по дурӯғ аст. Асли воқеа ин гуна будааст: тарҷумони экспедитсия касал шуда, дигар дар корҳои тадқиқотӣ иштирок карда натавонистааст, вале аз франсузҳо як нафар ҳам забони маҳаллиро намедонистааст, бинобар ин онҳо Риваресро ба тарҷумонӣ қабул кардаанд. Риварес се солро бо онҳо гузарондааст. Экспедитсия дар ин муддат шохобҳои дарёи Амазонкаро тадқиқ мекард. Мартел ба ман гуфт, ки агар Риварес намебуд, онҳо экспедитсияро ба ҳеҷ ваҷҳ ба охир расонда наметавонистанд.

— Ҳар чӣ бошад ҳам, — гуфт Фабритсӣ, — шахсе, ки писандидаи Мартел ва Дюпрэ барин ду олим шуда тавонистааст, бояд шахси нодире бошад. Онҳо ўро бисёр дӯст медоштанд. Фикри шумо чист, хонум?

— Ман дар бораи ин шахс ҳеҷ чиз намедонам. Вақте ки асирони гуреза аз Тоскан гузашта мерафтанд, ман дар Англия будам. Вале, ба мулоҳизаи ман, агар одамони экспедитсия, ки се сол бо ҳамроҳии ў будаанд ва инчунин иштироккунандагони шӯриш дар бораи ў фикри хуб дошта бошанд, ин ба исботи дурӯғ будани тамоми ғайбатҳои кӯчагӣ далели басанда мебошад.

Риккардо гуфт:

— Ҳамаи рафиқонаш бо ў рафтори нағз доранд, аз Мураторк ва Замбеккорӣ сар карда, то ҳамаи кӯҳистониёни ёбой ўро ниҳоят дӯст медоштаанд. Ғайр аз ин, вай шахсан рафиқи Орсинӣ мебошад. Дуруст аст, аз як тараф, дар Париж дар бораи ў ҳар хел гапҳо паҳн шудааст, вале одам агар аз зиёд шудани душманҳояш тарсад, набояд ҳаҷвнавис шавад.

— Ин одам хуб дар ёди ман намондааст, — гуфт Лета, — вале, ба ҳаёлам, ман ўро як бор дар байни муҳочирон дида будам. Чӣ тавре ки каму беш ба хотир дорам, ў ё ланг, ё кӯзапушт аст, ё ки умуман ҳамин гуна як айб дорад.

Профессор дар ин вақт қуттии мизи таҳрир (столи хатнависӣ)-и худро кушод ва як тӯда қоғазро бароварда ба кофтуков кардан даромад.

— Ба ёдам ҳаст, ки дар як ҷо ман тасвири нишонаҳои ўро доштам. Дар хотир доред, вақте ки онҳо гурехта дар кӯҳҳо пинҳон шуданд, дар ҳама ҷо нишонаҳои ононро хабар дода буданд ва кардинал... номи он малъун чӣ буд?.. Ҳа, кардинал Спинола барои сари ў мукофот таъин карда буд. Дар бораи Риварес ва ин қоғазӣ полтсия як ҳикояи хубе ҳаст. Риварес либоси кӯҳнаи аскарӣро пӯшида ҳамчун солдате, ки гӯё дар ҷанг захмдор шуда ва ҳоло дар чустучӯйи полки худ мебошад, дар ҳар тарафи Италия мегаштааст.

Малъун —
лаънатӣ, рондашуда.

Полк — як қисми қўшун.

Баъдҳо тавонистааст, ки ба даруни ҷосусони воқеанависи кардинал Спинола даромада, як рӯзи дароз дар яке аз аробаҳои болопӯши онҳо савор шуда гардад; вай ба онҳо воқеаҳои даҳшатнокро ҳикоя мекардааст, ки шӯришчиён ўро чӣ гуна дастгир намуданд ва чӣ хел азобҳо доданд. Воқеанависон бошанд, ба гапҳои ӯ фиреб хӯрда, тасвири нишонаҳои вайро ба худаш нишон додаанд ва ӯ дар бораи ҳамон «шайтоне», ки Ғурмагас ном дорад, ҳазор гуна дурӯғ бофтааст. Шаб, вақте ки онҳо ба хоб рафтаанд, ӯ ба ҳамаи тир ва кӯрхонаи онҳо об рехта, кисаҳои худро аз хӯрокворӣ ва асбобу анҷом пур карда гурехтааст.

Фабритсӣ сухани Галлиро бурида гуфт:

— Мана тасвири нишонаҳои ӯ, ки аз тарафи политсия тартиб дода шудааст: — «Феличе Риварес, тахаллусаш Ғурмагас, синну солаш қариби сӣ. Ҷойи таваллудаш маълум нест — эҳтимол, аз Америкаи Ҷанубӣ бошад; касбаш журналистӣ; қадпаст, мӯй ва риши сиёҳ дорад, ранги рӯяш гандумгун; аз мешчашмҳо; пешонии васеъ дорад. Пойи росташ мелангад; дасти чапаш аз дасти росташ кӯтоҳтар; аз дасти чапаш ду ангушт кам; дар рӯяш як доғи муолиҷанашудаи зарби шамшер дорад, забонаш мегирад». Ба тасвири нишонаҳои ӯ боз ин ҷумларо илова кардаанд: «тирандозӣ бисёр моҳир аст, — дар вақти ба ҳабс гирифтани бо эҳтиёт будан зарур аст».

Дар тимсоли Ғурмагас чӣ тасвир шудааст? Нишонаҳои Ғурмагасро дар дафтар нависед.

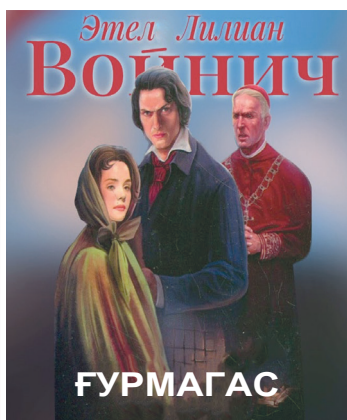
— Офарин ба вай, ки бо вучуди ҳамин гуна нишонаҳо ҷосусонро фиреб дода тавонистааст.

— Албатта, танҳо далерии фавқуллодааш ўро наҷот дода тавонистааст. Агар як дақиқа ғафлат мекарду аз вай шубҳа мебуданд, кораш тамом мешуд. Вале ӯ қиёфаи худро тамоман бегона карда нишон дода метавонист, ҳамин хусусияташ ҳамеша ўро аз хатарҳо наҷот додааст. Хӯш, ҷанобон, ба фикри шумо чӣ кор

кардан даркор? Маълум шуд, ки Риварес ба баъзе аз ҳозирони ин маҷлис шинос будааст. Оё ба вай хабар диҳем, ки агар дар корҳои мо иштирок кунад, мо бисёр мамнун хоҳем шуд, ё хабар надиҳем?

— Ба фикри ман, — гуфт Фабритсӣ — пеш аз ҳама мо бояд ўро бо плани корҳои худ ошно кунем ва фаҳмем, ки ӯ ба ин плани мо шарик мешавад ё не.

— Оҳ, агар ӯ фаҳмад, ки гап дар бораи мубориза бо иезуитҳо рафта истодааст, дарҳол

ба тарафи мо мегузарад. Ў ашаддитарин душмани калисо аст, ки ман ин хел одамро дафъаи аввал мебинам. Ў дар мубориза бо ходимони калисо ба фидо кардани ҷонаш ҳам тайёр аст.

– Шумо ба ў мактуб менависед, Риккардо?

– Албатта. Ба ман гӯед, ки ў ҳоло дар кучост? Ба гумонам, бояд дар Швейтсария бошад. Ў як шахси беқарор аст, ки дар як ҷо ором наменишинад. Вай ҳақиқатан ҳам Ғурмагас аст. Масъалаи памфлет бошад...

Риккардо бо хотиррасон кардани памфлет аз сари нав мубоҳисаро ба ҷӯш овард. Дар охир, вақте ки ҷамоат ба пароканда шудан сар кард, Мартинӣ ба назди хонум Болла омад ва гуфт:

– Ҷемма, ман шуморо гусел мекунам.

– Хеле мамнун мешавам, ман мехостам, ки дар бораи як кор бо шумо гуфтугӯ кунам.

– Дар бораи адрес? Магар адреси моро дониста монданд?

– Не, чизи ҷиддие нест. Вале, ба мулоҳизаи ман, агар мо адреси ҳудамонро дигар кунем, беҳтар мешуд. Ҳафтаи гузашта ду мактуби мо дар почта ба даст афтодааст. Аммо хушбахтона дар он мактубҳо ягон чизи муҳим набуд ва ин шояд хеле тасодуфӣ бошад. Вале агар политсия аз ягон адреси мо гумонбар шавад, он адресро зуд дигар кардан лозим аст.

– Ман ба наздатон меравам. Ҳозир аз хусуси корҳои ҳудамон ҳоҷати гуфтугӯ кардан нест: шумо монда шудагӣ барин менамояд.

– Ман монда нашудаам.

– Пас маълум мешавад, ки аз ягон чиз хафа ҳастед?

– Не, не, ҳеҷ воқеа не...

Тарҷумаи Сотим Улугзода

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Образи ҳар як қаҳрамонро дар алоҳидагӣ шарҳ диҳед.
2. Дар тимсоли кадом қаҳрамон шумо бештар ҳисси некӯиро эҳсос намудед?
3. Ба ҳикоя боз чӣ хел ном ниҳодан мумкин аст?

АСОСҲОИ ТАҲЛИЛИ БАДЕИРО МЕОМУЗЕМ

1. Асари бадеӣ будани «Ғурмагас»-ро исбот намоед. Барои ин ҷадвали зеринро пур кунед:

Ҷиҳатҳои ба бадеӣ хос будани он	Мисолҳо аз ҳикоя

2. Дар асар кадом воқеаҳо тасвир шудааст? Мазмун ва моҳияти ҳикоя аз чӣ иборат будааст?

БОБИ III. ЧАРОҒИ НИЁГОНРО ФУРЌЗОН ДОР!

АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба зиндагинома ва мероси адабии шоир шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои қисмҳои «Шоҳнома»-ро муҳокима мекунем;
- абёти ватандӯстонаи достони «Рустам ва Исфандиёр»-ро таҳлил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Устои забардасти шеър, шоҳномасарои машҳур Абулқосим Фирдавси соли 940 дар деҳаи Боҷи вилояти Тӯси Хуросон ба дунё омадааст. Номаш Мансур, номи падараш Ҳасан, лақаби ифтихориаш Абулқосим ва таҳаллусаш Фирдавси мебошад. Лақаби «Абулқосим»-ро аз чиҳати шӯҳрату ифтихориаш қабул кардааст. Таҳаллуси шоир – калимаи «фирдавс» ду маънӣ дорад: аввалаш «боғ» ва дуюмаш «ҷаннат». Азбаски падару боёни ӯ боғнишин буданд ва ҳуди вай ба боғ дилбастагии تامом дошт, дар асоси маънии нахусти калимаи мазкур таҳаллус интиҳоб кардааст.

Фирдавси баъд аз таҳсили мактаб дар мадраса таълим гирифт. Дар ин ҷо донишҳои вай боз ҳам тақмил ёфтанд. Ба сифати беҳтарин шахси донандаи таърихи халқ ба воя расид. Аз хурдӣ ба шеърӯ шоирӣ рағбат зоҳир мекард ва дар вақти таҳсили мадраса шеър менавишт. Порчаҳои гуногунро аз саргузашти паҳлавонони қадим ба назм меовард. Дар Тӯс донишман-

дони паҳлавидон кам набуданд, аз онҳо Фирдавсӣ забони ниёгонро омӯхт. Фирдавсии ҷавон маҳз бо сабаби омӯзиши мукаммали илмҳои замон ва дониستاني забони форсии дарӣ (тоҷикӣ), паҳлавӣ ва арабӣ минбаъд унвони ифтихории «Ҳаким»-ро соҳиб мешавад.

Фирдавсӣ аз овони ҷавонӣ ба шеърӯ шоирӣ рағбат дошт. Вай ғазалу қитъаву рубоӣ эҷод мекард. Дар яке аз қитъаҳои ӯ, ки дар тазкираҳои маҳфуз мондааст, меҳонем:

Басе ранҷ бурдам, басе нома хондам,
Зи гуфтори тозию ҳам паҳлавонӣ.

Фирдавсӣ самараи ин ҷустуҷӯ ва омӯзишро дар эҷоди достони бузурги «Шоҳнома» дид. Вай кӯшид, ки «Шоҳнома» навишта, таърихи бисёрасраи халқро бо ҳамаи афсонаи ривоятҳои, анъанаҳои, рӯҳи қаҳрамониаш, воқеаи ҳодисаҳои зинда гардонад.

Фирдавсӣ пеш аз он ки бо матни «Шоҳнома»-и мансури Абӯмансурӣ ошно шавад, якчанд достонҳои «Шоҳнома»-ро дар алоҳидагӣ ба назм даровардааст. Аз ин қабил достонҳои «Бежан ва Манижа», «Рустаму Сӯҳроб», «Рустам ва Аквондев»-ро номбар кардан мумкин аст.

Фирдавсӣ дар чилсолагӣ ба навиштани «Шоҳнома» бар асоси дафтари мансури Абӯмансурӣ оғоз намуда, онро баъд аз сӣ сол, яъне дар ҳафтодсолагиаш, дар соли 1010 ба поён расонидааст.

Дар охири умр Фирдавсӣ ба Тӯс баргашт ва бо таҳриру такмили китоби машҳури худ машғул шуд. Дар соли 1020 дар зодгоҳаш қарияи Бож аз олам даргузашт, ҷисми ӯро дар боғи худаш ба хок супурданд.

Ташаккули роҳи эҷодии шоирро дар таълифи «Шоҳнома» гуфта диҳед. Фирдавсӣ дар тӯли солҳои таълифи «Шоҳнома» чӣ ҳолу кайфият дошт?

МЕРОСИ АДАБИИ ФИРДАВСӢ

Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад!

Абулқосим Фирдавсӣ

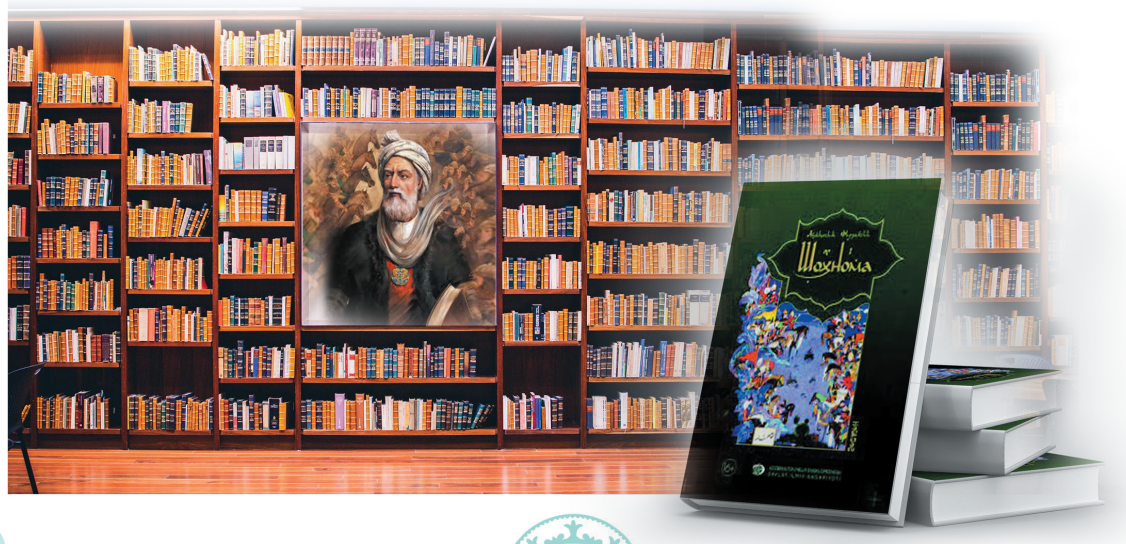
БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

АБЁТИ ВАТАНДҶУСТОНАВУ МЕҲАНПАРАСТОНАИ ШОИР ДАР ДОСТОНҲОИ «ШОҲНОМА»

Кулли «Шоҳнома» дар як вазн: мутақориб суруда шудааст, бо шакли зерин: Фаъӯлун фаъӯлун фаъӯлун фаъал (ё фаъул) V - - /V - - /V - - / У - - (У ~).

Дар мавриди истифодаи санъатҳои бадеӣ дар «Шоҳнома» бояд гуфт, ки истиора дар он бисёр ба кор рафтааст. Ташбеҳ чунон оддӣ ва чунон дар калом мавқеъ дорад, ки хоси Фирдавсӣ. «Шоҳнома» аз 60 ҳазор байт ё худ 120 ҳазор мисраъ иборат аст. Ҳанӯз дар айёми дар ҳаёт будани шоир ин асари беэвоҷ тақрибан се нусха – нусхаи мусаввада (сиёҳнавис), нусхаи тозаӣ ба Ғазнин бурдашуда ва нусхаи ба Сипаҳбади Шаҳриёр тақдимгардида дошт. Пас аз сари Фирдавсӣ «Шоҳнома» борҳо китобат гардида ва нусхаи зиёд пайдо кардааст. Маҷмӯаҳои мунтахабаш низ кам набудаанд ва аввалини онҳоро шоири асри XI

– Масъуди Саъди Салмон бо номи «Ихтирооти «Шоҳнома» тартиб додааст. Нусхаҳои гуногуни «Шоҳнома» то замони мо омада расидаанд.

«Шоҳнома» аз лиҳози мазмуну мӯҳтаво ба се қисмат тақсим мешавад: давраи асотири, давраи паҳлавонӣ ва давраи таърихӣ.

Ҳар се қисми «Шоҳнома» бо ҳам робитаи устувор дорад ва идомаи мантиқии якдигар буда, дар яклухтӣ барои ифодаи ғояҳои олии ватанпарварӣ, меҳнатдӯстӣ, шоҳи одил ва ахлоқи поки ҳамида хизмат менамояд.

Ғоя ва мӯҳтавои дostonҳои «Шоҳнома».

«Шоҳнома», чунон ки мебинем, асари бузурги сертаркиба ва саропо аз дostonҳои қаҳрамонӣ ишқию ахлоқист. Достони калонҳаҷми солиёни бисёр таълифёфта дар таркиби худ дostonҳои гуногунро фароҳам овардааст, ки бисёриашон бо мундариҷаи худ сазовори таҳлили алоҳида ҳастанд. Аммо бузургии Фирдавсӣ дар он ба назар мерасад, ки ҳамаи ин дostonҳоро ба як риштаи умумӣ, ба хатти сужети давомдор моҳирона пайвастааст. Таҳлили дostonҳои ҷудогона ва машҳури «Шоҳнома» бошанд, барои хубтар муайян кардани қимати ғоявӣ ва дурусттар дарк намудани мундариҷаи асар, ки ихтисоран овардем, ёрӣ мерасонанд.

Ғоя – мақсад, мурод.

Таркиб ва ҳаҷми «Шоҳнома» чӣ гунаанд, аввалин нусхаҳои он кадомҳо буданд?

ПАНДУ ҲИКМАТ

Ба ранҷ андар орӣ танатро, равост,
Ки худ ранҷ бурдан ба дониш сазост.
Ба ранҷ андар аст, эй хирадманд, ганҷ,
Наёбад касе ганҷ, нобурда ранҷ.

Абулқосим Фирдавсӣ

Асотир - қиссаҳо ва ҳикоятҳои бозмонда аз даври бостон дар бораи худоён, қаҳрамонон ва ба вучуд омадани ашёву ҳаводис; афсона.

ДОСТОНҲОИ АСОСИИ «ШОҲНОМА»

Гояи асосии «Шоҳнома» дар чӣ зоҳир мегардад?

Фирдавсӣ дар ин бобат чунин мефармояд:

Чунин гуфт мӯбад, ки «мурдан ба ном
Беҳ, аз зинда душман барӯ шодком».
Нигар то натарсӣ ту аз маргу чиз,
Ки кас бе замона намурдаст низ.
В – агар кушт хоҳад ҳаме рӯзгор,
Чӣ некутар аз марг дар корзор.
Бибандед бо якдигар домано,
Намонед, бадхоҳ пиромано.

Мӯбад – рӯҳони зардуштиён (оташ-парастон), ки аз муғон болотар будааст; олим ва донишманди дини зардуштӣ.

Корзор – ҷанг, муҳориба.

Ҳама размро дил пур аз кин кунем,
Тани душманон ҷойи зӯпин кунем.

Ҳаким Фирдавсӣ ҳифзу ниғаҳдошти Ватанро чӣ гуна талқин мекунад?
Аз назари шоир дӯст доштани Ватан чӣ гуна бояд бошад?

Мавзӯи Ватан ва ватандӯстӣ аз қаъри асрҳо сарчашма мегирад, зеро меҳри Ватан, парастии он яке аз хусусият ва эҳсосоти наҷиби инсонӣ маҳсуб мешавад. Таълим ва тарбияи ватандӯстӣ чун аксари мавзӯҳо, ҳислатҳо ва мақолҳо бояд аз хонавода шурӯъ шавад ва пасон то поёни умр идома ёбад, зеро Ватан азизтарин ва муқаддастарин чиз барои инсон ба шумор меравад.

Дар ин бора адибону таърихшиносон, равшанфикрон донишмандон зиёд гуфтаву дурри маънӣ суфтаанд. Албатта, Фирдавсӣ дар ин боб дар шеър ва адабиёти гузаштаи мо пешқадам аст. «Шоҳнома» мазҳари волои ватандӯстӣ.

Фирдавсӣ дар ташвиқу тарғиби ватандӯстӣ, далерӣ, мардонагӣ, ҷавонмардӣ, ҳифзи шарафу нангу номуси миллӣ доди суҳанро додааст. Албатта, инъикоси мавзӯи Ватану ватандӯстӣ ва тарғиби он дар шеърҳои адаби мо танҳо ба Фирдавсию «Шоҳнома» ва замони ӯ маҳдуд намешавад, балки баъди аз байн рафтани давлати миллии Сомониён низ ба ин ё он навъ идома меёбад. Бад-ин маънӣ, мо дар осори адибони дигар низ ба ин мавзӯ рӯ ба рӯ мешавем, аммо авҷи ватандӯстӣ дар адабиёти мо ба асри гузашта ихтисос мегирад.

Фирдавсӣ дар «Шоҳнома»-и худ ба мавзӯҳои пандуахлоқӣ, ватандӯстӣ, инсондӯстӣ, некиву нақӯкорӣ, ростиву ростгӯӣ, донишу хирад, танқиди ҷаҳолат ва ситамкорӣ, ҳифзи Ватан ва муҳаббат ба он таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир мекунад.

Мақол – як жанри фолклории бештар иборат аз ифодаю ибораҳои рехтаи мӯҷаз ва барҷастаи вирди забон гардида, ки дар нутқ барои мисол ва далел ба кор мебаранд, масал.

Дигар ин ки ба андешаи Фирдавсӣ, некиву накӯкорӣ яке аз фазилатҳои наҷиби неки инсонӣ ба шумор меравад. Ё ба аҳли башар тавсия медиҳад, ки ба ҳамдигар меҳрубон бошанд ва ба якдигар танҳо некӣ кунанд. Зеро амали неки ҳар як шахс ҷовидонӣ аст:

Биё, то ҷаҳонро ба бад наспарем,
Ба кӯшиш ҳама дасти некӣ барем.

Некиву накӯкорӣ, ба ақидаи шоир, аз беҳтарин хулқу атвори инсонӣ ба шумор меравад:

Набошад ҳама неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор.

Фирдавсӣ чунин андеша дорад, ки ҳар як амалро бо подоши мувофиқ қадр бояд кард:

Чу некӣ кунад кас, ту подош кун,
В-гар бад кунад, низ пархош кун!

Подош – мукофот, мукофоти амал, музд.

Васфу ситоиши хирад, илму дониш дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар ҷойи аввал меистад. Фирдавсӣ асари бузурги худ «Шоҳнома»-ро бо ситоиши хирад шурӯъ намудааст. Донишу хирад ҳамчун чароғи раҳнамои ҳаёти инсонӣ одамонро ба роҳи рост ҳидоят мекунад. Сарчашмаи ҳамаи хушбахтиҳо ин ақлу хирад ва дониш ба шумор меравад. Шоир хирадро аз тамоми хислатҳои инсонӣ беҳтару афзал медонад:

Пархош – ҷанг, ҷидол, муҳориба.

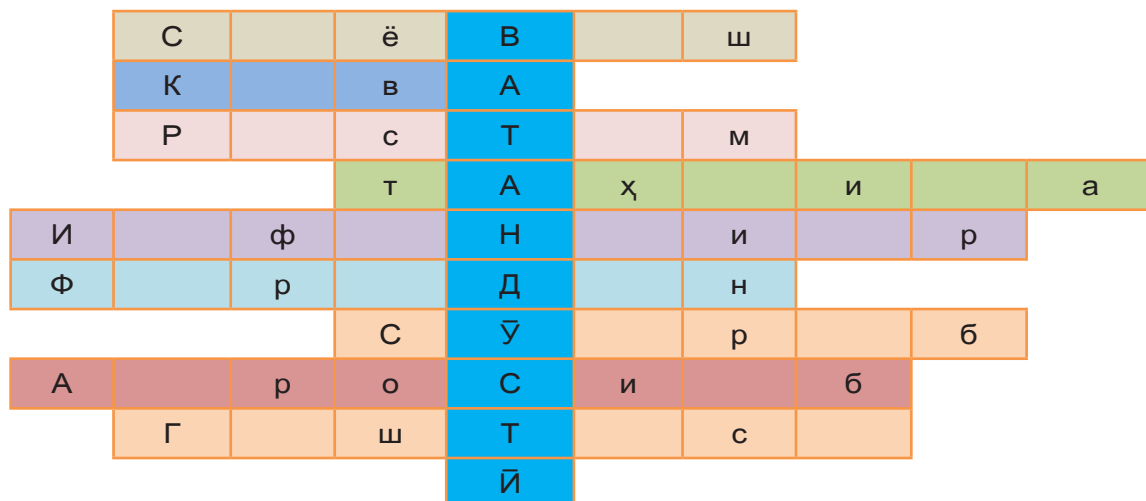
Хирад афсари шахриёрон бувад,
Хирад зевари номдорон бувад.

Хирад – ақл, ҳуш, зеҳн.

Хулоса, аз эҷод намудани дostonҳои «Шоҳнома» муддати зиёде гузашта бошад ҳам, то имрӯз ин асари бузург аҳамияти тарбиявӣ ахлоқии худро гум накардааст. Ин нуктаро бояд таъкид намуд, ки «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар рӯзгори мо барои тарбияи насли имрӯза, бахусус ҷавонон, аз аҳамият ҳолӣ нест:

Хирадманд бошу беозор бош,
Ҳамеша забонро ниғаҳдор бош!

Аз кроссворди зерин номи қаҳрамонҳои «Шоҳнома»-ро ёбед.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Фикратонро дар такя ба матнҳои дар боло овардашуда асоснок кунед.
2. Ташаккули роҳи эҷодии шоирро дар таълифи «Шоҳнома» баён кунед. Фирдавсӣ дар тӯли солҳои таълифи «Шоҳнома» чӣ гуна вазъият дошт?
3. Гояи қаҳрамони «Шоҳнома»-ро шарҳ диҳед.
4. Гояи ватандӯстӣ ва адолатписандӣ дар «Шоҳнома» чӣ гунаанд?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва таҳлили достони «Рустам ва Сӯҳроб» тавсия мешавад.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ДОСТОНИ «РУСТАМ ВА ИСФАНДИЁР»

Гуштосп рӯйи тахти зебо ва пур аз нигини подшоҳӣ нишаста буд ва тоҷи тиллоиву дурахшоне бар сар дошт. Исфандиёр иҷозаи вуруд хост ва дар баробари падараш таъзим кард. Гуштосп ӯро дар канори худ нишонд. Исфандиёр соқит ва нороҳат буд, падараш иллати ин нороҳатиро аз ӯ пурсид ва ӯ гуфт: Шумо медонед, ки ман борҳо барои дифоъ аз Эрон ба ҷанг рафтаам. Ба дастури шумо барои наҷоти хоҳаронам аз дасти тӯрониён, аз ҳафт хон гузаштам, Арҷосп – фармондеҳи тӯрониёнро куштам ва ганҷу тоҷу тахти ӯро ба Эрон овардам. Ҳар бор, ки маро ба ҷанг фиристодед, ба ман қавли тоҷгузорӣ додед. Вале вақте ки бо пирӯзӣ баргаштам, қавлатонро фаромӯш кардед.

Пирӯзӣ –
ғалаба, фатҳ,
зафар, нусрат.

Гуштосп гуфт: Медонам ту воқеан дар шуҷоат ва қудрат беназирӣ ва шоистаи подшоҳии Эрон ҳастӣ. Ман ба қавлам амал мекунам ва ба зудӣ тоҷу тахти шоҳиро ба ту медиҳам. Вале қабл аз он бояд ба Зобул биравӣ ва фармонравои он ҷо, яъне Рустамро даст баста пеши ман биёварӣ.

Исфандиёр бо тааҷҷуб гуфт: Мо бояд бо душманон биҷангем, на бо паҳлавони бузурге мисли Рустам, ки аз қадим умеди Эрон будааст.

Ӯ ҳамеша ба подшоҳони Эрон хидмат кардаву бо душманон ҷангидааст.

Гуштосп гуфт: Вале ӯ нофармонӣ карда, чун ҳанӯз барои дастбӯсии ман ба пойтахт наомадааст.

Исфандиёр медонист, падараш мехоҳад ба ин баҳона ӯро аз пойтахт дур кунад, вале ҷорое ҷуз итоат надошт. Ӯ ғамгину ноумед аз қаср хориҷ шуд. Чанд рӯз баъд Исфандиёр барои рафтан ба Зобул омода шуд. Модараш Катоюн сайъ кард ӯро аз ин кор мунсариф кунад, вале ӯ қабул накард ва ба ҳамроҳи писаронаш

теъдоди каме сарбоз ба роҳ афтод.

Рӯзҳо дар роҳ буданд, то ин ки ба рӯди Ҳирманд дар наздикии Зобул расиданд. Исфандиёр дастур дод канори рӯд ҷодар бизананд. Пас аз чанд рӯзи истироҳат Исфандиёр аз писараш Баҳман хост ба Зобул биравад ва Рустамро аз омаданааш бохабар бикунад. Баҳман либосҳои абрешимӣ пӯшиду кулоҳе зебо бар сар гузошт ва бо асп аз рӯд гузашт.

Рустам бо бародараш Завора ва писараш Фаромарз ба шикор рафта буданд. Баҳман наздики шикоргоҳ рафт ва аз болои кӯҳ онро дид, ки оташе дуруст кардаанд ва гӯшти шикорашонро ка-

боб мекунанд. Ӯ вақте ҳайкали бузургу зӯри бозуи Рустамро дид, барои падараш нигарон шуд ва нақшае кашид. Баҳман пушти санги бузурге пинҳон шуд ва бо тамоми қудрат онро ҳал дод.

Садои ғалтидани санг дар кӯҳ печиду гарду хоки зиёде ба ҳаво баланд шуд. Бародари Рустам фарёд кашид: Канор биравед, санги бузурге аз кӯҳ

Зобул – номи вилояте аст дар Систон, ки онро Нимрӯз низ хонанд, номи шаҳре дар устони Систону Балучистон.

Мунсариф – дургарданда, дуршаванда.

чудо шудааст! Вале Рустам бидуни ин ки аз ҷояш такон бихӯрад, хандиду бо як зарбаи по сангро ба каноре андохт.

Баҳман барои ин ки касе ўро набинад, билфосила савори аспаш шуду аз он ҷо дур шуд. Сипас, аз роҳи дигаре ба шикоргоҳ рафт. Вақте Рустамро дид, аз асп пиёда шуду гуфт: Салом ба Рустам-пахлавон, ман Баҳман писари Исфандиёри рӯинатан ҳастам.

Рӯинтан –
1. Маҷозан одами зӯровар, тануманд;
пахлавон;
2. Лақаби Исфандиёр дар Шоҳномаи Фирдавсӣ.

Чаро Гуштосп аз супоридани тахти шоҳӣ ба писараш Исфандиёр худдорӣ мекард? Аз фиристодани Исфандиёр барои дастгир кардани Рустам чӣ мақсад дошт?

Рустам пеш омад, Баҳманро дар оғӯш гирифт ва бўсид. Баъд ўро зери сояи дарахтон бурд ва аз ў пазироӣ кард. Баҳман гуфт: Падарам Исфандиёр ба дастури Гуштосп ба ин ҷо омада ва барои шумо аз тарафи шоҳ пайғоми муҳиме овардааст. Рустам гуфт: Ман омодаи фармонбардорӣ аз шоҳ ҳастам. Сипас ҳарду ба тарафи Ҳирманд ба роҳ афтоданд.

Он тарафи рӯди Ҳирманд Рустам аз асп пиёда шуд ва Исфандиёрро дар оғӯш гирифт. Сипас ўро ба қасраш даъват кард. Исфандиёр гуфт: Подшоҳ на фармони ҷанг ба ман додааст ва на дастури мондан дар Зобул. Ў аз ман хостааст туро даст баста ба пойтахт бубарам. Рустам, ки аз ҳарфҳои Исфандиёр тааҷҷуб карда буд, гуфт: Ту фиреби шайтонро хӯрдаӣ. Ба Худо, то зиндаам, намегузорам касе маро бо дасти баста бубинад.

Исфандиёр гуфт: Ман наметавонам бо шоҳ муҳолифат кунам, вале ба ту қавл медиҳам дар баробари Гуштосп аз ту ҳимоят кунам ва ҳамин ки тоҷгузорӣ кардам, кишварро дар ихтиёри ту бигузорам. Рустам гуфт: Аз ту меҳоҳам ба Зобул биёӣ ва муддате меҳмони ман бошӣ, шояд ин мавзӯро фаромӯш кунӣ. Сипас савори Рахш шуду ба қасраш баргашт. Ў дастур дод хидматгори беҳтарин ғизоҳо, меваҳо ва зеботарин фаршҳоро тахтхоро омода кунанд, ба саф биистанд ва мунтазири омадани Исфандиёр бошанд.

Чанд соате гузашт, вале Исфандиёр наёмад. Рустам бо асабоният гурзи говсарашро бардошт ва бо Рахш ба тарафи Ҳирманд тохт.

Муҳолифат
– муҳолиф, зиддият.

Вақте Исфандиёрро дид, ба ӯ гуфт: Ту даъвати маро напазируфтӣ ва ба ман беэҳтиромӣ кардӣ. Исфандиёр гуфт: асабониятро канор бигзор, биншин, то бо ҳам сӯҳбат кунем. Ду паҳлавон соатҳо бо ҳам гуфтугӯ карданд. Рустам дубора ӯро ба қасраш даъват кард, вале ӯ ба Рустам гуфт, ки фардо барои ҷанг омода бошад. Рустам соқит шуд ва ба фикр фуру рафт. Ӯ бояд аз ду роҳи бад якеро интихоб мекард. Ё бо Исфандиёр – шоҳзодаи Эрон меҷангид ва ё бо дастҳои баста ба пойтахт мерафт. Барои ҳамин гуфт: фикри ту шайтонӣ аст. Ман паҳлавоне пир ҳастам ва зишт аст, ки ҷавоне маро асир кунад. Ту гӯлӣ, ҳарфҳои падаратро хурдаӣ. Агар бо ҳам биҷангем ва ту пирӯз шавӣ, ӯ туро даври ҷаҳон меҷархонад, то подшоҳӣ ба ту нарасад. Агар ҳам ба дасти ман кушта шавӣ, ман бадном мешавам то бадҳокибат. Исфандиёр гуфт: ту аз ҷанг бо ман метарсӣ ва бо ин ҳарфҳо меҳоҳӣ аз марг фирор кунӣ.

Фирор – гурехтан; гурезиш, гурезагӣ.

Рустам чорае ҷуз ҷанг намедид. Ӯ бо нороҳатӣ ба Зобул баргашт ва дастур дод шамшер, найза, қулоҳхӯд, камон, гурз ва либоси ҷангиашро омода кунанд. Бо тулӯи офтоб ӯ ба ҳамроҳи сипоҳаш ба канори Ҳирманд рафтанд. Сипас Рустам ба танҳой болои теппае рафту фарёд кашид: Исфандиёр, ман барои ҷанг бо ту омодаам. Исфандиёр, ки либоси ҷангӣ пӯшида буд, савори аспи сиёҳаш шуд ва мисли шере ба тарафи Рустам рафт. Рустам гуфт: ҳанӯз ҳам дер нашуда, бигзор сипоҳиёнамон бо ҳам биҷанганд ва ману ту хуни якдигарро нарезем. Исфандиёр гуфт: медонӣ, ки шикаст меҳӯрӣ ва ба кӯмак ниёз дорӣ, вале ман ба кӯмаки касе ниёз надорам. Исфандиёр таслими шайтон шуда буд ва ҳеҷ кас наметавонист тасмими ӯро иваз кунад.

Тасмим – дар қорре қарори қатъӣ кардан.

Ду паҳлавон омодаи ҷанг шуданд. Найзаҳояшонро ба даст гирифтанд ва бо суръат ба тарафи ҳам тохтанд. Найзаҳо дар нури офтоб медурахшиду дар сипару кулоҳхӯдашон фуру мерафт.

Билохира пас аз муддате найзаҳо шикаст. Сипоҳиёни Рустаму Исфандиёр бо нигаронӣ дар ду тарафи рӯд истода буданд. Паҳлавонон шамшерҳояшонро аз ғилоф берун оварданд, мисли шер наъра кашиданд ва ба тарафи якдигар ҳамла карданд. Садои бархӯрди шамшерҳо дар дашт печид. Ҷанг соатҳо идома дошт. Хуршед ба васати осмон расида буд ва аз сару рӯи ҳар ду паҳлавон арақ мерехт.

Тегаи шамшерҳо дигар давом наёварду хурд шуд. Пас аз он навбати ҷанг бо гурз буд, вале чизе нагузашт, ки дастаи гурзҳо ҳам зери фишори дасти онон шикаст.

Рустам ва Исфандиёр камарбанди чармии якдигарро гирифтанд ва саъй карданд, якдигарро аз рӯи асп ба замин биандозанд, вале фоидае надошт. Қудрату зӯри бозуи ҳар ду бо ҳам баробар буд. Садои нафаси аспҳо баланд шуда буд ва аз даҳонашон каф мерехт. Хуршед кам-кам норинҷӣ мешуд ва ба кӯҳҳо наздиктар. Ҷанги сахту нороҳаткунандае буд. Ду паҳлавони нерӯманду номдори эронӣ бидуни ҳеҷ душманӣ бо ҳам меҷангиданд.

Танҳо роҳи боқимонда мубориза бо тирӯ камон буд. Рустам ва Исфандиёр аз ҳам фосила гирифтанд, камонҳоро аз зини аспҳояшон бардоштанд. Тирҳоро як-як дар миёни зеҳ мегузоштанд ва партоб мекарданд. Тирҳои Рустам ба бадани Исфандиёр фуру намерафт, вале бадани Рустам пур аз тир шуда буд.

Исфандиёр тире дошт, ки нӯги он аз алмос буд, онро дар камон гузошт ва раҳо кард. Тир аз зиреҳи Рустам рад шуд ва ба баданаш фуру рафт. Хун аз бадани Рустам фаввора зад. Ӯ дигар тавони ҷангидан надошт. Бадани Рахш ҳам пур аз тирӯ хун буд. Рустам аз Рахш пиёда шуд ва болои теппае рафт. Исфандиёр хандиду гуфт: Чаро фирор кардӣ? Ту шерӣ ё рӯбоҳ? Қабул кун, ки шикаст хӯрдӣ, камонатро биандоз ва таслим шав. Бигзор дастҳоятро бибандам ва тӯро пеши шоҳ бибарам. Рустам гуфт: Ҳаво торик шудаву барои мубориза дер аст, фардо дубора бо ҳам меҷангем. Исфандиёр қабул кард ва ба чодираш баргашт.

Билохира – охиран, дар охир, ахиран; ниҳоят, дар ниҳояти кор.

Норинҷӣ – зарди сурхчатоб.

Зеҳ – ресмони камон, чиллаи камон, торе, ки ба камон кашада мешавад.

Чодир – хайма, хиргоҳ.

Исфандиёр чаро шарт ва маслиҳати Рустамро напазируфт? Оё ӯ ба зӯру тавони худ бовар дошт, ё қавли Гуштосп?

Рустам худахро рӯи Рахш андохт ва бо бадани пур аз хуну захм аз Ҳирманд рад шуд. Оби Ҳирманд ҳам монанди осмони гуруб сурх шуда буд. Рустам вақте ба Зобул расид, мардумро дид, ки беруни дарвозаи шаҳр истода буданд. Зол ва Рӯдоба – падару модари Рустам пеш давиданд ва бо дидани захмҳову сурати зарди ӯ садои гиряшон баланд шуд.

Умеде ба зинда мондани Рустаму Рахш набуд. Зол тасмим гирифт Симурғро хабар кунад. Дар торикии шаб болои теппае рафт, оташ дуруст кард ва пари Симурғро рӯи оташ гирифт. Ҳамин ки пар сӯхт, болҳои бузургу рангоранги паррандаи доноро болои сари худ дид. Симурғ рӯи замин нишаст. Зол пеш рафт ва таъзим кард. Сипас дар ҳоле ки гиря мекард, гуфт: Падари меҳрубонам, кӯмакам кун, Рустам ва Рахш доранд мемиранд. Симурғ сарашро ба осмон баланд карду оҳиста чизе гуфт. Ангор, ки аз Худо кӯмак хост. Сипас нӯлашро дар захмҳои Рустам, ки беҳуш шуда буд, фуру бурд ва берун овард. Зол бо таачҷуб дид, ки захмҳо як-як баста шуду ҷойи онҳо аз байн рафт. Рустам чашмҳояшро боз карду кам-кам ба ҳуш омад. Садои нолааш қатъ шуда буд ва дигар ҳеҷ дарде набошад. Паррандаи меҳрубон Рахшро ҳам дармон кард. Сипас ба Рустам гуфт: Агар меҳоҳӣ дар ин ҷанг пирӯз шавӣ, аз дарахти газ шоҳаи софе интиҳоб кун ва чанд пар ба он бибанд, то суръати тират бештар шавад. Фардо пеши Исфандиёр бираву хоҳиш кун, ки ҷангро идома надиҳад, вале агар қабул накарду бо

Симурғ – мурғи мавҳуми афсонавӣ, ки гӯё дар баландтарини қуллаи кӯҳи Қоф зиндагӣ мекардааст.

Ангор – андеша кун, пиндор, тасаввур кун, гумон кун.

ту чангид, рози шикаст додани ӯ ин аст. Сипас дар гӯши Рустам чизе гуфту парвоз карду рафт.

Қабл аз тулӯи хуршед Рустам либоси ҷангиашро пӯшид, савори Рахш шуд ва ба тарафи Ҳирманд тохт. Пас аз убур аз рӯд болои теппае рафт ва бо садои баланд Исфандиёрро садо зад. Исфандиёр аз хоб парид. Бо тааҷҷуб берун омад ва гуфт: Ту ҳанӯз зиндаӣ? Фикр мекардам бо он ҳама захм мурда бошӣ! Ҳатман Золи ҷодугар туро наҷот додааст. Рустам дубора ӯро ба сулҳу оштӣ даъват кард, вале Исфандиёр напзируфт ва омодаи ҷанг шуд. Рустам бо нороҳатӣ зеҳро ба камон баст ва тири газро дар камон гузошт. Зеҳро бо тамоми қудрат кашиду чашми Исфандиёрро нишона гирифт. Бозуҳои қавии Рустам меларзид, ӯ медонист куштани шоҳзодаи Эрон боиси нангу бадбахтии мардуми Зобул мешавад, вале чорае надошт. Тири газ раҳо шуда буд ва пеш мерафт.

Убур – гузаштан, тай кардан; гузаштан аз оби ҷӯ, дарё ва ғ.

Исфандиёри рӯинатан намедонист, ки Рустам аз рози ӯ бохабар аст. Ӯ дар ҳоле ки ба пирӯзӣ фикр мекард, камонашро барои тирандозӣ омода мекард. Вале ногаҳон чизе мисли оташ дар чашмҳояш фуру рафт ва дигар ҳеҷ ҷоро надид. Ӯ беҳуш ба замин афтод. Рустам худро болои сари Исфандиёр расонд ва дар канори ӯ зону зад. Кам-кам ҳамаи касоне, ки набарди онҳоро нигоҳ мекарданд, даврашон ҷамъ шуданд. Ҳамроҳони Исфандиёр башиддат гиря мекарданд. Зол пеш омаду Рустамро сарзаниш кард. Исфандиёр ба ҳуш омаду бо садое заиф гуфт: Рустамро сарзаниш накунад, падарам Гуштосп боиси марги ман шуд. Ӯ ба тоҷу тахт алоқаи зиёде дорад ва ба ин баҳона маро аз сари роҳаш бардошт.

Сипас бо садое оҳистатар гуфт: Аз Рустам мехоҳам писарам Баҳманро дар Зобул нигоҳ дорад ва ӯро монанди ҳудаш паҳлавону шуҷоъ ва озода бор биоварад. Вақте ӯро шоистаи подшоҳӣ дид, ба пойтахт бибарад ва тоҷи шоҳиро бар сари ӯ биғузорад. Рустам, ки аз шиддати нороҳатӣ сарашро поин андохта буд, гуфт: Қавл медиҳам Баҳманро ҳамон тавр ки ту мехоҳӣ, тарбият кунам. Чанд лаҳза баъд Исфандиёр рӯи дастҳои Баҳман ҷон дод. Ҳеҷ кас марги паҳлавони рӯинатанро бовар намекард. Ӯ ки борҳо ва борҳо аз ҷангҳои сахте ҷони солим бадар бурда буд, ҳоло ҷанозааш рӯи замин афтода буд.

Солҳо гузашт. Рустам ҳамон тавр ки ба Исфандиёр қавл дода буд, Баҳманро мисли писараш дар канори худ тарбият кард. Баҳман, ки шоҳзодаи нерӯманду доно шуда буд, пас аз падарбузургаш Гуштосп подшоҳи Эрон шуд.

*Таҳия аз рӯи чопи интишороти «Сухангустар»,
Эрон, Машҳад, 1387.*

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Достон чаро «Рустам ва Исфандиёр» ном гирифтааст?
2. Гуштосп чӣ гуна шоҳ ва падар тасвир шудааст? Гуштосп маҳз барои чӣ Исфандиёрро ба гирди ҷаҳон бо ҳар баҳонае мефиристод?
3. Симои Рустам дар достон чӣ гуна тасвир шудааст? Қаҳрамонҳои марказии достонро тавсиф кунед.
4. Исфандиёри ҷавону тавоно ва дар паҳлавонӣ бемислу монандро маҳз чӣ бо Рустам водор мекунад ва оқибат ба марг мерасонад?

БО ГУРҲҶ КОР МЕКУНЕМ

Достони «Рустам ва Исфандиёр» аз достонҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои достони мазкур шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои достон аз ҳаёти реалии гирифта шудаанд ва ё асотирӣ? Барои чӣ?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи ҷанги Рустам ва Исфандиёр маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба рафтори Гуштосп бо Исфандиёр фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабон баён намоед ва ба мавзӯ вобаста кунед.
3. Дар бораи хираду тадбир бар зӯру ҳила, ростӣ бар дурӯғ, некӣ бар бадӣ, ошӣ бар ҷанг, дӯстӣ бар душманӣ, мардумӣ бар номардумӣ байт ва панду ҳикматҳо аз «Шоҳнома» ҷамъоварӣ намуда, бо кӯмаки волидайнатон шарҳу таҳлил кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи китоби «Достонҳои «Шоҳнома»-и Сотим Улуғзода тавсия мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ҚОФИЯ ВА РАДИФ

Назариyaи адабиёт

Қофия дар луғат аз қафо омадан аст. Дар адабиётшиносӣ гурӯҳи калимаҳои ҳамоҳангери мефаҳмонад, ки дар охири мисраъ ва ё байтҳои шеър омада, бо ҳамдигар мувофиқат мекунад.

Ҳамоҳангӣ нишонаи асосии калимаҳои қофияшаванда мебошад. Нишонаи муҳими дигари қофия, ки ҳамоҳангии калимаҳо низ ба туфайли он ҳосил мешавад, мавҷудияти ҳарфи рави мебошад. Ҳарфи охирини решагии калимаро рави мегӯянд. Масалан, дар байти зерини Фирдавсӣ **кар** ва **фар** қофия шудаанд ва овози **р** дар онҳо рави мебошад.

Чу шасту ду солам шуду гӯш кар,
Зи гетӣ чаро гӯям оину фар.

Қофияе, ки ба ҳарфи рави бунёд ёфтааст, *қофияи солим* ном дорад. Қофия ду хел мешавад: сарех ва ғайрисарех. Қофияи сарехро комил, пурра, пурбаҳо низ мегӯянд.

Қофияи ғайрисареҳ – қофияе, ки дар навишт шакли дигар, вале дар талаффуз ба ҳам наздиканд. Мисли тўб-тўп, тарк-барг, бех-теғ.

Қофия дар шеър вазифаҳои ғоявию мундариҷавӣ, ҳиссию психологӣ, таносуби оҳангӣ ва шаклсозиро иҷро менамояд. Яъне, қофия дар шеър барои баёни ғояву мазмуни асосӣ нақши калон бозид, мақсади шоирро ба дилу ақли хонандаю шунаванда наздиктар мегардонад ва хушу гўшнавоз гаштани шеърро таъмин мекунад. Шакли асарро ба тартиб медарорад.

Вазифаи қофия дар шеър асосан аз чӣ иборат аст? Қофияи сареҳ аз ғайрисареҳ чӣ фарқ дорад?

Шеърҳои дуқофиядорро **зуқофиятайн** мегўянд. Зуқофиятайн фақат хоси адабиёти форсу тоҷик набуда, дар адабиёти халқҳои дигар низ дида мешавад. Суханварони форсу тоҷик зуқофиятайнро хеле моҳирона истифода кардаанд. Барои мисол аз ғазали Камоли Хуҷандӣ чунин байтеро дида мебароем:

Ошиқонат ба саҳарҳо, ки дуо мегўянд,
Ба дуо бўи ту аз боди сабо мечўянд.

Дар ин байт «**дуо**» ва «**сабо**», «**мегўянд**» ва «**мечўянд**» ҳамқофия шуда омадаанд. Ин ғазали шоир саросар бо зуқофиятайн эҷод шудааст.

Ё чойи дигар аз шоире мехонем:

Ба мискинӣ ҷабин бар хок молид,
Ба дил пеши худои пок нолид.

Ҳамин тавр, қофия ҳудуди шеърро муайян намуда, баробарии вазну оҳанг шакли сохтори онро равшан менамояд. Дар аниқ муайян кардани сохту танзими шеър аҳамияти қофия калон аст. Қофия дар симфонияи шеър оҳанги иловагӣ ато менамояд, пайдарҳамии оҳанги иловагӣ ба шеър ҷуғрофияи меҳварӣ, хусусияти лаҳзии онро афзун мегардонад. Қофия ҳамеша пеш аз радиф қарор мегирад. Шеър бидуни радиф буда метавонад, вале бе қофия омадани шеър ғайриимкон аст. Аз ин хотир, муҳаққиқони калом бадеъ қофияро яке аз илмҳои муҳими адабӣ донистаанд.

Қофия ба сифати яке аз улуми адабӣ чӣ маъно дорад? Зуқофиятайн дар кадом жанр бештар истифода мешавад?

Зуқофиятайн
– номи санъати шеърӣ бошад, ки шоир қитъа ё қасидае гўяд, ки онро ду қофияи паҳлуӣ ҳамдигар бошад, дуқофиягӣ.

Ради́ф калимаи арабӣ буда, маънои луғавиаш паси якдигар нишастан мебошад. Дар илми адабиёт он калима ва ё гурӯҳи калимаҳоеро, ки баъди қофия меоянд, ради́ф меноманд. Ради́ф метавонад танҳо аз як ҳарф ё овоз ва ё панҷ-шаш калима ё таркиб иборат бошад. Ради́ф хоси шеъри форсӣ буда, баъдан ба адабиёти халқҳои дигар гузаштааст. Ради́ф дар таъмини хушоҳангии шеър хидмати арзанда дорад, аммо дар мавқеааш наомадани ради́ф боиси тақаллуфу суханбозӣ ва сохтакории шеър мегардад. Аз ин рӯ, мақоми ради́ф дар шеър басо муҳим аст.

Вазифаи асосии ради́ф баён кардани матлаби марказии шоир мебошад. Вазифаи муҳими дигари он боз дар ягонагӣ яклукхтии шеър мебошад. Зеро ради́ф ҳамроҳи қофия тамоми мисраъ ва ё байту бандҳоро бо ҳамдигар узван алоқаманд мегардонад.

Чунончи:

Аниси кунҷи танҳой китоб аст,
Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст.

Дар ин байти Абдурахмони Чомӣ таркиби **«китоб аст»** ради́ф буда, бори ғоявии шеърро кашидааст.

Ради́ф дар назми форсу тоҷик ҳамчун санъати шеърӣ низ машҳур аст. Ҳамаи шоирони мумтозу муосири тоҷик аз ради́ф бисёр истифода кардаанд. Мақсади ради́ф танҳо таъмини оҳангии шеър набуда, балки баёни эҳсос ва ҳаяҷони шоир ҳам мебошад. Ради́ф барои таъсирбахш гардидани мазмуни шеър низ хизмат мекунад. Бинобар ин, ради́ф бо қофия муносибати узвӣ маъноӣ дорад. Мисоли равшани моҳирона истифода шудани қофияю ради́ф дар ин ғазали Лоиқ Шералӣ низ ба мушоҳида мерасад:

Дар рӯи ҷаҳонему надонем ҷаҳон чист,
Фарзанди замонему надонем замон чист.
То пир нагардем, нафаҳмем ҷавонӣ,
То хок нагардем, надонем нишон чист.
То ташна намонем, наҷӯем раҳи об,
То гушна намонем, надонем, ки нон чист...
То боре насӯзем, надонем, ки хомем,
То барг нарезем, надонем хазон чист.
Ношукрии мо бар намаки умр зиёд аст,
То ҷон набарорем, надонем ки ҷон чист...

Дар ин ғазал сухан дар бораи надониестани моҳияти ҷаҳон, неъматҳои табиат ва асли офариниши инсон меравад. Бори

Тақаллуф
– худнамоӣ,
нишон додани
худ дар ягон
сифати дар худ
набуда.

ҳамин маъниро радифи **«чист»** хеле хуб кашидааст ва бо калимаҳои ҳамқофияи «ҷаҳон», «замон», «нишон», «нон», «хазон», «ҷон» алоқаманд мебошад.

Қофия аз радиф чӣ фарқ дорад? Оё шеър бидуни қофия вуҷуд доштани мумкин аст?

Хуллас, радиф як ҷузъи дигари иловагӣ мебошад, ки одатан пас аз қофия омада, барои хотирнишин шудани шеър хизмат менамояд.

БАҲРОМ ФИРӮЗ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Баҳром Фирӯз шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Муаллими саҳтгир»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳои таҳлил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Баҳром Фирӯз якуми ноябри соли 1939 дар шаҳраки Нуратои тобеи вилояти Самарқанди бостонӣ, дар хонаводаи зиёӣ таваллуд шудааст.

Айёми кӯдакиашро дар деҳа, дар манзили падарӣ, сипарӣ намуда, шавқи омӯзиши илму ҳунар ва касби машғулият ӯро хеле зуд, пас аз хатми мактаби ҳафтсолаи деҳа, ба маркази кӯҳани илму фарҳанг – шаҳри Самарқанд овард ва аз ин пас Баҳроми 14-сола якуми сентябри соли 1952 таҳсилро дар Омӯзишгоҳи педагогии Самарқанди бостонӣ оғоз намуд.

Пас аз итмоми таҳсил дар Омӯзишгоҳи педагогии Самарқанд (1957) Баҳром Фирӯз барои идомаи таҳсил ба шаҳри Хуҷанд роҳсипор гардида, ба бахши таъриху филологияи Институти давлатии педагогии ба номи С.М.Кирови шаҳри Ленинобод – ИДПЛ (феълан Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров) ба тақмили мутолиот шурӯъ намуд.

Маҷмӯаи нахустини ӯ «Розҳои маҳтобшаб» соли 1967 ба нашр расид ва дар кӯтоҳтарин фурсат мақбули ҳаводорони шеър мегардад.

Баъдан Баҳром Фирӯз махсусан жанри ҳикоянависиро ҷиддан пайгирӣ намуда, ба наср рӯ овард ва аввалин ҳикояи худ – «Бобо»-ро дар моҳномаи «Садои Шарқ» соли 1971 нашр кард.

Соли 1991 Баҳром Фирӯз нахустин барандаи мукофоти тоза-таъсиси Иттифоқи нависандагони Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷоизаи адабии ба номи устод Садриддин Айни гардид.

25 сентябри соли 1994 Баҳром Фирӯз олами фониро падруд мегӯяд. Марқади нависанда дар оромгоҳи «Гумбази Қошуқ»-и шаҳри Хуҷанд мебошад.

АСАРҲОИ БАҲРОМ ФИРӢЗ

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «МУАЛЛИМИ САХТГИР»

Баҳори он сол ба дашти беоби Ёвон бори аввал пунбадона коштанд. Ғӯза кайҳо себаргаву вале аз об дарак набуд. Баъзеҳо ба радаҳои беҳудуди сабзгун – гули заҳмату умеди худ нигариста, хавотир буданд: «Аз ростӣ, оби Вахш меояд ё обро надида, мӯза кашидем?» – мегуфтанд.

Рада – саф, қатор, раста.

Ба канали нав, одатан, обро ҳамту, иму чим сар намедиханд. Ид мешавад, рақсу бозӣ, мукофотдиҳӣ, ваъзгӯӣ меkunанд. Ҳоло мардум ба ваъзгӯӣ ончунон одат кардаанд, ки дар тӯй ҳам, дар азо ҳам, то аз рӯи коғаз бурро хатро хонда тавонистани худро собит наkunанд, гӯё рӯзашон намегузарад.

Ман ба ин ҷо ба муносибати ҳамин тантана омадам. Вале ногаҳон Шодиро дидаму дар дили ман аз шодмонӣ асаре намонд.

Дар баландӣ истода ғарқи тамошои канал ва даҳанаи нақб будам. Дар пешгоҳи он ҳарфи

Нақб – роҳи зеризаминӣ.

М-тамғаи метросозони Москва медурахшид. Дар масофаи ҳафтуним километр аз зери кӯҳ нақб канда, оби паси Боботоғро аз як ғӯшаи биёбон берун овардан, дар ҳақиқат, қиссаҳои пешини бибию бобоёнро ба ёд меовард.

Ҳоло ҳама кори асосӣ саранҷом ёфта, коргарон бо трактор лавозимотеро, ки дар нақбкани ба кор бурдаанд, аз мағзи кӯҳ кашонда, берун меоварданд. Обе, ки аз даруни нақб ҷорӣ буд, чархҳои тракторро қариб гӯр мекард. Ин оби Вахш не, оби қаъри кӯҳ аст. Ҷавони навҷаи лоғарандом, дар тан корҷома, дар по мӯзаи резинии соқаш баланд чолокона банд-банд тахтаву оҳанпораҳоро ба чангак андармон месохту кран онро бардошта, дар соҳил ҷамъ мекард. Ҳаракатҳои ҷавон ба ман ошно намуд, худи ӯро низ гӯё мешинохтам, аммо аз дур афташро равшан тафовут намекардам. Аз теппа фурумада, ба ҷониби вай наздик рафтам. Хандаҳои соддалавҳонааш, поймониҳои такаббуромезаш ба Шодӣ монанд... Шодӣ! Худаш!.. Ана, вай ҳам маро дид... Зеҳн монда менигарад... Аҷиб, шамоли тақдир одамо ба куҷоҳое намебарад!

— Шодӣ!.. — наздик рафтаму даст бардошта овоз додам.

Маро дида вай лаҳзае қарахт шуд. Сипас, маъюс табассум намуду дасташро боло бардошта «Салом» гуфт.

Маъюс — ноумед.

— Баъди кор биё ҷақ-ҷақ мекунем... Ҳозир нағз не...

Ҷӯраи солҳои бачагиам дар ин ҷо маҳбус буда, чунон ки меғӯянд, хидмати маҷбурӣ мекардааст, вале ман намедонистам. Ҳоло ӯро дида, агар ғӯям, ки ҳайрон шудам, на он маъниро медиҳад. Лаҳзае дасту поям бемадор гашт, ҷӣ гуфтанамо надониста забон хоидам. Вай андаруни канал, ман дар соҳили баланд — ҳар ду аз изтироб хомӯш будем.

Изтироб — ҳаяҷони саҳт, беқарорӣ, ошуфтагӣ.

— Ягон чиз даркор бошад, гӯй, — хоҳиш кардам.

— Ташвиш накаш, ҳеҷ чиз даркор не... Фақат дидори шумоён...

Вай табассум намуд ва бо меҳр ба рӯи ман нигаристу хомӯш монд. Посбон ба исрор талаб дошт, ки ман аз соҳил дур шавам.

Не, ба ҳар ҳол, ин Шодии пешин не. Агар ҳамон Шодии пешин мебуд, «ягон сони ғӯсфанда пухта биёр, як дег палави серғӯшт кун, палава ёд кардам, арақ гир» мегуфт.

Ғалатӣ...

Вай бо трактори худ ба нақб баромада рафту ман парешонхотир ба қафо баргаштам. «Сазои хулқу атвори бад... — мегуфтам худ ба худ. — Аз карда пушаймон метобад. Ақлаш даромадагӣ барин...».

Даврони бачагию наврасии мо бо ҳам гузашт. Даҳсоларо ҳамроҳ тамом кардем. Баъд ман аз пайи таҳсил ба шаҳр омадаму вай дар деҳа монд.

Хурд будем. Он солҳо ҳавлии Шодиино дар шафати ҳавлии мо буд. Ҳамеша ҳамдам, бозӣ мекардем, ҳамроҳ ба мактаб ме-
рафтем, аз пайи гову гӯсола, алафу ҳезум медавидем. Рост
мегӯянд, ки Исо ҳам ба роҳи худ, Мӯсо ҳам.

Бесарии вай як зарра ҳам ба ман сироят накард. Баъди ин
гуна таҷрибаҳо чӣ гуна ба қонуни ирсият бовар намекунӣ?!

Ростабро гӯям, баъзан аз касофати вай ман ҳам дар маломат
мемондам. Бинобар он, очаам мудом таъкид мекарданд, ки вай
қатӣ камтар бозӣ кунам. Лекин ҳамроҳ бозӣ накарда мешавад?

Боре сазои ба суханони модар безътиноиамо дидам.
Воқеа ин тавр рух дод: дар қарибии боғи мо полизи колхоз
буд. Нигоҳбони он бобои Орзумурод ҳар гоҳ ба боғи мо ояд,
ягон ҳандалаки хушбӯӣ меоварду маро шод мекард. Он солҳо
мардум дар замини рӯйидарича харбуза намекориданд. Ғалла
танқис буд. Ба мардуми деҳқон пул аз он ҳам танқистар буд. Ҳеҷ
кас моҳона намегирифт, на дар пирӣ нафақаю на дар беморӣ...
Дар ивази 20 сотих замини рӯйидарича аҳли оила дар колхоз
кор мекарданд. Бе паспорт ба куҷо гурехта меравӣ?! Ана, аз
ҳамин сабаб ба заmine, ки қорам аст, хоҳ лалмӣ, хоҳ обӣ, ғалла
мекориданд.

Колхоз барои полиз хеле кам замин ҷудо ме-
кард... Ҳамон рӯзи нохуш ману Шодӣ дар боғи мо,

Полиз –
киштзор,
мазраа.

ки як гӯшаи ҳамон замини рӯйидаричаро ишғол мекард, машғули бозӣ будем.

Намедонам, гап аз кучо бархосту вай барои харбузадуздӣ ба полизи колхоз рафтани шуд. Ман инояти бобои Орзумуродро ба хонаводаамон ёд оварда, дар ин хиёнат ба вай шарик нашудам. Чун ӯ ба ҷониби полиз раҳ гирифт, ман ба даруни ҷӯйи обкандаи чуқуре даромада пинҳон шудам.

Дар он айём чӣ донам, ки агар кас бетарафона ҷиноятеро гувоҳ бошад, низ гунаҳкор аст.

Рафтори ба дуздӣ даст задани Шодиро чӣ гуна баҳогузорӣ мекунед?

Ногоҳ валвалаю ҳаёҳуе бархосту бача набошам, боз ҳам худдорӣ карда натавонистам ва сар бардошта, оҳиста ба тарафи ошӯб нигаристам. Манзарае, ки дидам, ҳеч фаромӯш намешавад: Шодӣ харбузаи калоне дар даст ба ин сӯ медавиду аз қафо, дар масофаи чил-панҷоҳ қадам бо ҳаёҳу бобои Орзумурод ўро дунболагир буд... Ман ин ҳолро дидаму саросема сарамро поён гирифтам, вале кор аз кор гузашта буд: Шодӣ гурезон харбузаро ба назди ман ғелонду рафт...

Ҳаёҳу –
ғавғо, доду
фарёд.

Вақте ки бобои Орзумурод омада, дар сарам рост истод, ба ҷуз шармандавор аз ҷо бархостан дигар чораам набуд.

Мӯйсафед тамоми захираҳо ба ман рехт. Суханоне гуфт, ки агар мор шунавад, пӯст мепартофт. Рост мегуфтаанд: харбузаро хом кандана, сари деҳқонро бикан.

Ҳамин қадараш кам набуд, ки мӯйсафед боз ба хонаамон рафта, воқеаро ба модарам гуфтааст. Бегоҳирӯзӣ гӯсолаву се бузғоларо пеш андохта аз дарвоза дароям, модарам дар сари оташдон будаанд, тарошае ба дасташон афтоду бо он маро ҷунон заданд, ки он шаттаро ба ёд оварам, то ҳол тахтапуштам виҷиррос зада, дар танам мурғак медамад. Аз беадолатии модарам саҳт ранҷидам. Як шабонарӯз аз хона таом нахӯрдам. Аввал пурсиш, баъд кӯшиш-дия! Бобои Орзумуродро солҳои сол чашми дидан надоштам.

Ба Шодӣ бало ҳам назад. Баръакс, фардош шӯру фиғони маро тақлид карда мазоҳ намуд. Бобои Орзумурод ба модараш гуфта бошад ҳам, Ҳаёт-хола ҳаргиз ба писараш саҳт намерасад. Зани аҷиб буданд – нармдил, беозор, гапбардор, фориғдил... Ҳеч нашунидаам, ки вай ягон бор ба Шодӣ, ақаллан дӯғу пӯписа карда бошад. Бо ҳама ҳамин хел, мулоимгап, нармдил. Мо – бачаҳо ҳавас мекардем, кошкӣ модари ҳар яке ҳамин хел мебуд... Беақл будем...

Шодӣ сол аз сол дар бадкирдорӣ ном мебаровард. «Шодӣ не, ин ғаму кулфат аст», мегуфтанд одамон. Ёд дорам, боре модараму Ҳаёт-хола ба таъзияи кадом як ҳамдеҳаамон рафтанд. Ману Шодӣ дар ҳавлии онҳо будем. Дар сояи тути калони балхӣ бибиаш ғир-ғир чарх ришта, суруди ғамангезеро замзама мекард. Аз афти кор, пиразани ҳафтодсола писари дар ҷанг бедарак рафтагиаш – падари Шодиро боз ба ёд оварда буд магар, ашки рухсораҳои пуроҷингашро дам ба дам ба нӯги остини дарозаш пок мекард.

Ин дам аз кӯча нидои аттор баромад. Он солҳо атторҳо ранг, қулф, сӯзан, тугма, шаба, чангаки моҳидорӣ барин майда-чуйдаҳоро аз шаҳр харида, деҳа ба деҳа гашта қиматтар мефурӯхтанд. Рӯзе, ки аттор меомад, барои бачаҳои деҳа ид буд. Ҳар кас ягон чиз меҳарид: писарбачаҳо – ҳуштакчаҳои сафолӣ, дорбозак, духтарон – сӯзан, ҳалқа, илқ, занҳо – ранг, зок, зиҳи пойҷома ва ба ҳамин монанд чизҳо.

Аттор –
атрфурӯш.

Ману Шодӣ саросема ба сӯйи аттор давидем. Чангаки моҳигириро дидему ҳаваси моҳигирӣ моро беқарор кард.

Аммо барои чангакхари пул надоштем. Дар он айём пул на фақат дар чайби бачаҳо, балки дар кисаи аксар мардони деҳа ҳам ёфт намешуд. Аммо мушките набуд, ки садди майлу хоҳиши Шодӣ бошад. Вай «ҳозир» гуфту тозон ба ҳавлиашон рафт ва фурсате нагузашта, куртаи мардонае дар бағал берун омад. Аттор куртаро пасу пеш гардонда диду писанд кард, вале ба рӯйи Шодӣ бо шубҳа нигариста гуфт:

– Бача, боз бе рухсати очаат овардӣ?

– Не-е!

– Ку, рав, бигӯ очаат ояд.

– Э, шумо чӣ хел одам, гиред-дия!.. Очаам ба меҳмонӣ рафт. Худаш гуфта буд, ки инро дигар касе намефурӯшад.

Ин лаҳза хоҳарчаи Шодӣ – Фароғат аз дасти бибиаш гирифта аз ҳавлӣ берун омаду ба сӯйи аттор шитобон расид.

– Ана, куртаи додом, бибиҷон!.. Ман гӯям, шумо бовар намекунед... – бидиррос зад духтарак куртаро аз пеши аттор бардошта.

Куртаро дар назди аттор дида, фиғони пиразан баромад.

Шодӣ ба Фароғат суханони таҳдиду таҳқиромез гуфту аз он доира дуртар рафт.

– Ҳой, балонусха... Куртаи писаракам-а! Нарӯйида рав, ту шумқадам... Садқаи падар шав!.. Барои ҳамин Худо ба ту уна ҳайф дид.

Вай бо алам хеле суханони ҷонгудоз гуфту куртаро аз дасти Фароғат гирифта, бо қомати хамида ба сӯйи ҳавлӣ равон шуд. Шодӣ аз ин кори хоҳарашу бибиаш изо кашиду беҳаётар гашта,

ба пиразан дарафтод. Сараввал куртаро аз дасти биби гирифта гурехтани шуд, вале натавонист. Баъд аз алам ҳавлиашонро сангборон мекард, ки модараш расида омад. Ҳаёт-хола сабаби моҷарои ўро фаҳмид ва зуд аз кучое пул ёфту барои Шодӣ чангак харид ва хархашаи ў пасанда гашт.

Шодӣ солҳои мактабӣ ҳам тавфиқ наёфт. Вай қобилияти хуб дошт, аммо ҳаргиз дар хона китобу дафтарро ба даст намегирифт. Ҳар он чӣ аз муаллим мешунид, каму беш дар хотир медошт ва онро боз гуфта аз муаллим баҳо мегирифт. Агар аз роҳи худсарият бетамизӣ намерафт, балки одами дуруст мешуд...

Тавфиқ – муваффақият, пешрафт.

Аз бонги ногаҳонии мошин як қад парида, худро ба канори роҳ гирифтам. Замини зери поро ларзонда «Белаз» гузашт. Ронанда ба ҳоли ман хандид. Ман ҳам хандидам.

Бе ҳеч мақсад, ғайриихтиёр мерафтам. Инро пай бурда, ниҳоят аз роҳ истодам. Истодаму баргашта ба сӯи чорраҳае, ки он ҷо мардум интизори мошинҳои раҳгузар буданд, рафтам.

Ҳоло ба кадом сӯи ин дашт назар кунед, суруру тантанаи фардо эҳсос мешуд. Гурӯҳ-гурӯҳ одамони аз атрофу акноф баҳри тамошо омадагӣ бо шавқ даҳани нақб ва наҳри навсохтро менигаристанд. Дар ҳама ҷо байрақу хитобаҳо, ошхонаву дӯконҳои сайёр...

Намедонам, дар синфи шаш будем ё ҳафт, ғолибан дар синфи ҳафт мехондем, ки ба мактаби мо аз шаҳр муаллимае омад. Ўро мо дар зиндагӣ ҳаргиз фаромӯш намекунем, зеро вай сабабгор гашт, ки сонитар бисёр бачаҳои деҳаи мо таҳсилро давом доданд, касбу ҳунар омӯхтанд. Чашми моро ба олам, ба зиндагӣ ҳамон Солеҳа Каримова кушод. Ҳар як сухан, ҳар як кори вай барои мо ибратбахш, зебо ва ҳавасангез буд. Писару духтар – ҳама мафтунӣ вай будем. Муаллима барои мо ҳам рафиқи мӯнису сирдон, ҳам устои саҳтгири иззатманд – ҳулоса як олами нави таҳ ба таҳ асрор, хирад, ҳунар, ҳусн ва назокати одамӣ буд. Вай ҳам донишманд, ҳам дарзӣ, ҳам пазанда – ҳулоса, кони ҳунар буд. Ба духтарон бофтани дӯхтанро омӯзад, ба бачаҳо аз усули муомила, назокати адаб сар карда то ороштани дастархону ақоиқи назофат, тариқи меҳмонӣ мизбонӣ, расми хонадорӣ ва ободу зебо доштани макони истиқоматро меомӯхт.

Дарзӣ – дӯзанда.

Шодӣ ўро низ биозурд. Биозурду сипас худ батамом радди маърака шуд: рӯзе муаллима ба синф ворид гашт ва пас аз салому алек ба курсӣ нишаста ҳозирро ғойбро санҷидан хост, вале курсӣ яку якбора пора-пора гашта аз ҳам рехт. Муаллима ба рӯи фарш афтод. Вай аз хиҷолат буд ё аз дард ба рӯи ҳеч

кас нанигаристу лангон-лангон аз синфхона берун шуд. Чашми духтарон об гирифт, бачаҳо аз ғазаб дандон ба дандон мефишурданду аз алами оқизӣ сар намебардоштанд.

Аксари онҳо дар он айём аз Шодии ҷангара ба дил ҳарос доштанд.

– Ба падарат лаънат... Мур, ту, пес... – яку якбора Маҳрам сар ба остин ниҳода гириста сар дод. – Гум шав, нокас!..

– Агар ягонтаат даҳон кушӣ, аз ман гила накун! – аз ҷо бархоста мушташро гиреҳ карда ба аҳли синф ва асосан, ба Маҳрам таҳдид кард Шодӣ. – Даҳаната аз тахтапуштат мекушоям, Таппак!.. – Вай духтари Назари Чӯпон Маҳрамро «Таппак» мегуфт. – Агар ҳозир ба мудир рафта нагӯям, ман – одам не! Ту ин курсиро мондӣ, – Маҳрам бо чашмони ашколуд аз ҷо бархосту аз синф берун рафтан хост.

– Бишин, Таппак! – Шодӣ сари роҳи ўро гирифт. Азбаски Маҳрам ба мактаб аз молхона меомаду мудом аз танаш бўйи ширу ҷурғот ба димоғ мерасид, ин лақаб ба вай часпида буд. – Ку, як бори дигар гӯй!.. – Шодӣ бо ситез мушташро ба таҳи манаҳи духтар бурд. – Чунон гирифта ба девор мезанам, ки... таппак мешавӣ! – аз лутфи дурушти худ завқида, қоҳ-қоҳ зад вай, вале ба хандааш ҳеч кас ҳамроҳ нашуд.

...Касе маро ҷеғ зад магар ё ба гӯшам ҳамин хел даромад, дақиқ надонидам. Сар бардошта ба атроф нигаристам – ҳоло ҳама ба ҳар тараф рафта, дар гирду пеш ҳеч ҷонзоте набуд. Дар он сӯйи канал бачаҳои Ёвон ба харҳо кӯзаву офтобаҳоро баста аз пайи оби гуворо ба сӯйи чашмаҳои домани кӯҳ мераванд. Имрӯз бачаҳо бори охир барои об мераванд. Фардо аз ин канал, аз оби Вахш меҳӯранд.

Боз овоз баромад. Ин дафъа аниқ шунидам – овози зан.

Бист-сӣ қадам дуртар аз ман дар канори роҳ ду мошини самосвал меистод. Аз таваккал ба ҷониби мошинҳо қадам задаму аз паси яке аз онҳо қикирросзанон Гулсифат баромад. – Дар ҳамин ҷо ҳам ту фарқи фикру хаёли?.. Э, ту ҳам одам барин ягон рӯз ҳушёр мегардӣ ё не? – гуфт вай бо чеҳраи хандон ба сӯйи ман аз дур дасти воҳурӣ дароз карда омада.

– Фикру хаёл кучо, ҳамту... – гуфтам аз хиҷолат чӣ гуфтанамро надоништа. – Ту дар ин биёбон чӣ гум кардӣ?

Мо салому алек ва аз якдигар ҳолҷӯй кардем.

– Ба чӣ кор омадӣ? – ва ҷавоби маро нигарон нашуда пайрави саволи худ гуфт: – Тантана менависӣ? Мардони майдон ё диловарони Ёвон? А?

Гулсифат ҳам аз ҳамсинфони мо. Ман аз бозе, ки ўро мешиносам, одаташ ҳамин: ягон гапро мепурсаду тоқати ҷавоби шуморо шунидан надорад. Шумо ба ҷавоб даҳан кушода – накушода, вай аз ҷойи дигар савол мекунад.

Барои чунин тарбия ёфтани Шодӣ кӣ айбдор аст? Муҳити хонавода ва ё ҳадаш?

– Писардор шудай, муборак... Чӣ ном додӣ? – боз пурсид вай. Ман номи писарам ва мақсади омаданамо гуфтаму сипас аз ӯ пурсидам:

– Ба ман нигар, аҳволи Шодӣ чӣ хел аст, бохабарӣ?

– Ҳабс шуд-ку, ҳоло дар зиндон будагист, – гуфт вай ва якбора маънос гашт. – Чаро якбора Шодӣ ба ёдат омад?... Дар ҳамин дашт рӯята ба қибла гардонда Шодиро фикр мекардӣ?

– Не, Гул... Ист, ки ту ба ин ҷо чаро омадӣ?

– Мусулмонӣ ба шикамсерӣ, гуфтаанд. Се-чор дӯкону ошхонаи районро овардам. Гапи хушк ба гӯши кӣ мефарад?! Гумонат рӯзномаи ту барояд, офтоб мебарояд, вагарна на пахта мерӯяду на мол мезояд. Ҳамту не?

Кинояи ӯро бо табассум гузарондам. Вай кори рӯзноманигоронро гапи хушк ва беҳуда мешуморад.

Киноя – сухане, ки дар он мақсади асли пинҳон бошад; рамз, ишора.

Мо дар хусуси ҳамдиёрон, ҳамсинфон, кору бори худамону наздиконамон хеле гапзанон кардем. Чун сухан ба сари мактаби деҳа кӯчид, Солеҳа Каримова боз дар пеши чашмам ҷилвагар гашт.

– Ба ман нигар, Гулсифат, муаллима Каримова ҳоло дар куҷо бошанд?

Вай чашмонашро калон карда ба тааҷҷуб чунон ба рӯи ман нигарист, ки авзоаш баръало мегуфт: «Бача, тани ту сиҳат аст ё не?». Дар муқобили рӯи лоғару бориқаш чашмонаш зиёда калон намуданд. Дар воқеъ, Гулсифат ҳеҷ фарбеҳ нашуд. Ҳама ҳайрон буданд, ки ӯ бо вучуди ин қадар дарёдилию хуштабӣ, чаро тортанак барин дар бадан як пайса гӯшт надорад. Кораш нағз, рӯзгораш осуда, хулоса чор ишкелаш чоқ. Аз афти кор, аз хӯрок парҳез дорад, қомати зебоашро эҳтиёт мекунад. Дарвоқеъ, фарбеҳии зан бештар қабех менамояд.

Қабех – зишт, бад, нописанд.

– Имрӯз ба ту ягон гап шудагӣ, поймапой гап мезанӣ.

Чаро ҳаёлат парешон? – гуфт вай баъди лаҳзае ҳайронӣ ба чашмони ман нигариста.

– Ҳеҷ, – гуфтаму табассум намудам.

– Каримова аз мактаби мо рафтанду дар Себзор ҳам гапашон бо директарашон напухт магар, ба кори дигар гузаштанд. Боре дар мошин дучор шудаму як дам гапзанон кардем. Ҳамаро ном ба ном пурсиданд. Чаро аз муаллимӣ рафтед гӯям, даст афшонданд. Худашон ҳам пушаймон барин. Хайр, худат медонӣ, одами ростдил ҳоло рӯзаш саҳт аст.

- Ба халқ чизи аз ҳама зарурӣ аввало нон, баъд аз он мактаб,
– гуфтам ман суханони дар кучое хондагиамро ба ёд оварда.
– Ҳеч кас ба ин шубҳа надорад.
– Рӯзҳои шанбею якшанбе хона ба хона мегаштанд.

Очаам аз саҳар «бибиотуни айбчинат меояд» гӯён, ба рӯбучин сар мекарданд. Чӣ қадар маслиҳат, машварат... Худро ба одамон бегона намеҳисобид... Ёд дорам, очаи маро маломат карда буд, то ки вақти гиряи кӯдак гаҳвораро саҳт наҷунбонад... Аммо баъзеҳо ба хонашон рафтани ўро хуш намекарданд. Сагашонро кушода мемонданд, медонӣ?... Ҳурмати нон... – гуфтам ман бо сӯзу гудоз.

– Муаллими ҳақиқӣ буд... Ҳайфо, ки бо замона мувофиқат карданро намедонист.

– Ҳаёт-хола ҳам омаданаширо намехост, рӯйи хуш намедод, муаллима пай мебурд, аммо домани Шодиро сар намедод.

– Кучо пай намебурд! – эътироз кард Гулсифат. – Ҳамаашро медонисту худаширо ба гӯлӣ мезад.

– Ин тавр бошад, чаро ба Шодӣ ин қадар андармон буд?

Барои таъмири хонаю ҳавлии онҳо ҳашар ташкил карда буд, ба хонааш мебурд, китоб медод: бо кӯшиши вай Шодӣ одамсӯроб гашт, ҳатто момои Гулсуми бекасро дастерӣ мекард...

Лаҳзае фикру андешаҳои ҳар ду ҳам ба он солҳои наврасӣ пайванд хӯрда, хомӯш мондем.

– Азбаски очааш доим тарафи писарашро мегирифт, бечора муаллима ба бало монда буд, – хандид Гулсифат. – Шодӣ ягон номаъқулӣ кунад, додхоҳон ба хонаи муаллима мерафтанд, гӯё фарзанди вай бошад... Э-э, Шодӣ набуд, вай дар ҳақиқат ғаму кулфат буд. Аз кучо гапи ўро сар кардӣ? – аз ин гуфтугӯ дилгир шуд Гулсифат.

– Баъди аз мактаби мо рафтани Солеҳа Каримова Шодӣ расво шуд. Хусусан, Маҳрами бечораро расо азоб дод. Бачаи шум буд, – гуфта ба Гулсифат ҳамфикриамро баён намудам.

Маҳрам аз ферма ба мактаб харсавор меомаду хараширо дар қуруқи лаби сой ишкел зада мемонд. Шодӣ дар танаффус пинҳонӣ рафта, ишкели харро кушода сар медоду баъд духтари бечора ҳафт километр роҳро пиёда мерафт...

– Оби ганда ба хандақ, ана оқибаташ, – гуфт Гулсифат андӯҳгин абру чин намуда. – Аз мукофоти амал гурехта намешавад! Дузд ба дузд вомехӯрад, ғар ба ғар...

– Аҷаб не, вай одами нағз мешуд... – гуфтам, аммо ин дам ҳамаи далелҳоям дар бобати одами нағз шудани Шодӣ ба назарам ночиз ва беасос ҷилва намуданд. Баъди лаҳзае хомӯшӣ гуфтам: – Ҳозир Шодиро дидам. Дар ҳамин ҷо будааст...

Ишкел –
завлона, банд.

Гулсифат ғайричашмдошти ман як қад парида, ба рӯи ман нигарист, лаҳзае ин гуфтугӯро чашмони мо идома доданд: ман бовар кардам, ки солҳои охири мактабӣ мафтунии Шодӣ ба Гулсифат, ҳар чӣ бошад ҳам, дар дили духтар асаре доштааст.

– Суханро аз ҳамин сар кунӣ, намешавад?! Гоҷиатро бас накардӣ!.. аз даққиюнус сухан сар карданат барои ҳамин Шодӣ буд?! Хайр, чӣ илоҷ, ба бадбахтии Шодӣ ҳеч кас гунаҳгор не, айби худаш, – гуфт Гулсифат ҳаяҷони худро андаке фурӯ нишонда. – Агар худи кас одам шудан нахоҳад, ҳеч кас ӯро одам карда наметавонад.

Даққиюнус –
золим, ситам-
кор.

Ҳар ду ҳам дақиқае чанд хомӯш мондем. Ман ботинан ин гуфтугӯро давом медодам: Ба фикри ман, дар ин бадбахтӣ танҳо худи Шодӣ гунаҳгор не, – мегуфтам ба худ. – Фақат як худи модараш ҳам гунаҳгор не. Бале, хурду калон – ҳама. Дар пеши назарамон дузду авбош, коҳилу кӯрнамак ба воя расид, ҳеч кас ба таври қатъӣ ба вай монеъ нашуд. Аз хурдӣ умри вай бекор мегузашт... Ҳаёт-хола тарафи писарашро мегирифт ва ё дӯғу пӯписаи бардурӯғ мекарду бас. Баъди як воқеаи нохуш дили аксар ҳамсоёҳо ба модари писар хунук шуд, аммо боз гунаҳкор бечазо монд.

Шодӣ дар оғилашон гурбаи ҳамсоёро дошта, ба болояш карасин рехта оташ мезанад: гурбаи оташгирифта ба ҷониби ҳавлии соҳибаш мегурезад ва ҳангоми таоми шомӣ хонавода худро аз тиреза ба хона меандозад. Носири якдаста аз хавфи сӯхтор худро ба болои гурбаи машъалвор оташгирифта меандозаду бо як дасти аз ҷанг амон мондагиаш онро дошта, боз бештар маъҷуб шуд...

Ҳаёт-хола ҳар боре, ки ба хонаи мо меомад, модарам баъзе кирдорҳои Шодиро аз рӯи дидаю шунидаашон гуфта, «Сари вақт аст, пеши роҳашро гиред», мегуфтанд. «Абе, дугонаҷон, ҳоли бача-дия. Бе падар, сағир калон шуд. Дили сағираро озурдан гуноҳи азим аст, меғӯянд. Дилам намешавад, ки гапи саҳт гӯям. Калон шавад, ягон рӯз ақлаш мебарояд. Бачаҳои шӯх ҳам калон шаванд, вазнину солор мешаванд», – мегуфт модари ӯ дар ҷавоб.

– Тағоияшу очааш ба ин ҷо дидорбинӣ омадаанд, аммо Шодӣ ба наздашон набаромадааст. «Ман оча надорам», гуфтаст. Сонӣ амакаш омадаст, – гуфт Гулсифат андешаманд. – Шодӣ гуфтаст, ки очаам наояд. Маро ҳарчӣ кард вай кард: тухми мурғи ҳамсоёро дуздидам, манъ накард, ба сағаш сӯзан додам, як шаппотӣ назад, ана, оқибаташ...

Солор – сардор,
пешво.

Муаллим аз чӣ сабаб мактабро тарк мекунад? Оё имкони равиши таълиму тарбияро дигар кардан набуд?

– Ғалатӣ... Боварам намеомад, ки Шодӣ чунин рафтор кунад ва аз ӯ ин гуна суҳанҳо барояд. Кӣ ба ин минвол чашми ӯро кушода бошад? Кӣ? А? – гуфтам ангушти ҳайрат ба лаб бурда.

– Зиндагӣ... зиндагӣ қонам, Солеҳа Каримова не, – гуфт Гулсифат дар поёни суҳан. – Зиндагӣ муаллими сахтгир аст... Меғӯянд, ки дар ҳамин ҷо китоб хонда, донишманд шудагӣ...

Дар пеши чашмони ман қомати баланди Шодӣ чилва намуд, ки ӯ аз паси мо менигарад. Беихтиёр ба қафо нигаристам. Кран ба мисли фили бузург бо хартумаш тахтаву оҳанпораҳоро дарза-дарза бардошта, ситезаомез дар соҳил ғарам мекард.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Ҳикоя чаро «Муаллими сахтгир» ном гирифтааст?
2. Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёлӣ? Ба ин тарз тарбия ёфтани Шодӣ кӣ айбдор аст? Барои чӣ?
3. Ҳаётхола чаро ба ҷойи насихат кардан, фақат аз Шодӣ пуштибонӣ мекард? Ин рафтори модарро нисбат ба тарбияи фарзанд чӣ гуна баҳогузорӣ мекунад?
4. Моҳияти ҳикояи «Муаллими сахтгир»-ро чӣ ташкил медиҳад? Ҷанбаҳои тарбиявии ҳикояро баён кунед.
5. Тимсоли Шодӣ дар ҳикоя чӣ гуна инъикос шудааст? Қаҳрамонҳои марказии ҳикояро тавсиф кунед.
6. Ҳикояи «Муаллими сахтгир» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтаед?

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи рафтору кирдори Шодӣ маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба ҳикояи мазкур фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва таҳлилу муҳокимаи китоби «Ғафлатзадагон»-и Баҳром Фирӯз пешниҳод мегардад.

САТТОР ТУРСУН

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Саттор Турсун шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Ситораи корвонкуш»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

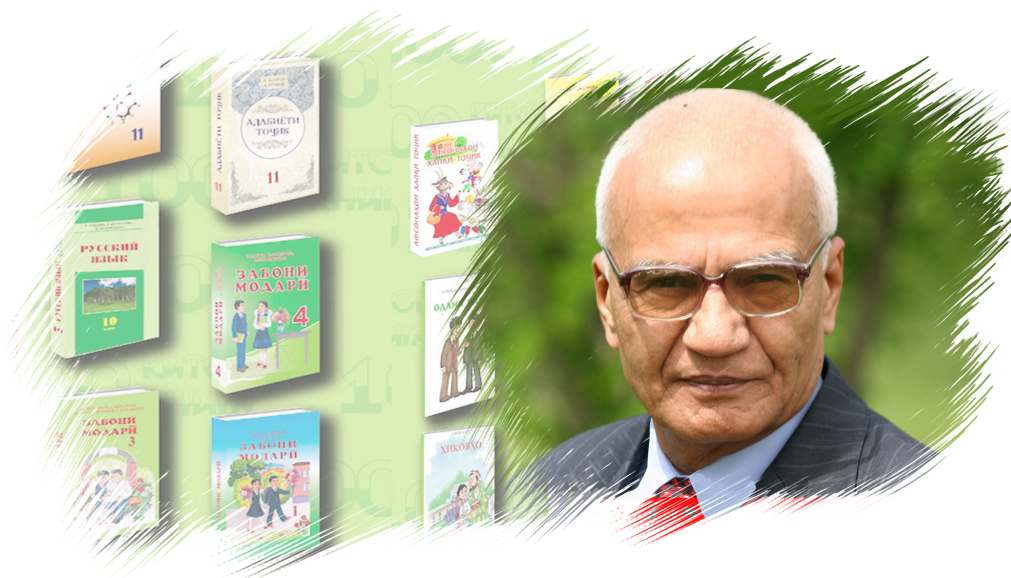
ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Саттор Турсун 15 феввали соли 1946 дар деҳаи Пасурхии ноҳияи Бойсуни вилояти Сурхондарёи Ҷумҳурии Ёзбекистон дар оилаи деҳқон ба дунё омадааст.

Аввалин маҷмӯаи ҳикояҳои ӯ бо номи «Дили гарм» соли 1971 рӯйи ҷопро дидааст ва аз пайи он маҷмӯаи дигари повесту ҳикояҳояш бо номи «Сукути қуллаҳо» интишор ёфт. Асарҳо ва китобҳои дигари нависанда: «Камони Рустам» (1976), «Аз субҳ то шом» (1979), «Дувоздаҳ ҳикоя» (барои бачаҳои синни калони мактабӣ, 1986), «Дарахти ҳазорсола» (1991), «Санг дар бағал ба тӯфон» (2002), «Чорбанди домангир» (2011) ва ғайра мебошанд.

Саттор Турсун бахусус, миёни ҳаводоронаш бо повесту роман ва қиссаҳои «Камони Рустам», «Пайванд», «Ситораи корвонкуш», «Обдорӣ, ё худ Кавкабони кабуд (1976-1977)», «Зиндагӣ дар домани талҳои сурх», «Барф ҳам мегузарад», «Падар», «Се рӯзи як баҳор», «Думбура» ва «Пайғамбарзот» машҳур аст.

Повесту роман ва ҳикояҳои ӯ ба беш аз 20 забони халқҳои дунё тарҷумаи нашр шудааст. Худи ӯ низ дар тарҷумаи асарҳои адабии шинохтае чун Лев Толстой, Ҷек Лондон, Андрей Упит, Грант Матевосян дасти тавоно дорад. Асарҳои

алоҳидаи В.Телпугов, И.Друтсе, А.Беляев, М.Левин, С.Хонзодян, М.Муродалиев, Э.Аъзамов ва дигар суханварони русу шӯравӣ, ҳикояҳои ҷудогонаи Ш.Андерсен, А.Галлоб ва Ӯ.Камолро ба тоҷикӣ гардондааст. Соли 1982 Киностудияи «Тоҷикфилм» дар заминаи «Камони Рустам» филми ҳунарии «Айёми туманҳои тобистон»-ро сабти навор намудааст.

Саттор Турсун зимни навиштани асарҳо бештар ба кадом мавзӯҳо таваҷҷӯҳ зоҳир кардааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «СИТОРАИ КОРВОНКУШ»

Офтоби тирамоҳ охири нурҳои ларзонашро аз пештахтаи тиреза ғундошта, оҳиста ба пушти Тали шаҳидон ҳам хӯрд, ки дар он ҷо қабристони деҳа воқеъ буд. То ин дам мағасе ба умеди берун рафтан худро ба шишаҳои панҷара андохта, беист ғинг-ғинг мекард; ҳамон мағас, чунон ки аз тарс бошад, баробари фуру нишастани офтоб дафъатан қарор ёфт. Хонаро якбора сукувати сард ва тазйиқовар фаро гирифт. Деворҳои сафеди он ба монанди куртаи суфе, ки аз бисёр шустан рангаш паридаст, ноаён хира гардиданд. Сақф гӯё пасттар фурумад ва асбобу анҷоми хона дар ҳукми хомӯшӣ монда, саросар ҳузнангез тофтанд.

Сақф – шифти хона.

Мӯйсафед, ки тамоми рӯз ба ҳолпурсии такрор ба такрори кампираш ҷавоб надода, рӯ ба девор карахт меҳобид, агарчи чашмони ҷӯкидааш дер боз баста буданд, аз ин тағйирот ба алам пай бурд. Зеро ҳар дафъа, баъди ғуруби офтоб, то ҳангоме ягон кас ҷароғро дарнагиронад, хона ба назараш мисли заминкан тангу тор намуда, дили заъфзадааш нохост фишурда мешуд.

Вай инчунин эҳсос кард, ки аз умраш соатҳои башумор мондааст, то фардо намерасад; дигар на рӯйи офтобро мебинад, на пардаи шомро. Кошки он лаҳза тезтар омада, тани афғорашро аз панҷаи бераҳми дард мерабуд. Кошки... Меғӯянд, ки одами бадғуҳар ба сад азоб ҷон медиҳад. Агар ҳамин гап рост бошад, пас вай бадғуҳартарин фарзанди инсон будааст. Боз меғӯянд, ки пеш аз марг бандааш ҳар қадар ба даргоҳи Худованд тавба гузорад, дар он дунё гуноҳаш ҳамон қадар сабук мешавад. Агар ин гап низ рост бошад, пас тавбаи дусолаи ӯ ба ғуфрони ҳазор бандаи гунаҳкор кифоя мебуд.

Ғуфрон – омурзиш, бахшиши гуноҳ, афви ҷурм.

Сояи тунуке, ки тадричан аз сақф ба фарши хона меёзид, оқибат ба сурати заъфарони мӯйсафед печида, онро ба монанди хок тира гардонд. Вале ба сари бинии калони вай зӯраш нарасид. Сари бинии теғкашидаи бемор ҳоло аз будаш зиёдтар зардча тофта, як дутинаи нави ҷилодорро ба хотир меовард, ки даст ба даст нашуда, тифоқо болои хокистар афтидааст.

Мӯйсафед ба душворӣ паҳлу гашта, пичирос зад: «Тавба кардам ба даргоҳат, Худоё! Тавба...» Овози заифаш чун хишироси баргҳои хазонгардидаи чормағзи пушти тиреза, ки дар як шохи он зоғи танҳое нишаста, танбалона бол меафшонд, ҳазин буд. Вай чашмони камбинашро аз болҳои шабранги ҷонвар наканда, бадард оҳ кашид ва маҷбур аз дил гузаронд, ки зоғ парандаи шумхабару беҳосият аст.

Исми мӯйсафед шасту чор сол боз Назар бошад ҳам, рафту ягон кас ўро дар ғайбаш ба забон гирад, агарчи дар деҳа ба ин ном дигар шахсе нест, ҳатман мепурсанд: кадом Назар? Чунки хурду калон мӯйсафедро ҳамчун Назари қоқ, Назари шал ва Домуллои ланг мешиносанд... То сар шудани ҷанги Олмон, азбаски тани дарозу лоғар дошт, Назари қоқ мегуфтанд. Он вақтҳо вай раиси колхоз Ҷобиров, ба қавли мардум Юф буд; аз нӯки қамчинаш хун мечакид. Бисёр зотҳои бағурда аз зарбу лати ў абрешимвор мулоим мешуданд. Дар бераҳмӣ он қадар дoston гардида буд, ки занони деҳа бачаҳои нофармони худро «бас, агар не, Назари қоқро ҷеғ мезанам», – гуфта, филҳол ором мекарданд. Вай инро медонист ва курта-курта гӯшт гирифта, аспӣ ғазабашро сахттар метозонд. Мефаҳрид, ки ҷамоате ҳатто аз шунидани номаш лоилоҷ метарсад.

Лекин банохост ҷанг омад ва Назар дар ғами ҷонаш монда, орому қарорро аз даст дод; шабҳои дароз ғарқи андеша гардида, хобаш намебурд. Ислом дар фалон колхоз раис буд... раиси пухта буду аҷаб, ки зуд даъват намуданд. Маълум не вай акнун дар он ҷойҳо чӣ ҳол дорад. Раҳмон низ сарвари баобрӯ буд – чашми корро хуб медонист, аммо ба ин нигоҳ накарда, тӯро майдони ҷанг интизор гуфтанд. Бечора... як сол ҳам нагузашта муфт раҳматӣ шуд. Зану фарзандони ў хати сиёҳашро гирифта, муддате қабл ба аҳли деҳа шунавонданд. Холи садлуқма чӣ?.. Хайр, ба ихтиёри ҳудаш рафт вай. Чунки аз рӯзи азал аҳмақ буд... Лекин дар ин солу замонаи хунрез Назар чӣ кор кунад? Аз дами бало чӣ тавр эмин монад? Имрӯз набошад, пагоҳ навбати ў ҳам мерасад; имрӯз набошад, пагоҳ балки зани ў низ хати сиёҳашро гирифта, рӯю мӯй меканад. Дар ин дунёи куҳан кӣ пешомади худро яқин донистааст? Э Худо... Дар он ҷо, дар ҳалқаи марғу оташ, ба ягон тири дайду дучор омада, ҳайф шу-

дан мумкин... Не, то аз ҷон рамақ дорад, Назар мекӯшад, ки наравад.

Вай, охир, Холи садлуқма барин аблаҳ не, чӣ андоза ширин будани зиндагиро нек медонад, ба қадри ҳаёти осуда, беҳавфу хатар ҳам мерасад. Вай аз модар барои як рӯз не, як рӯз дар мулки бегона мурда... бегӯру кафан мурда, зану фарзандонашро обу адо кардан на-омадааст. Хонаву дар дорад вай, хешу табор дорад, умеду орзу дорад. Ва ин ҳамаро ҳаргиз ба бод намедихад. Об хӯрдаанд, ба ҳеч ваҷҳ бурда наметавонанд...

Рамақ – тобу тавони охири инсон, нафаси охири.

Назари қоқ дар маҳалла бо кадом ҳислаташ машҳур будааст? Мардум бо ӯ чӣ гуна муносибат мекарданд?

Назар ниҳоят ба иҷрои қарораш, ки муддате боз дар дил гирифта мегашт, қатъӣ азм намуду шабона, ҳангоме савори асп аз саҳро ба деҳа меомад, дар нишебии миёни ду шах пиёда шуд. Ва озод нишаста, пойи росташро ба таки суринаш қат кард; пойи чапашро дароз монда, як санги калони қиррадорро ба даст гирифт. Чашмонашро зич пӯшид, дандон ба дандон гузошт. Пас он сангро баробари сараш бардошта, дарқаҳр ба соқи пояш андохт ва ҳамон дам аз ҳуш рафта, ногузир ба тахтапушт ғалтид.

Соқ – қисми пой аз зону то буҷулаки пой.

Баъди соате ба худ омада, дар тарсу ваҳм дид, ки даруни мӯзааш аз хун тар шудаасту пояшро ҷунбонда наметавонад. Дард зӯрӣ мекард; ба пешониаш дона-дона арақи сард дамида, чашмонаш сиёҳӣ мезаданд. Ва аз байни он сиёҳӣ мунтазам ҳалқачаҳои сурху зарди нозуке берун ҷаста, ларзон-ларзон дур рафта, ахир дар мағзи зулмат фуру менишастанд.

Вай ба азоб пои маҷрӯҳашро кашола карда бархост. Вале аспро дар ҷояш наёфта, боз дар санглох якпахлу дароз кашид. Ҳарчанд аз тазйиқи дард дигар тоқаташ намонда, маҷбур дандон ба дандон мезад, шуури дар соати беҳудӣ тирагардидаи Назар оҳиста-оҳиста равшан мешуд. Ва ӯ фикр мекард, ки аспаш ин хел одат надошт, намегурехт. Ҳоло ҷонвар шояд аз кори вай шарм дошта... Ӯ ғазабаш омада, гурехта бошад. Хайр, дар ҳар сурат нағз... Бале, нағз, айнаи муддао. Акнун илоҷе карда, ҳудаш ба деҳа мерасад. Он қадар дур не вай; зӯр занад, дар як-якуним соат мерасад. Дар идомаи раҳ ягон кас вохӯрда, аҳволашро бинад, боз беҳтар – дар миёни мардум чуну чаро кам мешавад. Аз ҳар нафаре ки пеш ояд, аввал ӯ аспашро мепурсад. Сипас, ба шарте «чӣ воқеа рӯй дод?» гӯянд – албатта, кунҷковӣ меку-нанд, – фалокати ба сараш омадаро як-як мефаҳмонад. Меғӯяд,

ки «дар тангнои дара сабили асп, намедонам аз чӣ буд, сахт рамида, маро аз хонаи зин ба нишебии санглох гирифта партофту шиҳа кашида гурехт. Баробари гурехтан... аз боло, аз таки сумаш, як санги калони қиррадор канда шуда, карт дар банди поям зад. Боз... китфам ганда лат хӯрдааст». Вай ҳоло эҳтиёти дигар мекунад. Азоби гӯрро бинад ҳам, гармогарм китфаширо зарб медиҳад, баъзе ҷойи дасту рӯяширо мехарошад. Ҳатман... вагарна аз зини асп паридам гуфта, ба чашми мардум хок пошидан душвор.

...Ҳамин тавр ҳам кард. Ва пагоҳаш, вақте ки ба пушти ҳавлии Назар мошини қаҳваранги дар пешони кабина ва паҳлуҳояш нақши салиби сурх... омада, шитобон ўро ба бемористон бурд, фавран дар колхоз овоза шуд: Назари қоқ аз асп чорчашмааш ғалтида, базӯр зинда мондааст.

Вай қариб ду моҳашро дар бемористон гузаронда, ниҳоят ба деҳа баргашт. Хушдимоғиашро пинҳон дошта наметавонист. Вай, охир, боз раис ва боз ҳамон Назари бераҳм буд! Аспи сиёҳи хушзот дар зери ронаш бозӣ мекард; аҳли оилааш серу пур, дар фароғат... Худи Назар ҳамроҳи ду-се «ғамбарори табъи дил» гоҳ дар меҳмонхонаи нӯҳболорааш, гоҳи дигар дар ҳавлии улфатҳои ҳолдонаш шабҳои дарозро, ки зуд-зуд ба мағзи онҳо гиряву лобай падару модар, зану фарзанд ва хешу табори мардони аз ҷанг хати сиёҳашон омада мепечид... – чунин шабҳоро дар кабобхӯриву шаробнӯшӣ ба саҳар мепайваस्त. Аз ҳеч чиз камӣ надошт. Воҳимаи «мабодо ба ҷанг равам» акнун тамоман аз дилаш тарошида шуда буд. Ў фақат аз он ки пойи чапаш мелангад ва... яқин то охири умр ҳамин тавр хоҳад монд, аҳён-аҳён ғусса хӯрда, ба номи ҷанг лаънатҳо меҳонд.

Пас аз ин ҳодиса ба лақаби аввалаи Назар боз як лақаб илова гардид. Минбаъд одамон ўро дар ғайбаш гоҳ Назари қоқ мегуфтаанд, гоҳ – Назари шал...

Чунон ки ба бемори пир тамасхуромез сари таъзим фуруд меоварда бошад, зоғ каме ҳам шуда, ду-се бор қар-қар карду лоқайд бол ёзонд ва аз шоҳи чормағз парида, болои бом гузашт. Мӯйсафед дар нафрат ҳамоно рӯ ба девор гардонд. Хонаро тадриҷан торикӣ фаро мегирифт. Ва он ба асабҳои аз кор баромадаи вай бад расида, дилашро беҳузур мекард.

Гӯё сояи шом ба мори сиёҳ табдил ёфта, ноаён дар гарданаш печ меҳӯрд; раҳи нафасашро баста, лаҳзаи марги ўро торафт наздик меовард.

Салиби сурх – аломат ва рамзи дини исавӣ, ки пайравонаш онро муқаддас мешуморанд.

Фавран – дарҳол, базудӣ, батезӣ.

Тадриҷан - рафта-рафта, андак-андак, оҳиста-оҳиста, дараҷа ба дараҷа.

Аҷабо, умри одамизод чун дақиқаҳои байни офтобшинаму шом кӯтоҳ будааст. Аммо то ҳол мӯйсафед инро намедонист, зеро пӯсти ғафс дошт ва ҳеч вақт ба сараш кулфат низ наомада... Эҳтимол аз ҳамин сабаб каф ба пешонӣ гузошта, фурсати фикр кардан намеёфт. Назар ҳатто пас аз он ки баъзе сирру асрораш кушода шуданд ва ўро аз раисӣ гирифта, дар ҳамон колхоз нозири ҳосилот монданд, хулосаи сиҳат набардошт – аз об хушк баромада буд, охир!

Вай се-чор сол дар он вазифа ҷунбида гашту боз пасттар лағжид: мудирӣ ферма шуд. Лекин фермаро ҳам ўҳда карда натавонист. Колхоз як ғӯсфандашро ба дута расонад, ў аз нав ба якта меовард... Қариб панҷ сол Назар инчунин сардори бригада буд. Баъд сардори звено ва ниҳоят колхозчи қаторӣ шуд. Ҳамин хел, чор сол муқаддам, ба нафақа баромад. Сипас, як соли дароз шабҳо дар назди муллои чаласаводе нишаста, ғӯё тиловати Қуръонро ёд гирифт; чанд оятро тавонам-натавонам азбар кард. Ва дар миқёси деҳа ба тавре мулло ном бардошт. Аммо мардум баъди ин ҳам, ҳеч набошад аз рӯи одоб, ўро белақаб... Назар ё мулло Назар намегуфтанд. Баръакс – ба вай боз лақаб монданд. Домуллои ланг... Акнун гоҳ Назари қоқ ё Назари шал ғӯянд, гоҳи дигар Домуллои ланг меноманд.

Дар бесадо кушода шуду ҳамсараш омада, чароғро сокинак даргиронд. Хона равшан ва ба назар васеъ намуда, дар асбобу анҷоми он низ ғӯё ҷон дамид.

Қуръон – номи китоби муқаддаси мусулмонон, ки тибқи таълимоти дини ислом бар ҳазрати Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) нозил гардидааст ва дар он аҳкоми дини ислом ва шариати он дарҷ ёфтааст.

Назари қоқ худро қасдан аз маҷрӯҳ кардан чӣ мақсад дошт? Чунин амали ўро чӣ гуна баҳогузори мекунад?

Мӯйсафед ба тахтапушт гашт ва дарҳол ба чеҳраи кампираш, ки аз пеши болини ў туфдонро бардоштан меҳост, хира-хира назар андохт. Инро ҳис карда, пиразан ҳам суоломез ба шавҳараш нигарист; ожангҳои гирди чашмони хастааш бештар ва резатар гардиданд. Нигоҳаш дар қайди дилсӯзӣ ва тарсу таҳлука буд.

Таҳлука – ҳалокат, нобудӣ.

Мӯйсафед ба вай дуру дароз назар дӯхта, ниҳоят пурсид:
– Воҳид наомад?

Пиразан як қад парида, беихтиёр пай бурд, ки овози шавҳараш бегона шудааст. Ин садо... на танҳо ба овози худӣ ў, балки ба овози одам ҳам монанд набуд. Хурроки гурбаро ба хотир меовард, ё нолаи пасти бодро мемонд...

– Воҳид наомад? – такрор кард мӯйсафед.

– Не, – гуфт пиразан ва фавран илова намуд: – Вақти омада-наш расид... Меомадагист.

– Ҳа-а, – беихтиёр нигоҳашро ба сақф кӯчонд мӯйсафед.

Пиразан ҳамчунон оҳиста аз хона берун шуд. Баъди фурсате гашта омад; туфдонро дар ҷояш, назди болини бемор гузошт ва як дам сардаргум истода, мулоим гуфт:

– Пиёба пухта будам. Биёрам, ду-се чумча хӯред...

Вале мӯйсафед ҷавоб нагардонд; гӯё кар бошад, сухани ўро аслан нашунид.

– Пиёба меҳӯред?

Боз ҳамон ҳолат: мӯйсафед дам назад – на ҳа гуфт, на не. Ҳатто намечунбид.

Пиразан аз рӯбарӯи шавҳар дар кӯрпачаи таки тиреза нишаст ва як лаби сарандози шолашро, ки сабзтоби обшуста буд, хаёлманд газида, ба тарафи ў чашм партофт. Ранги мӯйсафед пахтаи кӯҳнаро мемонд; ҳеҷ гоҳ мисли имрӯза бенур набуд. Нӯки риши дароз ва қадре жӯлидааш ба гардани борики вай афтида меистод. Дастони лоғари то оринҷ лучаш чун ду чӯби хушк дар болои кӯрпа беҳаракат меҳобиданд. Рағҳои соид ва пушти дастонаш, ки дар зери пӯсти лимувор зарди ҷо-ҷо доғи кунҷидақдори ў дамида баромада буданд, ба монанди симтӯри зангзада тира метофтанд.

Соид – даст, мобайни даст, аз банди даст то оринҷ.

Дилаш ба ҳоли шавҳар сӯхта, пиразан туфашро дар азоб фуру бурд ва канори сарандозро аз дандонаш раҳо дода, худ беҳабар лаб газид. Вай ба ҳасрат фикр мекард, ки мӯйсафед қариб ду сол саҳт бемор буд. Баъд саломатиаҳ тадриҷан рӯ ба беҳбуд овард ва оқибат ба по хеста, кӯча мебаромадагӣ шуд, гӯё тамоман сиҳат ёфт. Ҳатто ду-се маротиба ҳамроҳи наберааш ба маркази ноҳия рафта, хушу хурсанд бозорӣ карда омад. Лекин ба вай боз чӣ зарар расонд, ки як ҳафта қабл ноҳост аз пой афтид. Ҳамон рӯз инҷониб гоҳ баҳушу гоҳ беҳуш, ҳеҷ чиз намехӯрад, латта барин суст... Воҳид, бечора, саҳт тарсид – духтур оварда, ўро нишон дод; гуфт, ки илтимос, дору-дармон кунед, шифо бахшед. Духтур мӯйсафедро бафурсат дид ва берун баромада, дасташро зуд ба собун шуст. Пас дар рӯйи ҳавлӣ, дур аз пиразан ба Воҳид чанд сухан гуфта, шитобон рафт. Вай доништа... маҳсус ба овози паст гап зад, то пиразан нашунавад, нафаҳмад...

Баъде ки Воҳид гашта ба хона даромад, мӯйсафед, духтур мебарем нагуфта бошад ҳам, ба ў нигариста, норозӣ ғур-ғур кард:

– Худат медонӣ-ку, писарам – ман аз ҳафт маҳалли касалхона безор. Боз барои чӣ ташвиш кашида, духтур овардӣ?

– Хафа нашавед, додо, вай шуморо бурда хобондан намеҳост. Ҳамин тавр... омад, дид, дору таъин кард. Зарар надорад, – гуфт Воҳид, ки овозаш каме меларзид.

Аз ин сухани писар ба чехраи мӯйсафед як табассуми заиф дамида, дар нафасе гум шуд.

– Ба ҳар ҳол беҳуда... Дарди маро доништан осон не. На духтур медонад, на ту... Фақат ҳудаму Худо...

Воҳид ҳамон рӯз инҷониб хафа мегардад. Ҳар дафъа, аз кор омадан баробар, дар сахни ҳавлӣ ё дар айвон ташвишомез ме-пурсад, ки вазъи падараш чӣ хел. Духтур ягон гапи ганда гуфтагӣ барин. Агар не... Он бегоҳ ўро то сари кӯча гусел карда, ба хона парешон баргашт. Хомӯш буд. Аз ин рӯ тоқаташ шикаста, пиразан маҳзун пурсид:

– Духтур чӣ гуфт? Додот чӣ касал доштаанд?

Воҳид нимғурма ҷавоб гардонд, ки:

– Хаста шудаанд, пиригарӣ... Шумо осуда бошед.

Нимғурма –
нофаҳмо, но-
равшан.

Эҳтимол аст вай ҳақиқати ҳолро пинҳон медорад. Намехоҳад модараш ба ҳар навъ тахмину гумонҳо рафта, пешакӣ ғам хӯрад. Наход...

Мӯйсафед ба торикии пушти тиреза як чашм давонду «тавба кардам ба даргоҳат, Худоё! Тавба...» – гуфта, боз паҳлу гашт ва кафи дасташро ба зерӣ чаккааш гузошт. Ў бисёр қарахт буд: рӯбарӯ нишастани кампирашро гӯё намедид, аз ин пай ҳам намебурд. Хаёлаш ба Турон-тракторчӣ банд гардида, ду сол муқаддам, рӯзи ҷӯйтозақунӣ, ба вай сурху сафед шудани худро дар хотир меовард.

Ҳамон сол баҳорон сербориш буд. Қариб ҳар рӯз шохборон мезад. Аз теппахои канори деҳа тез-тез сел омада, ҷӯйи қалонро, ки аз сарғаҳи ягона дарёчаи атроф об гирифта, боғоти мардумро шодоб менамуд, ба регу лой пур мекард. Бинобар ин, баъде ки боронгарӣ кам шуд – ҳаво ҳам мулоим буд, – одамон маслиҳат андохта, қарор доданд зуд ба ҳашар мебароянд! Ва саҳари якшанбе аз ҳар оила яккасиву дукасиву белу каланд бардошта, сари ҷӯй рафтанд. Назарро ҳам, албатта, хабар карда буданд. Аммо вай – аз он ҷӯй на танҳо боғи ҳудаш, балки боғи писараш низ об меҳӯрад – гӯшашро ба қарӣ зад. Тамоми рӯз дар хонааш хобида, бегоҳ, вақте ки пода аз чаро бармегашт, кӯча баромада ва дар суфачаи бари дарвозааш тасбеҳ гардонда нишаст.

Мардум тахмин пас аз ним соат, қариби намози шом, аз ҳашарҷо нишеб шуданд. Онҳо, дар китф белу каланд, байни ҳам суҳбаткунон гурӯҳ-гурӯҳ аз пеши Назар гузашта, хона ба хона мерафтанд. Ҷавонон эҳтимол пиронсолии ўро ба эътибор гирифта, ҳурматашро ба ҷо меоварданд, – салом медоданд. Вале аксарияти мӯйсафедон, агарчи Назарро аз дур дида меоманд, гӯё барқасд... ҳатто ба тарафаш нигоҳ намекарданд. Фақат баъ-

зе аз онҳо тасбеҳгардони ӯро як дам зери муояна кашида, дар тамкин:

– Монда набошед, домулло! – гӯён фориғ ба роҳи худ мерафтанд.

Чунин муносибати мардумро вай борҳо дида буд; эътибор намедод... Лекин он бегоҳ қаҳраш омад. Тохта аз суфача хест ва бари чомаашро ба зарда афшондаву тасбеҳашро дар киса андохта, акнун ба ҳавлӣ даромадан меҳост, ки Турон-тракторчӣ:

– Ассалому алайкум, ҳамсоя, – гуфта, дар рӯбарӯяш таваққуф намуд.

– Ваалайкум ассалом, – табъаш хира, ҷавоб гардонд Назар.

– Ба ҳашар нарафтед? Ё ягон кор баромад?

– Саҳл тобам гурехт. Дар кӯча ҳам, ана... қуфли дил кушода нашуд. Сарам вазнин, аъзои баданам қарахт. Дар китфам гӯё санги осӣё бор кардаанд.

Вай дурӯғ гуфт.

– Нам кашидагистед, меғузарад, – ба рӯйи Назар лаҳзае чашм дӯхта, Турон-тракторчӣ хомӯш монд. Пас ба андешаи «мабодо иззати нафсаш коҳад» одоби муоширатро нигоҳ дошта, мулоим илова намуд: – Ҳамин хел будааст... ба дасти набераатон ягонта бел дода, писарам, ба ҷойи ман ту раф гӯед, намешуд?

– Аввало ин ки вай мактаббача, дарс тайёр карданаш лозим. Сониян, худатон ҳам медонед – падараш қариб се моҳ боз дар Душанбе... меҳонад. Мазмун, ҳоло ба обу алави зиндагии мо кӣ ёрӣ медиҳад? Бале... набераамон! Одам ба андеша гап ме-занад.

– О рӯзи дароз додараш қатӣ дар пошнаи Тали муғон тӯббозӣ мекарду...

– Хайр, бача вай, завқаш омада... тӯббозӣ карда бошад, кардагист. Ё чӣ, ҳамин ба шумоён дастак шуд? Аз бандаҳои ҳардамҳаёлат гардам, Худо! – ғайр аз ғут-ғут дигар чизро намедонанд. Охир, ихтиёри он бача дар дасти ман не. Падару модар дорад... Аслашро гирем, ин дилсиёҳӣ ба шумо чӣ лозим?!

– Хафа нашавед, ман одами бадқасд нестам, дилатонро сиёҳ кардан ҳам намехоҳам. Аммо азоби обро худатон аз ман нағзтар медонед...

– Хайр? – гуфт ба ситез Назар.

– Ором гап занед, – хандид Турон-тракторчӣ. – Шумоён, падару писар, ду оилаед, ду боғи калон доред... Ғайр аз ин пагоҳ, вақти боғобдихӣ аввал ман об меҳӯрам, баъд дигарҳо гуфта, таҷангӣ карда мешинед. Санги шумо мудом сад ман. Мардум ҳамин одататонро ки медонанд, дар чунин мавридҳо албатта,

Муояна – бо чашми худ дидан.

Таваққуф – ист, истодан; таъхир.

Таҷанг – оташин, асабӣ.

ба ҳар хаёл мераванд. Имрӯз баъзеҳо ба ман нигариста, қатъӣ гуфтанд, ки ба ҳамсоятон расонед, мо аз вай кам нестем, шох надостагист... рафту дошта бошад, нишон диҳад.

– Даҳонашон тафсида, хайр... лақидагистанд. Ман як ода-ми ногирон. Воҳид агар ҳамин ҷо мебуд, дар қатори шумоён меҷунбид. Набераам ҳоло хурд, аз дасташ кор намеояд.

– Нағз не, ҳамсоя. Усто Салим ҳам ногирон, лекин пойи ман маъюб гуфта, дар хонааш нашишт. Алоқадри ҳол баробарамон кор кард. Қадаш як ваҷаб... наберааш чӣ? Бача, умраш дароз шавад, аз худӣ усто Салим зиёдтар каланд зад. Вай аз набераи шумо ду синф поин меҳонад.

– Истед, ки ба ман ин қадар ақл шуда, чӣ гуфтан меҳоҳед? Мақсадатон чӣ? – теғ кашида, ба Турон-тракторчӣ нигарист Назар.

– Мақсадам – аз маъракаҳо худатонро дур нагиред, – гуфт ӯ дар ҷавоб ором. – Мардум айб мекунанд. Ба шумо дилам месӯзад; охир, одам ба одам зинда...

– Ба ту баринҳо зинда бошам, номаш зиндагӣ ба ман асло даркор не, – гуфт Назар, якбора ба ту-ту гузашта. – Ин гапамро ба дигар ғайбатчиҳои беимон ҳам расон!

Турон-тракторчӣ, аз чунин муомила кайфаш парида, лаҳзае сукут карду белашро ба китф партофт.

– Хайр, ҳамсоя, аз донистаатон намонед. Ман як даҳан фаҳмондам, салоҳ бошад, аз рӯйи ин-соф қабул доред, агар не – ихтиёратон.

Салоҳ – хайр, некӣ, некӯкорӣ.

Аҳли деҳа бо Назари қоқ чӣ гуна муносибат доштанд? Чаро Мулло Назар аз корҳои ҷамъиятӣ худро канор мегирифт?

– Албатта, ихтиёрам...

Назар саҳт доман афшонда, ҷаққон ба ҳавлӣ даромад ва дар-возаро пӯшида, занҷирашро маҳкам гузаронд.

Пас аз чанд рӯзи ин воқеа... нафаси бади ҳудаш расид ма-гар, ки вай ногаҳон дар бистари беморӣ афтид. Турон-тракторчӣ кина нагирифта, даҳҳо маротиба, гуфтан мумкин аст... беҳисоб ба аёдаташ омад. Воқеан, дина ҳам омада буд. Аз ӯ ранҷиданашро заррае ни-шон намедид. Занаш Рухшона низ доимо аз ҳоли Назар бохабар, инчунин ба қору бори кам-пири вай ҳар замон ёрӣ мерасонад. Бар падара-шон раҳмат, ҳамсояҳои бақибат буданд.

Аёдат – ба дидани бемор рафтан; ба аҳволпурсии мариш рафтан.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Ҳикоя чаро «Ситораи корвонкуш» унвон гирифтааст?
2. Оё воқеаҳои дар ҳикоя овардашуда аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд? Рафтору ҳаракати Назари қокро чӣ гуна баҳогузорӣ мекунед?
3. Ё чаро аз хизмат ба Ватан саркашӣ карда, худро қасдан маҷрӯҳ мекунад? Оё ин рафтори ӯро халқу Ватан мебахшида бошад?
4. Моҳияти ҳикояи «Ситораи корвонкуш»-ро чӣ ташкил медиҳад? Ҷанбаҳои тарбиявии ҳикояро баён кунед.
5. Тимсоли Назар дар ҳикоя чӣ гуна инъикос шудааст? Қаҳрамонҳои марказии ҳикояро тавсиф кунед.
6. Ҳикоя аз лиҳози сабуку услуб аз ҳикояҳои нависандагони дигар чӣ фарқ дорад?

БО ГУРҲҶ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Ситораи корвонкуш» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

ҶАМРОҶ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи ҳикояи «Ситораи корвонкуш» маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба рафтору кирдори Назари қок фикру мулоҳизаи худро бо ҷамсабақон баён намоед ва ба мавзӯ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи яке аз қиссаҳои ҷолиби Саттор Турсун «Камони Рустам» тавсия мешавад.

ҲАМИД ҒУЛОМ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Ҳамид Ғулом шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Нависандаи мардумии Ёзбекистон Ҳамид Ғулом 25 апрели соли 1919 дар шаҳри Тошканд, дар хонаводаи омӯзгори муסיқашинос таваллуд шудааст. Пас аз хатми мактаби миёна дар Донишқадаи саноати Осиёи Миёна (1935–1937) ва Донишқадаи омӯзгории ба номи Низомии шаҳри Тошканд (1938–1941) таҳсил мегирад.

Адиб аввалҳои солҳои сиюми асри бист бо шеърҳои «Урдугоҳи мо», «Одам», «Чароғон ба мисли хуршед» (1936) ворида адабиёт мешавад. Бо ҳидоятӣ нависандагони шинохтаи ўзбек, аз ҷумла, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимҷон, Мақсуд Шайхзода ба камол мерасад. Дар солҳои ҷанг ашӯр ва балладаҳои ў, ба мисли «Ман қасд дорам» (1942), «Катерина» (1942), «Ҳайкал» (1943), «Бодҳои Укроин» (1943) эҷод шудаанд. Ва дар идома асарҳои адиб бо номҳои «Таронаҳои ман» (1949-1956), «Дар соҳили Днепр» (1949), «Дар роҳи ғалаба» (1952-1956) ба мавзӯи муборизаи қаҳрамононаи халқ бар зидди фашизм бахшида шудаанд. Ҳамчунин маҷмӯаҳои шеърӣ шоир бо номҳои «Оҳангҳои ватан» (1949), «Боғи нав» (1951), «Қитъаҳои бедор» (1960), «Қалби ошиқ» (1974), «Роҳи тӯлонии вафо» (1988) ба ҷоп мерасанд.

Ҳамид Ғулом муаллифи қиссаҳои «Духтари алмос» (1956), «Ёзёвон», романҳои «Машъал» (1958-1961), «Ба ту иштиёқ дорам» (1963), «Тошкандиён» (1967), «Атри бунафша», «Абадият» (1976), «Машраб» мебошад. Ба унвони мутарҷим намунаҳои аз осори Абулқосим Фирдавӣ (аз достонҳои «Шоҳнома»), Пушкин, Лермонтов, Шекспир (асари сахнавии «Шаби дувоздахум»), Шевченко, Лопе де Вега ба ўзбекӣ тарҷума кардааст. Асарҳои мазҳакавии адиб бо номи «Ҳикояи Фарғона», «Тошболтаи ошиқ», «Арӯсии писар», «Савдоҳои аҷоиб» ва драмаи мусиқии «Навои муҳаббат» пешкаши тамошобинону мухлисон гардидаанд.

Ҳамид Ғулом 21 августи соли 2005 дар Тошканд вафот мекунад.

Ҳамид Ғулом Арбоби шоистаи ҳунари Ўзбекистон (1969) ва Нависандаи мардумии Ўзбекистон (1979) мебошад. Бо нишонҳои давлатии «Эл-юрт ҳурмати» (Маҳбуби халқу ватан, 1998) ва «Меҳнат шуҳрати» (Шӯҳратҳои меҳнат, 2004) сарфароз гардонида шудааст.

Ҳамид Ғулом ба асосгузори адабиёти тоҷик Садриддин Айни эҳтироми хоса дошт. Чандин бор бо ў мулоқот карда, аз донишу панду андарзҳои комёб гаштааст. Дар ёддоштҳои худ аз бузургии аллома Айни ёдовар мешавад.

Асарҳои Ҳамид Ғулом бештар дар кадом мавзӯҳо навишта шудаанд? Адиб дар ёддоштҳои доир ба кадом алломаҳои кишварамон маълумот додааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «РОҲҶО, СОЛҶО, УСТОДҶО»

(Қитъаҳо аз асар)

... Тошканд. Гузари Арпапоия аввал. Бо ин ном се гузар буд. Нахустинаш (агар ба нақшаи имрӯзаи Тошканд нигоҳ кунем) маҳаллаҳои воқеъ дар атрофи чаҳорроҳи кӯчаҳои Ўзбекистон Олмазорро фаро мегирад. Наҳре, ки имрӯз аз майдони Бешоғоч сар шуда канораҳои кӯлро легида мегузарад, аз бағали театри Муқимӣ қадқади кӯчаи Олмазор ба самти масҷид ҷорӣ мешуд ва дар роҳ ба рӯди Исломобод мепайваست. Замонҳои пеш ин наҳри пурсарусадоро аз гузари Бешоғоч то рӯди Исломобод ҷӯйбори Арпапоия меномиданд. Оби он ба таври мунтазам дуто обҷувоз ва як осиебро гардон мекард.

Наҳр – ҷӯйи калон, дарё, рӯд.

Дар кӯчаҳои тори гузари Арпапоия аввал бештар аробакашон мезистанд. Онҳо асосан бо кашондани зуғолсанг машғул мешуданд. Ин паҳлавонмардон ҳадди ақал дую ним газӣ қад доштанд ва хеле тануманд буданд, аспони худро гоҳ-гоҳ дар лаби ҷӯйбори Арпапоия оббозӣ медоронданд. Мо – бачаҳои панҷшашсолаи хурдсол дар соҳилҳо зону зада онҳоро тамошо мекардем. Баъзан моро ба аспҳои худ нишонда, дар ҷойҳои васеи об сар медоданду худашон дар зери се дарахти садаи сершоҳу барг, ба рӯйи катҳо нишаста ҷойхӯрӣ мекарданд.

Зуғол – ангишт.

Аммо гузари Арпапоия аввал на бо аробакашони худ, балки бо боғи Форобӣ ва мактаби ҳамноми дохили боғ маъруфият дошт. Хонаи мо сад метр дуртар аз мактаб ҷойгир шуда буд ва аз ҳавлии мактаб метавонистем осонак ба боғ гузарем. Дар чунин ҷое зиндагӣ кардан барои мо барин бачаҳо хеле лаззат мебахшид.

Бобоям як нафар марди донишманд ва шинохтаи замони худ буд, дар шаҳр бо номи Мулло Ғулом шӯҳрат дошт. Ў якуми сентябри соли 1925 дасти маро – набераи шаш солу чаҳормоҳи худро гирифта ба мактаби ба номи Форобӣ бурд. Дар ҳавлии мактаб, дар зери дарахти тути бузург партаҳои синфхонаро пушти ҳам чида буданд ва он ҷо марди қоматбаланде дар ихотаи бачаҳо меистод. Бобоям маро ба ӯ супурда гуфт: – Афандӣ, ин ҳам ба шумо донишомӯзи нав, гӯшташ аз шумо устухонаш аз мо, бо ғайрат дарс диҳед!

Садои зангӯла баланд шуд, бачаҳо партаҳоро тараққос занонда дар ҷойҳои худ нишастанд. Муаллимамон ба паҳлуи тахтаи сиёҳи ба дарахти тут меҳшуда рафт, ба даст як бўру як пора латта дошт. Дарс оғоз ёфт...

Теппагии дарахтзоре, ки аз канори мактаб то рӯди Исломобод тӯл мекашид, боғи истироҳат буд ва вусъати доманаҳои боғ то ҷӯйбори Зевак мерасид.

Ҳар бегоҳӣ катҳои қатор, курсиҳои хиёбонҳо, чаҳорпораҳои канори ҷӯйбор бо одамони ҳангомадӯст пур мешуд, ҷойхонаҳо гавҷум буданд, дар майдони теппагӣ бозиҳои гӯшти доир мегардид, дорбозчиён ҳунарнамоӣ мекарданд. Болотар як сахни тобистона ҳам буд, ки дар он ҷо барномаҳои ҳунари ва спектаклҳо баргузор мешуд.

Гавҷум –
ҷойи серо-
дам.

Ҳоло чандин сол аз миён гузаштаасту дар уфуқи ҳаёлотӣ ман хотираҳои соли 1925 шабеҳи нуқоти дурмонда зинда мешаванд, саъй мекунам ба ҳар лавҳаи дар ёд монда ҷон бахшам.

Ҳоло Арпаоя дар кӯчи кишварамон ҷойгир шудааст? Нависанда аз хусуси ҷӣ нақл кардани аст?

* * *

Яке аз барномаҳои ҳунарие, ки як бегоҳӣ дар ҳамон сахни тобистона ба намоиш гузошта шуда буд, ҳанӯз дар ёдам ҳаст. Дар сахнаи намоишӣ як бойбача бо рафиқаш дар ҳонаи худ сандуқро шикаста дуздӣ мекунад. Пайи ҳам рафтори бади ҷавони разил – қиморбозӣ, бадмастӣ, фаҳшкориҳояш фош мешавад. Дар он шомгоҳон намоиш додани асари «Падаркуш»-и Беҳбудиро ман дертар дониستم.

Ҳамчунин ҳар як устои созу навро, ки бар рӯи катҳои боғи истироҳат ништа ҳунарнамоӣ мекарданд, баъдан шинохтам ва бо баъзеи онҳо солҳои тӯлонӣ дӯст шудаму ҳамкорӣ кардам. Дар миёни онҳо найнавози маъруф Абдуқодир Исмоилов, ҳунарманди бузург Юнус Раҷабӣ, ҳофизи оҳангҳои пешина Мулло Тӯйҷӣ Тошмуҳаммадов, танбӯрнавози моҳир Рихсӣ Раҷабӣ, Аҳмадҷони қўшнайнавоз низ буданд.

Аз миёни ҳаммактабиёнам бошад, чандин алломаро метавон номбар кард. Вале ҳоло бо зикри ду нафари онҳо кифоят мекунам. Яке академик Воҳид Зоҳидов аст, ки ҳам мактаб ва ҳам донишгоҳро бо муваффақият тамоm кардааст. Дар синни бистсолагӣ назариёти фалсафии Мирзо Фатҳалӣ Охундовро таҳлил намуда, номзади илм шудааст.

Бо таҳлилу баррасии ҷаҳонбинии фалсафии Алишер Навоӣ бошад, кори доктории ҳудро дифоъ мекунад. Он замон Воҳид Йўлдошевич ҳанӯз ба синни сӣ нарасида буд!

Дувумин марди нақнома, ки исми ўро низ бо эҳтиром ба забон мегирам, корманди муассисаи таъъу нашр Собит Тоҳиров

аст. Ӯ кори худро аз ҳуруфчинӣ оғоз намуда, ба сатҳи созмондиҳандагони бурдбори муассисаҳои таъъу нашр расид ва солҳои зиёд ба чопхонаи Офсети Тошканд раҳбарӣ кард.

Бурдборӣ – сабру таҳаммул, тоқат, бардошт.

Метавон гуфт, мактаби ба номи Форобӣ тайи солҳои 1925-1932 як авлоди ҷавонони боистеъ- додро бо маънавияти воло тарбият дод. Мо ҳамзамон бо дарс хондан, дар як талошгоҳи фарҳангӣ ва даргоҳи ҳунар ба камол расидем.

Драмаи «Падаркуш»-и Маҳмудхоҷа Беҳбудӣ кай ва дар куҷо навишта шудааст? Мазмун ва мундариҷаи драмаро чӣ ташкил мекунад?

* * *

Ҳамин ки ёди устодонро мекунам, пеш аз ҳама симои Ғафур Ғулом, ҷуссаи тануманду дастони калон-калонаш, абрувони баланд ва нигоҳҳои ҷиддию хӯрдагири ӯ дар мадди назар ҷилвагар мешавад.

Хӯрдагири – айбҷӯӣ, эродгири ба ҳар чиз.

Як рӯз аз назди чойхонаи теппаи Ҷангоби Эскиҷува мегузаш- там, ки дар он ҷо Ғафур Ғулом бо улфатони худ менишастанд. – Ҳӯй, биё ин ҷо! – маро дида садо зад ӯ ва ҳамин ки наздик- тар рафта салом додам, ӯ дар ҳаққи ман ба ҳамсуҳбатони худ таъриф кард: – Ин ҳамон ҷавоне аст, ки аз машқи шеър хаста намешавад – Ҳамид Ғулом. Ман бошам, Ғафур Ғулом. Яъне ҳар дуи мо бачаҳое ҳастем, ки аз шиками як модар бо талош ба дунё омадаем. Ва шумоён гувоҳ ҳастед, ки аз имрӯз муқаддам мо бо якдигар бародарем.

Ҳамон воқеаи оддӣ буду мо ба якдигар дасти бародарӣ до- дем. Аз он пас, хоҳ аз Тошканд, хоҳ аз Маскав ҳар кӣ ме- пурсид, Ғафурака аз ман пештар мегуфт: – Оре, мо бо ҳам бародарем.

Зарфи муддати сию чаҳор сол, то охири лаҳзаҳои ҳаёти Ғафурака ман ба қаробати усто- дию шогирдӣ ва ин боварии самимӣ эҳтиром гу- зошта омадам.

Қаробат – наздикӣ.

Эҷод лаҳзаҳое дорад, ки чун ситора медурахшад.

Ман ин гуна лаҳзаҳоро дар эҷодиёти Ғафур Ғулом борҳо мушоҳида кардам. Рӯзҳое ба ёдам меояд, ки Ғафурака «Отелло»-ро тарҷума карда буд... Оре, дар хусуси айёме, ки «Отелло», осори Пушкину Лермонтов тарҷума шуда буданд, рӯзҳои офаридани асарҳои «Бачаи шум» ва «Ёдгор», таърихи иншои даҳҳо ашъори ноб, аз қабилӣ, «Боғ», «Ту ятим нестӣ»,

«Пазмонӣ», «Ҷавонон», «Зан» метавонам бисёр сухан гӯям.

Аҳсан –
накӯтар, аъло-
тар.

Ғафурака аз ҷумлаи инсонҳои бемисле ҳастанд, ки таъриху адабиёти Машриқзаминро ба наҳви аҳсан медонистанд. Ман дар сӯҳбатҳои эшон бо Мухтор Авезову Нозим Ҳикмат, Берди Карбобоеву Мирзо Турсунзода, Николай Тихонову Пабло Неруда, Собит Муқонову Самад Вурғун ширкат варзидаам. Баҳсу музокира сари ҳар мавзӯе мерафт, чи дар хусуси симоҳои Шарқ, чи дар бораи шеърҳои ҳунари Машриқзамин, дар он бузургии Ғафур Ғуломро мушоҳида мекардам. Ў касе буд, ки бо донишу заковати волои худ дар ҳар мавзӯ баробар баҳс карда метавонист. Дар атрофи ҳар гуна пурсиданӣ – фалсафаи Бедил, услуби назми шоири турк Тавфиқ Фикрат, рубоиёти Умари Хайём, осори Шайх Саъдӣ, шеърҳои қадими чинӣ ё эҷодиёти Лу Син, ғазалиёти Ҳофиз, олами тафаккури Машраб ва ниҳоят, ашъори ҷовидонаи бобокалонамон Алишер Навоӣ Ғафур Ғулом ба унвони як нафар донишманду нуктадон ҷавоби мукамал меодод ва ба истеъдоду ҳушмандии ӯ офаринҳо хондаанд.

Ман ба саҳархезӣ ва ташрифҳои Ғафурака, ки ҳар гоҳ дилаш меҳост дарамро зада даромада омадан мегирифт, одат карда будам. Он як дафъа низ аз қадам ранҷа кардани ӯ дар дили субҳ тааҷҷуб накардам.

Аввалҳои моҳи майи соли 1950. Ҳавои кӯчаи кӯҳнаи Олмазор ниматорики сурмаранг буд. Мотори мошини «Победа»-и Ғафурака хомӯш намешавад. Мустафои ронанда, ки ба мисли Ҳарамакааш доимо гунгу лол мегашт, аз кобини мошин лабханд зада нигоҳ карда меистод. Ғафурака маро дида бо оҳанги ҳазл дод мезанад: – То кай меҳобӣ, сӯфиён таҳорати худро гирифта шуданду ту бе-хабар! Гард, ба Самарқанд меравем, домолло Айниро дида меоем!

Сӯфиён – аҳли
тасаввуф.

Ба бозори Бешоғоч даромада нӯҳ-даҳто лимӯ гирифтем, Ғафурака ду шиша коняк ҳам харид. Нигоҳи маънидори маро дида бо писханди мулоим гуфт: – Корат набошад, Домолло бетоб будаанд, даво кардан лозим.

Азбаски ба ин хел ҳазлу шӯҳиҳои Ғафурака ҳӯ гирифта будам, ба хандаш эътибор ҳам наодоам.

Ба роҳ баромадем. Дар Мирзочӯл як пиёлагӣ чой нӯшидем, дар Дизах хӯрок хӯрдём ва қарибҳои шом ба Самарқанд расидём. Ғафурака изҳор намуд: – Домолло аз кор хаста шудагистанд, имрӯз дар меҳмонхона монда, фардо субҳ ба манзилашон меравем.

Субҳи рӯзи дигар ҳанӯз равшанӣ надаромада аз меҳмонхонаи «Регистон» баромадем ва ба хонаи Садриддин Айний омадем.

Домулло кайҳо хеста буд, дарро худаш боз кард ва Ғафуракаро диду бениҳоят хурсанд шуда рафт. Ў бо ҳарос лаб ба сухан кушод: – Э, э, офтоб аз кучо баромад!

Ду нафар дӯсти қадрдон бағал кушода ҳамдигарро ба оғӯш гирифтанд. Домулло бо ман ҳам китф ба китф гузошта вохӯрӣ кард. Аз ҳавлии берун даромада, ба самти рост гаштем ва аз дари якум ба даҳлез ва аз он ҷо ба ҷойи кори домулло гузаштем. Хонаи мӯҷазе буд, ҳамагӣ ёздаҳ болор дошт, дар ҷевонҳои дохили тоқчаҳо китоб дарчидаанд, ба рӯйи мизи таҳрир дастхатҳо меҳобиданд. Як давот ва дар он ручкаи оддӣ ба назар мерасид, ки онро домулло қалам меномид. Ў ба мисли гузаштагони худ бо қалам менавишт.

Болор – ҷӯби дарози ғафс, ки вақти пӯшонидани сақф нӯғҳояшро ба ду синҷи девор монда, ба болояш васса ё тахта мезананд.

Мо ба курсиҳои атрофи мизи таҳрир нишастем, устод Айнӣ аз ҷойники зери телпак як пиёлагӣ ҷойи гарм рехта дод. Барои дастурхон густурдан аз як дари хурдаки пешгаҳи ҷойи кораш ба ҳавлии дарунӣ даромада рафт.

Ғафурака ин лаҳзаро ғанимат шумурда ду шиша конякро дар ҷевони китобҳо пинҳон кард ва ба ман рӯ оварда гуфта мوند: «Шутурро дидӣ, надидӣ!».

Аз рӯйи одати самарқандиён, домулло дастурхон бардошта омад. Бар рӯйи лаълӣ дар тақсимчаҳои гулдор мавизи соягӣ ва кабудрангу сиёҳ, қанду курс, писта, набот, дар пиёла ширинии тути балхӣ, нони пӯлодии тоза аз танӯр кандашуда чида буданд...

Ман ҳазлу мутоибаҳои ду алломаи замонро бо алоқаи вофир мушоҳида карда менишастам ва аз дӯстии он ду нафар академики номдор, классикони зиндаи адабиёт, аз сӯҳбату шӯҳиҳои самимонаи онҳо ҳузур мекардам ва заҳмату кашфиётҳои бемислалашонро дар зеҳни худ тасаввур карда ба вачд меомадам, фахр мекардам. Ду олим доир ба масъалаҳои таъриху замон ин қадар баҳсҳо доштанд, ки таърифи он дар як мақола асло намеғунҷад, шояд дертар имкон даст диҳад, дар ин хусус муфасссал қисса хоҳам кард...

Вофир – бисёр, афзун, фаровон.

Боиси сарбаландии ман аст, ки дар нахустин рӯзҳои қадам гузоштанам ба олами эҷод устод ба монанди Ғафур Ғулом маро дастгирӣ кардааст ва тамоми умр дар баробари симои нуронии эшон худро мадюн меҳисобам.

Тарҷумаи Юнуси Имомназар

Дар ҳикоя кадом фазилятҳои Ғафур Ғулом акс ёфтааст?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Ҳикоя чаро «Роҳҳо, солҳо, устодҳо» номгузорӣ шудааст?
2. Тимсоли Ғафур Ғулом дар ҳикоя чӣ гуна тасвир шудааст? Аз муносибати дӯстонаи Ғафур Ғулом бо устод Айнӣ чӣ хулоса баровардед?
3. Ҷанбаҳои ёддошти ҳикояро баён кунед.
4. Ҳикоя аз лиҳози сабуку услуб аз ҳикояҳои нависандагони дигар чӣ фарқ дорад?

БО ГУРҲҲО КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалии гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

ҶАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи ҳикояи «Роҳҳо, солҳо, устодҳо» маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба фазилатҳои Ғафур Ғулом фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи яке аз қиссаҳои ҷолиби Ҷамид Ғулом «Духтари алмос» тавсия мешавад.

РАСУЛ ҲАМЗАТОВ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари ҳаёт ва эҷодиёти Расул Ҳамзатов шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи порча аз асари «Доғистони ман»-ро муҳокима мекунем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

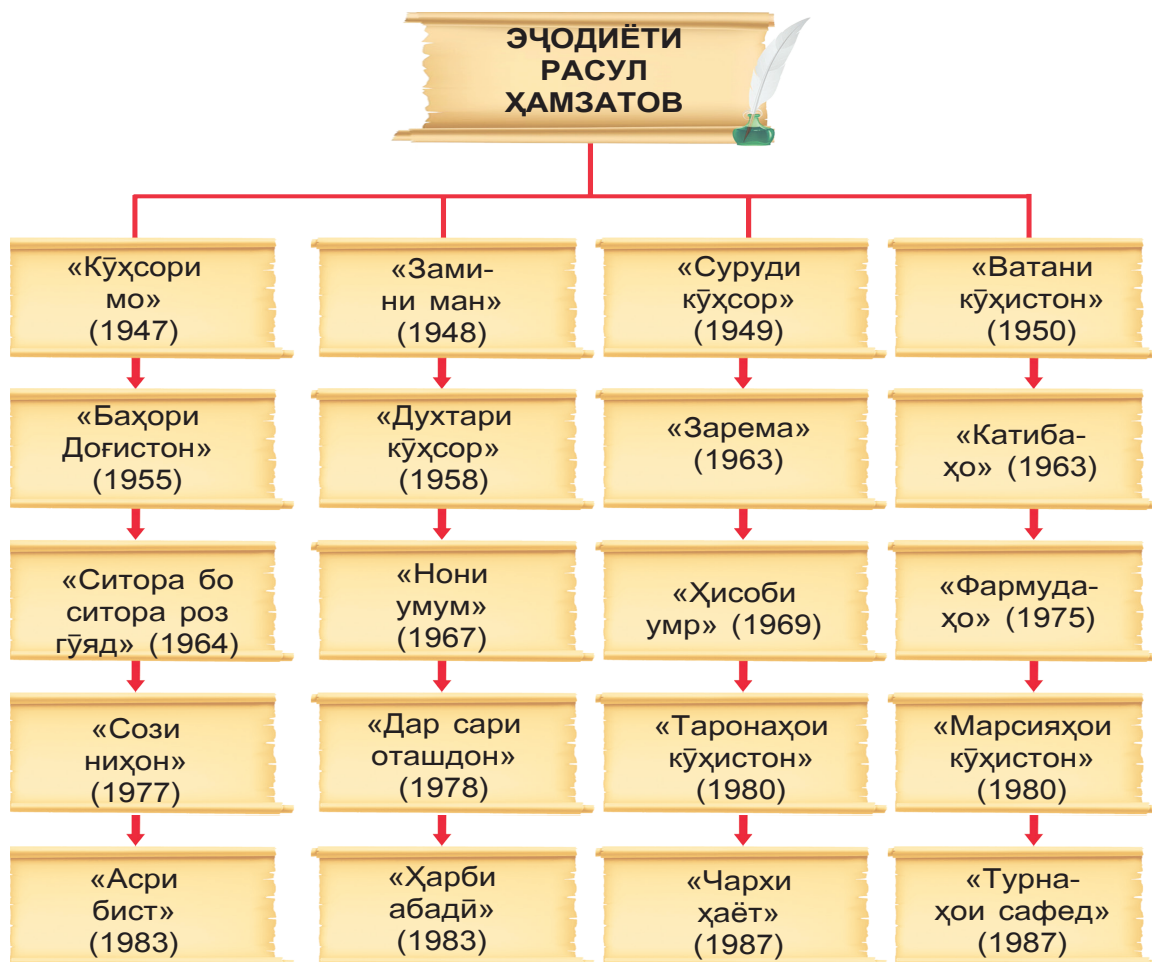
ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Адиби барҷастаи авар Расул Ҳамзатов соли 1923 дар авули Садаи ноҳияи Хунзах таваллуд шудааст. Маълумоти ибтидоиро аз падараш – шоири халқии Доғистон Ҳамзат Садаса гирифтааст. Ӯ соли 1940 Омӯзишгоҳи педагогиро хатм намуда, нахуст муаллими синфҳои ибтидоӣ, сипас ба ҳайси ҳунарманд дар театри аварӣ фаъолият мекунад. Баъд ба Институти адабиёти ба номи А. Горкий дохил шуда, онро соли 1950 бо баҳои аъло хатм менамояд. Худи ҳамон сол дар синни 26 солагиаш барои таълифи асари «Соли таваллудам» сазовори лауреати Мукофоти давлатӣ мегардад.

Минбаъд асарҳои ӯ «Кӯҳсори мо» (1947), «Замини ман» (1948), «Суруди кӯҳсор» (1949), «Ватани кӯҳистон» (1950), «Сӯхта аз бародари калонӣ» (1952), «Баҳори Доғистон» (1955), дostonҳои «Духтари кӯҳсор» (1958) ва «Дили ман бо кӯҳистон» (1959) дастраси хонандагони авар гардида, аз ояндаи дурахшони ӯ дарак доданд.

Расул Ҳамзатов соли 2003 дар синни 80-солагӣ вафот кардааст.

Дар «Доғистони ман» меҳру муҳаббати зиёди ӯ нисбат ба халқу ватан ва анъанаву суннатҳои диёраш ифода гардида, фаслу бобҳои он аз ҳикмати рӯзгору осори мардумӣ ва фикру андешаҳои пандомӯзи шахси фароҳам омадаанд.

Адиб ба эҷодиёти кадом шоиру нависандаи форсу тоҷик унсу муҳаббати хос зоҳир мекард? Повести «Доғистони ман» асосан кадом мавзӯ ва масъалаҳоро фаро мегирад?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ АСАРИ «ДОҒИСТОНИ МАН»

(ба тариқи ихтисор)

Дар ин ҷо тифл гирён асту хандон,
Надонад гуфтани як ҳарфи осон.
Вале рӯзе занад дастон ба олам,
Чаро омад, кӣ аст ӯ худ чу одам?

Катибаи гаҳвора

Агар дар дунё сухан вучуд наредошт, то имрӯз чунин бузург намешуд. Шоир аз офариниши олам сад сол пештар таваллуд ёфтааст.

Шахсе, ки забонро надониста, шеър навиштани мешавад, монанди девонаест, ки шиновар несту худро ба дарёи пурталотум меандозад.

Баъзеҳо на барои он лаб ба сухан мекушоянд, ки майнашон пур аз фикрҳои бикр аст, балки забонашон меҳорад. Баъзеҳо на барои он шеър менависанд, ки дилашон аз ҳиссиёти бузург лабрез аст, балки... Гуфтан душвор аст, ки барои чӣ онҳо якбора шеърнависиро ихтиёр мекунанд. Оҳанги шеърҳои ин қабил шоирон садои чормағзи пучи дар саноч рехтаро ба хотир меорад.

Саноч –
хӯрчин.

Ин гуна одамон аввал ба атроф наменигаранд, ки аз корубори ҷаҳон воқиф шаванд. Онҳо ба оҳангу садо ва суруду навоҳои оламиён гӯш намедиханд, то чӣ будани зиндагиро дарк бикунанд.

Одамиро чашму гӯшу забон баҳри чист? Чаро одам ду чашму ду гӯш дорад, аммо як забон? Қабл аз он, ки аз даҳон ҳарфе барояд, ду чашм бояд бубинад, ду гӯш бояд бишнавад. Мағзи гап низ дар ҳамин аст.

Сухани аз даҳонбаромада монанди аспест, ки аз пайроҳаи борики кӯҳӣ ба ҳамвории фарохдоман фууромадааст. Оё суханеро, ки аз қари дил барнамеояд, ба ҷаҳон гӯшрас кардан мумкин аст?

Сухани умумӣ вучуд надорад. Сухан ифодаи нафрат ё табрик, шодӣ ё ғам, разолат ё муҳаббат, дурӯғ ё ҳақиқат, нур ё зулмат аст.

Шунидам дар ин кишвари пурнаҳиб:
Бишуд аз сухан шакли олам ғариб.
Чӣ сон бошад оҳанги он як сухан?
Дуо? Ё қасам? Ё чу амре задан?

Наҳиб –
ҳайбат; тарсу
бим.

Бихезем бар по ба ҳифзи ҷаҳон,
Ки бисёр маҷрӯҳу мазлум он
Кунед аҳд: савганд, ё худ дуо,
Бисозед бар бад танаффури баён,
Мурод ин, ки олам бувад дар амон!

Танаффури –
нафрат, дош-
тан, безор
будан; нафрат,
кароҳат.

Як рафиқам гуфта буд: ман соҳиби лафзи худам, хоҳам ба гуфтаам амал мекунам, нахоҳам – не. Ба рафиқ, шояд, чунин муҳокимаронӣ мувофиқ бошад. Аммо нависанда бояд ҳақиқатан соҳиби сухани худ бошад, хоҳ қасам хӯрад, хоҳ нафрин гӯяд, бояд аз сари қавлаш нагардад.

Нависанда дар сари як гап ду хел қасам намехӯрад. Умуман касе, ки бисёр қасам мехӯрад, ба фикрам, дурӯғгӯй аст.

Агар ин китоб қолӣ бошад, ман онро аз риштаҳои рангини забони аварӣ мебофам; агар пӯстин бошад, ман онро бо риштаҳои бақуввати забони аварӣ медӯзам.

Меғӯянд, ки дар замонҳои хеле қадим дар забони аварӣ калима хеле кам буд. Мафҳумҳои «озодӣ», «ҳаёт», «мардонагӣ», «дӯстӣ», «некӣ»-ро бо як калима ё бо калимаҳои ҳаммазмуну ҳаммаъно ифода мекарданд. Бигзор дигарон забони халқи хурди маро камбағал бигӯянд.

Ҳар он чӣ мехоҳам, ба забони худам гуфта метавонам ва барои ифодаи фикру ҳиссиётам ба ман забони дигаре лозим нест.

Дар Доғистон лак ном қавми камшумор ҳаст. Ба забони лақӣ қариб панҷоҳ ҳазор кас гап мезанад. Муайян намудани шумораи донандагони ин забон душвор аст, зеро кӯдаконе ҳастанд, ки ҳанӯз ба гап надаромадаанд ва одамоне ҳастанд, ки забони падару бобоёни худро кайҳо фаромӯш кардаанд.

Мардуми лак камшуморанд, аммо онҳоро дар ҳар ғӯшаву канири рӯйи замин дучор кардан мумкин аст.

Зиндагии қашшоқона дар сарзамини санглох онҳоро маҷбур месохт, ки ба чор тарафи дунё аз пайи ризқи парешони худ бираванд. Ҳамаи онҳо бисе ҳунарманд буданд, аз байнашон мӯзадӯз, оҳангар, заргар ва ҳофиз ёфт мешуд. Дар Доғистон меғӯянд: «Тарбузро оҳистатар бур, ки аз дарунаш ягон лак набарояд».

Модари лак писарашро ҳангоми ба кишварҳои бегона гуселонидан чунин огоҳ менамуд: «Вақти аз табақчаи шаҳриён ош хӯрданат чашм ба табақ дошта бош, шояд, дар тақи он ягон одами худамон бошад».

Чаро нависанда шахси шоирро сад сол муқаддам аз офариниши олам таваллуд шудааст, меғӯяд? Шеър ва сухани пурмаъно аз назари нависанда чӣ гуна аст?

Инак, ҳикоят мекунад. Дар шаҳри калоне, кӣ медонад, Москва бошад ё Ленинград, як лак гаштугузор доштааст. Баногоҳ як одами либоси доғистонипӯшро мебинад.

Бӯйи ватанашро ҳис мекунад ва бо он шахс гапзанон карданӣ мешавад. Ҳамон лаҳза тохта, назди ҳамдиёраш меравад ва ба забони лакӣ ҳарф мезанад. Ҳамдиёр гапи ҳамдиёрро намефаҳмад ва калла мечунбонад. Лак ба забони қумикӣ, баъд ба тотӣ, оқибат ба лазгӣ гап зада мебинад, ки шояд, ӯ фаҳмад. Лак ба кадом забоне гап занад, ҳамдиёри либоси доғистонипӯшаш намефаҳмад. Ниҳоят, ба забони русӣ мегузарад. Сипас маълум мешавад, ки лак ба авар дучор омадааст. Авар шиноси тасодуфии худро таънаву маломат мекунад, ки: – Ту чӣ хел доғистонӣ, ту чӣ хел ҳамдиёри ман, ки забони авариро намедонӣ? Ту доғистонӣ не, шутури биёбон ту.

Дар ин моҷаро ман тарафдори авари худам нестам. Ба сари лаки бечора вай беҳуда дод задааст. Забони авариро, албатта, доништан ҳам мумкин, надоништан ҳам. Ҳаминаш муҳим, ки он шахс забони модарии худ – забони лакиро медонист. Ғайр аз ин ӯ якчанд забони дигарро медонист ва ҳол он, ки авар аз он забонҳо беҳабар буд.

Абӯтолиб боре ба Москва рафтааст. Дар кӯча ӯ ба роҳгузаре муроҷиат карданӣ мешавад. Ба гумонам, куҷо будани бозорро пурсиданӣ мешавад. Ҳамин хел тасодуф меафтад, ки шахси ба Абӯтолиб дучорномада англис мебарояд. Чӣ қойи ҳайрат, дар кӯчаҳои Москва хориҷиён бисёранд.

Англис гапи Абӯтолибро намефаҳмад ва аввал ба англисӣ, баъд ба франсавӣ, сонӣ ба испанӣ, мумкин, ба забонҳои дигар ҳам бошад, савол мекунад.

Абӯтолиб гапашро ба англис аввал ба русӣ, сонӣ ба лакӣ, баъд ба аварӣ, сипас ба лазгӣ, баъд ба даргӣ, ниҳоят ба қумикӣ фаҳмониданӣ мешавад.

Мусоҳибон оқибат гапи якдигарро нафаҳмида, чудо шуда мераванд. Як доғистонии аз ҳад зиёд маданӣ, ки дуюним калимаи англисиро медонист, сонитар ба Абӯтолиб насиҳат кардааст: – Дидӣ, маданият чӣ маънӣ дорад. Агар ту андаке забондон мебудӣ, бо англис гап зада метавонистӣ, фаҳмидӣ? – Фаҳмидам, – ҷавоб додааст Абӯтолиб. – Лекин чаро англис аз ман донотар ҳисоб меёфтааст ва ҳол он ки вай ягон забони ман медонистагиро намедонад?

Забони халқҳо барои ман чун ситораҳои осмонанд.

Намехостам, ки ҳамаи ситораҳо як шуда, ба ситораи бузурге табдил ёбанд. Ба ситораи бузург ҳоҷат нест, зеро як офтоб бас аст. Аммо бигзор ситораҳо ҳам нур пошанд.

Мусоҳиб –
ҳамсуҳбат,
ҳамдам.

Бигзор ҳар кас худ ситорае дошта бошад.

Ман ситораи худ – забони модарии авариро дӯст медорам. Ман ба гапи геологҳое, ки гоҳо кӯҳи хурд ҳам тиллои бисёр дорад мегӯянд, бовар мекунам. – Худо фарзандонатро аз забони модариашон маҳрум кунад, – гӯён дуои бад мекард як зан зани дигареро.

Аз дафтарчаи хотирот. Боре дар Париж ман як рассоми доғистониро дучор кардам. Пас аз инқилоб дере нагузашта, ӯ ба Италия хонданӣ рафта, он ҷо зани итолиёвӣ гирифта, ба ватанаш баргаштааст. Ин доғистонии ба гирумони кӯҳистон омӯхташуда ба ватани наваш бо душворӣ одат мекунад. Ӯ тамоми рӯи заминро чарх мезанад, дар шаҳрҳои зебои мамлакатҳои бисёр иқомат мекунад, аммо кучое равад, ғусса ҳамроҳаш. Хостам ин ғуссаи ӯро, ки бо рангҳо акс ёфтааст, бинам. Бинобар ин, хоҳиш намудам, ки расмҳои кашидаи худро нишон диҳад.

Як сураташ «Ёди ватан» ном дорад. Дар сурат зани итолиёвӣ (ҳамон зани худаш), ки дар бар либоси қадимаи аварӣ дорад, тасвир ёфтааст. Зан дар лаби чашма, ба даст кӯзаи миси зарробони машҳури госатлинӣ, нишастааст.

Дар нишебии кӯҳ авули хонаҳояш сангини аварӣ бо рангҳои ҳузновар тасвир шудааст, кӯҳҳо сархам. Қуллаҳои кӯҳҳои туманпӯш.

– Туман – ашки кӯҳсор, – гуфт рассом, – ҳангоме, ки нишебии кӯҳҳоро туман мепечонад, аз оянги ҷабини шахҳо донаҳои шаффофи об ҷорӣ мешавад. Ин туман – манам.

Дар сурати дигар паррандаеро дидам, ки бар шохи олуи кӯҳӣ нишастааст. Олу дар миёни сангистон рӯидааст.

Парранда хониш дорад, кӯҳистонизане аз тирезаи хона ба парранда бо чашми ҳасрат менигарад. Рассом дид, ки ба расмаш бо рағбат менигарам, чунин шарҳ дод:

- Ин расм аз рӯи афсонаи қадимии аварӣ.
- Кадом афсона?
- Ҳамон, ки паррандаро дошта ба қафас меандозанд.

Парранда дар банд афтода, шабу рӯз ватан, ватан... мегӯяд.

Худи ман барин... Соҳиби парранда андеша мекунад: «Чӣ хел бошад ватанаш, кучо бошад он? Шояд, ватанаш як мамлакати хурраму зебое бошад, ки он ҷо дарахтони бихишт дар шукуфта-ну мургони ҷаннат дар хонишанд.

Биё, ин паррандаро озод бикунам ва бубинам, кучо парвоз мекунад. Вай ба ман роҳи он мамлакати афсонавиро нишон хоҳад

Авул – деҳ (дар Доғистон, Қирғизистон, Туркменистон ва Қазоқистон).

Ҳузновар – андӯҳовар, ғамангез: манзараи ҳузновар.

дод». Бо ҳамин андеша даричаи қафасро мекушояд, парранда мебарояд ва тақрибан даҳ қадам дуртар, ба шохи олуи кӯҳӣ, ки миёни сангистон мерӯйид, рафта мешинад. Лонаи ӯ дар шохи ҳамин олуи кӯҳӣ будааст...

Ба ватани худ ман ҳам аз тирезаи қафаси худ менигарам.

– Чаро гашта намеравед?

– Дер шуд. Дар вақташ аз ватанам дили ҷавони пурҳарорате оварда будам, оё метавонам, акнун ба ҷойи он устухонҳои фартути худро бибарам?

Фартут – сушт, заиф, нажанд ва назор.

Аз Париж баргаштам ва хешутабори он расомро ҷуста ёфтам. Ҳайрате доштам, ки модараш ҳанӯз зинда аст. Хешутабор ҳикояти маро дар ҳаққи фарзанди ғарибашон, ки тарки ватан карда, диёри азизи худро ба сарзамини бегонае иваз намудааст, бо дили пурҳасрат гӯш мекарданд. Аммо, ба назарам, онҳо аз гуноҳаш гузашта буданд ва ба ҳар ҳол, зинда будани ӯро шунида, шодӣ мекарданд. Баногоҳ модараш пурсид:

– Ба аварӣ гап задед?

– Не, ба воситаи тарҷумон. Ман ба русӣ, писаратон ба франсавӣ.

Модар рӯяшро бо рӯймоли сиёҳ пӯшонд, чунон ки ҳангоми шунидани марги писар мепӯшонанд. Болои бом борон меборид. Мо дар Аваристон менишастем. Дар гӯшаи дигари дунё, дар Париж, ҳам шояд, он фарзанди ноқобили Доғистон садои бориши боронро гӯш мекард. Пас аз хомӯшии дуру дарозе модар гуфт:

– Ту ғалат кардӣ, Расул, писари ман кайҳо мурдааст.

Вай писари ман не, писари ман забони ман, забони модари авар ёддодаро фаромӯш намекард....

Нависанда шахси забонгумкардаро ба чиҳо монанд кардааст?

Ёддошт. Чаро қиссаи дигареро низ ҳикоят накунам, модом ки ба хотирам омад? Дар Махачқалъа як ҳофизи авар ҳаст... Номашро намегирам: худаш аз ду сар пай мебарад, ба ману шумо номаш чӣ фарқ дорад? Ин ҳофиз ба назди падарам бисёр омада, хоҳиш менамуд, ки ба оҳанги бофтаи ӯ падарам шеър нависад. Падарам розӣ мешуд ва сурудҳои хубе мебаромад.

Рӯзе чой нӯшида менишастем, ки радио эълон кард: ҳозир ҳофизи машҳур суруди ба матни Ҳамзат Садаса офаридаашро мехонад. Ҳама гӯш дода нишастем, падарам ҳам. Аммо сурудро шунида, торафт бештар ҳайрон мешудем. Ҳофиз тарзе меҳонд, ки ягон калимаро сарфаҳм рафтан мумкин набуд. Ба гӯш фақат шавқунҳое мерасид, ҳофиз суханҳоро фурӯ мебурд, чунон ки

хурӯс аввал донаҳоро ба чор тараф тит мекунаду баъд якто-якто чида меҳӯрад.

Падарам ҳангоми вохӯрданаш бо он ҳофиз пурсидааст, ки чаро шеърро вайрон меҳонад.

— Барои он, — ҷавоб додааст ҳофиз, — ки дигарон чизе нафаҳманд ва ба ёдашон намонад. Агар ин суруд дар ёди ҳофизони дигари кӯҳистон низ монад, онҳо ҳам меҳонанд, ман меҳоҳам, ки танҳо худам хонам.

Пас аз муддате чанд падарам барои дӯстонаш шабнишиние орошт, ки дар байни меҳмонон он ҳофиз ҳам буд. Дар поёни шабнишинӣ падарам аз меҳи девор қомузи торҳояш кандаро гирифта, як тори сусти онро базӯр тинг-тинг нохун зада, ба хондани суруде, ки оҳангаш аз он ҳофиз буд, шурӯъ намуд. Суханҳои сурудро падарам бурро-бурро талаффуз мекард, вале оҳанге, ки бо асбоби вайрони мусиқӣ навохта мешуд, ҳаргиз ба оҳанги мусиқӣ монандӣ надошт. Ҳофиз ба ғазаб омада, гуфт, ки суруди ӯро бо ин хел асбоби вайрон навоختан мумкин нест, тамоми назокату нафосати оҳанг барбод меравад. Падарам оромона ҷавоб дод:

— Ман қасдан ҳамин хел менавозаму меҳонам, ки ягон кас оҳанги туро нафаҳмад ва ёд нагирад. Суруди суханҳояш нофаҳмо мешудаасту чаро суруди оҳангаш нофаҳмо намешудааст?

Доғистониён ба даҳ забон асар менависанд ва ба нӯҳ забон нашр мекунанд. Пас, онҳое ки ба забони даҳум асар менависанд, чӣ кор мекунанд? Ва ин забони даҳум чӣ забон аст?

Ба забони даҳум онҳое менависанд, ки забони худро — хоҳ аварӣ бошад, хоҳ лакӣ ва хоҳ тотӣ — фаромӯш кардаанд, аммо забони бегонаеро ҳанӯз ёд нагирифтаанд. Онҳо аз ин мондаву аз он ронда шудаанд.

Агар забони дигареро аз забони модариат беҳтар донӣ, ба он забон навис. Агар ягон забони дигарро дуруст надонӣ, ба забони модариат навиштан гир. Аммо ба забони даҳум нанавис.

Оре, ман душмани забони даҳум. Забон бояд қадимӣ, ҳазорсола бошад, дар он сурат ба кор меояд.

Забон, албатта, тағйир меёбад ва ман ба ин гап баҳс намекунам. Охир, барги дарахтон низ ҳар сол нав мешавад, барги кӯҳна хазон шуда мерезад, ба ҷойи он барги нав мебарояд.

Аммо худи дарахт мемонад. Вай сол ба сол нашъунамо карда, сершоҳу навда мешавад ва реша ронда, пурқувват мегардад. Оқибат ба воя расида, бор меоварад.

Ман ба шумо суруд китобҳои худро мебахшам, ман ба шумо меваи дарахти хурд, аммо таърихан қадими забони авариро пешкаш мекунам:

Адиб забондониро ба чӣ шабоҳат кардааст? Ў дӯст доштан ва эҳтиром нисбати забони модариро чӣ гуна талқин мекунад?

ЗАБОНИ МОДАРӢ

Ҳамеша хоби ночаспон аҷиб аст.
Ба хобам мурданамо хоб дидам.
Ба ними рӯзи Доғистони гармо
Ба сина сурб, ман меорамидам.
Ба шӯхӣ саркашона чӯй ҷорист.
Мани аз хотири мардум фаромӯш,
Ба хоки зодгаҳ ёзида будам,
Ки пеш аз он, ки гардам хоку хомӯш...

Сурб – филизи нисбатан нарми хеле вазнини хокистарранг, ки барои сохтани сочма, тир, ҳарфҳои матбаа ва ғайра ба кор меравад, кӯрғошим.

Аз дафтарчаи хотирот. Падару модари як ҷавони кӯҳистонӣ розӣ набуданд, ки писарашон зани рус гирад. Вале духтар, аз афти кор, ҷавони аварро хеле дӯст медошт. Рӯзе ҷавон аз духтар мактубе мегирад, ки он ба забони аварӣ навишта шудааст. Ў мактубро ҳамон замон ба падару модараш нишон медиҳад. Падару модар мактубро гаштаву баргашта меҳонанду боварашон намеояд.

Онҳо чунон даступо гум мекунанд, ки ҳамон лаҳза, мактуби ғайриоддӣ дар дасташон, ба писар иҷозат медиҳанд, ки он духтарро хона биёрад.

Аз дафтарчаи хотирот. Ҳосили замин барои деҳқон чӣ бошад, забон ҳам барои нависанда ҳамон аст. Дар ҳар сарак донаи бисёреву саракҳо – бешумор. Аммо деҳқон агар ду даст дар бағал карда, ба ҳосили рӯёндааш нигариста менишаст, ягон дон ба даст намеовард. Ғалларо аввал даравидан ва баъд кӯфтан даркор. Ғаллакӯбӣ ҳам ҳоло ними кор аст. Ғаллаи кӯфтаро бод дода тоза кардан лозим. Сипас онро орд ва ордро ҳамир карда, нон пухтан даркор. Вале аз ҳама асосиаш ин, ки нон ҳар қадар зарур ҳам бошад, тамоми ғалларо сарф кардан мумкин нест. Инро бояд дар назар дошт. Деҳқон ғаллаи беҳтаринро ҷудо карда ба тухмӣ нигоҳ медорад.

Сарак – қисми болоии рустаниҳои донадор (гандум, ҷуворӣ), хӯша.

Нависандае, ки ҳамеша забонмӯзӣ мекунад, деҳқони ҳақиқӣ аст.

Меғӯянд: бачаҳо дарахтеро, ки дар шохаш акка хона мондааст, афтонидаанд ва бо ин корашон хонаи аккаро вайрон кардаанд.

- Дарахт, чаро туро афтониданд?
- Барои он, ки ман ба онҳо чизе гуфта натавонистам.

- Акка, чаро хонаи туро вайрон карданд?
- Барои он, ки ман бисёр шақ-шақ мекардам.

Меғӯянд: сухан монанди борон аст: як бораш – неъматӣ бузург, ду бораш – хуб, ба се бораш – бардошт кардан мумкин, дафъаи чорум ки борид, балою офат.

Падару модар ба кадом хотир барои ба духтари рус оиладор шудани писарашон розӣ мешаванд?

(Расул Ҳамзатов ва Индира Гандӣ: Ҳамзатов дар бархе маҳфилҳои байналмилалӣ аз Шӯравӣ намояндагӣ мекард)

Тарҷумаи Абдулло Зокир

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Барои чӣ падари нависанда авули худ Садаро ба Москва иваз намекунад? Мазмун ва моҳияти мактуби ӯро шарҳ диҳед.
2. Андешаҳои нависандаро оид ба зодгоҳи азиз ва забони модаринаш маънидод намоед.
3. Чаро рассоми доғистонии мусофир бештар манзараҳои зодгоҳаш, сару либоси миллии авариро дар расмҳои худ тасвир мекард?
4. Барои чӣ рассом худро ба туман ва боз ба паррандаҳои қафасӣ монанд кардааст?
5. Чаро модари рассом ба аломати мотам рӯяшро бо рӯймоли сиёҳ пӯшонид?
6. Чаро «Доғистони ман»-и Расул Ҳамзатовро китоби андешаҳо меноманд?

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи порча аз «Доғистони ман» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи мазмун ва мӯҳтавои «Доғистони ман» маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба ватандӯстӣ ва миллатпарварии Расул Ҳамзатов фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Матни комили «Доғистони ман»-и Расул Ҳамзатов барои мутолиа тавсия мегардад.

БОЗОР СОБИР

Мо дар ин мавзӯ:

- мухтасари ҳаёт ва фаъолияти эҷодии шоирро мавриди омӯзиш қарор медиҳем;
- мазмун ва моҳияти шеърҳои «Мучассамаи Айни», «Фарзанди деҳқон»-и Бозор Собирро доништа мегирем;
- намунае аз шеърҳои ватандӯстонаи шоирро муҳокима ва таҳлил менамоем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Шарҳи ҳол. Бозор Собир 20-уми ноябри соли 1938 дар деҳаи Сӯфиёни ноҳияи Файзобод таваллуд шуда, бинобар бемаҳал аз падар маҳрум мондан дар мактаб – интернати ноҳияи Ҳисор тарбият гирифтааст.

Соли 1962 Донишгоҳи миллии Тоҷикистонро дар риштаи забон ва адабиёти форсии тоҷикӣ хатм кардааст. Бозор Собир солҳои дароз дар матбуот, аз ҷумла дар дафтари рӯзномаи «Маориф ва маданият», маҷаллаи «Садои Шарқ» ва ҳафтаномаи «Адолат» фаъолият намудааст. Соле дар кишвари Афғонистон ба сифати тарҷумон фаъолият кардааст.

Бозор Собир соли 1995 ба Амрико ҳиҷрат намуда, чанд муддат дар он ҷо зиндагӣ ихтиёр мекунад ва дар Донишгоҳи Вашингтон ҷиҳати омӯзонидани забони форсии тоҷикӣ ба тадريس толибилмон машғул мешавад. Ниҳоят 29 майи соли 2013 ба ватан баргашт. Мавриди зикр аст, ки дар ғурбат низ ҳамеша бо ватан буд ва бо шеърӣ баланди ватандӯстонаву миллиаш дар адабиёт саҳми назаррас гузоштааст.

Шоир барои хидматҳои бузургаш дар ривочу равнақи адабиёт ва саҳмаш дар ҳаёти ҷомеа соли 2013 сазовори ордени «Ситораи Президент» гардид.

Бозор Собир 1-уми майи соли 2018 дар шаҳри Сиэтл штати Вашингтони Амрико вафот кард. Баъдан наъши покаш ба Душанбе оварда шуда, дар мазори Лучоб ба хок супурда шуд.

Эҷодиёти адиб. Оғози эҷодиёти Бозор Собир ба солҳои 60-ум рост меояд, яъне соли чаҳоруми таҳсил дар Донишгоҳ аввалин шеърро (1960) нашр кардааст. Дар он давра як силси-

ла шеърхояш дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳои маҳаллӣ рӯйи чопро диданд. Нахустин шеъри Бозор Собир соли 1958 дар рӯзномаи «Ба қуллаҳои дониш» нашр гардидааст. Аввалин маҷмӯаи шеърҳои ӯ таҳти унвони «Пайванд» соли 1972 аз чоп мебарояд. Баъдан маҷмӯаҳои «Оташбарг» (1974; 1984 бо алифбои ниёгон), «Мижғони шаб» (1981), «Борони тиллоӣ» (1982). Китоби дигари ӯ «Чашми сафедор» (1991) мебошад.

Шеърҳои Бозор Собир асосан ба кадом мавзӯҳо бахшида шудааст? Шоир ба кадом жанрҳои лирикии суннатӣ шеър эҷод кардааст?

МАҶМӯАҲОИ АШЪОРИ БОЗОР СОБИР

МАЗМУН ВА МЎҲТАВОИ АШЎОРИ БОЗОР СОБИР

Бозор Собир шоири лирик аст. Мавзӯҳои ашъораш ба олами ҳиссиёт, идрок, доираи ҷаҳонбинӣ, паҳлуҳои ҷаҳонбинӣ ва меъёрҳои инсоншиносии ҷаҳрамони лирикии шеър саҳт воба-ста мебошад. Дар шеърҳои Бозор Собир рӯҳияи ҳуди шоир ва ҳиссиёту андешаҳои ботинии ӯ нисбат ба аҳли заҳмат зикр шуда-аст. Илова бар ин, дар маркази эҷодиёти шоир ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ бар таърихият ва инсондӯстӣ асос ёфта, тавассути андешаҳо, мулоҳизаву муҳокимаҳои фалсафӣ ифода шудаанд. Мафҳум ва тасвири Ватан дар ашъори Бозор Собир пайваста бо саҳфаҳои таърих ва такмили дарку эҳсоси ҷаҳрамони лирикӣ инкишоф ёфта, мазмунан амиқ аст ва ба шахси ҷаҳрамони лирикӣ робитаи мустақам дорад:

Агар мо дарду ғам дорем,
Ватан ҳам дарду ғам дорад...
Ватан хунест, к-он дар шаҳраги
хунгарди мо ҷорист...

Ватан бо мост.
Шукри обу хоку оташаш, мо низ бо ӯем.
Дар олам хоми моро оташӣ ӯ метавонад пухт,
Дар олам хушки моро метавонад оби ӯ тар кард.

Шаҳраг – раги гардан, раге, ки хунро аз дил ба сар мерасонад.

Ситоиши Ватан яке аз муҳимтарин мавзӯҳои ашъори устод Бозор Собир ба шумор меравад. Ватан дар шеъри ин шоири тавоноии миллат ҳам кулбаи падарӣ, ҳам деҳаи Сӯфиён, ҳам ноҳияи Файзобод бо тамоми марзҳои таърихӣ он аст.

Устод Бозор Собир бо як ҳисси баланди масъулияти ҳештаншиносӣ, фарҳангу маданияти баланди шахрвандӣ омодагии худро барои фидо намудани қисму қони ҳеш баҳри ободӣ, сохтмону бозсозии Ватан дар шеърӣ «Дубора созамат Ватан» чунин баён менамояд:

Дубора созамат Ватан,
Ба хишти қони ҳештан.
Сутун занам ба сақфи ту,
Ба устухони ҳештан.

Сатили обу гил маро,
Барои сохтори ту.
Ду панча хуни дил маро,
Барои рангу бори ту.
Барои дар чаҳор сӯ,
Навиштани шиори ту.

Бародарӣ – баробарӣ,
Баробарӣ – бародарӣ.

Агар чу шиша чашми ман,
Ба кор меравад, бимон.
Ба кор меравад агар
Сарам чу санги сохтмон,
Бимон, бимон, бимон.

Дубора созамат Ватан,
Ба хишти қони ҳештан.
Сутун занам ба сақфи ту,
Ба устухони ҳештан.

Зери ибораи «хишти қон» шоир чиро дар назар доштааст? Мавзӯи Ватан ва ватандӯстӣ дар эҷодиёти Бозор Собир назар ба шоирони дигар чӣ шабоҳат ва афзалият дорад?

Дар як силсила шеърҳои ӯ ба мисли «Забони модарӣ», «Теги Сино», «Бухоро», «Ман худамро кушта-кушта» ва ғайра, ки ба мавзӯи Ватан баҳшида шудаанд, назари таърихӣ қаҳрамони лирикӣ мақоми махсус дорад. Дар онҳо саҳифаҳои қаҳрамонию фоҷеаомези таърихӣ халқу Ватан аз эҳсоси тафаккури қаҳрамони лирикӣ гузашта, манзараҳои драматикии ҳаёту муборизаи аҷдоди халқӣ тоҷик, фарзандони барӯманди ӯ баҳри озодию ободӣ равшан ба назар мерасанд. Пайванди ҳастии инсон, халқ бо Ватан, васфи Ватан ва зодгоҳ мазмуни ғоявии як қатор шеърҳои, аз қабилӣ «Дар оғуши кӯҳистон», «Ҳасад мебарам», «Кӯҳистон», «Хати сурх», «Хона» ва «Шабе дур аз Ватан» -и Бозор Собирро ташкил медиҳад.

Аз шеърҳои «Девори Бухоро», «Аҳмади Дониш» ва як қатор шеърҳои дигари шоир аҳли фарҳангу заҳмат ҳақиқатро дарёфт, воқеиятро шинохт ва ба ин васила шахсияти худро такмил дода, қадами устуворе дар роҳи ҳудогоҳӣ ва худшиносии миллӣ гузошт.

Метавон гуфт, ки аз ҳамаи шеърҳои шоир бӯйи хушу пурнакҳати пуртаровату пурнафосати Ватан меояд. Бозор Собир шоири воқеан ҳам ватансарост.

Дар шеърхое, ки шоир дар бораи ашхоси маъруфи гузаштаву имрӯза навиштааст, ба монанди «Фирдавсӣ», «Муҷассамаи Айнӣ», «Қисмати шоир», «Туро ҳамчун Бухоро дӯст медорам», «Сафаре ба дилҳо» ва ғайраҳо пайванди шахсро бо халқ ва Ватан таъкид намудааст:

Ашхос –
ҷамъи шахс.

Таъсири мусофират дар шеърҳои Бозор Собир то чӣ андоза акс ёфтааст? Ашъори дар Ватан навиштаи шоир аз ашъори дар мусофират навиштааш чӣ фарқ дорад?

МУҶАССАМАИ АЙНӢ

Халқ ҳамчун пайкареву пайкаре чун халқ нест,
Кӯҳи хоропайкаре дар ҳайкале бедор шуд.
Рӯйи ӯ бар сӯйи мову рӯйи мо бар сӯйи ӯст,
Халқ дар тимсоли Айнӣ халқи минбардор шуд.

Ҳайкали ӯро ба ҳукми ҳайкали фарҳанг бин,
Нангро дар санг бину сангро дар нанг бин.
Ҳар кӣ ӯро дид агар, Фирдавсии нодида дид,
Бори Рустамро ҳанӯз аз Рахш ноафтаида дид.

Умри Айнӣ аз барои халқ сарфи

хома шуд,

Халқи моро дафтари Айнӣ шаҳодатнома шуд.
Сарзамини мо худ аз осори ӯ сар мешавад,
Ин замин бо ӯ ба дунёе баробар мешавад.

Хома – қалам.

Муҷассамаи Садриддин Айни дар Душанбе

То ба Айнӣ гарчи дарёи сухан шодоб буд,
То ба ӯ дар зиндагӣ пайроҳаи ноёб буд.
Мисли он рӯзе, ки онро метавон дар ёд дошт,
Дар лаби Вахшу Зарафшон мардуме бе об буд.

Ин ҳақиқат мекунад чашми маро ҳар бор тар:
Кас набуд дар Панҷрӯд аз Рӯдакӣ гумномтар.
Дар Фаранг аз аҳди Сомон гар асар мекофтанд,
Дар Бухоро тӯдае дуздона зар мекофтанд.

То ба Айнӣ шоирон танҳо ба танҳо хондаанд,
Ӯ суруди инқилоби халқро бо халқ хонд.
То ба ӯ аз шоирон девону дафтар мондааст,
Ӯ ба мо девону дафтар, ҳам ватан, ҳам халқ монд....

.... Гарчи табъи Рӯдакӣ шеъри закӣ эҷод кард,
Офарин бар табъи Айнӣ, Рӯдакӣ эҷод кард.
Гар ба дунё рафт Сино чун табиби иллоте,
Кард ўро ҳиммати Айнӣ табиби миллате...

Як қисми муҳими эҷодиёти Бозор Собир ба васфу тараннуми заҳмати фидокорона ва ба ситоиши деҳқони тоҷик «Фарзанди деҳқон», «Мо кӯдакон будем...» ба ёди айёми кӯдакию наврасӣ «Кӯдакӣ ку?» «Кӯдакияи ӯ ханӯз гирён аст» ва ғайра бахшида шуда, ҳамаи ин шеърҳо саршори оҳангҳои иҷтимоӣ мебошанд. Дар шеъри «Фарзанди деҳқон» нияти шоирӣ ва сарманшаи шеъри ӯ таъкид шудааст:

Аз мутолиаи шеъри «Муҷассамаи Айнӣ» ба шумо чӣ гуна хулоса пайдо шуд? Дар шеър тимсоли Айнӣ чӣ гуна тасвир карда шудааст?

ФАРЗАНДИ ДЕҲҚОН

Хаёли деҳа бӯйи деҳа дорад,
Барои ҳамчу ман фарзанди деҳқон.
Чу ёди кишту саҳро мекунам ман,
Хаёлам мешавад абри баҳорон.

Агарчи пинае дар дасти ман нест,
Нагӯям кори номушкิล гирифтам.
Ки чоки пою дастони падарро,
Чу мероси падар дар дил гирифтам.

Пина –
обила.

Гар аз гулхору аз санги адирҳо,
Кунун кам монда дар пой ман осор.
Даруни синаам ҷар мешавад санг,
Даруни синаам гул мекунад хор.

Замини шеъри ман гӯри сухан нест,
Давоми кӯҳу саҳрои диёр аст.
Забони модарии зиндаи ман,
Забони барқу борони баҳор аст.

Лабамро чашмаҳо бикшода бар шеър,
Диламро гиряҳои обшорон.
Хате не, ҷӯ ба ҷӯ то дафтари ман,
Расида оби дарёи Зарафшон...

Агар аз номи ман сатре бимонад,
Шумо, хонандагон, сатраш нахонед.
Ба ҳукми мисрае аз киштзорон,
Ба назм оварда огардаш бидонед.

Давоми шир-шири барги алафҳост,
Ҳиҷою ҳарфи ман дар шеъри озод.
Ғазалҳои маро дар шабдаравҳо,
Ману шаббодаҳо кардем эҷод.

Огард – ҷӯя,
ҷӯяк.

Аз шеъри «Фарзанди деҳқон» чӣ хел таассурот бардоштед? Тимсоли шахси деҳқон дар шеър чӣ гуна офарида шудааст?

Ҳамин тариқ, эҷодиёти Бозор Собир дар ташаккули шеъри муосири тоҷик нақши намоён гузоштааст. Ӯ яке аз пешгомони шеъри тасвирӣ дар адабиёт ва назми муосири тоҷик аст. Дар ашъори солҳои охири шоир пазмонӣ ба Ватан, ёди айёми наврасию ҷавонӣ, табиату манзараҳои Ватан, ашхоси барояш қарин,

гила аз беадолатиҳои иҷтимоии ҷаҳони сармоядорӣ бештар садо медиҳанд.

Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки аз ҳамаи шеърҳои шоир бӯи хуш пурнақҳати пуртаровату пурнафосати Ватан меояд. Бозор Собир шоири воқеан ҳам ватансарост.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Доираи мавзӯоти ашъори лирикии Бозор Собирро муайян кунед. Шумо аз мутолиаи ашъори шоир чӣ хел хулоса баровардед? Мавзӯҳои муштарак ашъори шоирро бо шеърҳои шоирони дигари муосир муқоиса кунед.

2. Аз шаклҳои нави шеърӣ шоир бештар кадом қолабро писандидааст?

3. Ғояҳои худшиносӣ, ифтихори миллӣ ва ватандӯстӣ дар кадом шеърҳои Бозор Собир инъикос шудаанд?

4. Шоир дар шеъри «Дубора созамат Ватан» эҳсоси баланди ватандӯстиро чӣ гуна баён кардааст?

5. Шеъри «Фарзанди деҳқон»-ро байни худ таҳлил кунед.

6. Дар бораи навардози ва тасвиргарии Бозор Собир маълумот диҳед.

7. Дар шеъри «Муҷассамаи Айнӣ» кадом ғоя талқин гардидааст?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Дар бораи шеърҳои ватандӯстонаи шоир баён нависед. Мазмун ва мӯҳтавои шеърҳои шоирро баён намуда, фикрҳои худро дар гурӯҳҳо асоснок кунед.

Порчаҳои шеъри ба сифати намуна овардашударо аз рӯи мазмун ва мундариҷа ба қисмҳо ҷудо кунед. Масъала ва муаммои дар шеърҳо аксёфтаро бо воқеияти замони зиндагии нависанда шарҳ диҳед.

БО ГУРҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз шеъри «Муҷассамаи Айнӣ» қаҳрамони ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.

2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

3. Мулоҳизоти хешро дар таъя ба мазмун ва мӯҳтавои шеърҳои дар боло овардашуда баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҳифз ва қироати ифоданоки чанд шеърҳои ватандӯстона аз эҷодиёти Бозор Собир тавсия мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ВАЗНҲОИ ШЕЪРӢ

Назарияи
адабиёт

Вазн яке аз хусусиятҳои асосии шеър аст. Вай ҷиҳати фарқ кардани назм аз наср ва ё сухани муқаррарӣ хизмат мекунад. Дар назмшиносӣ вазнро «мизони шеър» меноманд. Вазн аз рӯи қолаби муайян пайи ҳам такрор омадани порчаҳои тараннумии шеър, бо тартиби муайян зикр шудани ҳиҷоҳои дарозу кӯтоҳ ва задаи калимаҳо мебошад.

Асосҳои шеъри тоҷикӣ. Тамоми адабиёт дар ду шакл офарида мешавад: наср ва назм. Наср каломи маънидори раво

Мизон –
тарозу.

буда, ба он ҳикоя, повест, роман ва ғайра, ки вазну қофия на-доранд, дохил мешаванд. Назм бар замми мазмуну маъно бо санъатҳои бадеӣ бештар орошта гардида, вазну қофия дорад. Гуфтаҳои зерини донишманди Юнони қадим Арасту роҷеъ ба фазилати шеър ба ҳамин маънӣ далолат мекунад: «Ҳама шеърро, назар ба наср, беҳтар дар хотир нигоҳ медоранд, зеро назм дорои шумора мебошад, ки чен карда мешавад». Эҷодкорони адабиётро адиб, сарояндагони назмро, ки номи дигараш шеър аст, шоир ва офарандагони насрро нависанда меӯянд. Адабиёти мумтози тоҷик бо назми ҷаҳоншумул ва асарҳои ҷудогонаи насрии худ машҳур аст.

Дар назм воқеаҳои зиндагӣ шоирона, бо нутқи вазну қофиядор баён карда мешавад. Маъноӣ луғавӣ назм (калимаи арабӣ) ба интизому тартиб дахлдор буда, ба ҳам пайвастан ва ба ришта кашидани каломи мавзунро дорад. Аз ин рӯ, назмро сухани мураттаб, пайваста гуфтан мумкин аст. Дар истилоҳ мафҳуми назм аз шеър васеътар мебошад.

Шоир агар табиати вазнро надонад, ифодаи фикру ҳиссиёт ҳалал мепазирад. Ин ҳалалпазирӣ вазни шеър дар эҷодиёти шоирони ҷавони тоҷик хеле зиёд дида шуда истодааст, ки ҳамоно аз надониستاني маъмултарин қоидаҳои шеър сар задааст. Оҳанг дар шеър таносуби вазнро нигоҳ медорад ва он такрори пайдарпайии ритмро тақозо мекунад.

Мураттаб – ба тартиб даровардашуда.

Ритм – такрори мунтазами унсурҳои маълум дар садо, оҳанг, зарб, ки дар мусиқӣ мавзуният ба вуҷуд меорад.

Назм аз шеър чӣ фарқ дорад? Маънии луғавӣ ва истилоҳии назм ва шеър чист?

Вазни ҳичо. Вазни ҳичо яке аз вазнҳои асосии шеъри тоҷикӣ мебошад. Вай чунин вазни шеърӣ аст, ки ба баробарии миқдори ҳичоҳо дар мисраъҳо асос ёфтааст. Ин вазн дар шаклҳои «вазни шумор», «ҳичошумор» ва баъзан «вазни ҳичошумор» низ истифода мешавад.

Вазни ҳичо аз қадимтарин вазнҳои шеърӣ буда, ҳанӯз дар адабиёти Юнон ва Рими Қадим вуҷуд дошт. Дар адабиёти қадими форсу тоҷик вазни ҳичо дар китобҳои «Авесто» ва «Ёдгори Зарирон» низ ба назар мерасад. Минбаъд дар адабиёти китобатӣ мавқеи вазни ҳичо заиф шуда, махсуси эҷодиёти шифоҳии халқ мегардад. Дар садаи XX муносибат ба шаклу мазмуни шеъри тоҷикӣ, аз ҷумла ба вазни он хеле тағйир меёбад ва кӯшишҳои аз нав зинда ва ҷорӣ кардани вазни ҳичо ба миён меояд. Имрӯзҳо

бо ин вазн шеърҳои бачагона, сурудҳои халқӣ, зарбулмасал, чистон ва дostonҳои халқӣ гуфта мешаванд.

Сохти шеъри ҳиҷоӣ ба миқдори ҳиҷоҳо асос ёфтааст. Адади ҳиҷоҳои байти якум бояд ба миқдори ҳиҷоҳои байтҳои дуюм, сеюм, чорум ва баъдӣ қомилан мувофиқат кунад. Дар вазни ҳиҷо нисбат ба вазни арӯз имкони вазнсозӣ маҳдуд буда, бештар 5-6 навъи он мушоҳида мешавад. Маъмултарини онҳо шеърҳои 5 ва 7 ҳиҷоӣ мебошад. Масалан, шеъри зерин:

Гумон набаред,
Ки ман хурд ҳастам.
Ана мебинед,
Чорӯб дар дастам.

Мирсаид Миршакар

Дар шакли панҷҳиҷоӣ эҷод шуда, схемаи зеринро дар бар мегирад:

Адади мисраъҳо	1	2	3	4	5	Адади ҳиҷоҳо
1	Гу	мон	на	ба	ред	5
2	Ки	ман	хурд	ҳас	там	5
3	А	на	ме	би	нед	5
4	Чо	рӯб	дар	дас	там	5

Агар ба шеъри зерини халқӣ муроҷиат кунем, вай бо чунин талаби вазни ҳиҷо дар 7 ҳиҷоӣ навишта шудааст:

Олуча гули бодом, (7 ҳиҷо)
Ман духтараки додом. (7 ҳиҷо)
Додом шишта чой нӯшанд, (7 ҳиҷо)
Ман чойрезакӣ додом. (7 ҳиҷо)

Дар вазни ҳиҷо навъҳои дигари вазнсозӣ низ мавҷуданд. Масалан, байти зерини халқӣ, ки ҳар мисраъ аз 13 ҳиҷо иборат аст, намунаи он мебошад:

Ҷон додаракам, оҳ дилу ҷон додаракам,
Сандуқчаи сими заргарон додаракам.

Аз адибони садаи ХХ тоҷик Абулқосим Лоҳутӣ, Мирсаид Миршакар, Гулҷеҳра Сулаймонова, Наримон Бақозода ва дигарон дар ашъори бачагонашон аз вазни ҳиҷо васеъ истифода бурданд. Дар тарҷумаи асарҳои шоирони рус ва Ғарб, ки ба қалами устод Лоҳутӣ мансубанд, низ навъҳои гуногуни вазни ҳиҷо ба мушоҳида мерасад.

Маълумоти мухтасар дар бораи вазни арӯз. Маъмултарин вазни шеъри тоҷикӣ арӯз мебошад. Тамоми назми китоби классикии форсу тоҷик (асрҳои IX-XIX) дар ҳамин вазн эҷод гардидааст. Шоирони муосири тоҷик низ асосан бо арӯз шеър менависанд. Қонуниятҳои ин вазни шеърӣ аз тарафи олими араб Халил Ибни Аҳмад (асри VIII) кашф шудааст. Арӯз аз калимаи арабии «арз» гирифта шудааст, ки маънояш арз кардан, яъне баён кардан мебошад.

Дар илми адабиётшиносӣ арӯз гуфта чунин вазни шеърро меноманд, ки дар он сифати ҳиҷоҳ, бо як тартиби муайян омадани онҳо дар байт шартӣ асосӣ мебошад ва бо ҳамин хусусияташ аз вазни ҳиҷо фарқ мекунад. Ба воситаи арӯз ҳам ҳусни мавзунӣ шеър, ҳам сактаҳо ва нуқсонҳо, умуман вазни он муайян карда мешавад.

Системаи арӯзи Халил ибни Аҳмадро дар замони худӣ ӯ ва пас аз вафоти вай ҳамаи олимони адабиётшиносии араб ва халқҳои ҳамсоя пазируфтаанд.

Арӯз қоидаҳои махсусе дорад, ки аз рӯйи он қоидаҳо вазнҳои гуногун ба вуҷуд меояд. Аввалан, барои вазни шеърро ёфтани дар арӯз калимаро ба ҳиҷоҳ тақсим кардан лозим аст. Зеро дар арӯзи тоҷикӣ унсури асосии ченаки вазн мисли вазни ҳиҷоӣ миқдори ҳиҷоҳ мебошад. Аммо дар арӯз на танҳо баробарии миқдори ҳиҷоҳ, балки сифати дарозӣ ва кӯтоҳии онҳо низ ҳангоми талаффузашон ба эътибор гирифта мешаванд. Яъне, дар вазни арӯз мисраҳо агар бо адади ҳиҷоҳ нобаробар оянд ҳам, меъёри талаффузашон бо баробарвазний анҷом меёбанд. Масалан, дар як байт як мисраъ 9 ҳиҷо ва мисраи дигар 10 ҳиҷо дошта бошад, дар байти дигар яке – 10, дигаре 11 ҳиҷо дорад. Дар ҳолати аввалин мисраи 10 ҳиҷоиро васл дода, кӯтоҳ карда мехонанд ва дар ҳолати дуюм, мисраи 10 ҳиҷоиро кашиш дода мехонанд. Масалан:

Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад.

Барно –
ҷавон.

Вазни ҳиҷо аз вазни арӯз бо кадом хусусият ва ҷиҳатҳои фарқ дорад?

Ин байти машҳури Фирдавсӣ, ки мисраи якумаш аз рӯйи миқдор 11 ва дуюмаш 10 ҳиҷо дорад, бо баҳри мутақорибии му-

Дар вазни арӯз бештар чӣ ба назари эътибор гирифта мешавад?

саммани маҳзуф (фаўлун/фаўлун/фаўлун/фаўл, тақтеаш V- — / V- — / V- — / V-) навишта шуда, ба воситаи мад кашида хондани калимаи *пир* дар мисраи дуюм баробар шудани вазн ба миён омадааст. Чунин талаффуз шудани калимаи *пир* дар байни мисраъ ду ҳиҷоро ташкил дода, баробарвазнии ҳиҷоҳоро таъмин намудааст. Ҳиҷоҳо, чунон ки шумо медонед, дар забони тоҷикӣ аз рӯи хосият ва андозаашон ба ҳиҷоҳои дарозу кӯтоҳ ва кушодаю пӯшида тақсим мешаванд.

Ҳиҷоҳои кӯтоҳ танҳо аз овозҳои садоноки кӯтоҳ; *а, и, у* ва ё таркиби ин овозҳо бо ҳамсадое сохта мешаванд. Ҳиҷоҳои дароз аз овозҳои садоноки дароз: *е, о, ъ, ӯ*, омехта шудани ин овозҳо бо ҳамсадоҳо ва таркиби ду ҳамсадо бо садонокҳо ба вучуд меоянд. Дар давраи классикии шеър тоҷикӣ садонокҳои дарози *и* ва *у* вучуд доштаанд. Дар алифбои имрӯза *у*-и дароз ва *у*-и кӯтоҳ як хел навишта мешаванд. Фақат дар охири калимаҳои *и*-и изофат бо *и* ва *и*-и заданок бо *ӣ* ифода карда мешаванд. Вазни арӯз дар фаҳмидани мавридҳои кӯтоҳӣ ва дарозии садонокҳо кӯмак мерасонад. Дар забони тоҷикӣ ба ғайр аз ҳиҷоҳои кӯтоҳ ва дароз боз як навъи ҳиҷо мавҷуд аст, ки онро ҳиҷои дарози қимати якунимҳиҷодоста меноманд. Ин навъи ҳиҷо асосан аз ҳамроҳ омадани ду ҳамсадо дар охири ҳиҷои дарози баста пайдо мешавад. Баъзан дар натиҷаи кашиш додани овози садоноки ҳиҷоҳои пӯшидае, ки дар таркибашон садоноки дароз доранд, низ ин хел ҳиҷо ба вучуд меояд.

Ҳангоми тақтеи шеър барои ишораи ҳиҷоҳои кӯтоҳ аломати (V) ва ҳиҷоҳои дароз аломати (-) гузошта мешаванд. Барои ҳиҷоҳои дарози қимати якунимҳиҷоӣ, агар дар аввалу мобайни мисраъҳо оянд, бо аломати (-V) ва агар дар охири мисраъҳо оянд, бо аломати (~) ишора карда мешаванд.

Тамоми вазнҳои арӯзи тоҷикӣ мувофиқи табиати забони тоҷикӣ ва завқи ин мардум дар асоси ҳашт рукни аслии сохта мешаванд. Ин рукнҳо чунинанд: мафоилун (V- — —), фоилотун (-У- —), мустафъилун (- — V —), мафъӯлоту (- — — V), фаўлун (У- -), мафоилатун (V-VV-), мутафоилан (VV-V-), фоилун (-V-). Аз ин ҳашт рукн ба воситаи тарзҳои ҷобаҷогузории онҳо чордаҳ баҳр ташкил меёбад. Баҳр ҳам калимаи арабӣ буда, дар илми адабиётшиносӣ ба маънои гурӯҳ меояд, яъне гурӯҳи муайяни вазнҳое, ки аз як махраҷ пайдо шудаанд. Баҳрҳои арӯзи тоҷикӣ инҳоянд: *ҳазаҷ, раҷаз, рамал, мутақориб, мутадорик, мунсарех, музореъ, муҷтасс, хафиф, муқтазаб, сареъ, ғариб, қариб, мушокил*.

Ҳамаи ин баҳрҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: аслии ва фаръӣ. Агар рукнҳои якхела айнан такрор шаванд, баҳрҳои солим ва

Баҳр — гурӯҳи вазни шеър дар арӯз, ки иборат аз 19-то аст.

агар онҳо ба тағйире дучор оянд, баҳри фаръӣ номида мешаванд. Фаръ маънои намудро дошта, дар натиҷаи ихтисор ёфтани ҳиҷоҳои рукнҳои асосӣ ба вуҷуд меоянд. Рукнҳое, ки дар шеъри тоҷикӣ кор фармуда мешаванд, аз як ҳиҷо то панҷ ҳиҷоро фаро мегиранд. Баҳрҳои ҳазаҷ, раҷаз, рамал, мутақориб солиманд. Ҳама баҳрҳои дигар фаръӣ.

Баҳрҳои фаръӣ аз таркиби рукнҳои гуногун ва бо роҳи кам шудани ҳиҷоҳо, тағйир ёфтани рукнҳо ҳосил мегарданд. Аз ин тағйирот даҳҳо баҳрҳои нав пайдо мешаванд.

Вобаста ба миқдори рукнҳо дар байт номи вазн тағйир меёбад, яъне агар байт аз 8 рукн иборат бошад, – мусамман (ҳаштгона), аз 6 рукн иборат бошад, – мусаддас (шашгона), аз 4 рукн иборат бошад, – мураббаъ (чоргона) ва аз 2 рукн иборат бошад, – мусанно (дугона) номида мешавад. Масалан, ғазали машҳури Хоҷа Ҳофиз «Агар он турки шерозӣ...», ки дар боло ба сифати мисол оварда шуд, дар баҳри ҳазаҷи мусаммани солим навишта шудааст. Инак, боз як байт аз ҳамин ғазалро дида мебароем:

На-си-ҳат гӯ/ш-кун-ҷо-но/ки-аз-ҷон-дӯ/-с-тар-до-ранд,
Ҷа-во-но-ни / са-о-дат-ман/д – пан-ди-пи/ри-до-но-ро.
V- – – / V- – – / V- – – / V- – –

Вазни ин ғазал барои он ҳазаҷ аст, ки рукни аслиаш мафойлун асту мусамман аз он боис, ки ин рукн дар як байт ҳашт маротиба бетағйир (солим) омадааст.

Зери ибораи «ҳиҷоҳои дароз, кӯтоҳ ва якунимҳиҷой» чиро мефаҳмед? Фикратонро бо овардани мисолҳо асоснок кунед.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Дар бораи хусусиятҳои фарқкунандаи назм ва шеър маълумот диҳед. Қоидаҳои вазни арӯзро маънидод намоед.
2. Вазн чист? Барои чӣ онро «мизони шеър» меноманд?
3. Дар бораи сохти шеъри ҳиҷой маълумот диҳед.
4. Дар бораи вазни арӯз маълумот диҳед.
5. Ба шеъри ҳиҷой аз эҷодиёти даҳонакии халқ мисолҳо оред.

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар бораи вазни арӯз маълумот диҳед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Доир ба шеъри суннатӣ ва шеъри озод фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯё вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи «Санъати сухан»-и Тӯракул Зеҳнӣ пешниҳод мегардад.

БОБИ IV. САДОҲО АЗ ГУЗАШТА

УНСУРУЛМАОЛИИ КАЙКОВУС

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагинома ва мероси адабии нависанда шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои «Қобуснома»-ро муҳокима мекунем;
- порчаҳои ахлоқии бобҳои асарро таҳлил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Гар бар сари моҳ барниҳӣ пояи тахт,
В-ар ҳамчу Сулаймон шавӣ аз давлату бахт.
Чун умри ту пухта гашт, барбандӣ рахт,
К-он мева, ки пухта шуд, биафтад зи дарахт.

Унсурулмаолии Кайковус дар ибтидои асри XI, яъне соли 1020-и милодӣ дар хонадони амирзодагони Зиёрии вилояти Кӯҳистони шимоли Эрон таваллуд шуда, то охири ҳамаин аср умр ба сар бурдааст. Ному насаби ӯ Унсурулмаолии Кайковус ибни Искандар ибни Қобус ибни Вушмагир аст. Ӯ яке аз охири намояндагони сулолаи Зиёриён аст, ки дар асрҳои X-XI дар ноҳияи Кӯҳистон, ки Табаристон, Гургон, Гелон, Рай, Дайламистон барин мавзӯҳои қисмати шимолии Эронро дар бар мегирифт, ҳукмронӣ доштанд.

Азбаски Унсурулмаоли амирзода буд, чун дигар давлатмандон ҳанӯз дар синни ҷавонӣ илму ҳунариҳои гуногуни замонаашро хуб омӯхтааст. Ин аст, ки вай аввал дар минтақаҳои шимоли Эрон воли буд ва минбаъд дар дарбори Султон Масъуди Ғазнавӣ солҳои 1041-1049 ба ҳайси надим адои хизмат кардааст. Ӯ шахси донишманд буд ва таҷрибаи зиёди ҳаёти ҳам дошт. Ҳамин таҷриба, дониш ва панду ҳикмати андӯхтаи хешро дар синни 63-солагаш, яъне дар соли 1083 дар шакли китобе бо номи «Қобуснома», ки бо номи «Насиҳатнома» низ машҳур аст, инъикос мекунад.

Ӯ бо мақсади тарбияи фарзанди гиромии худ ва ба роҳи неки зиндагӣ ҳидоят намудани вай дар синни 63-солагӣ ба навиштани насихатномае шурӯъ мекунад, ки бо номи «Қобуснома» машҳур аст. Кайковус насихатномаи худро барои адои «шарти падарӣ» бо мақсади тарбияи фарзандонаш таълиф кардааст, вале он ба дастури ахлоқиву тарбиявӣ ва китоби бадеиву хондани ҳазорҳо одамон табдил ёфт ва номи муаллифаширо дар таърихи адабиёту афкори педагогии халқҳои тоҷику форс ҷовидонӣ сабт намуд.

Чаро номи дигари «Қобуснома»-ро «Насихатнома» низ мегӯянд? Сабабҳои асосии таълифи «Қобуснома» дар чист?

БАРОИ МУТОЛИАИ МАВЗӢӢ ТАӢӢР МЕШАВЕМ

«ҚОБУСНОМА» ВА АҲАМИЯТИ ТАЪЛИМИЮ ТАРБИЯВИИ ОН

«Қобуснома» аз 44 боб иборат буда, мазмун ва мӯҳтавои ҳар боби он фарогири яке аз масъалаҳои гуногуни ахлоқу одоб, расму оин, маишату рӯзгордорӣ, оилаву хонадорӣ, таҳсилу таълим, омӯзиши касбу ҳунар, санъату варзиш, сиёсату идоракунии мамлакат ва дигар паҳлуҳои ҳаёти инсон мебошад. Унсурулмаолии Кайковус пас аз бобҳои анъанавӣ, ки бо тақозои мафкураи ҳукмрони замони ӯ ҷанбаи динӣ до-

ранд, аз боби панҷум сар карда, таваҷҷӯҳи хонандаро ба шинохтани ҳақиқати падару модар ҷалб менамояд, аз фазилатҳои асосии инсон – нутқи суҳанварӣ ва некиву нақӯкорӣ мулоҳизаҳо баён мекунад.

Муаллиф аз ҳама панду ҳикматҳои зиёде, ки дар тӯли умри шастусеосолааш ҷамъ оварда будааст, он чи шоиставу беҳтар буд, дар китобаш дохил кардааст. Мақсади аслии ӯ он будааст, ки фарзандаш, шахси гиромитар ва дӯсттараш худком набошад ва аз корҳои ношоиста канораҷӯӣ кунад, ки сазовори тухмаи (ачдод) поки хеш ва асли шарифи хеш бошад: Чунончи дар ин бора дар китоб оварда шудааст: «Эй писар, ҳушёр бош ва қадри наҷоди хеш бидон ва аз камбудагон мабош». «Қобуснома» 51 ва ё 56 ҳикояро дар бар мегирад.

ДАР МАНФИАТИ САФАР

(Ҳикоят)

Вақте раиси Бухоро қасди ҳаҷ кард. Ва ӯ марде сахт мунъим буд ва дар он қофила касе аз ӯ мунъимтар набуд ва афзун аз сад шутур бори ӯ мекашиданд. Ва ӯ дар аморӣ нишаста буд ва хиромону нозон ҳамешуд дар бодия бо созу олати тамом. Ва қавме аз дарвеш ӯ тавонгар бо вай ҳамроҳ буданд. Чун наздикии Арафот бирасиданд, дарвеше ҳамеомад побараҳна ва ташнаву гурусна ва пойҳо обила карда. Раиси Бухороро дид бад-он сон созу таносой. Рӯй ба вай карду гуфт:

Мунъим – тавонгар, соҳибнеъмат, бадавлат.

– Вақти мукофот ҷазои ману ту ҳар ду яке хоҳад буд. Ту дар он нозу неъмат ҳамеравиву ман дар ин шиддат. Раиси Бухоро гуфт:

– Ҳошо, ки ҷазои ману ту ҳарду яке бошад ва агар ман бидонистаме, ки ту рову маро як пойгаҳ хоҳад будан, ҳаргиз дар бодия наёмадаме. Дарвеш гуфт:

Бодия – дашти беобу алаф, биёбон, сахро, ҳомун.

– Чаро? – гуфт:

– Ман ба фармони Худо омадам ва ту ба хилофи фармон омадӣ. Маро хондаанд, ман меҳмонам ва ту туфайлӣ. Ҳашмати туфайлӣ чун ҳашмати меҳмон кай бошад. Худои таъоло ҳаҷ тавонгаронро фармуд... ва ту бефармон... ба бечорагиву гуруснагӣ дар бодия омадай ва Худоро дар таҳлука андохтӣ, бо фармонбардорон чун баробари кунӣ?».

АНДАР ОИНИ ДҶҶСТ ГИРИФТАН

Бидон, эй писар, ки мардум то зинда бошанд, ногузир бошанд аз дӯстон, ки мард агар бе бародар бошад беҳ, ки бе дӯст. Аз он ки ҳакимеро гуфтанд, ки дӯст беҳтар ё бародар. Гуфт:

– Бародар низ, дӯст беҳ.

Байт

Бародар бародар бувад, дӯст беҳ,
Чу душман бувад, берагу пӯст беҳ.

Пас агар андеша кунӣ аз кори дӯстон – нисор доштан ва ҳаҷя фиристодан ва мардумӣ кардан. Азеро, ки ҳар кӣ аз дӯстон наяндебашад, дӯстон низ аз вай наяндебашанд. Пас мардум ҳамеша бе дӯст бувад ва эдун гӯянд, ки дӯст дастбоздорандаи хеш бувад ва одат кун ҳар вақте дӯсте нав гирифтанд. Азеро, ки бо дӯстони бисёр айбҳои мардум пӯшида шавад ва ҳунарҳо густурда гардад.

Азеро – зеро, зеро ки, бинобар ин, аз ин сабаб, аз ин ҷиҳат.

Валекин чун дӯсти нав гири, пушт бар дӯсти куҳан макун. Дӯсти нав ҳаметалабу дӯсти куҳанро бар ҷой ҳамедор то ҳамеша бисёрдӯст бошӣ, ки гуфтаанд: «Дӯсти нек ганчи бузург аст».

Дигар андеша кун аз мардумон, ки бо ту ба роҳи дӯстӣ раванд ва нимдӯст бошанд. Ва бо эшон некӯиву созгорӣ кун ва ба ҳар неку баде бо эшон муттафиқ бош то чун аз ту мардумӣ ёбанд, дӯсти яқдили ту гарданд, ки Искандарро пурсиданд, ки ин чандин

мулк ба чӣ ҳислат ба даст овардӣ.

Гуфт:

– Ба даст овардани душманон ба талаттуф ва ҷамъ кардани дӯстон ба таахҳуд.

Ва он гоҳ андеша кун аз дӯстони дӯстон, ки дӯстони дӯстон ҳам аз ҷумлаи дӯстон бошанд ва битарс аз дӯсте, ки душмани туро дӯст дорад, ки бошад, ки дӯстии ӯ аз дӯстии ту бештар бошад. Пас бок надорад ба бад кардан бо ту аз қабили душмани ту. Бипарҳез аз дӯсте, ки мард дӯсти туро душман дорад. Ва дӯсте, ки бе баҳонаеву бе ҳуҷҷате ба гила шавад, дигар ба дӯстии ӯ тамаъ мадор.

Ва андар ҷаҳон беайб кас машинос. Аммо ту ҳунарманд бош, ки ҳунарманд беайб бувад. Ва дӯсти беҳунар мадор, ки аз дӯсти беҳунар фалоҳ наёяд. Ва дӯстони қадаҳро аз ҷумлаи дӯстон машумор, ки эшон дӯсти қадаҳ бошанд на дӯст. Ва бинигар миёни дӯстони неку бад ва бо ҳар ду гурӯҳ дӯстӣ кун. Бо некон ба дил дӯстӣ куну бо бадон ба забон дӯстӣ кун то дӯстии ҳар ду гурӯҳ туро ҳосил бувад, ки на ҳама ҳоҷате ба некон афтад. Вақте бошад, ки ба дӯстии бадон низ ҳоҷат афтад. Ва агарчи раҳ бурдани ту наздики бадон ба наздики некон туро кистӣ физояд, чунон ки раҳ бурдани ту ба некон наздики бадон обрӯӣ афзояд ва ту тариқи некон ниғаҳ дор, ки худ дӯстии ҳар ду қавм туро ҳосил ояд.

Аммо бо беҳирадон ҳаргиз дӯстӣ макун, ки дӯсти беҳирад бо дӯст аз бадӣ он кунад, ки сад душмани одил накунад ба душманӣ. Ва дӯстӣ бо мардуми ҳунариву некаҳд кун то ту низ бад-он ҳунарҳо маъруф ва сутуда бошӣ, ки он дӯстони ту бад-он маъруфу сутуда бошанд. Ва танҳо нишастан аз ҳамнишини бад авлотар. Чунон ки маро гуфта омад дар ин ду байт.

Талаттуф – меҳрубонӣ, лутф, навозиш.

Таахҳуд – аҳд кардан, паймон бастан.

Шеър

Эй дил, рафтӣ чунон ки дар саҳро дад
На андӯҳи ман хӯрдиву на андӯҳи х(вад).
Ҳамҷолиси бад будиву ту рафта беҳӣ,
Танҳой беҳ маро зи ҳамҷолиси бад.

Ҷолис — ни-
шаста, ни-
шинанда.

Ва ҳаққи дӯстону мардумон наздики худ зоеъ макун то сазо-
вори маломат нагардӣ, ки гуфтаанд: «Ду гурӯҳ мардум сазовори
маломатанд. Яке зоеъкунандаи ҳаққи дӯстон, дигар ношиносан-
даи кирдори нек».

Бидон, ки мардумонро ба ду чиз битавон донист, ки дӯстиро
шоянд ё на! Яке он ки дӯсти ўро тангдастӣ расад, чизе аз вай
дарег надорад ба ҳасби тоқати хеш ва ба вақти тангӣ аз вай
барнагардад, то он вақт ки ба дӯсти ў аз ин ҷаҳон берун шавад.
Ў фарзандони он дӯсти худро ва хешонро талаб кунад ва ба
ҷои эшон некӣ кунад ва ҳар вақт ки ба зиёрати он дӯст равад,
ҳасрате бихӯрад, ҳарчанд ки он на ў бувад.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Суқротро мебурданд то бику-
шанд. Вайро илҳоқ карданд, ки бутпараст шав.
Гуфт: — Маозаллоҳ, ки ҷуз сонёро парастам.

Маозаллоҳ —
нидо, паноҳ ба
Худо.

Бибурдандаш то бикушанд. Қавме шогирдони
ў бо ў бирафтанд ва зорӣ мекарданд, чунон ки расм рафтааст.
Пас ўро пурсиданд:

— Эй ҳаким, акнун чун дил бар куштан ниҳодӣ, бигӯ то туро
куҷо дафн кунем?

Суқрот табассум карду гуфт:

— Агар чунон ки маро боз ёбед, ҳар куҷо хоҳед дафн кунед.
Яъне, ки он на ман бошам, ки қолаби ман бошад.

* * *

Ва бо мардумон дӯстӣ миёна дор ва бар дӯстон бо умед дил
мабанд, ки ман дӯсти бисёр дорам. Дӯсти хоси худ бош ва аз
пасу пеши худ нигар ва бар эътимоди дӯстон аз худ ғофил ма-
бош, чӣ агар ҳазор дӯст бувад, туро аз ту дӯсттар касе набувад.
Дӯстро бо фарохиву тангӣ озмой, ба фарохӣ ба ҳурмат ва ба
тангӣ ба суд. Ва дӯсте, ки душмани туро душман надорад, вайро
ҷуз ошно махон, чӣ он кас ошно бувад, на дӯст.

Ва бо дӯстон дар вақти гила чунон бош, ки дар вақти хушнудӣ.
Ва бар ин ҷумла дӯст онро дон, ки туро дӯст дорад. Ва дӯстро
ба дӯстии чизе маёмӯз, ки агар вақте душман шавад, туро зиён
дорад ва пушаймонӣ суд накунад. Ва агар дарвеш бошӣ, дӯсти
тавонгар маталаб, ки дарвешро кас дӯст надорад, хосса, тавон-

гарон. Дӯст ба дараҷаи хеш гузин ва агар тавонгар бошӣ ва дӯсти тавонгар дорӣ, раво бошад.

Аммо дар дӯстӣ мардумонро дил устувор дор, то корҳои ту устувор бувад. Ва агар дӯсте на ба бихради дил аз ту бардорад, ба бозовардани ӯ машғул мабош, ки наарзад. Ва аз дӯсти томеъ дур бош, ки дӯстии вай бо ту ба тамаъ бошад на ба ҳақиқат. Ва бо мардumi ҳақуд ҳаргиз дӯстӣ макун, ки мардumi ҳақуд дӯстиро нашоянд, аз он ки ҳикд ҳаргиз аз дили ҳақуд берун наравад ва чун ҳамеша озурдаву кинавар бошад, дӯстии ту дар дили вай маҳкам набошад ва бар вай эътимод набувад. Чун ҳоли дӯст гирифтани бидонистӣ, огоҳ бош аз кору аз ҳоли душман, андеша кун дар ин маънӣ.

Томеъ – тамаъкор.

Ҳақуд – бадхоҳ, кинавар.

Кайковус чаро дӯсти некро ганчи бузург меҳисобад? Одоб ва муомилаи дӯстӣ аз назари Кайковус чӣ гуна аст?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Ҳикоят «Дар манфаати сафар»-ро бурро хонед ва мазмунашро нақл кунед.
2. Кайковус чаро дӯсти некро ганчи бузург мешуморад?
3. Кайковус бо дӯстони дӯстон чӣ тавр муносибат намуданро маслиҳат медиҳад?
4. Ба ақидаи муаллиф, дӯстии мардумонро чӣ тавр санҷидан мумкин аст?
5. Кайковус бо кадом одамон дӯстӣ намуданро маслиҳат наmedиҳад?

ЯКҶОЯ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояҳои дар боло овардашударо аз рӯи мазмун ва мундариҷа ба қисмҳои ҷудо кунед. Масъалаи дар ҳикоя аксёфтаро бо воқеияти даврони имрӯз муқоиса кунед.

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз ҳикоят эпизоди ба худатон писандро интиҳоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
3. Мулоҳизаҳои хешро дар бораи ҳикоя баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

«Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус барои мутолиа тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ САҶЪ ВА НАСРИ МУСАҶҶАЪ

Назариияи адабиёт

Саҷъ аз маъмултарин санъати лафзӣ мебошад, ки дар адабиёти классикии мо ҳам дар таълифи осори манзум ва ҳам мансур фаровон истифода мешавад. «Саҷъ» дар луғат овози мурғони хушовоз аз қабили булбул ва қумрӣ буда, маҷозан ба маънии суруд ва нағма низ меояд. Аммо маънои истилоҳии он сухани қофиядор дар наср, овардани калимаҳои ҳамвазну ҳамоханг аст. Маънии истилоҳии ин калима бевосита аз маънии луғавии он ба миён омадааст. Саҷъ санъати лафзии сухан аст, ки бештар дар наср кор фармуда мешавад. Сухани насрие, ки ба тарзи қофиядор гуфта мешавад, насри масаҷҷаъ, яъне насри қофиядор номида мешавад. Дар насри мусаҷҷаъ одатан фикра ё ҷумлаҳои қатор оварда мешаванд, ки ҳар кадоми онҳо ба калимаҳои ҳамшакл ё шаклан ба ҳамдигар наздик тамом мешаванд. Ҳамин ҳамшаклии охири ҷумла ё фикраҳо саҷъ аст. Саҷъ дар наср ба ҳукми қофия мебошад, ки бо таъсири назм ба вуҷуд омада ва ривоҷ гирифтааст. Ба воситаи саҷъ наср мавзуну хушоҳанг, равон ва дилнишин мегардад. Бинобар ин, саҷъ дар насри мумтози форсу тоҷик хеле ривоҷ пайдо карда, беҳтарин намунаҳои осори насрии он ба ҳамин санъат навишта шудаанд.

Фикра – як ҷумла ё ибора; як порча аз сухан.

Дар бисёр китобҳо саҷро ба се навъ ҷудо кардаанд. Мисли саҷи мутавозӣ, мутарраф ва мутавозин.

1. Саҷи мутавозӣ чунон аст, ки дар охири ду қарина ё дар охири ду мисраъ вазно риоя мекунад. Монанди, «гӯи бохта ва асп тохта».

Қарина – муаннаси қарин.

2. Саҷи мутарраф. Калимаҳои саҷшуда аз рӯи рави (ҳарфи охирини решаи калима) баробар, вале вазну адади ҳарфҳо дар он мухталиф аст. Монанди, «фалон(и)ро карам бисёр асту чиз бешумор».

3. Саҷъи мутавозин. Дар аввали ду байт ва ё охири он калимаҳое меоранд, ки бар вазн мувофиқанд, вале ҳарфи равиӣ онҳо фарқ дорад. Амсоли «ҳар кӣ ба зиндагӣ нонаш нахӯранд, чун бимирад, номаш ба некӣ набаранд».

Насри мусачҷаъ. Насри мусачҷаъро ба тариқи содда чунин шарҳ бастаанд: «ҷумлаҳои қарина саҷъ бошад. Саҷъ дар наср ба манзалаи қофия аст дар шеър». Маънии адабии «саҷъ» иборат аст аз сухани муқаффо ва калимаҳои ҳамоҳанги қисмати охири таъбирот ва ҷумлаҳои соддаи ҷумлаи мураккаб.

Нависандае, ки аввалин бор саҷъро дар асарҳои худ васеъ корбаст намуда, ин санъатро дар насри форсии тоҷикӣ ҷорӣ намудааст, Хоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ, шайхи бузурги тариқати тасаввуф буд. Дар насри ин адиби мутасаввиф қариб ҳар ҷумла чун шеър садо медиҳад. Нависанда, масалан мулоқоти худро бо устодаш Шайх Абулҳасани Харақонӣ ин тавр баён мекунад:

«Абдулло марде буд биёбонӣ, мерафт ба талаби оби зиндагонӣ, ногоҳ бирасид ба Ҳасани Харақонӣ, биёфт чашмаи оби ҳайвонӣ, чандон об хӯрд, ки на Абдулло монду на Харақонӣ. Пири Ансорӣ ганҷе буд пинҳонӣ, калиди ӯ ба дасти Харақонӣ».

Сонитар дар пайравии насри мусачҷаи Хоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ Саъдии Шерозӣ «Гулистон»-и худро эҷод кард. Дар ин асари Саъдӣ таъсири зиёди насри мусачҷаи Ансорӣ мушоҳида мешавад. Дар «Гулистон» низ саҷъ хушоҳангӣ ва ширинии насрро афзуда, вале ҳамон хусусияти табиӣи худро нигоҳ доштааст. Саъдӣ низ мисли Ансорӣ саҷъро барои ороиши сухан корбаст накардааст, дар ҳар ҷумла онро ба кор нагирифтааст, балки дар омади сухан, бе ҳеҷ гуна зӯру тақаллуф калимаҳоро қофия бастааст. Дар дебочаи «Гулистон» меҳонем:

«...Баъд аз тааммули ин маънӣ маслиҳат он дидам, ки дар нишемани узлат нишинам ва домани сӯҳбат фаро худ чинам ва дафтар аз гуфтаҳои парешон бишӯям ва минбаъд парешон нагӯям. То яке аз дӯстон, ки дар қачова аниси ман будӣ ва дар хучра ҷалис, ба расми қадим аз дар даромад, чандон, ки нишоти мулоабат кард ва бисоти мудоабат густард, ҷавобаш нагуфтам ва сар аз зонуи тааббӯд барнагирифтам...Касе аз мутааллиқони манаҷҷаб бар ҳасби воқеа мутталеъ гардонид, ки фалон азм кардааст ва ният ҷазм, ки бақияти умр мӯътакиф нишинад ва ҳамӯшӣ гузинад. Ту низ агар тавонӣ сари хеш гир ва роҳи муҷонабат пеш».

Дар ин порча калимаҳои узлат — сӯҳбат, нишинам — чинам, бишӯям — нагӯям, анис — ҷалис, нишот — бисот, кард — густард, мулоабат — мудоабат, азм — ҷазм, нишинад — гузинад, хеш — пеш ҳамқофия шуда омадаанд. Ба туфайли ҳамин калимаҳои ҳамқофия ҷумлаҳо хушоҳанг, мавзун ва ҷозибатор садо медиҳанд.

Саъдӣ дар дебочаи «Гулистон» саҷро зиёдтар ба кор гирифта, вале дар ҳикояҳои асар фақат гоҳ-гоҳ аз рӯйи зарурат, барои беҳтар ифода кардани фикр ба ин санъат муроҷиат кардааст. Инро масалан дар ҳикояти зерин мебинем:

«Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буду ҳақир ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. Боре падар ба кароҳату истехқор дар ӯ назар мекард. Писар бо фаросату истибсор ба ҷой оварду гуфт:

– Эй падар, кӯтоҳи хирадманд беҳ, ки нодони баланд. На ҳарчи ба қомат меҳтар, ба қимат беҳтар...».

Саҷ ба наср на танҳо хушоҳангию равонӣ мебахшад, балки онро расову пурра ва равшан мегардонад ва аз ин рӯ, барои хубтару барҷастатар адо намудани маънӣ ёрӣ мерасонад. Баъд аз Саъдӣ саҷ дар наср ривоҷ гирифта, ба ҳукми қоида даромад, чунон ки забони асари бадеиро бе он тасаввур наметарсанд. Қариб ҳар як ҷумла ба шакли мусаччаъ сохта мешуд. Санъати саҷ ба як воситаи ороиши шакли асар табдил ёфт. Ба ин муносибат саҷ хусусияти табиӣ пешинаи худро то андозае гум карда, ранги як навъ такаллуфоти адабиро гирифт. Саҷ дар насри бадеии суҳанварони мумтозе чун Абдурахмони Ҷомӣ ҳамоно хушоҳангию латофати пешинаи худро нигоҳ дошт, вале дар ҳамин ҳол як воситаи суҳанворӣ қарор гирифтани он, ҳатто аз забони «Баҳористон» барин як асари асили ин адаби бузург равшан ҳис карда мешавад.

Санъати саҷ ба чанд намуд қисмат мешавад? Ҳар кадоми ин қисмҳоро бо мисолҳо фаҳмонед.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Фикратонро дар таъя ба матнҳои дар боло овардашуда асоснок кунед.
2. Саҷ чист ва аз дигар санъатҳои бадеӣ чӣ фарқ дорад?
3. Хусусияти асосии навъҳои саҷро баён кунед.
4. Дар бораи насри мусаччаъ ба таври мушаххас маълумот диҳед.
5. Кадом асарҳо дар насри мусаччаъ навишта шудаанд?
6. Дар таърихи адабиёти форсу тоҷик асосгузори насри мусаччаъ кист?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи китоби «Гулистон»-и Шайх Саъдии Шерозӣ тавсия карда мешавад.

КАМОЛУДДИН ҲУСАЙН ВОИЗИ КОШИФӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти Ҳусайн Воизи Кошифӣ маълумот меги-рем;
- дар бораи асарҳои ахлоқии адиб, хусусиятҳои муҳими ҳикмати на-висанда таассурот ҳосил мекунем;
- баёни воқеаҳоро дар асар таҳлил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Ҳусайн Воиз соли 1420 дар деҳаи Байҳақи вилояти Сабзавори Хуросон ба дунё омад. Волидайн Кошифӣ аз табақаи миёнаи аҳолии буда, ба киш-ту зироат ва чорводорию боғпарварӣ машғул буданд ва зиндагиашонро аз ҳамин ҷиҳат пеш мебарданд. Ҳусайн дар зери болу пари падару модар ба воя расид, мактабхон шуд ва дар зодгоҳаш хату савод пайдо кард. Зеҳни бурро ва ақли расо дошт. Осори ниё-гонро омӯхт ва нақлу ривоятҳои зиёди таърихро дар бораи қадимонии гу-

заштаи миллат: Абӯмуслим, Муқаннаъ, Сумбоди Муғ, Сарбадо-рон, Темурмалик ва дигарон меҳонд ва эҳсос мекард.

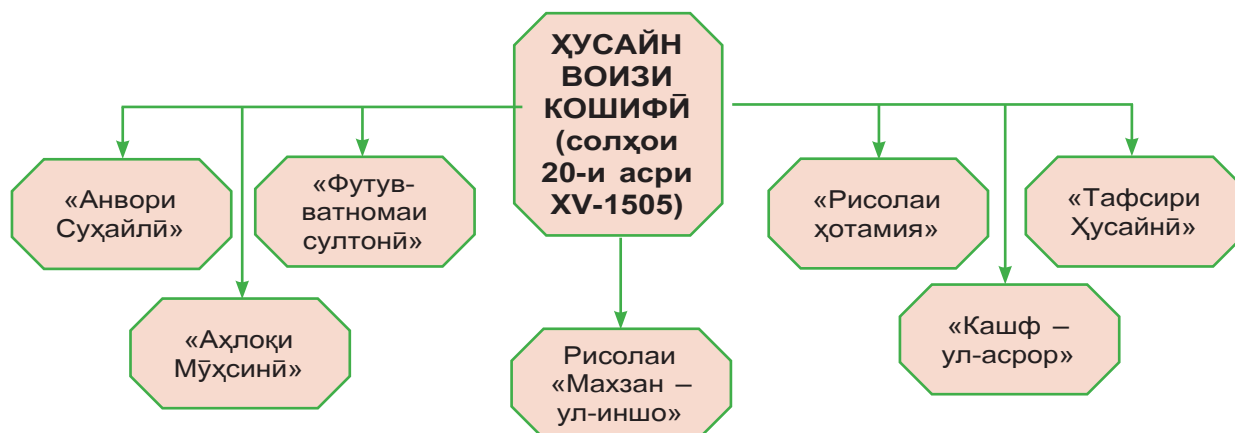
Ӯ ҳатто дар ҳамин давра «Қуръон»-ро аз ёд намуд ва гоҳ-гоҳ дар байни ҳамсолон ва шарикдарсонаш аз «Қуръон» тиловат мекард. Забонаш бурро ва лаҳни хонишаш хушоянд буду дар шунавандагон таъсири хуб мегузошт.

Ҳамин тавр, суҳанвар ҳанӯз дар овони ҷавонӣ баъди фаро гирифтани илмҳои замони худ касби воизиро интихоб намуд ва солҳои 1455-1468 чун воизи касбӣ дар Нишопуру Машҳад зиндагӣ кард. Баъдан ба Ҳирот рафта, то манзил соҳтан дар олами охират муқими ин шаҳр буд. Мавлоно Ҳусайн бо Ҷомиву Навоӣ анису ҳамнишин буд. Бинобар ин, Ҳусайн ба хоҳири дӯстиву рафоқат ва меҳрубониву шарофати ҳамкорӣ ду тафсири худ «Мавоҳиб-ун-алия» ё «Тафсири Ҳусайнӣ» ва «Ҷавоҳир-ут-тафсир», ки онро «Тафсири заҳроӣ» низ мегӯянд, ба номи Алишери Навоӣ бахшидааст.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ соли 1505 дар Ҳирот вафот кардааст.

Эҷодиёти адиб. Мероси адабиву илмии Мавлоно Ҳусайн Во-изи Кошифӣ домани фарох ва паҳнои бепоён дорад. Дар миёни

ин осори пурарзиш фанҳои гуногун, аз қабili ахлоқ, таърих, тасаввуф, нучум, риёзиёт, фикҳ ва ғайра ҷой дорад.

Дар он замон аз ҷӣ сабаб бисёр ҷавонон аз ҳар кишвар ба Ҳирот сафар мекарданд? Дар бораи алоқаҳои адабӣ ва муносибати дӯстонаи Ҳусайн Воизи Кошифӣ бо Абдурахмони Ҷомӣ ва Алишер Навоӣ дар кадом сарчашмаҳо маълумот дода шудааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧАҲО АЗ «АХЛОҚИ МӯҳСИНӢ» ВА «АНВОРИ СУҳАЙЛӢ»

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ» соли 1445 таълиф ёфта, он ҳамчун асари панду ахлоқӣ ба Абдулмӯҳсин Мирзо – писари Ҳусайн Бойқаро бахшида шудааст.

Рифқ – некӣ.

Асари мазкур аз муқаддима ва чил боб, аз ҷумла бобҳои ибодат, ихлос, шукр, сабр, ризо, таваккул, ҳаё, иффат, адаб, ҳиммат, азм, ҷидду ҷаҳд, субот, адл, афв, ҳилм, хулқу рифқ ва нармаӣ, шафқат ва марҳамат, саховат ва эҳсон, тавозӯ ва эҳтиром, амонат ва хиёнат, вафо ба аҳд, сидқ, ҳоҷатбарорӣ, тааннӣ ва тааммул, машварат ва тadbир, дурандешӣ, шуҷоат, ғайрат, сиёсат, фаросат, иғтиноми фурсат (ғанимат доништини фурсат), талаби неқномӣ, риояти ҳуқуқ ва ғайра иборат аст. «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» дар байни хонандагон хеле машҳур буда, чанд бор ба табъ расидааст ва ба забони ўзбекӣ низ тарҷума шудааст.

Ин асари дидактикӣ – ахлоқӣ чиҳати тарғиби суннатҳои волою чашмгири ниёгон ва ба камол расонидани инсони ҳамаҷонибаи рушду нумӯъкарда саҳми назаррас дошта, имрӯз ҳам мақоми тарбиявии хешро аз даст надодааст.

Инак, аз боби бисту якум, ки «Дар саховату эҳсон» ном гирифтааст, порчае аз ҳикоят мазмунан ба тариқи ихтисор пешкаши донишомӯзон мегардад:

Дидактик – пандомез, насиҳатомез; омӯзишӣ, ахлоқӣ

ДАР САХОВАТУ ЭҲСОН

Саховат сабаби некномӣ ва эҳсон мӯҷиби дӯсткомиву хучистафарҷомӣ аст. Ва ҳеҷ сифате одамииёро ва хусусан ашрофу бузургони эшонро беҳ аз ҷуду сахо нест:

Ҷуд – саховат, бахшиш, эҳсон.

Шарафи мард ба ҷуд асту каромат ба суҷуд,
Ҳар кӣ ин ҳарду надорад, адамаш беҳ зи вуҷуд...

Аз ҳакиме пурсиданд: уқбо, ки маҷмӯи ҳунарҳо бад-ӯ махфӣ монад, чист? Ҷавоб дод, ки бухл. Боз савол карданд. Ҳунаре, ки ҳама айбҳоро бипӯшонад, кадом аст? Гуфт, сахо...

Искандар аз Арасту пурсид, ки саодати дунё дар чӣ чиз аст? Гуфт: дар ҷуду карам...

Ва аз фазилати ҷуд яке он аст, ки дилҳои халоиқ ҷавонмардонро дӯст дорад. Ҳарчанд ки аз эҳсон баҳрае бад – эшон нарасида бошад.

Масалан, агар мардуми Хуросон бишнавад, ки дар Ироқ марде кариму ҷавонмард аст, ҳама ӯро дӯст хоҳанд дошт ва бар ӯ офарин хоҳанд гуфт. Балки агар каримеро, ки дар қайди ҳаёт

набошад, ёд кунанд, ҳама кас санои ӯ гӯянд. Чунончи, Ҳотами Тойро, ки дар таърихи таълифи ин рисола, ки нӯҳсаду ҳафт сол аст аз вафоти ӯ, қариб нӯҳсаду чиҳилу панҷ сол гузашта, ҳанӯз баҳори зикраш ба раёҳини офарин ороста аст ва чамани некномиаш ба перояи санову таҳсин пероста.

Раёҳин –
чамъи
райҳон.

Фард:

Намонд Ҳотами Тойӣ, валек то ба абад,
Бимонд номи баландаш ба некӯӣ машҳур.

Овардаанд, ки чун овозаи ҷавонмардии Ҳотам ҷазираи Арабро то дорулмулки Яман фуру гирифт, васияти саховати ӯ ба вилояти Шому мамлакати Рум расид. Волии Шом ва ҳокими Яману подшоҳи Рум ба адовати ӯ бархостанд. Чӣ ҳар як аз эшон даъвои саховат карданди ва лофи ҷавонмарди заданди ва зикри Ҳотам бар забони аҳли замон бештар буд ва тантанаи караму ҷуди вай дар ҳама атроф машҳуру паҳн...

Аввалан, волии Шом хост, ки ӯро биёзмояд. Кас фиристод ва аз вай сад уштури сурхмӯйи сиёҳчаши баландкӯҳон талабид ва мисли он шутур дар водии Араб нодир бошад ва агар ёфта шавад, бисёр гаронбаҳо бувад ва филвоқеъ дар он вақт ин навъ шутур дар рамаи Ҳотам набуд. Чун каси подшоҳи Шом ба Ҳотам расид ва пайгоми волиро гузаронид. Ҳотам дасти қабул бар сина ниҳод... Дар қабоили араб мунодӣ доданд: «Ҳар кӣ ба ин сифат шутур орад, баҳои арзанда мегирад». Хулоса, он сад шутурро Ҳотам таҳия кар-

Қабоил –
чамъи қабила.

да ба шоҳи Шом фиристод. Шоҳи Шом аз чунин ҷавонмардии Ҳотам ангушти таачҷуб газида, он сад шутурро аз матоъи Мисру Шом бор карда ба Ҳотам гардонид. Ҳотам фармуд, касе ки шутур дода бошад, онро ба бораи бигирад ва худ чизе аз он шутуру матоъҳо нагирифт.

Овозаи саховату эҳсони Ҳотамӣ,
Охир дар ин ҷаҳон ба абас бар наёмадаст.

* * *

Анвор – ҷамъи
нур.

«Анвори Суҳайлӣ» – яке аз таҳрирҳои китоби «Калила ва Димна» аст, ки дар асри XV ба саъю кӯшиши Ҳусайн Воизи Кошифӣ сурат гирифтааст. Нависанда таҳрири матнро дар асоси «Калила ва Димна»-и Абулмаолии Насруллоҳ ба поён расонда, китоби худро ба вазири Ҳусайни Бойқаро Низомуддин Аҳмади Суҳайлӣ бахшидааст. Ҳусайн Воизи Кошифӣ бобҳои 1-ум ва 2-юми «Калила ва Димна»-ро ихтисор намуда, ба ҷойи он ҳикояи подшоҳи Чин, Рой Добшилим ва Бидпойро дохил карда, адади ҳикоеҳои пандомӯзи дохили бобҳоро аз 40 ба 100 расондааст. Ҳусайн Воизи Кошифӣ сабки маснӯи Абулмаолиро то андозае содда ва амсоли ашъори арабӣ, ибораҳои маснӯро аз асар хориҷ сохт, ҳикоеҳои парокандаи китоби ўро ба тартиб даровард. Ҳамчунин Мавлоно Ҳусайн ба ҷойи порчаҳои назмӣ ва зарбулмасалу мақолҳои арабии он шеърҳои форсӣ ва ҳикмату мақолҳои форсии тоҷикиро фаровон истифода кардааст. Вале ҳанӯз ҳам он тобеи сабки пуртакаллуфи насри садаи XV буда, аломати насри пуртакаллуф дар он дида мешавад.

«Анвори Суҳайлӣ» чун тамоми таҳрирҳои «Калила ва Димна» асари панду ахлоқӣ буда, дар ҳикоятҳои тамсилии он ахлоқи ҳамида, ғояҳои ватандӯстӣ, инсонгарой, адолатпешагӣ ва дигар фазилатҳои неки инсонӣ тарғибу талқин шудааст. Ин асар дар гузашта ба сифати китоби дарсӣ истифода мегардид. Таҳрири Ҳусайн Воизи Кошифӣ ба чандин забонҳои Шарқу Ғарб тарҷума ва нашр шудааст. Ин ҷо порчае аз «Анвори Суҳайлӣ» ба донишомӯзон манзур мегардад:

«Анвори Суҳайлӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ аз «Калила ва Димна»-и Абулмаолии Насрулло чӣ фарқ дорад?

ҲИКОЯИ «ГУНЧИШК ВА СУСМОР»

Шунидаам, ки ду гунчишк бар шоҳи дарахте ошёна ниҳода ва аз матои дунё ба обу дона қаноат карда буданд. Бар сари кӯҳе, ки он дарахт дар поёни вай истода буд, бошае мақом дошт, ки дар вақти сайд кардан чун барқ аз гӯшае берун мечаст ва

соиқавор хирмани ҷони мурғони заифболро пок месӯхт.

Ҳар гоҳ, ки гунчишкон бача мебароварданд ва онро паррончак мекарданд, боша аз камингоҳ берун ҷаста, бачаи онҳоро рабуда, тӯмаи бачагони худ месохт. Он гунчишкон аз ошёнаи худ дил канда наметавонистанд. Аммо боша ҳамеша бачаҳои онҳоро нобуд мекард.

Навбате бачагони онҳо қувват ёфта ва ҷуваро бол бароварда, ҳаракат мекарданд. Падару модар ба дидори фарзандон хурсанд шуда, аз вақти парвози онҳо хуррамӣ менамуданд. Ногоҳ андешаи боша ба хоҳири онҳо гузашт ва якборагӣ аз хурсандӣ боз монда ба изтиробу беқарорӣ нолаву зорӣ оғоз карданд. Яке аз фарзандонашон сабаби ин ҳол пурсид. Гуфтанд:

Аз мо мапурс, к-оташи дил то чӣ ғоят аст,
Аз оби дида пурс, ки ӯ тарҷумони мост.

Пас қиссаи зулми бошаро батафсил гуфтанд. Он писар гуфт: – Ҳар дарде даво ва ҳар ранҷе шифое дорад. Мумкин аст, ки дар дафъи ин бало саъй кунед, ӯ аз сари мо бардошта шавад.

Ин сухан ба гунчишкон мувофиқ омад. Яке аз онҳо ба бачагони худ нигоҳ карда истода, дигаре ба чораҷӯӣ парвоз кард. Чун

Соиқа – оташак, барқе, ки аз абр ҷаҳида бар замин меафтад.

қадре роҳ бипарид, дар андешаи он афтод, ки оё куҷо равам ва дарди дили худро ба кӣ гӯям:

Ба дарди дил гирифторам, давои дил намедонам,
Давои дарди дил корест бас мушкил, намедонам.

Охир ба хотираш омад, ки ҳар ҷонваре, ки ба назари ӯ аввал афтад, сухан ба вай бигӯяд ва илоҷи дарди дил аз вай биталабад. Иттифоқо, самандаре аз маъдани оташ берун омада, дар фазои саҳро сайругашт менамуд. Гунчишк онро дид ва бо худ гуфт: «Биё, то дарди дил ба ин мурғи булҷаҷаб бигӯям, шояд, ки гиреҳ аз кори ман бикшояд ва маро ба сӯйи чора роҳ намояд». Пас аз таъзим назди самандар омад, самандар ӯро дида, гуфт:

Дар башараи ту осори малол пайдост, агар аз ранҷи роҳ бошад, чанд рӯз дар ин ҷой иқомат кун, агар ҳолати дигар бошад, бигӯй, то ки чораи он ба қадри тоқати худ бибинам. Гунчишк забон бикшод ва ҳоли зори худ пеши самандар арз кард:

Самандар – ҷонвари афсонавие, ки гӯё дар оташ пайдо мешавад ва агар аз оташ барояд, мемирад.

Булҷаҷаб – аҷиб, ғалатӣ, тааҷҷубовар.

Бар ҳар касе, ки шарҳ диҳам достони хеш,
Сад доғи тоза бар дили он нотавон ниҳам.

Самандар ин суханҳоро шунида, гуфт:

– Ғам маҳӯр, ки ман ин балоро аз сари ту дафъ гардонам ва имшаб чунон кунам, ки хонаву ошёнаи ӯро бисӯзам. Ту ба ман манзили худ нишон деҳ ва худ ба сари фарзандон рав, то вақте ки назди ту оям.

Гунчишк ҷойи макони худ ба самандар нишон дод, бо хотири шод ва аз бори ғам озод рӯ ба ошёнаи худ ниҳод.

Чун шаб даромад, самандар бо ҷамъи ҳамчинсонии худ ҳар як миқдоре нафт ва гӯгирд бардошта, ба он манзил равон шуд ва ба раҳнамунии гунчишк худро ба наздикии он ошёнаи боша расонд. Боша бо фарзандон сер хӯрда ва дар хоб шуда буданд. Самандарон он чи аз нафту гӯгирд ҳамроҳ доштанд, ба ошёнаи онҳо рехта бозгаштанд. Аз шӯълаи оташ ошёнаи он золим афтод ва ҳамаи онҳо ба як бор бо хонаву ошёна хокистар шуданд.

Ситамгар зи зулм оташе барфурӯхт.
Чу зад шӯъла, аввал ҳам ӯро бисӯхт.

Боша чӣ гуна парранда аст? Самандар чӣ гуна ҷонвар аст?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Чаро Ҳусайн Воизи Кошифӣ асарашро «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» номгузорӣ кардааст?
2. Ҷиҳатҳои тарбиявии «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-ро баён намоед?
3. Мазмун ва моҳияти ҳикояти «Гунҷишк ва Сузмор»-ро чӣ ташкил мекунад?
4. Чаро гунҷишк ҳар сол бачаҳои худро тӯмаи нафси боша мегардонид?
5. Самандар ба гунҷишк чӣ тавр ёрӣ расонид?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояҳои дар боло овардашударо аз рӯи мазмун ва мундариҷа ба қисмҳо ҷудо кунед. Масъалаи дар ҳикоя аксёфтаро бо воқеияти замони имрӯз муқоиса кунед.

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз ҳикоят эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
3. Мулоҳизаҳои хешро дар бораи ҳикоя баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ барои мутолиа тавсия карда мешавад.

ФОТЕҲ НИЁЗӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти нависанда маълумот мегирем;
- оид ба мазмун ва мӯҳтавои порчаҳо аз романи «Вафо» шинос мешавем;
- дар асар баёни ғоя ва мавзӯро таҳлил мекунем ва услуби нигоҳи адибро дар ҷараёни навиштани ин роман муайян мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Фотеҳ Ниёзӣ 18-уми апрели соли 1914 дар шаҳри Самарқанд дар хонаводаи зиёӣ таваллуд шудааст. Соли 1929 Омӯзишгоҳи педагогии Самарқандро хатм карда, баъд дар академияи омӯзгорӣ – ҳозира Донишгоҳи давлатии Самарқанд таҳсил намудааст.

Соли 1934 ба Душанбе меравад ва ҳамчун котиби масъули рӯзномаҳои «Газетаи муаллимон» ва дигар соҳаи матбуоти даврӣ хидмат мекунад.

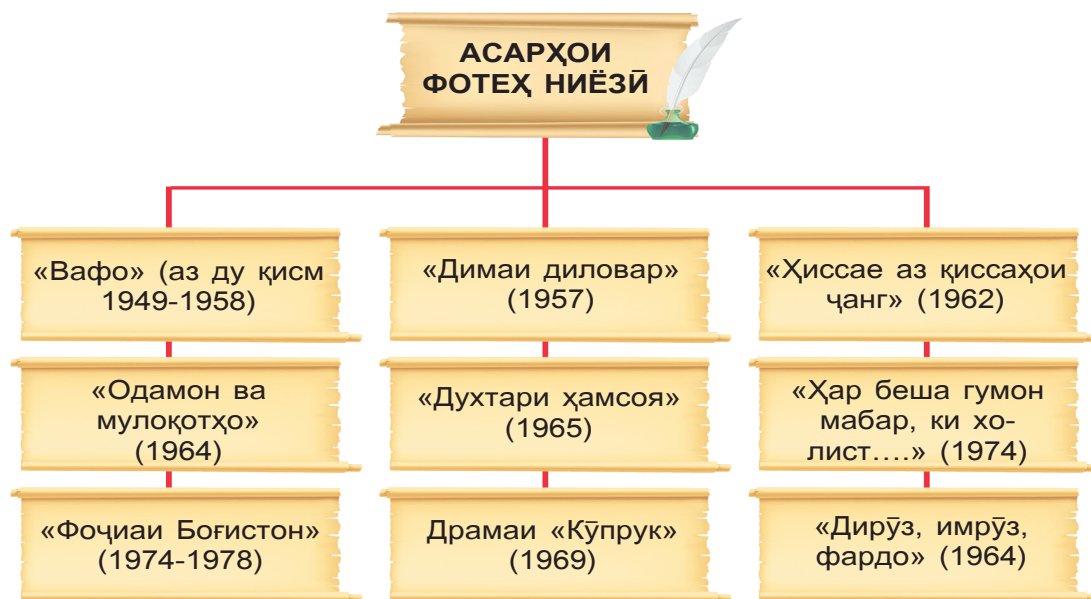
Вақте ки Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ оғоз меёбад, Фотеҳ Ниёзӣ бо хоҳиши худ ба ҷанг рафта, дар рӯзномаи фронтии «За родину» («Барои Ватан») ва «Красно-армейская правда» ба фаъолият машғул мешавад.

Пас аз анҷоми ҷанг ба сифати ҷонишини рӯзномаи «Фрунзовец» – нашрияи округи ҳарбии Туркистон кор карда, ҳамзамон дар шӯъбаи ғоибонаи факултети таърихи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тошканд таҳсил намудааст. Баъд ба Душанбе бозмегардад ва дар маҷаллаи «Садои Шарқ» нахуст ба сифати котиби масъул сипас, аз соли 1952 чун муҳаррир адои хизмат мекунад. Дар вазифаҳои масъули роҳбарии Иттифоқи Нависандагонии Тоҷикистон, радиою телевизион низ хидмат кардааст.

Фотеҳ Ниёзӣ 1-уми сентябри соли 1991 дар Душанбе вафот кардааст.

Эҷодиёти адиб. Аввалин навиштаҳои ӯ солҳои сиюм ба чоп расидаанд. Он солҳо ба забони ўзбекӣ шеър менавишт. Соли 1933 нахустин маҷмӯаи шеърҳояш «Маяк» ва баъдтар «Суруди вақт» ва «Муҳаббат» чоп шудаанд.

Муҳимтарин бозёфти бадеию эстетикӣ нависанда мавҷуд будани образи ҷанговарон, мардумони ақибгоҳ, ки дар солҳои ҷанг аз худ мардонагӣ ва қатъияту қаҳрамонӣ нишон додаанд. Ҳамин мақсади нек нависандаро водор сохт, ки фикри худшиносии миллӣ ва қадри инсонро дар асарҳои ба мавзӯи ҷанг навиштааш ҷасурона ифода кунад. Ва романи «Вафо» дар ҳамин замина қадами ҷиддии адиб буд.

Дар роман симои Сафар, Дадабой, Нозим, Ермак, Осмухин ва дигаронро дидан мумкин, ки ҳар кадоми онҳо худро дар назди ватану халқ, масъул медонанд. Маҳз ҳамин масъулият онҳоро ба мубориза ва ҷонфишонӣ ҳидоят мекунад.

Фотех Ниёзӣ дар ақибгоҳ дар кадом рӯзнамоҳо кору фаъолият кардааст? Мавзӯи асосии эҷодиёти Фотех Ниёзиро баён кунед.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ РОМАНИ «ВАФО»

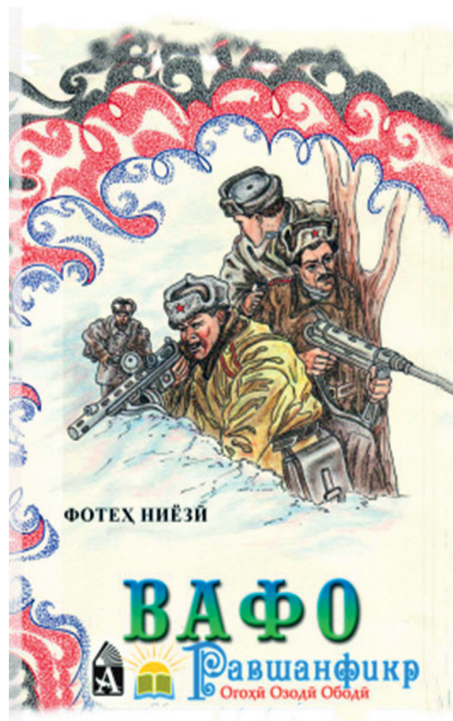
(Боби дуюм)

Офтоб ҳанӯз аз машриқ сар набардошта буд. Рӯи заминро тумани тунук мисли дока мепӯшонд. Чор атроф хомӯш. Ҳатто баргҳои зардчатоби дарахтон ҳам намеҷунбанд, гӯё онҳо дар ин субҳи барвақт ба кадом як сирри табиат гӯш ба қиморанд... Танҳо дар ҳар ҷо – ҳар ҷо гунҷишку мусичаҳо чириқ-чириқ, кукунон аз як шоха ба шохаи дигари дарахтон парвоз мекарданду парубол меёзонданд. Аз чор гӯшаю канори қишлоқ мааси гову гӯсола, бааси бузу бузғолаҳои ба подараванда шунида мешуданд. Ба ҳамаи ин овозҳо шавваси рӯди шӯхоби аз мобайни қишлоқ гузаранда ҳамовоз мешуд.

Ин рӯди Қаротог буд. Вай аз паси силсилаи кӯҳҳои Ҳисор, қариб аз наздикиҳои кӯли Искандар сар гирифта меомад. Ҷӯйборҳои майда-майда, ки аз оғӯши кӯҳҳо меомаданд, ба як дара фурумада бо ҳам пайваست мешуданд ва аз он ҷо оби пурталотуми нуқратоб ба сангу шохаҳо пош хӯрда, ба қишлоқи Ҷӯйбор меомад ва баъд ба водии ҳамвор, ба сӯи ҷануб фурумада мерафт.

Дар ҳар ду канори ин рӯд хонаҳои истиқомати аҳли қишлоқ бино ёфта буданд. Дар пеши ҳар хона полиз ва майдончаи ниҳолзоре буд, ки гирдогирди онҳоро ба ҷои девори гилу сангин, шоҳу химчаҳои ба ҳам бофташуда фаро мегирифтанд.

Дар поёнтари рӯд, дар қисми ҳамвортари қишлоқ, дар сари роҳи сербари машинагард якчанд иморатҳои нав низ бино ёфта буданд. Инҳо бинои мактаби миёнаи нопурраи қишлоқ, идораи Совети қишлоқ ва правленияи

колхози «Коммуна», клуб, чойхонаи сурх, магазини селпо буданд ва ба назари ҳар як шахси аввалин бор ба ин ҷо омада мисли як гӯшаи хурди шахри обод намудор мегаштанд. Ду чинори куҳансоле, ки дар ду тарафи кӯча, дар назди идораи колхоз қад кашида буданд, ба кӯча ва ба як қисми биноҳо соя меафканданд. Насими кӯҳсор баргҳои шабнамхӯрдаи чинорро ба ҷунбиш меовард.

Ҳангоме, ки шӯълаи офтоби субҳ ба рӯи баргҳои чинор афтод, аз тарафи Шарқ, аз роҳи калон мошини боркаше ба қишлоқ даромада, ба як тарафи роҳ, дар рӯ ба рӯи бинои мактаб омада истод. Дар болои мошин, ғайр аз бор, се-чор каси дигар ҳам буданд. Онҳо баробари истодани мошин, аз болои вай ба замин ҷаҳида фуromaда, чангу ғубори сарулибоси худро афшонданд. Аз байни онҳо ҷавони миёнақади чорпахлӯ, кулчарӯ, ки дар як даст чизи ба коғаз печондае дошт, аз пеши машина рост ба сӯи бинои мактаб равон шуд.

Вай ҳанӯз ба зинаи дари даромади мактаб пой нагузошта, аз дари мактаб пой нагузошта, аз дари мактаб мӯйсафеди серрише, ки дар тан ятаки алоча дошт ва аз болояш миёнбанди хокистарранг баста буд, баромада омад. — Ана, олам гулистон, биёед, муллоҷон, — гуфт пирамард ба ҷавон дасти мулоқот дода. — Як рӯз гуфта панҷ шабу панҷ рӯз рафтед-а, чӣ шуд, хотирҷамъӣ-мӣ?

— Маориф нигоҳ дошта монд, Юнусбобо, — ҷавоб дод он ҷавон аз дари мактаб ба дарун даромада, — худӣ шумоён чӣ тавр, дарсҳо бетаъхир гузашта истодааст?

— Ҳа, шукр, хотирҷамъӣ, ҳамаи кор дар ҷояш, — гуфт боғбони мактаб Юнусбобо калиди идораи мактабро аз миёнбандаш кушода гирифта. — Худо хайри муаллимаро диҳад, духтари қобил будааст, ҳамаи корро гуфтагетон барин саришта кард.

— Бисёр нағз, — гуфт ҷавон бо мамнуният ва ба идораи мактаб даромада ба гап давом кард: — Акнун минбаъд ҳам ҳамаи корро худӣ муаллима бояд саришта кунанд, Бобо.

Юнусбобо ба чӣ мақсад гуфта шудани ин сухани мудирӣ мактаб Сафар Одинаевро нафаҳмидагӣ барин ба рӯи сертабассуми ӯ саволomez нигоҳ карда пурсид:

— Хӯш, боз ягон гапи тоза овардед-мӣ, писар?

— Гапи тоза бисёр, сонӣ батафсил мегӯям. Кӯтоҳаш ҳамин, ки ба аскарӣ меравам. Ба ҷойи ман Зебӣ мемонад. Лекин ҳозир ин гапро ба гӯши касе нарасонда истед, — таъкид кард Сафар ба Юнусбобо.

Алоча — матое, ки аз нахи пахта ё шоҳии рах-рахи рангоранг бофта мешавад.

Таъхир — ба қафо мондан, ба қафо андохтани вақт, дер мондан, дермонӣ, даранг.

— Аз ростӣ ё ҳазил? — такрор пурсид Бобо чашмони ҳайратангези худро аз Сафар нақанда.

— Магар ман ягон бор гапи дурӯғ гуфта будам? — гӯён Сафар ба назди тирезае, ки ба сӯйи боғчаи мактаб кушода шуда буд, рафт. Аз боғчаи гулзор ба димоғи ӯ бӯйи хуш расид ва ӯ бо ҳаловати том нафас кашида, дар худ нашъаи ширине ҳис кард. Вай дар давоми се-чор моҳ ана дар ҳамин ҷо нишаста ба комитети ноҳиявии ҳизб, ба Комиссариати ҳарбӣ, ба комитети райони комсомол, ба шӯъбаи маорифи район ва Комиссариати Халқии Маориф дар бораи ба сафи армияи сурхи амалкунанда рафтан якчанд аризаю мактубҳо навишта буд. Охир ба аризаи ӯ ҷавоби қаноатбахш дода шуд.

Нашъа — кайф, сархушӣ, мастӣ; паридани нашъа, намондани асари кайф.

Ин хоҳишу орзуи худро Сафар то ин дам ба ягон каси дигар нагуфта буд. Вай ором, бо ғайрати комил машғули кори худ ва корҳои оммавӣ — сиёсӣ дар байни аҳли қишлоқ буд. Ҳар субҳ ва ҳар бегоҳ дар чойхонаи сурх ба аҳли қишлоқ дар бораи вазъияти фронтҳо, аҳволи дохилию хориҷии мамлакат хабарҳои охиринаро мерасонд, дар бораи ватанпарварии одамони советӣ ҳикоятҳои диққатангезе мекард.

Юнусбобо ҳам яке аз онҳо буд, ки ба Сафар бо меҳру муҳаббати самимона рафтор мекард. Ҳамин Юнусбобо буд, ки дар кӯдакии Сафар ба аскарони сурх роҳ нишон дода, сабабгори аз сару тани хунолудӣ ӯ расидани дасти мададгори онҳо шуда буд ва ҳоло ба Сафар ҳамчун ба яке аз ҷавонони пешқадамтарин ва донишмандтарини қишлоқ муносибат мекард. Инчунин Сафар ҳам нисбат ба Юнусбобо иззату эҳтироми калон дошт.

Юнусбобо баъд аз ҷавоби Сафар каме ҳиҷолат кашида ба вай мулоимона муроҷиат кард:

— Дурӯғ-ку намегӯӣ, писарам, лекин оҷаат чӣ мегуфта бошад?!

Ин сухани Юнусбобо Сафарро ба андеша гузошт. Вай пеш аз ариза навиштан ва пас аз он ҳам ба ин кор он қадар розӣ набудани модари танҳояшро ҳис мекард ва мефаҳмид. Вай пас аз сухани Юнусбобо якчанд дақиқа хомӯш монд ва фикри ӯ дар ҷустуҷӯи ризоии дили модар тамоман банд шуд. Як андеша ба Сафар дилпурӣ меод: «Наход модаре, ки аз рӯзи ба сағирахона рафтани ӯ то дами тамом кардани институти педагогӣ солҳо ба танҳой тоб овардааст, ҳоло тани худро ба пеши роҳи ӯ партояд?».

Сағирхона — парваришгоҳи кӯдакони бе падару модар; муқ. ятимхона.

Ин фикрҳо ба ӯ дилпурӣ диҳанд ҳам, вазъияти замон ва сафари дар пешбуда барои модар аз ҳамаи он рӯзҳои саҳти гузашта мушқилтар буд. Гап дар сари он буд, ки ин ҷанги

Сурати
Сафар Одинаев

чаҳон касро ба бадбахтиҳои беназир гирифта карда, аз ӯ қурбонии калон металабид. Ба модар ҳақро ҳаққонӣ гуфтан, мақсадро ба ӯ равшан фаҳмонида додан лозим. Сафар дар ҷустуҷӯи ҳамин роҳ ба фикр фуру рафт.

– Рост гуфтед, Юнусбобо, – гуфт вай баъд аз фурсате, – ба модари танҳо мушкил мешавад. Додар надорам, ки ниғаҳбонаш шавад, хоҳар надорам, ки дилбардораш бошад...

Сафар боз як калимаро ба забон гирифтани шуду вале бо кадом як андеша дар пеши мӯйсафед худдорӣ кард. Вале Юнусбобо аз ин зуд пай бурда, табассумкунон илова намуд:

– Арӯс надоред, ки дастёраш шавад...

Баробари калимаи арӯс ба пеши чашмони Сафар сурати муаллимаи ҳамин мактаб Зебӣ намоён гардид. Охири мулоқоту гуфтугӯи онҳо дар майдони ниҳолзори мактабшуда буд. Ҳар ду орзуҳои ширине карданд. Вале ҷанг орзуҳои онҳоро ба мавқуф гузоштан маҷбур кард.

... Дар ин рӯзҳо ба сари Ватанамон хавфу хатари ҷиддӣ омада буд. Аз шимол – аз соҳили як баҳр то ҷануб – то соҳили баҳри дигар дар шаҳру деҳаҳои ғарбии сарзамини азиз абри сиёҳи дайду сайр мекард, дар кулбаҳои мардумон ҷароғи ҳаёт хомӯш гашта, ба ҷойи он тирагии мудҳиш ҳукмрон шуда буд...

Душман ба остонаҳои Ленинград, Москва, Ростов омада буд. Ёрдаҳои масту мағрури ӯ, танку тўпҳои нофармонранги ӯ ба қиру торумор шудани худ нигоҳ накарда, роҳе мечустанд, ки ба дили мамлакатамон зер карда дароянд.

Сафар яке аз ҳамон ватанпарварони ҷавон буд, ки ҳамаи ҷиҳатҳои мусбату манфии рафтори худро пешаки дар тарозуи ақл баркашида дида буд.

Вай дар аввалин моҳи ҷанг, дар рӯзҳои айни авҷи сафарбарӣ ба армия, мисли ҳамин рӯз, дар идораи мактаб, дар пеши ҳамин тирезае, ки ба сӯйи боғча кушода шудааст, дере ҳаёл карда, тамоми ҳаёт ва амалиёти бисту дусолаи худро аз пеши чашм мегузаронд ва ба дилаш аҳду паймонҳои нав ҷо мекард...

Ана мувофиқи ҳамин аҳду паймон Сафар аз пайи ба сафҳои армия рафтан ҷидду ҷаҳд кард ва ба ин мақсад ноил гардид. Сездеҳ сол вай (аз нисф зиёди умри ҷавони ӯ) дар сояи меҳри Ватан дар сағирхона, омӯзишгоҳ ва мактаби олии тарбия ёфт, аз

Мавқуф –
таваққуфӣ, пасгузашта, ба вақти дигар монандашуда.

Ёрда –
бошишгоҳи хону амир ва ҳокимон; қалъаву ҳисори ҳокимнишон.

рӯзи аввалини ба даст қаламу дафтар гирифтани худ то ба зинаи олии дониш пой ниҳодан ин фарзанди тоҷик ба мақсаду маслаки худ вафодор буданро омӯхт. Ватан ўро ба камол расонид. Вақте ки ўро дар чордаҳсолагиаш ба сафҳои комсомол қабул мекарданд, ба саволи котиби комитети ноҳиявии комсомол: «Шумо бо чӣ мақсад ба сафҳои комсомол медароед?» тантанавор чунин ҷавоб дода буд: «Ҳамеша ва дар ҳама кор ба ғоидаи халқ, ба манфиати Ватан ғаъолона хизмат кунам, бар зидди душманони вай бераҳмона мубориза бурда, писари содиқи халқу Ватан буданамро дар амал исбот намоям». Ана ҳоло вақту соати адои ин аҳду паймон расида буд.

Сафар ин саҳифаҳои ҳаёти худро дар фикраш як-як варақ мезад. Юнусбобои талхию ширинии ҳаётро чашида низ ба симои беғубор, ба чашмони пурмаънои Сафар нигоҳ карда, тамоми фикру андешаҳои ўро пай бурдагӣ барин мешуд.

— Хайр, писар, ҳеҷ воқеа не, — гӯён хомӯширо бурид Юнусбобо, — як худи модарат бошад, ҳар кор карда одами ҳамдамшавандаро меёбад. Наход бе ту ў дар байни як деҳа мардум қўшхонае наёбад?!

Сафар аз ин сухани Бобо гӯё дилдорӣ ёфта, ба вай гуфт:

— Ман ба ин иштибоҳ надораму вале барои ин сафарам аз модар чӣ тавр ризоӣ гирифтан, чӣ хел дили ўро ёфтан маро дар андеша гузошт.

— Ин гапат ҳақ аст. Модар ризо — Худо ризо гуфтаанд. Вале модари ту, ба ҳаёлам, зани бефаҳм не. Вай медонад, ки ин кор на ба сари як худи ту, балки ба сари кўп, ба сари олам омадааст, ин душмани қаттол тинҷро нотинҷ, шодро ношод кард, коре шуд, ки ба оши ҳалоламон магас афтод... Акнун ба тақдир тан додан, дуои ҷони ту барин ҷавононро карда, аз Худо ба онҳо роҳи сафед талабидан мемонаду бас. Ба пеши модарат рав, ту худат ба гап устой, мақсадро фаҳмон, кани чӣ мегӯяд. Охир, ҳеҷ набошад, ба насихати дусета мо барин мӯйсафедон гўш медодагист, — гуфт Юнусбобо.

Сафар ин маслиҳати Боборо қабул карда дар тараддуди ба хона рафтани шуда буд, ки аз берун садои ғалоғулаи якчанд мактаббачагони ба дарс омада шунида шуд. Юнусбобо овози онҳоро шунидан замон наздиктари соати деворӣ омада, ба мили он чашм дўхт:

— Қариб вақти сар шудани дарс ҳам шудааст-ку. Соат ҳашту чоряк. Боз чоряк соат вақт мондааст.

Бобо сухани худро ба охир нарасонда, Сафар аз пеши тиреза «Ана муаллима ҳам омаданд» гӯён бо сараш ба сӯи боғча ишора кард.

Аз боғча, аз байни ниҳолҳои сабз Зебӣ чаққон по ниҳода меомад. Куртаи атласи сурхи ў дар шўълаи офтоби чоштгоҳ, мисли

Иштибоҳ —
хато, саҳв,
ғалат.

лолаҳое, ки аз мобайни сабзаҳо сар бардоштаанд, барқ мезад. Қомати миёна, чеҳраи гарм, мӯи ба сари сина афтодаи ӯ ба чашмони Сафар торафт наздик мешуданд.

Юнусбобо ба симои шодидамидаи Сафар як назар афканду баъд худро оҳиста ба сӯи дар гирифт. Сафар чашмашро аз боғча наканда пурсид:

– Ҳа, Бобо?

– Ҳозир меоям, писар, – гуфт Юнусбобо. – Рафта дари синфхоро кушоям... шумо хотирҷамъакак кору боратонро саранҷом кардан гиред, лозим шавам, ман дар ҳамин ҷо.

Зебӣ рӯ ба рӯи тиреза омада Сафарро дида беихтиёр як дам дар ҷояш истода монд. Вақто ки чашмони онҳо ба якдигар афтоданд, дар лабони ҳар дуи онҳо табассуми ширине пайдо шуд. Ин гӯё ҳам салом ва ҳам алейки онҳо буд. Зебӣ дигар нигоҳ накарда ва сарашро ба замин ҳам карда ба тарафи дари даромади мактаб зудтар қадам зада рафт. Сафар ба тарафи дари идораи мактаб рӯ гардонда, ба тоқчаи тиреза такякунон истод. Аз байн ду-се сония нагузашта, аз дари идораи мактаб Зебӣ даромада омад. Онҳо ба якдигар баробар салом доданд. Сафар хушҳолона назди Зебӣ омада ба ӯ даст дароз кард. Зебӣ ҳам бо як шарму ҳаёи духтарона чашмонашро поён дӯхта, дасти Сафарро оҳиста фишурд. Дар ин дам аз ҳаяҷони ботинӣ чеҳраи ӯ гулгун шуда буд. Сафар ба ин рафтори Зебӣ чизе намегуфт. Баръакс, аз ин гуна шарму ҳаёи ӯ дар дили Сафар самимияти нав, муҳаббати нав ҷӯш мезад, тамоми зеҳну диққати ӯ ба рафторҳои ба худ зебандаи Зебӣ ҷалб мешуданд...

Ботин – даруни чизе, дохил; дохили ҳар чиз.

Юнусбобо бо Сафар аз кай боз ошно буданд? Муносибати Сафар ва Зебӣ дар асар чӣ гуна инъикос ёфтааст?

Пас аз якчанд сония хомӯшӣ:

– Хуш омадед, муаллим (Зебӣ Сафарро ҳамеша муаллим меномид), чӣ хабарҳои нав? – гуфт Зебӣ дафтари китобхонашро ба болои мизи хатнависӣ гузошта.

– Ташаккур, хушвақт бошед. Чандон хабарҳои нав надорам, – ҷавоб дод Сафар, – аз ҳуди шумо пурсем?

– Наход дар байни чор-панҷ рӯз ҳеҷ хабари нав нашунида бошед? – боз такрор кард Зебӣ.

Сафар аз ин такроран пурсидани Зебӣ гумон мебурд, ки мумкин аст вай аллакай аз ҳамаи кору бори ӯ хабардор бошад ва илоҷи ба дигар мавзӯ гардондани суханро ҷустуҷӯ намуда, бо

Миз – тахтаи ба чор пояи дароз устувор, чун як ҷузъи мебел, ки рӯи он чиз мегузоранд, хӯрок меҳӯранд ва хат менависанд.

забонхой каме хомӯш монд. Зебӣ ҳам аз ин вазъияти Сафар пай бурд, ки вай ягон хабари навро аз ӯ пинҳон медорад ва боз бо кунҷковӣ ба саволдиҳӣ сар кард:

– Дар шӯъбаи маориф чӣ хабарҳои тоза? Аз он ҷо ку ягон кас ба аскарӣ нарафтааст?

– Ҳа, эҳтимол як-ду кас равад, – ҷавоб дод Сафар.

– Кӣ?

– Инспектор Раҳмонзода, баъд ҳисобдори шӯъбаи маориф.

– Аз муаллимон-чӣ?

– Аз муаллимон ҳам, – гуфт Сафар, – якчанд кас барои ихтиёран ба фронт рафтан ариза дода будаанд.

– Кӣҳо?

– Исмоилов, Калонзода, Қаюмов, Меликов ва боз якчанд каси дигар.

– Ба онҳо чӣ ҷавоб додаанд?

– Ба баъзеашон розӣ шудаанд, ба баъзеашон розӣ нашудаанд.

– Ба кӣҳо розигӣ додаанд? – пурсид Зебӣ ва дар аснои ин саволро додан овози ӯ дигаргун шуда буд.

Асно – миёна, байн.

Сафар баъд аз ин савол дигар сирри худро пинҳон дошта натавонист ва ба хулосае омад, ки Зебӣ на аз он касон аст, ки Сафар аз ӯ мақсади худро пинҳон дорад ва дуюм ин ки пинҳон доштани ин сир аз рӯйи муҳаббат ва самимияти ҳамдигарӣ нораво аст. Ва пеш аз ба саволи охири Зебӣ ҷавоб додан ба назди миз омада аз байни дафтари китобхонаш коғазро бароварда ба Зебӣ дароз кард ва гуфт:

– Мана ба ҳаминҳо барои ба хизмати аскарӣ рафтан розигӣ доданд.

Зебӣ сатрҳои аввали фармони шӯъбаи маорифи районро беизтироб аз назар гузаронд, аммо вақте ки ба чашмони ӯ номи Сафар афтод, баногоҳ дили ӯро чизе аз ҷояш ҷунбондагӣ барин шуд, аввал якбора ранги ӯ парид ва баъд рӯяш тасфида, мисли анор суп – сурх гардид. Ҳам ба аскарӣ рафтани Сафар ва ҳам дар ҷои ӯ ба вазифаи масъул – сарвари мактаб таъйин шудани Зебӣ якҷоя ба фикри ӯ намеғунҷиданд. Вай фармонро хонда шуда бошад ҳам, аз ӯ чашм наканда, дар дасташ нигоҳ медошт. Баъд аз фурсате Зебӣ коғазро ба Сафар дода гуфт:

– Чанд рӯз боз чашмам беҳуда намепаридааст...

– Чӣ, ин магар сабаби хафагии шумо шуд, Зебӣ?

– На хафагӣ ва на хурсандӣ, – ҷавоб дод Зебӣ нӯги як миллаи мӯяшро бофта.

– Ман бошам, аз ин хурсандам, – гуфт Сафар фармонро ба ҷузвадонаш гузошта. – Агар доништан хоҳед, аз рӯзҳои аввали ҷанг дар пайи ҳамин мақсад будам.

– Ман ҳам дар ҳамин гумон будам.
– Аз кучо медонистед? – пурсид Сафар.
– Аз кучо мешуд, аз нишасту хести шумо ва аз аризаи ба Комитети ноҳиявии комсомол ва Комиссариати ҳарбӣ навиштаатон пай бурда будам.

– Кадом ариза? – пурсид Сафар. – Ман-ку ҳеҷ як ариза ба шумо нишон надода будам?

– Шумо мақсадатонро аз ман пинҳон дошта бошед ҳам, вай кайҳо ба ман маълум буд. Акнун иқрор шавед, ки шумо ба ман боварӣ надореду боз ба ҷойи худ сарвари мақтабро ба гарданам бор кардед, – гуён Зебӣ аз Сафар гила кард.

Сафар ҳам аввалин бор дар назди Зебӣ ин тавр ба вазъияти нугувор мондани худро пай бурд ва ба рӯйи ӯ ҳам хуни хиҷолат давид, дар оҳанги сухани ӯ эътирофкунии гуноҳи худ ҳис карда мешуд.

– Ин гуноҳи ман аст, албатта, Зебӣ. Лекин ман намехостам, ки пеш аз ид нағора навозам ва ба ҷойи худам таъйин карда шудани шумо аз камоли боварӣ аст ва ман аз шумо ҳамеша дилпурӣ дорам. Мехостам фаҳмам, аз ростӣ шумо мақсади маро пештар фаҳмида будед?

– Ҳа, – ҷавоб дод Зебӣ, – рӯзҳои аввали сар шудани соли таҳсил аз шумо якчанд дафтар гирифта будам. Дар як варақи он дафтарҳо аризаи нотамоми шуморо хонда будам.

– Ин тавр бошад, чаро ҳамон рӯзҳо мақсади аризаро напурсидед?

– Ҳоло ман ихтиёри ба корҳои шахсии шумо дахл кардан надорам...

Ҳаққонӣ ва кинояомез будани ин ҷавоби Зебӣ Сафарро аз саволҳои дигар боздошт ва калимаи «ҳоло» зуд ба фикри ӯ хаёлҳои аҷибро бедор кард.

Мумкин буд дар байни ҳар дуи онҳо боз чандин дақиқаи дигар ҳамин тавр гуфтугӯҳои кинояомез давом кунад, вале занге, ки саршавии вақти дарсро хабар медод, сухани онҳоро дар ҳамин ҷо бурид.

Зебӣ аз болои миз дафтару китобҳояшро гирифта, аз Сафар пурсид:

– Шумо ҳоло дар ҳамин ҷо будагед?

– Не, ман ҳам ҳозир меравам. Ҳанӯз ба назди очаам нарафтаам, – гуфт Сафар ҷузвадонашро ба қуттии миз гузошта.

– Наход ҳоло ҳам очаро надида бошед? – гуфт Зебӣ ва илова намуд, – чашми оча дар раҳатон чор шуд, намедонам ба ин хабарҳои нави шумо чӣ мегуфта бошанд?

Сафар ҳамроҳи Зебӣ аз идораи мактаб баромада, ба Зебӣ таъкид кард:

Кинояомез –
пичингдор,
духӯра.

— Акнун тасаллии хотири оча шудан ҳам ба гардани шумо...

Зебӣ аз шарм худахро ба нодонӣ зада, кай ба мактаб омадани Сафарро пурсида гирифт ва ба синфи рӯ ба рӯ даромада рафт. Сафар дар роҳрави бинои мактаб ду-се муаллимеро, ки ҳамроҳи Юнусбобо меомаданд, диду бо онҳо аҳволпурсӣ карда, берун баромад. Мактаббачагон, ҳамқишлоқиҳои Сафар ба ӯ рӯ ба рӯ шуда, ҳамаашон: «Салом, мудир, ҳарчи омадед, тинҷӣ, амонӣ-мӣ?» гӯён пурсупос мекарданд.

Вақте ки Сафар аз кӯчаи калон ба тарафи хонаи худ, ки дар дасти рост, дар лаби наҳр буд, баргашт, аз дур модари ӯ, ки дар лаби чӯ косаю табақ мешуст, писари худро дида, саросемавор аз қояш хесту оғӯш кушода, якчанд қадам пеш омад.

Наҳр – қўйи калон, дарё, рӯд.

— Очакат садқаи ту, кучо шудӣ? Чашмакам чор, тоқатам тоқ шуд. Шайтон ба дилам чӣ хаёлҳое наовард, ҳарчи, хотирҷамъакак омадӣ? — гӯён модар аз пешонаи Сафар бӯсид.

Сафар ба модараш хандида — хандида ҷавоб дод:

— Аҷаб воҳимае мекунӣ, оча, ман кӯдакам, ки гург меҳӯрад?

Дар ин асно акси шӯълаи офтоб, ки дар рӯйи мавҷҳои оби зулол ҷило медод, ба чеҳраи модару писар рӯшноии беғуборе меафканд...

Пас аз шунидани хабари ба дифои Ватан сафарбар шудани Сафар Зебиро чӣ гуна ҳиссиёт фаро гирифт?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Аз қисса кадом лаҳзаҳо ба шумо бештар писанд шуданд ва чаро?
2. Андешаатонро дар бораи Сафар баён кунед.
3. Дар асар тимсоли Сафар чӣ гуна тасвир шудааст?
4. Ҷиҳатҳои мардонагӣ ва ватандӯстонаи Сафарро баён кунед? Андешаатонро хаттӣ нависед.

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Порча аз асари дар боло овардашударо аз рӯи мазмун ва мундариҷа ба қисмҳо ҷудо кунед. Масъалаи дар қисса аксёфтаро бо воқеияти замони имрӯз муқоиса кунед.

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз қисса эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро муҳокима намоед.
3. Мулоҳизаҳои хешро дар таъя ба воқеаҳои порчаи боло баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи қиссаи «Фоҷиаи боғистон»-и Фотеҳ Ниёзӣ пешниҳод мешавад.

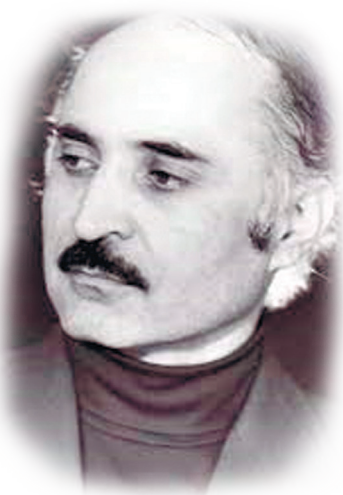
СОРБОН

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти нависанда маълумот мегирием;
- дар бораи мазмун ва мӯҳтавои порчаҳо аз романи «Достони писари Худо» шинос мешавем;
- дар асар баёни ғоя ва мавзӯро таҳлил мекунем ва услуби нигориши адибро дар ҷараёни навиштани ин роман муайян мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Сорбон 27-уми январи соли 1940-уми дар деҳаи Амондараи ноҳияи Панҷакент, вилояти Суғд таваллуд шудааст.

Адиб мактаби ҳафтсоларо дар зодгоҳаш ба поён расонда, соли 1958 Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Панҷакентро хатм кардааст. Ва соли 1963 факултети таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистонро ба итмом мерасонад. Чанд муддат ба ҳайси корманди илмӣ кафедраи забони ҳамин Донишгоҳ адои вазифа кардааст. Сипас, муҳаррири калони шӯъбаи адабӣ-драмавии кумитаи радиошунавонӣ ва телевизиони тоҷик, муҳаррири калони нашриёти «Ирфон», хо-

дими адабии рӯзномаи «Маданияти Тоҷикистон» («Адабиёт ва санъат»), муҳаррири калони нашриёти «Маориф», раиси бахши

настри Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд. Дар ҳоли ҳозир нафақахӯр ва машғули кори эҷодӣ мебошад.

Нахустин маҷмӯаи ҳикояташ «Гап дар дил» соли 1969 чоп шуд. Сипас, маҷмӯаҳо ва китоби ҳикоятӣ қиссаву романҳои Сорбон пайи ҳам нашр шудаанд, ки ба тариқи зайл мебошанд: «Гап дар дил» (1969), «Кабӯтари сафед» (1981), «Аз барфрезӣ то барфхезӣ» (1986), «Мағзреза» (2008), «Занги аввал» (1970), «Санги сипар» (1972), «Чӯғӣ» (1973), «Буд, набуд» (1975), «Шинел» (1978), «Сабо» (1980), «Қумрӣ» (1986), «Дашти Морон» (1990), «Чархи эҳтиётӣ» (1990), «Пиндор» (1995), «Марди танҳо» (2003) ва ғайраҳо мебошанд.

Романҳои калоне аз қабилӣ «Актёр» (1981), «Зарафшон» (китоби якум) – 1988, «Зарафшон» (китоби дуюм) (1997), «Достони писари худо» (китоби якум ва дуюм) (2000). «Достони писари Худо» (2005) (шаш китоб дар ду ҷилд), «Кадевар» (2006), «Туғрал» (2007) ва ёдномае бо номи «Лоикнома» (2001) инчунин раҳоварде таҳти унвони «Қисмати тоҷик» (2003) ба қалами нависанда тааллуқ дорад.

Сорбон намунаҳои адабиёти ҷаҳонро ба мисли Нодар Думбадзе «Офтобро мебинам» (1976), Чингиз Айтматов «Кишти сафед» (1979) тарҷума кардааст.

Соли 2004 барои романи «Достони писари Худо» сазовори ҷоизаи Давлатии ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ гардидааст.

Аз соли 1971 узви Иттифоқи нависандагон аст.

Хусусияти асосии настри Сорбонро чӣ ташкил медиҳад? Қиссаву ҳикояҳои Сорбон фарогири кадом мавзӯ ва масъалаҳо мебошад?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ РОМАНИ «ДОСТОНИ ПИСАРИ ХУДО»

БАХШИ АВВАЛ БАНДИ ЯКУМ

Мо қиссаи Сикандару Доро нахондаем,
Аз мо ба ҷуз ҳикояти меҳру вафо мапурс.

Ҳофиз

... Файлақуси II сиёсати ҷангӣ пеш гирифта ва нимҷазираи Балканро дар тасарруфи хеш даровард. Ва чун марди тавонону доно барои баланд бардоштани фарҳанги қаламрави хеш зиёд кӯшид. Чун дар кишвар донишмандони комил, шоирони бузург ва санъатварони воло кам буданд, рӯ ба Юнон овард. Лашкар ка-

шид, то ин мулки ободу дар айни замон аз ҷониби порсҳо – Дориюшу Ҳишоёршо тороҷаштаро дар тасарруфи хеш оварад... Пасон орзуи ҷаҳонгирӣ кард, алорағми харобкориҳои порсҳо...

Алорағм – бархилоф.

Вале Искандар огоҳ набувад аз ин савдо. Пиндорад шоҳзода ба дунё омада. Ва чун кунад, то монанд бошад ба Зевс, Геракл ва Ахилл. Ва пораҳои достони Арасту ёдаш меояд, ки Гераклро ба нақӯкорӣ, диловарӣ, фидокорӣ ва шуҷоату ҷавонмардӣ меҳонд. Фидой буд Геракл дар ин роҳ. Искандар пайгири қаҳрамони нақӯкор Геракл шудани буд, пайгири падар шуд: ҷанговар, лашкаркаш, хунхор. Ягона фарзанде, ки падарро монад.

«Аретэ!» Ёдаш меояд ин ҳарф аз достони устодаш Арасту ва зери лаб такрор мекунад: «Нақӯкорӣ, шуҷоат, ҷавонмардӣ!» ва баъд андар сари пурғазабаш гирд мегардад, ки Геракли исонафас мурдари зинда гардониди, аз гиребони худои марг Танат гирифтӣ раҳо накард, то зинда гардонидани зани некӯ. Вале шоҳ Искандари Мақдунӣ ба куштан шод аст.

Шояд мурғони баднамо дар фазои осмони кушод ва мағзи танги ӯ аз ин рӯ мағал кунанд...

Искандар боз қурбонӣ карданист ба номи Худоён – Зевс ва Аммон ва қаҳрамон – Геракли шерафкан, аждаркуш, нақӯкори ҷавонмард. Вале дар саҳрои тафсону бекас гову гӯсфанди ғаниматафтада нест, асбону ноқаҳои саворфавтидари қурбонӣ мекунад дар роҳи Худоён. Ва ёд меорад дар радифи Худоён Гераклу Ахиллу устодаш Арастуро, то монанд бошад ба онон. Вале боз монанд мешавад ба падар: тавонгар, пархошчӯ, хунхор...

Ноқа – шутури мода, модашутур.

Хайма зад андар биёбони ҷонкоҳ ва ба андеша рафт, ки чаро шоҳзода ба чунин рӯз афтада: ободон набувад, осудагӣ

набошад; ҳама чиз ҳарому касиф, ноқису касир ва нозебу дил-гир мисли лошахӯрон. Гирд мегарданду гирд, хастагӣ надоранд ва шабҳангом, оне ки шоҳи шабрав раҳти сафар мебандад, намебинад, ки онон кучо мераванд, аммо пеши назараш гирд мегарданду гирд. Ва чун чашми рӯз кафад андар фазои нилгун мебинад онҳоро хол-хол чу доғ. Пушаймонӣ дорад, ки чаро нарафт ба роҳи устод, балки аз ӯ пурсон шуд иксири бемаргиро...

Боре Файлақуси II барои фуру нишондани исёни юниён рафт. Ҳамзамон дар музофоти кӯҳистони Мақдунӣ низ балво хест. Мақдунӣ ватанхоҳ лашкар кашиданд ба кӯҳистон. Искандар чун вориси шоҳ сарварӣ кард дастаро. Чун шӯриш ба осонӣ фуру нишонда шуд, Искандар пирӯзии нахустро тантана кард ва он мавзеъро ном ниҳод: Искандарӣ. Чунин ҳол хуш омад шоҳзодаи ҷавонро ва пиндошт номаш ҷовидона бимонд, чунон ки меҳост. Биандешид аз боби бемаргу анӯша будан. Назди устоди доно омад ва пурсон шуд:

Анӯша –
хушҳол, шод,
хурсанд.

– Устодо, чизе ҳаст андар ҷаҳон, ки инсон бихӯраду намирад?
Арастуи боҳирад посух бидод:

- Ҳаст.
- Чист он?
- Оби Ҳаёт.
- Дар кучост Оби Ҳаёт?
- Андар паси кӯҳе, ки Хуршед бармеояд.

...Ва Искандар лашкар кашид сӯйи Офтобнамо ба умеди ҷовидонагӣ. Ва мераваду меравад ҷуз хуни резон чизеро дарнамеёбад ва гоҳе борону барф хунин метобанд дар назараш. Кушторҳо мекунад, сӯхторҳо мекунад; зар меёбад, зевар меёбад; дунёву сарвати зиёд гирд меорад; қаламраваш фузун мегардад; ҷаҳонгарду ҷаҳонгир шуда, аммо пайдо набувад Оби Ҳаёт. Хашм гирад ба Устод: «Фирефта маро». Ёд меораду иқрор мекунад, бузургтар аз ӯ касеро надида. Ба умед лашкар пеш барад сӯйи Ховар, шояд ки рӯзе чун Геракли диловару дилогоҳ ба мурод бирасад. Дунёи воқеии хешро афсона мепиндорад Искандар. Ва чун модари мардхӯро ёд меорад, дармеёбад, ки заминист. Олимпиада чун модашери хашмӣ дар Пелла бар интиқоми нангу номус аст. Писар ёд меорад модар Олимпиадаро, ки замоне ҳамчу имрӯз бекасу кӯй монда буд. Искандар чунин маълумотро аз ҳикояти модараш дарёфта, ки шаҷараашон ба Ахилл расад аз риштаи модарӣ. Олимпиада ҷавон монда аз падари ҷавонмаргаш. Шоҳдӯхтар хурд буд ва бародари шоҳзодааш хурдтар. Чун یتимони кӯчак наметавонистанд давлатро идора кунанд, амакашон Арибба ин хидматро бар дӯш гирифт. Арибба

додарзодагонро хор дошт. Ятимон илоче надоштанд раҳой аз балоро. Гиряву сабр обу донашон буд...

Ва он замонҳо шоҳи Мақдунӣ Файлақуси II лашкар кашид ба Эпир. Забт кард вилояти Юнон Эпирро. Пирӯз омад дар ҷанг. Ва шоҳдӯхтари зебо Олимпиадаро дида, шефтаву шайдои ҳусни ӯ гашт, гирифт ба занӣ. Аммашон Ариббаи золим, ки давлати падари онон гирифта буд ва хору залилашон медошт, акнун хушомад мезад ба шоҳзодагон. Шоҳзодаи хурдсолро он қадар азиз дошт, ки ҳатто нагузошт ҳамроҳи хоҳараш Олимпиада биравад. Вале чун хоҳар бирафту додар монд ва амак Арибба ба хотири Олимпиада ҳокими Эпир доништа шуд, шоҳзодаи бемаснадро боз хор дошт.

Амм – амак, бародари падар.

Хабари хориҳои бародари хурдсол расид ба хоҳар. Малика аз шоҳ Файлақус II дархост, то бародарашро аз шиканҷа ва азоби панҷаи сангини Арибба бурун орад. Шоҳ аз нав лашкар кашид ба Эпир. Забт кард мулкро.

Олимпиадаи кинавар ва пур азоб кашид аз дасти амак, қасд ситониданӣ буд барои хориву зориҳояшон. Чун амм (амак)-ро дастгир карданд. Олимпиада аз Арибба бозхост бародари хурдсоларо. Малика бародарро пайдо кард. Шоҳи Эпир хонданд ӯро. Ва Ариббаи золиму бадкешро ронданд аз кишвар... Олимпиада гӯё осуда шуд.

Ва он сол – ду ҳазору се садӯ чихилу ҳашт сол муқаддам – дар шаҳри Пеллаи Мақдунӣ тифле ба дунё омад, ки решааш ба нимхудой Геракл ва қаҳрамони беназир Ахилл мепайваست. Шоҳ Файлақуси II ва малика Олимпиада ба эҳтироми қаҳрамони миллӣ шоҳ Искандари Аввал писари навзоди хешро Искандар хонданд. Олимпиадаи огоҳ аз гирудорҳои рӯзгор ва дилу нияти шоҳони бадкеш хавф дошт аз шавҳар, то мабод, ки чун худой Осмон Крон бачахӯр бошад. Аз ин рӯ, тифли навзодро чунон эҳтиёт мекард, ки худой Замин Рея Зевсро. Модари мушфиқ писари шуданиашро на танҳо ба бегонагон нишон наметод, балки ба падараш ҳам аҳён-аҳён рух менамуд: «Хоб дорад; доя шустушӯ мекунад» баҳона меовард модар.

Гирудор – кашмакаш, пархош, ҷанг.

Олимпиадаи мардсират дар ғайби шоҳ андар Мақдунӣ хешро чун шоҳзан менамуд ва давлатдорӣ карданӣ мешуд. Аз ин рӯ, чун дарёфт, ки ба тарбияи кӯдак даст надорад, беҳтарин дугонааш Ланикаи некуҳару нексириштро доя пазируфт. Ланика чун Олимпиада аз хонадони бошараф буд, хеле озодаву бахуш менамуд ва тарбияи неку дошт. Меҳрубониҳои зани ҷавону бофаросат Искандари хурдсолро мутеъ кард. Ланикаи меҳрубон бар ивази некии Олимпиада ва ҳурмату сипоси дугонагӣ меҳост

Искандарро хубтар парвою парасторӣ бикунрад. Он чӣ доя аз рафтору ҳаракатҳои тифл мушоҳида мекард, модар дарёфта наметавонист. Ланика пурхӯрӣ ва беқарории кӯдакро зерин назар дошт, аммо ба касе чизе намегуфт, то заҳри чашм нагирад. Ва рӯзе аз мушоҳидаи хеш шаммае ба Олимпиада арза дошт:

- Дугона, ба назарам, Искандари мо ду дил дорад.
- Чаро чунин гӯӣ, Ланика?

Ланика чӣ гуфтанаширо надонист. Ва барои он ки ғаши модарро наорад, фармуд:

- Зеро ӯ ду модар дорад.
- Агар ғаразат ҳамин аст, падар низ дуто дорад.

Ва хандиданд. Вале ин ҳарф Ланикаро ба андеша водор кард ва рӯзе, ки тифлро шуста, дар обчини сапед печида ба хобгоҳаш мебард, рӯҳи Олимпиадаро болида дида, аз дӯстдорихояш илҳом гирифт ва бо карашма пурсид:

- Дугона, ман бояд донам, ки падари дигари ӯ кист?

Олимпиада табассум бикард ва аз пешони Искандар бӯсида, фармуд:

– Чун падари ҳама ялони номдор Зевси барроқ. Доя тааҷҷуб бикард, вале чизе наафзуд. Модар аз кучо донад пешомади ӯро. Шояд ишора ба «ду дил дорад» гуфтани ӯ кунрад ва ё сари синаи уқобонаи тифли шуданиро дар назар дошта бошад ва ё чашмони зираки тифлро мушоҳида карда. Ланика дергоҳ хомӯш бимонд ва суханони аз занон шунидаширо ёд оварда, андаке мулоҳиза кард; Дар шакли мори сапед ба шабистони малика даромадани Юпитерро пеши назар овард... Хеле карахт монд. Пасон ба қомати баланди зани ороставу пероста ва базебу банур нигариста, сар афшонд. Зеро ҳама асрори ӯро аз хурдӣ медонист; надида ва ё нашунида буд, ки Олимпиада бо касе коре карда бошад. Тифлро саҳт ба банди дил паҳш кард ва фармуд:

- Ҳо Олимпиада... Чун ялон ном бароранд, нимхудо шаванд, чун нимхудоён шӯҳрат ёбанд, Худо шаванд....

- ...ва чун занони огоҳ ба писарони хеш падар чӯянд, зани Зевс гарданд. – Ҳазл кард малика.

Искандари фатиламӯӣ дӯстрӯӣ аз меҳрубониҳои дояву модар ва гуфтору завқи онон варзида, даҳон воз дошта дасту пой мезад, ки шарик бошад ба хушнудии онҳо. Ҳолиё иттифоқ афтод дидори сегонаи эшон. Вагарна модару писар кам мерасиданд ба дидори ҳамдигар. Ланикаӣ хубрӯву доно писаре дошт бо номи Протея ва ӯро баъзан ба боргоҳ меовард ва

Обчин – порчае, ки бадани мурдаро баъди шустан бо он хушк мекунанд.

Ял – паҳлавон.

Фатиламӯӣ – он ки мӯӣ тобхӯрда дорад.

назди шоҳзодаи кӯчак мегузошт. Искандар ошно шуд ба дидори ӯ ва ӯ хангоми рафтаниш мегирист ва талаб мекард, то ӯ наравад. Бозиҳо мекарданд онҳо. Рӯзҳое, ки доя беписар меомад, шоҳзода ғаш мекард ва маҷбур месохт, доя баргашта писарро биоварад. Чун Протея ҳозир мешуд, Искандар хушҳолу шодон мегашт. Ба бозӣ мебаромад.

Беқарор буд Искандар. Гашти оҳишта надошт; якбора медавид аз ҷойи истодааш, чунон ки парранда якбора паррад аз замин. Агар надоранду ғизо надиханд, тамоми рӯз медавид. Медавиду медавид. Ва доя Ланика ба чунин хислату рафтори кӯдак ишора карда, «ду дил дорад» гуфта буд. Чун доя писараш Протеяро меовард, Искандар ба ӯ часпида кашу пархош мекард; ҳар ду тойчаҳои мастро мемонданд, ки андар марғ бозию тозӣ кунанд ва баробар чароғоя гашта даҳон ба якдигар андозанд. Масту беқарор зӯри якдигар меозмуданд. Ва Протея ҳадде надошт, ки Искандарро афканад. Афканаду рӯзашро бинад. Искандар чун кана мечаспид ба ӯ ва то ба замин нағелонад, осуда намегашт. Шоҳзода чунон ба Протея унс гирифт, ки ба доя Ланика гирифта буд. Доя Ланика бародаре низ дошт бо номи Клит. Хушандом буду хушӯ ва хеле хуш омад шоҳзодаро. Искандар бо ӯ низ ҳаваси бозӣ дошт. Чун Клитро некӣ афзун буд, хоҳиши шоҳзодаро ба ҷо меовард; бозиву хушиҳо мекард бо ӯву Протея. Аз наждаи дарахтон асп месохт ва кӯдакон аспон миёни ронҳо дошта ва аз химчаҳои дигар тозиёна бофта «ҳа чу!» гуён мезаданду метохтанд ва сар майл ба чапу рост дода, давра мегаштанд ва гӯй аспони мастро базӯр ҷилав мекашиданд. Шоҳзода аз ҳад зиёд шодон гашта аз дояву пайвандони ӯ.

Чун Олимпиада дарёфт, ки падар машғул намешавад бо тарбияи писар, худ ба ӯҳда гирифт ин вомро. Ва модар мехост, ки писари хушдору хушёру бебокаш тарбияи эфирӣ гирад. Зеро шоҳдухтари эфирӣ Олимпиада расму русуму одоби мардуми Эпирро бартар медонист аз таълими мулки дигар. Аз ин рӯ, мехост, то хуни писараш ба хуни бобокалони модариаш Ахилли диловар кашад. Зеро Олимпиада банангтар аз ӯ дар таърихи Юнони қадим қаҳрамонро ёд надорад. Аз ин рӯ, шоҳдухтари эфирӣ яке аз пайвандони хеш Леониди некдилро чун мураббии писар пазируфт. Леонид марди доно, қавирӯх, сахтгир ва дилсӯз буд. Мураббӣ орзу дошт шоҳзода чун ҷавонмарди деҳоти кӯҳистон ба воя расад, ғашу олудагӣҳо надошта бошад, чун спартанҳо нозу нузро надонад, сангосо сахт бошад, чу оташ сӯзон, чу теғ гузаро, чу олуҳ баландпарвоз ва ҳамчу мард тавоно. Леонид ба тарбияи тану рӯҳи шоҳзода машғул шуд. Ҳар бор, ки Протея омад, мураббӣ аз ҷӯб найзаву шамшер месохт, ба ёрон мебахшид ва мефармуд бозӣ кунанд,

Вом – қарз.

Олуҳ – уқоб.

то найзавариву шамшерзанӣ омӯзанд. Инчунин Леонид дӯст ме-
дошт, то шоҳзода шабравиву шабгардӣ бикунад, то чунин хӯ дар
хуну сиришташ боқӣ монад. Наҳор нахӯрад ва то чошт бихобад...
Чунин тарбия созгор буд шоҳзодаро. Вале Олимпиадаи дилсӯз
меғуррид, ки Леониди якрав бадхӯ кунад писарашро. Бача ха-
роб гашта, шикамчаи корсонаш фурӯ рафтааст. Аз ин рӯ, модар
беҳтарин хӯрданиҳои лазизу шоҳонаро зери болини писар мегу-
зошт, то пинҳон аз мураббӣ дарёбаду бихӯрад. Ва аммо ба ҷойи
ӯ Леониди зирак дастмол мекард зери болинро ва луқма пайдо
карда, мерабуд. Ва рӯ ба Олимпиада меовард:

«— Беҳтарин ғизо шабгардист, малика!» ва то хоб бурдан сари
бистари шоҳзода меистод.

Ва Искандар кунҷқоб шуд. Маънии ҳар чизу ҳар калимаро ме-
пурсид, номи ашӯро доништан мехост: «Ин чӣ?» ва одами бекоре
лозим буд, ки тамоми пурсишҳои ӯро посух гӯяд. Ланика ҳам
хаста мешуду Леонид низ ҳам. Пас ӯ ба Протея мечаспид ва
мепурсиду мепурсид.

Зодагон дарёфтанд, ки замони таълим расида, мураббии до-
нову зираку рамузфаҳм мебояд. Ҷӯё шуданд мураббии некӯро.
Ва Леониди некдил мададгор шуд: Лисимахи донои боҳушу рой-
ро аз Эпир овард, ки аслу насабаш ҷунонӣ буда, ба дарди Олим-
пида мехӯрд.

Чун Лисимахи зирак хӯ бо Искандар гирифт,
огоҳ аз хосту тавону майли кӯдак гашт, эҳсосу
идроку завқу фитрати ӯро ба худоёну нимхудо-
ёну қаҳрамонони асотираи Ҷунони қадим бедор
карданӣ шуд.

Фитрат – офа-
риниш, хилқат,
табиат.

Пардохт ба афсонагӯӣ: ба назараш достони саромади худо-
ёни ҷунонӣ «Зевси барроқ» мароқангезтарин достоне буд:

Крон (Осмон) имон надошт, ки ҳукумат ҷовидона дар дасти ӯ
бимонад. Бим дошт, ки чун писарон бузург шаванд, бар зидди ӯ
исён кунанд ва дар ҷое, ки ӯ падараш Уранро ҳукму қатл карда
буд, онҳо низ ӯро ҳукму қатл кунанд. Аз ин рӯ, ба зани хеш Рея (За-
мин) фармуд, ки чун таваллуд кард тифлро филфавр назди шоҳ
фиристад... Рея тифли аввалро парпеч карда ба шоҳ Крон фири-
стод, падар бибалъид писар. Дувуминро фиристод... панҷуминро
фиристод... ва ҳамаро бибалъид шоҳ Крони падаркуш.

Рея намехост, ки тифли охиринро низ аз даст диҳад. Бо
маслиҳати зодагонаш Рея ба ҷазираи Крит бирафт ва андар
ғори торик писари хурдии ӯ Зевс ба дунё омад. Модар тифлро
аз падари ҷоҳилу фарзандхор пинҳон кард андар ғор ва ба ҷойи
тифл санги сиёҳро парпеч карда ба падар фиристод...

Чаро Крон фарзандони навзоди хешро набуд мекард? Зевс охирин фар-
занди Крон чӣ гуна аз дасти ӯ наҷот меёбад?

Зевс андар ғори ҷазираи Крит рушду нумӯъ дошт. Дояҳо ўро ба шири бузи афсонавӣ Амалфей парво мекарданд. Орувон аса-ли ноб меоварданд барои навзод аз кӯҳи Дикт. Ҳар гоҳ, ки Зевс гиря оғоз кард, хидматгорон шамшер ба сипар зада, садо дар-медоданд, то Крон садои кӯдакро нашнавад...

Худои тавоно Зевс ба воят расид ва рӯзе аз модар бипурсид:

- Модар! Оё ман падар дорам?
- Оре Зевс, падар дорӣ.
- Кист падари ман?
- Шоҳ бувад падари ту.
- Пас чаро боре маро хабар намегирад?

...Ва модар қиссаи фарзандхӯрии падарро бозгуфт. Зевс кина гирифт ба падар ва хашмӣ шуд. Аз девон лашкар ораста, аспо-ни ҷангӣ фармуд ва тохт овард ба падар. Падар низ аз дево-ну ҳазорпояҳо сипоҳ бунёд кард ва ба ҷанги писар даромад. Пурдаҳшат буд набарду мубориза. Зевс пирӯз омад ва падарро маҷбур сохт, то писарони зинда балъидаашро қай бикунанд. Крон ончунон кард, ки Зевс фармуда буд. Фарзандон зинда бурун омаданд аз даруни падар ва мубориза карданд бо шоҳ.

Балъидан –
фурӯ бурдан
(ба гулӯ), балъ
кардан.

Фарзандони шоҳ Крон дар кӯҳи баланди Олимп маъво гирифт-танд. Азобашон сахт буд. Титанҳои ҷониби Крон пурзӯр буданд. Деви якчашма Сиклоп ба ҳимояи Зевс бархост ва бо раъду барқу тӯфон сӯи титанҳо (пешвоён) ҳамлавар шуд. Муҳориба даҳ сол тӯл кашид.

Зевс тасмим гирифт, ки азаматҳои саддастро аз кайи замин озод бикунанд ва ба ёрӣ хонад. Азаматҳо ҳар кадом чу пораи кӯҳ бурун омаданд аз зери замин ва ба ҷанг даромаданд. Онҳо аз кӯҳи Олимп харсангу шах (кӯҳпора)-ҳои бузургро канда сӯи душ-манон меандохтанд. Чу душман бар кӯҳи Олимп часпида боло шуд, сад-саду ҳазор харсанг сӯяшон париданд... Замин ба фарёд омад. Фазо пур аз раъд шуд. Биларзид заминро замон. Замин оташ гирифт. Баҳр бичӯшиду хурӯшид. Фазоро дуди ғализи сиёҳ фаро гирифт.

Оқибат лашкари Крон мағлуб шуд. Азаматҳо фирор карданд. Сипоҳи Зевс онҳоро аз дарво-заи Тартар даруни ғор ронданд ва дарвозабон гузоштанд аз саддастҳо, ки то рӯзи қиёмат бурун наояд адӯ.

Сипоҳ – лаш-
кар, артиш.

Падари бачахӯри Зевс ғаши Искандарро овард; ҷӣ кор карда-нашро надоништа ба чуну чаро даромад. Вале Лисимах имтиҳон карданӣ шуд:

- Искандар, афсонаи Зевсро шунидӣ, бозгӯ бикун ба ман.
- На устод, такрор бикун.

– Навашро мегӯям. Гераклро...
 – На. Такрор бикун, устод!
 Лисимах такрор бикард афсонаро.
 – Акнун бигӯй навашро. – Гӯё беҳтарин бозиро нав пайдо карда бошад, беқарорӣ кард Искандар. Ва устод фармуд:
 – Гераклро? Ахиллро?
 – Ахиллро бигӯй!
 Лисимах сар андохт, ба ёд овард ва фармуд:
 – Ман – Феникс, ту – Ахилл...
 – На. Ту – Лисимах, ман – Искандар.
 – На. Мегӯям, ки ман ба ҷойи мураббӣ Феникс ҳастам, ки ба Ахилли писари олиҳаи Федика таълим медод ва аз рӯи таълиму омӯхти ӯ Ахилл қаҳрамони диловар шуд.
 – Чун буд?
 – Чунон ки огоҳ ҳастӣ, наҷоди падарат ба Геракл ва наҷоди модарат ба Ахилл дакка меҳӯрад.
 – Пас, ман кистам?
 – Искандар.
 – На. Зевс!
 – Хуб, Зевс!
 – На. Геракл!
 – Хуб, Геракл!
 – На. Ахилл!
 – Хуб, Ахилл!
 Баъди ин оромӣ набуд ўро. Мехурӯшид чу Зевс, то девон бикӯшад ва некӣ бикунад ба родмардон.

Ҳамчу Геракл шери одамхӯр ва аждари нӯҳсарро набуд сохтанӣ буд, инчунин андар биёбони фарох ғизоли симинсоқи зарриншохро ба даст оварданӣ мешуд.

Вале дар боби Ахилл таваққуф бикард:

«– Аз нав бихон достони «Иллиада»-ро, ки Ҳуммери нобинои ту чигуна ҳамаи он чизҳоро тасаввур карда аст».

– Фарёд бикун ҷӯраҳоятро!

Ва Искандар Протеяро фиристод, то ҷӯраҳои барои бозӣ пазируфтаи Олимпиадаро ҷамъ оварад. Леоннати кӯҳистонӣ, Марсии бародари Антигона ва Гефестион – ёрони хушзавқро фаро хонд ва гӯш доданд ба Лисимахи ровӣ:

«Ахилл пури шоҳ Пелей ва олиҳа Фетида буд. Зодагон фол нишон доданд пешомади тифлро. Раммол Калхаси ғайбдон пешгӯӣ кард, ки Ахилл қаҳрамон ном мебардорад. Бисёр корнамоиҳо мекунад ва дар ҷанги Троя тири захрогин хӯрда мемирад. Чунин пешгӯӣ дили модари Ахиллро ба танг овард. Бикӯшид пешгирӣ кунад ҷангро, то

Ғизол – оҳу;
оҳубара.

Раммол –
фолбинанда
ба тарзи рамл,
ғайбгӯ, пешгӯӣ,
фолбин.

писараш бемарг монад. Шабе ба тани писар иксири бемаргӣ (ам-вроза) бимолид ва бар оташ гузошт. Шабҳангом падараш шоҳ Пелей бедор бишуд ва чунин ҳолро дида ба чашмонаш бовар накард. Шамшер бисохт ва бичаҳид сӯйи Фетида. Олиҳа аз тарс бигрехту бурун рафт аз боргоҳ ва паноҳ бурд андар кӯшки падараш Нерей, ки дар канори баҳр буд. Шоҳ Пелей писарро аз оташ бардошт, тамиз кард танаширо ва ба тарбияи дӯсташ Ҳирони қантарус (асподам) бидод. Ҳирон тифлро бо мағзи сари хирс ва чигари шер парво мекард. Бузургу тавоно мегашт Ахилл ва дар шашсолагияш ба ҷанги шерону гурозон медаромад, сайд мекард физолонро.

Олиҳа Фетида дар ғами писар буд. Пинҳонӣ ба воситаи оби баҳр мерафт назди писар ва медид ўро. Навозиш мекарду дастурҳо медод, вале аз боби бемаргӣ, ё фоли коҳин лом намегуфт. Бузург шуд Ахилл. Ба зўру тавон ва зебу фарр шўҳрат ёфт дар саросари Юнон.

Овоза шуд, ки сарвар Менелай зидди ҷанги Троя ялонро ме-хонад. Чунин овоза олиҳа Фетидаро ба ташвиш андохт, зеро ў оқибати ин ҷангро аз пешгўйи раммол медонист. Модар писарро бидуздид ва пинҳон кард андар ҷазираи Скироси баҳри Эгей, дар дижи шоҳ Ликомед.

Ахилл дар либоси духтарона миёни духтарони шоҳ умр ба сар мебурд. Касе огоҳ набуд аз асрори ў. Ва боз ҳамон раммол даҳансиёҳ паноҳгоҳи Ахиллро ошкор кард ба сарвар Менелай... Одиссей ва Диомед дар сурати бозургон (савдогар) дохил шуданд ба қасри Ликамед. Матоъ густуриданд, зарфҳову бозичаҳои заррин ва зарру зевар ба бозор бароварданд. Паҳлӯи матоъ сипару шамшер низ ниҳоданд. Духтарони шоҳ ба чизу чора часпиданд. Ахилл ба шамшеру сипар менигарист. Аз беруни диж ёрони бозургон шайпури набард бинавохтанд. Ахилл пиндошт, ки ҳучум оварданд душманон ба дижи шоҳ, зуд шамшеру сипар бардошт. Онҳо донистанд, ки ў Ахилл аст. Ба ҷанги Троя хонданд ўро. Ахилл розӣ бишуд. Дӯсташ Патрокл ва мураббияш Феникси хирадманд ҳамроҳи ў ба ҷанги Троя рафтанд.

Дар Троя Приами доро – набераи асосгузори ин шаҳр Ил умр ба сар мебурд ва Гектор ном писаре дошт, ҷасур буду далеру шуҷоъ. Мамлакато ў ҳифзу ҳимоя мекард.

Хабари ҷанг рафтани Ахилл ба модар расид. Олиҳа Фетида илоҷ ҷуст ва ба даргоҳи Худованди ҳунар Гефест афтод. Гефест ҳайрон бишуд, ки чӣ ҳоҷате олиҳаро оварда ба даргоҳи ў.

Фетида гуфт: «Писари маро ба ҷанги Троя бурданд. Силоҳ мебод ўро». Гефест олиҳаро ба кохи ҳунари хеш бурд ва ба-

Шайпур – карнайча, карнайчаи аскарӣ, сурнои биринҷи даҳанкушода.

рои ӯ сипару шамшеру найзаву кулоҳ бисохт, ки ҳама мунаққаш ва мучалло буданд. Ва акси нури хуршед мегардониданд. Гефест хеле ҳунар кард дар сипар; симу зарру сурб биомехт ба ҳам ва нақш кард бар сипар. Сурати зиёд нақш карду нигор ва бахшид ба Фетида.

Мунаққаш
– нақшу ни-
гор кардаш-
да, нақшин;
нақшдор.

Фетида гоҳе назди писар омад, ки Ахилл бар ҷасади ҷӯрааш Патрокл мегирист. Олиҳа ором кард писарро ва силоҳ намуд. Дар чашмони Ахилл дурахшид. Ҳамчунон сипару шамшеру кулаҳхӯд шӯъла мепошиданд, ки ёрои ниғаҳ кардан набуд касеро. Шод шуд Ахилл. Ҳадяро пазируфт. Ва рӯ овард ба корзор. Ахилл хиҷил буд аз ҷасади миёни корзор мондаи Патрокли аз тири Гектор фавтида. Олиҳа ором бикард писарро:

– Осуда бош, ман илоҷе меёбам. Вале ту аввал назди пирони юнонӣ бирав, машварат бикун, пасон куҷо меравӣ, майл турост.

Ахилл омад назди хаймаи Агамемнон, ки пештар баҳсу талоши зиёде карда буданд. Ахилл ба ҷанг хонд ӯро. Агамемнони маҷрӯҳ баромад. Чун Ахиллро парешону шӯридаавзоъ бидид, роҳи ошӣ бичуст. Ахилл дарёфт, ки сарбозони юнонӣ майли ҷанг надоранд, ҳавои ватан доранд, ноилоҷ монд:

Қаҳрамони Трой Гектор хуни юниёнро зиёд рехт. Юниён маҷлис оростанд ва бозрафтанд ба ҷойҳои хеш; нохудо ба киштӣ, гурдону ялон ба хаймаҳо. Сарони юнонӣ омаданд ба хаймаи Ахилл. Ахилл мотам дошт ба марги Патрокл. Намехӯрд, наменӯшид, намехуфт. Агамемнон, Менелай, Одиссей, Нестор, Идомей ва Феникс дилдориаш мекарданд, ором намешуд:

«– Ҳатто марги падар ё писари хурдсоли дар ҷазираи Скирос доштаам маро он қадар андӯҳгин намекард, ки марги ту Патрокл. Гумон доштам, ки дар ғурбат танҳо мемирам ва ту писари кӯчаки маро наздам меорӣ, Патрокл».

Сахт гирист Ахилл. Зевси дилогоҳ ва пурдида аз сари кӯҳи Олимп бидид андӯҳи ӯро. Афина – Палладаро ба хаймаи қаҳрамон фиристонд, то бар сари синаи ӯ шаҳду иксири неру бимолад. Олиҳа Афина тиросо бипарид сӯйи Ахилл ва бимолид сари синаи ӯ шаҳду иксир, то пурзӯру тавоно бошад...

Искандар хоб медид Ахиллро ва пайравӣ мекард, ҳатто дар бозии ёрон:

– Гефестион! Ман – Ахилл, ту – Патрокл... Сар кардем ҷангро!

Искандар сипари аз тунука сохтаи Леонидро сӯйи Офтоб медошт, то аксаш чашми душманро хира кунад, вале Хуршед базӯр акс медод дар сипари хираи ӯ. Хӯди сарбозӣ буд кулоҳашон, аммо найзаву шамшерашон – ҷӯб.

Хӯд – кулоҳи
ҷангӣ, ки аз
филиз сохта
мешавад.

– Ба ман шамшери ҳақиқӣ бидеҳ, Гектори ҷонсахт кушта нашавад ба ҷӯб.

– Сабр бикун, Искандар! Вақти шамшерзанӣ меояд.

– На! На! На!

Шамшери чӯбӣ ба навниҳолон мезад, сарпарид мекард, гулҳои боғро мешикаст ва хашм мегирифт ба ёронаш.

– Ту кушти Патроклро, Гектори бадгуҳар! Надонистӣ, ки ӯ ёри ман буд? Акнун адабатро бигир! Сипар дошт сӯйи Офтоб, вале аксаш набуд.

– Имрӯз ҷангбозӣ намекунем. Сипари ман акси Офтобро надорад... Гӯшті меگیرем.

Ва дар гӯшті меафканд ёронашро Искандар...

Хашм – ғазаб, қаҳр.

Ахилл чаро шартӣ Гекторро напазируфт? Оё ин кори ӯ аз рӯйи инсоф буд?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Чаро Сорбон асарашро «Достони писари Худо» ном гузоштааст?
2. Ҷиҳатҳои тарбиявии порча аз «Достони писари Худо»-ро баён намоед.
3. Саҳми Арасту дар тарбия ва таълими Искандар то чӣ андоза аст?
4. Аз шунидани нақлу ривоятҳо Искандар худро чӣ гуна тасаввур мекард? Барои чӣ устодаш ба Искандар маҳз достонҳои паҳлавониро нақл мекард?
5. Асар аз лиҳози услуб ва шакл чӣ гуна навишта шудааст?

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз порча эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
3. Мулоҳизаҳои хешро дар асоси воқеаҳои дар порча аз романи «Достони писари Худо» баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Китоби «Кадевар»-и Сорбон барои мутолиа тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ РОМАН

Назариyaи адабиёт

Дар адабиёти таълимӣ ба гурӯҳи мӯҳташами эпикӣ ҳамагӣ ду жанри адабӣ мансуб доништа мешавад, ки яке роман ва дигаре достони калон аст.

Роман калонтарин жанри ҳамосавӣ буда, воқеаи яқлукт ва тафсилёфтaro дар бар мегирад. Дар замону макони воқеаҳо васеъ ва серҳудуд мебошанд. Сужети роман хеле мураккаб аст. Дар он тамоми унсурҳои сужет ба зӯҳур меоянд. Нависанда дар роман якҷанд хатти зиддиятро кашида онҳоро ба якдигар мепайвандад,

якero тавассути дигаре тақвият медиҳад. Дар асоси ҳалли як зиддият барои зиддияти дигаре замина фароҳам меоварад.

Роман дар инъикоси зиндагӣ ва ё ягон давр имкониятҳои васеъ дорад. Аз ҷумла, майдони пурвусъати он дар офариниши қиёфа (портрет)-и мукаммали бадеӣ, такрору таъкиди унсурҳои ҷолибу муҳими вай гувоҳи ин даъвост. Қиёфаи қаҳрамон ба гузашти замон, мувофиқи талаботи вазъият ва тақомули характер ба тағйирот дучор меояд.

Манзара дар роман вусъати афзун дошта, лавҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ, минтақаҳои ҷудогонаи кишвареро пеши назари хонанда меорад.

Роман мавзӯҳои зиёдеро фаро гирифта, доир ба воқеаҳои таърихӣ, масъалаҳои ахлоқӣ, фалсафӣ, ишқӣ ва ғайра навишта мешавад.

Достони мӯҳташам аз ҷиҳати ғунҷоиши масъала ва унсурҳои эҷодӣ бадеӣ баробари роман мебошад. Шоир барои офариниши образи хислатҳои барҷастаи бадеӣ ба воқеа, сюжет, зиддият, амалиёти персонажҳо вусъат мебахшад. Аммо бинобар чорҷӯбаи назм дар дoston тасвири муфассали ҷузъиёт камтар дида мешавад.

Роман (фр. *roman*) – яке аз намудҳои эпикӣ тақвияи адабиёти бадеист, ки ҷараёни мураккаби ҳаёт, доираи васеи воқеа ва ҳодисаҳои зиндагиро дар тараққиёти онҳо акс кунонидааст. Дар роман нисбат ба повест ва ҳикоя тақдири ба ҳам печидаи персонажҳои зиёде тасвир ёфтааст. Роҳи инкишофи ҳаёти инсонӣ, тақдир ва манфиатҳои ӯ дар роман ҳамин тавр тасвир меёбад, ки дар он характерҳо ва пояҳо – давраҳои ҳаёти вай бо рангорангияш ба эътибор гирифта мешавад.

Роман – достони бадеии мансур, ки ягон раванди мураккаби ҳаётӣ ё чандин ҳодисаи аз зиндагӣ гирифташуда ва инкишофи онҳоро тасвир мекунад.

Роман жанри маъруфи ҷинси ҳамоса (эпикӣ) мебошад ва аз дигар жанрҳои ҳамосӣ, чун қисса, дoston, ёддошт, ҳикоя, новелла, афсона фарқ мекунад. Роман асосан ба наср ва баъзан ба назм навишта шуда, дорои имкониятҳои васеи тасвир мебошад. Замону макон дар роман васеъ ва фарох буда, воқеаҳо дар чанд маҳал рӯй медиҳанд.

Роман ҳамчун истилоҳи адабӣ дар Аврупои асрҳои миёна пайдо шуда бошад ҳам,

Жанр – гурӯҳбандӣ ва таснифи дохилии намудҳои таърихан суратёфтаи адабиёт ва санъат: жанри ҳамосӣ, жанри лирикӣ, жанри драма (дар адабиёти бадеӣ), жанри сураткашӣ (дар рассомӣ).

таърихи қадим ва бой дорад. Асарҳои ба роман шабоҳатдоштаро дар адабиёти қадими Юнону Ҳиндустон, Чин ва Ҷопон пайдо кардан мумкин аст. Пайдоиши романро дар адабиёти форсу тоҷик ба асрҳои IV-V мелодӣ («Корномаи Ардашери Бобакон») нисбат додаанд. Асарҳои машҳури асримиёнагӣ, аз ҷумла «Абӯмуслимнома», «Доробнома», «Самаки айёр», «Қиссаи Амир Ҳамза», «Саргузашти Ҳотами Той», «Чор дарвеш»-ро, ки ба талаботи асосии жанри мазкур ҷавоб дода метавонанд, роман гуфтан мумкин аст. Дар адабиёти навини тоҷик роман дар асоси анъанаҳои насри бадеии гузаштаи тоҷик ва адабиёти русу халқҳои дигари олам инкишоф ёфт. Нахустин романи адабиёти давраи нави тоҷик «Дохунда» мебошад, ки ба қалами Садриддин Айни тааллуқ дорад. Баъдан наслҳои гуногуни нависандагон ба таълифи роман рӯ оварда, ба комёбиҳои назаррас ноил гардидаанд.

Навъҳои роман дар раванди таърихи пайдоиш, ташаккул ва тақомули худ аз ҷиҳати мавзӯ ва услуби баён беш аз пеш ва сеъ ва доманадор гардида, паҳлуҳои гуногуни зиндагиро фаъолияти ҷомеаи инсониро фаро гирифт. Вобаста ба ҳамин роман ба навҳои гуногун тақсим шудааст, ки маъмултаринашон инҳо мебошанд: романи иҷтимоӣ, оилавӣ, романи фалсафӣ, романи таърихӣ, романи таърихӣ-инқилобӣ, романи тарҷумаиҳолӣ, романи асотирӣ, романи моҷароӣ, романи ҳаҷвӣ ва ғайра. Дар адабиёти давраи нави тоҷик романҳои иҷтимоӣ, оилавӣ, таърихӣ, таърихӣ-инқилобӣ, тарҷумаиҳолӣ ва саргузаштӣ бештар мушоҳида мешаванд.

Барои чӣ романи «Дохунда»-и Садриддин Айниро аввалин роман дар таърихи адабиёти навини тоҷик меноманд? Роман аз лиҳози мавзӯ ва мундариҷа чанд хел мешавад?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Роман чист ва аз дигар жанрҳои эпикӣ чӣ тафовут дорад?
2. Хусусияти асосии романро баён кунед.
3. Дар бораи эпоеа ба таври мушаххас маълумот диҳед.
4. Кадом асарҳоро дугона, сегона, чоргона ва силсила меноманд?
5. Дар бораи таърихи роман чӣ гуфта метавонед?
6. Роман дар адабиёти давраи навини тоҷик кай ва чӣ хел пайдо шуд?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Романи «Восеъ»-и Сотим Улуғзода барои мутолиа пешниҳод мегардад.

МУЪМИН ҚАНОАТ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари тарҷумаи ҳоли шоир ошноӣ пайдо мекунем;
- мазмун ва мӯҳтавои порча аз достони «Гаҳвораи Сино»-и Мӯъмин Қаноатро шарҳу муҳокима мекунем;
- тафсилоти воқеахоро дар достон таҳлилу баррасӣ мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Мӯъмин Қаноат 20-уми майи соли 1932 дар қишлоқи Курговади ноҳияи Қалъаи Хуми вилояти худмухтори Бадахшони Помир, дар оилаи деҳқон тавааллуд ёфтааст.

Мӯъмин Қаноат таҳсили ибтидоиро дар деҳаи Курговад мегирад. Баъдтар таҳсилро дар шаҳраки Ғарм идома дода, мактаби миёнаро соли 1951 хатм мекунад. Сипас, ба шӯъбаи забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон дохил шуда, онро соли 1956 ба поён мерасонад.

Бо як қатор нишони сарисинагӣ ифтихорномаҳо қадр карда шудааст ва ба унвони баланди «Шоирӣ халқии Тоҷикистон» ноил гардидааст. Мӯъмин Қаноат 18 майи соли 2018 вафот кардааст.

Эҷодиёти адиб. Мӯъминшоҳ аввал ба ҳунари навозандагӣ ва сарояндагӣ майл доштааст. Вале баъдтар дар ӯ ҳаваси шоир шудан пайдо мегардад ва нахустин шеъраш дар синни 17-солагӣ дар васфи рӯди Панҷ эҷод мешавад. Намунаи шеърҳои шогирдонаи шоир ҳангоми таҳсил дар мактабҳои миёна ва олӣ дар рӯзномаи ноҳиявии «Ҳаёти нав» ва маҷаллаи «Шарқи сурх» ба таърифи расидаанд. Аввалин маҷмӯаи шоир бо номи «Шарора» соли 1960 чоп гардид.

Соли 1977 Мӯъмин Қаноат барои достонҳои «Сурӯши Сталинград» ва «Тоҷикистон – исми ман» сазовори Ҷоизаи давлатии Иттиҳоди Шӯравӣ ва соли 1980 бошад, барои таълифи достони «Гаҳвораи Сино» ба Мукофоти ҷумҳуриявии ба номи Рӯдакӣ сарфароз гардонид.

Соли 1982 «Осори мунтахаб»-и Мӯъмин Қаноат дар ду ҷилд дастраси хонандагон гардид, ки он шеърҳо ва тарҷумаҳои шо-

МЕРОСИ АДАБИИ МЎЪМИН ҚАНОАТ

ирро дар бар гирифтааст. Фаъолияти тарҷумонии адиб аз дав-
раи аввали эҷодиёти ӯ оғоз гардида, мунтазам давом меёбад.
Мўъмин Қаноат як қатор асарҳои адибони машҳури ҷаҳонӣ аз
қабилҳои А.С.Пушкин, Виллям Шекспир, Фридрих Шиллер, Генрих
Гейне, Адам Митскевич, Робиндронат Такур ва Мўсо Ҷалилро ба
забони тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Мўъмин Қаноат дар адабиёти муосири тоҷик бо ашъори
лирикӣ ва дostonҳои лирикию эпикӣ ҷойгоҳи махсус дорад. Саб-
ку услуб ва шеваи гуфтори ӯ ба худ хос буда, аксар ашъори ӯ
дар мавзӯҳои муҳими зиндагӣ, ки абадзиндаю ҷовидон ҳастанд,
эҷод шудааст.

ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Қанд ҷӯйӣ, панд ҷӯйӣ, эй ҷаноб,
Ҳарчи меҷӯйӣ, бичӯ,
Бекарон баҳрест, гавҳар беҳисоб,
Ҳарчи меҷӯйӣ, бичӯ.
Порсӣ гӯйӣ, дарӣ гӯйӣ варо,
Ҳарчи меғӯйӣ, бигӯ.
Лафзи ишқу дилбарӣ гӯйӣ варо,
Ҳарчи меғӯйӣ, бигӯ.
Баҳри ман танҳо забони модарист,
Ҳамчу шири модар аст.
Баҳри ӯ ташбеҳи дигар нест, нест,
Чунки меҳри модар аст.
З-ин сабаб чун шӯҳиҳои дилбарам
Дӯст медорам варо,
Чун навозишҳои гарми модарам,
Дӯст медорам варо.

Мӯмин Қаноат ба шеърнависӣ кай майл намудааст ва аввалин шеърхояш чӣ гуна ба табъ расидаанд? Адиб ба кадом ҷоизаҳои давлатӣ сазовор гардидааст?

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ ДОСТОНИ «ГАҲВОРАИ СИНО»

Достони «Гаҳвораи Сино» достони таърихист. Шоир дар ин дoston диққати асосиро ба он лаҳзаҳои ҳаёти мутафаккири бузург додааст, ки аз гардишҳои муҳим ва тақдирсози таърих дар худ асар доштанд. Ба ин маънӣ, ҳар боби дoston ҳиссае аз қиссаи сарнавишти пири ҳақимони машриқзамин мебошад.

Мавзӯи сарнавишти Сино барои Мӯмин Қаноат мавзӯи таърихи гузашта, имрӯза ва ояндаи тоҷикон буд. Бинобар ин, шоир ҳангоми эҷоди ин дoston ба умқи таърих фуру рафта, зиндагӣ ва рисолати донишманди бузургро дар оинаи таърих баррасӣ кардааст. Санадҳои таърих барои равшан кардани моҳияти таърих дар дoston хизмат кардаанд.

Мӯмин Қаноат ба таърих бо назари моҳиятҷӯӣ нигариста, аз санаду воқеаҳо натиҷаи фалсафӣ мегирад. Рӯҳияи шоир барои дарёфти ҳақиқати сарнавишти ҳақими бузург созгор афтодааст.

Дар ин замина шоир кӯшидааст, ки моҳияти ҳаёти воқеии Синоро барои хонандагон муайян кунад. Барои иҷрои ин кор таърих ба шоир ёрӣ кардааст, асноди таърих дар дoston ба забон меоянд ва аз сарнавишти Ҳақими бузург, фарзанди арҷманди халқ қисса мекунад. Ҳақиқати сарнавишти Сино созмони дostonро муайян карда, сартосари матни он аз корномаи Ҳақими бузург қисса мекунад.

Ба ин маънӣ аз саҳифаҳои аввали дoston сар карда, Сино бар назари хонанда на фақат чун табиб, балки чун мутафаккири бузург ва инсони мумтоз намоён мегардад.

Сино дар тасвири Мӯмин Қаноат қабл аз ҳама як инсони зинда ва инсони мутафаккире ба назар меояд, ки андешаҳои шадид ва ҷараёни ботини дили ӯро мефишорад. Ва гоҳо пушаймониаш риққат меоварад.

Шоир бузургии рӯҳи Синоро аз назари халқ қазоват мекунад, аз ривоятҳову ёдҳои мардум нишонаҳои шахсияти ҳақимро берун мекашад. Ба воситаи сарнавишти Сино шоир дар бораи

Риққат –
меҳрубонӣ,
нардилӣ,
ҳисси ғамхорӣ;
таассур.

марг, неку бади дунё, табиати пурихтилофи инсон андеша меронанд. Дар ин замина мо шарикӣ ғаму шодии қаҳрамонҳои шоир мешавем:

То саҳаргаҳ Ситора меҷунбид,
Тифл бо гоҳвора меҷунбид.
Дар нигоҳаш самои пурахтар,
Аз карон то канора меҷунбид.

Мегузаштанд зулмати шабҳо,
Дар назарбозиҳои кавкабҳо.
Субҳро мекушод бо саҳтӣ –
Аллаи модарону «ё рабҳо».

Зери фоли баланди ахтарзод,
Бо баду некҳои модарзод,
Ба замин чун фариштаи хокӣ
Аз канори Ситора пой ниҳод.

Модар аз пас дуои ӯ меҳонд,
Афшана чирадаст меафшонд.
Пеш мерафту Афшана дар ҷой,
Бори ғурбат ба дӯши ӯ мемонд.

Дар Бухоро, ки дард арзон буд,
Дарди инсон атои Яздон буд.
Сад шифо дар китоб – дар ганҷур,
Баста чун ганҷҳои Сомон буд.

Ганҷур –
соҳибганҷ,
ҳазинадор,
хизонадор.

Омаду дар кушод зиндонро,
Кард дар бар китоби дармонро,
Дар дили меҳрпарвари тоҷик,
Ҷой бинмуд Ҳинду Юнонро.

Шамъу Сино ба роҳи матлабҳо
Ёр буданд шаб ҳама шабҳо.
Сӯхт аз васли шамъ парвона,
Сӯхт ӯ дар висоли кавкабҳо.

Зарра-зарра фузуду шаст омад,
Осмони баланд паст омад,
Зина-зина расид рӯи манор,
Ахтари толеаш ба даст омад.

Дид, афсонаест, наҳси Зухал,
Дид, бечорагист нақши азал.
Як замоне худои худ гардид,
Дид, дар дасти ӯст дасти аҷал.

Ситорабону – номи модари Ибни Сино
Заҳрҳо хӯрд, то шавад дармон,
Ранҷҳо бурд, то шавад осон
Мушкилоти ҳазораи Инсон
– Мушкили беканораи Инсон.

Зухал – ша-
шумин сайё-
раи манзумаи
шамсӣ аз
лиҳози фоси-
ла аз Хуршед,
ки сайёрае
гозӣ бо қутре
баробари
Замин аст
ва шомили
ҳалқаи зе-
бое аз зар-
роти ғубору
тиккаҳои ях
ва санг аст;
Кайвон.

Дар шеър тимсоли Абӯалӣ ибни Сино чӣ гуна тасвир ёфтааст? Зери мафҳуми «Ғаҳвораи Сино» чӣ дар назар дошта шудааст?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Фикратонро дар така ба матнҳои дар боло овардашуда асоснок кунед.
2. Дар шеъри «Ғаҳвораи Сино» кадом мавзӯ ва масъалаҳо инъикос ёфтааст?
3. Барои навиштани шеъри «Ғаҳвораи Сино» шоир сазовори кадом ҷоизаи давлатӣ гардидааст?
4. Порчае аз шеъри мазкурро аз ёд кунед.
5. Байти зеринро дар якҷоягӣ шарҳ диҳед:

*Дид, афсонаест, наҳси Зухал,
Дид, бечорагист нақши азал.*

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз дoston эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва шарҳу таҳлили дostonи «Сурӯши Сталинград»-и Мӯъмин Қаноат тавсия карда мешавад.

АБДУЛЛО ҚОДИРӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Абдулло ҚодирӢ шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Дар бузкашӣ»-ро муҳокима мекунем;
- тафсилоти воқеаҳоро дар ҳикоя таҳлилу баррасӣ мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Абдулло ҚодирӢ 4-уми октябри соли 1894 дар шаҳри Тошканд ба дунё омадааст. Ӯ яке аз намояндагони барҷастаи адабиёти навин ва асосгузори романи-висии ўзбек дар ибтидои асри XX дониста мешавад.

Абдулло ҚодирӢ таълими ибтидоиро дар мактаби мусалмонӣ (1904–1906), мактаби маҳаллии русӣ (тузем) (1908–1912), мадрасаи Шайх Абулқосим (1916–1917) аз худ кардааст. Солҳои 1925–1926 дар шаҳри Маскав курси дарсҳои адабиётро фаро мегирад. Ба ҳайси саркотиби кумитаи хӯроквории шаҳри кӯҳна (1918), муҳаррири рӯзномаи «Озиқ ишлари» (Қорҳои хӯрокворӣ, 1919), саркотиби шӯрои Иттифоқи касаба (1920), узви ҳайати таҳрири маҷаллаи «Муштум» (1923–1926) фаъолият кардааст.

Маҳорати адабии ӯ дар романҳои «Рӯзгори мозӣ» (1924 – 1926), «Каждум аз меҳроб» (1929), қиссаи «Обид-кетмон» (1934) зоҳир мешавад. Чанд асарҳои адибони ҷаҳон, аз ҷумла, «Хонадоршавӣ»-и Гогол (1935) ва «Боғи олуболу»-и Чехов (1936) аз ҷониби ӯ ба забони ўзбекӣ тарҷума шудаанд.

Абдулло ҚодирӢ соли 1926 ба сабаби интишори мақолаи «Дилҳои пур аз гап» дар «Муштум» ба муддати кӯтоҳ зиндонӣ мешавад. 31 декабри соли 1937 бо ҷурми «душмани халқ» бори дуюм ба ҳабс меафтад ва 4 октябри соли 1938 дар шаҳри Тошканд ўро бо тирандозӣ ба қатл мерасонанд.

Ӯ ба ҷоиҳои давлатии ба номи Алишер Навоӣ (1991) ва нишони «Мустақиллик» (1994) сазовор шудааст.

ҲИКОЯИ «ДАР БУЗКАШӢ»

Азбаски дирӯз аз додоям рухсат гирифта будам, имрӯз бародарам низ «лозим нест, нарав» гӯён ба шӯр наомад. Бо ҳарос чоямро хӯрда ба самти саисхона давидам.

Додояму очаам ба завқ омаданд:

– Ҳа, бедасту по болу пар баровардӣ?!

Ман бошам, оғуштаи хаёлҳои худ тоӣи сиёҳи пешонисапедамро луч карда, бо нохуншона ин тараф он тарафашро ба молидан мепардозам. Ҷонвар типир-типир мекунад, сар меҷунбонад, сумҳояшро ба замин мезанад, дум меафшонад... Дар ин ҳол ғарқи орзуҳои ширин ба андеша меравам: «Худо хоҳад, соли оянда чунон бузкашӣ кунам, ки ҳама маро нишон дода, «чапандози моҳир» будааст гӯянду аз даҳонашон об равад»...

Зини хурдаки муғулиро, ки тӯҳфае аз иди бузург буд, бо диди хос ба пушти той задам. Лаҷоми урусии бо ҳазор илтимос аз тағоям гирифтаре пок карда ба фукаш бастам, канортар рафта каму кистии корамро аз назар гузарондам: пордум дар чояш, зин ҳам хуб нишастааст, камарбанд зичу маҳкам, лаҷом низ ба мисли лигоми тӯраҳо! Аммо аз набудани пешбанди зин каме дилтанг шудам. Чанд лаҳза ба хаёл рафта, ба ёд овардам, ки бародарам як тасмаро барои лаҷом нигаҳ дошта буд. Оҳиста ба таҳхона даромадам. Ҳамон тасмаро ёфтаму аз он як пешбанди зин сохтам.

Акнун тоӣи сари ҷо бетоҷатам айнан мисли аспӣ тӯраҳо гардид. Ин сӯ, он сӯяшро тоза карда, лаҷомашро ба сутун гиреҳ задам. Дигар монд пӯшидани камзӯли сафедранги чӯҷӯнча, шалвори урусӣ, мӯзаӣ амирӣ, тоқияи баҳмал... Ана баъд ба асп нишинем, тӯраи ҳақиқӣ мешавем-мемонем!

Очаам одати аҷиб дошт. Ҳар гоҳ ягон либоси навтар пӯшиданӣ мешудам, чашмонашро аз ҳадақааш бароварда, «ҷувонимарг, чиркин мекунӣ, ягон тӯй шавад ҳам мепӯшӣ!» гӯён гапи саҳт мезад. То каме «гиряи шайтон» накунӣ корат роҳ намеафтад. Он дам ҳам аз ҳамон эркагиҳо кардаму либосҳоямро пӯшида, рӯмоли шоҳиямро ба миён бастам. Дуздакӣ аз оча, беовоз ба хона даромадам, тозиёнаи нуқрадастай додоямро ба миён ҳалонда, ба берун баромадам.

Хидматкор гӯшт меовард. Ба ӯ аз саисхона баровардани тойро фармудаму гӯштро ба очаам дароварда додам ва дубора тез ба берун давидам. Очаам аз қафо гап андохт:

Лигом –
лаҷоми асп,
инон.

Чӯҷӯнча –
навъе порчаи
сафеди латифу
нозук, ки аз он
либоси тобиستона
медӯзанд.

– Либосҳоятро олуда нақун, тоятро саҳт надавон, ба миёни бузқашон афтада намонӣ, бо ҷӯраҳоят аз қанор истода тамошо кун!

Тойро аз хидматкор гирифта савор шудам. Домани ҷомаамро ҷамъ карда, ба гардани пешонисапед як-ду қамчин зада будам, ки ҷонавар чорхез зада ба роҳ афтод. Бо шунидани овози хидматкор, ки мегуфт «ҳа, борақаллоҳ, ҷапандоз!», саҳттар тозиёна задам, той ҳаллосзанон ба дав гузашт.

* * *

Вақте ки аз ҷӯйбори чуқуре тоӣи сиёҳи пешонисапед ро кашидам мебаровардам, дар назди як хона ба ҷанд нафар савораи кӯпкаритоз дучор омадам. Баъзеи онҳо аз дӯстони бародарам буданд, бо ман ҳолпурсӣ карданд. Яке суроғи бародарамро гирифт, ман арз кардам, ки ӯ саҳарӣ ба майдони бузқашӣ рафта буд. Ҳамон ҷавон гуфт:

– Маҳкамбойи моро бузқашӣ ҷону дилаш аст!

Ҷавони дигаре аз ман пурсид:

– Ба кучо сар гирифтӣ, бойбача?

Каме бо ҳиҷолат ҷавоб додам:

– Ба бузқашӣ.

– Борақаллоҳ, ҷапандоз! Борақаллоҳ, ҷапандози матин! – овоз доданд онҳо.

Алаҳхусус, «ҷапандоз» номиданашон маро рӯҳбаланд кард, дар дил «бар падарат раҳмат» гуфта мондам, аз худ ба ваҷд омада.

Мо як даста аспсавор раҳсипор шудем. Тоӣи ман аз аспони дигар намонд, баъзан аз онҳо пеш гузашта мерафт. Ҳамон

Матин – устувор, маҳкам, собит.

лаҳзае, ки той сабқат мегирифт, «бас аспи даванд доред-а, бойбача» гӯён пичинг мепартофтанд ҷавонҳо ба ман.

Сабқат – мусобиқа.

Ҳар кас дар ҳар хусус баҳс мекард, аҳёнан дар миёни сухан ба ман низ гап мепартофтанд, ман изо мекашидам.

Дар омади гап ҳангома дубора бо номи бародарам гарм шуд. Яке аз ҷавонҳо гуфт:

– То имрӯз кӯпкаритозони зиёдеро дидаам, лекин дар мухлиси касеро мисли Маҳкам вонахӯрдаам.

Писари Собири осиебон илова кард:

– Охир, падару бобоёни Маҳкам ҳама устои бузкашӣ будаанд!

– Додарашро ҳам бинед, дувоздаҳ сол дораду аз мо қафо намонанд!

Бо ин сухан ба баданам мурғак давид ва кам монд, ки хандида фиридам. Ҷавони шофбуруте аз байни ҳамраҳон гуфт:

– Вақте ки додоам дар хусуси саворкорихои бобои Маҳкам нақл мекунад, аз ҳайрат лаб мегазад кас! Аз миёни сад-дусад нафар ҳудаш танҳо гавдаро канда мебаровардааст-е!

Писари Собири осиебон бо таъкид афзуд:

– Он мардонро пири бузкашӣ гӯӣ ҳам меарзад!

Дигаре ба ҳангома ҳамроҳ шуд:

– Агар аспи хуб дошта бошию бозувони қавӣ, ту ҳам пири бузкашӣ мешавӣ-мемонӣ!

Таърифи бобоямро шунида қабат-қабат гӯшт мегирам... Дар ҳамин асно аз пушти сар садои помонии аспе ба гӯш мерасад, баргашта нигоҳ кунем, ҷавоне савори аспи саманд, бар рӯи зин як бузи алоро гузошта меомад; гиребонаш боз буд, яктаҳи сабуке ба тан дошт. Ў ба мо расида воистод ва ба ҳама салом арз кард. Тӯғонака бо шумханд гуфт:

Саманд – ин ҷо: аспи саманд, ки ранги баданаш зард ё зарди равшан ва ранги ёлу думаш сиёҳ аст.

– Ин бор ёрӣ аз шумост, карвон!

– Ҳа, албатта, магар мешавад ба шумо барин бародарон ёрӣ надихем?! – гуфт он ҷавон ва афзуд: – Хуб, бичунбед, тезтар қадам бардоред!

Аз пушти он ҷавон ба суръати худ афзудем. Каме роҳ гаштему аз пойи аспони мо косаи сабраш лабрес шуд магар, як он ба гардани аспи худ тозиёнае зад ва гӯё бол бароварду парида рафт. Мо танҳо як калом сухани ўро шунидем, ки бо ҳарос ме-гуфт: «Ман бояд тезтар равам».

Акнун сӯҳбат дар хусуси аспи ҷавон гарм шуд.

Суханро Тӯғонака сар кард: – Ба саманди Валид гап не, хеле тезпо аст, пас аз бузкаш шудан чунин асп дошта бошӣ меарзад!

Ҷавони шофбурут бо нияти тақвият бахшидан ба гапи ў гуфт: – Мисли боди рафраф парвоз мекунад!

Ҳамин дам ҳама якбора баланд хандиданд. Агарчи боиси хандаро намедонистам, ман ҳам ба онҳо ҳамовоз шудам. Яке аз ҷавонон дар ислоҳи сухани ӯ суоломез баён кард: – Мисли боди рафраф ё боди сарсар?!

Боди сарсар – боди тунд, боди шадид, тундбод.

Шавқу завқӣ бузқашӣ ба Маҳкамбой аз қучо сарчашма мегирад?

* * *

Мо бо бародарам дар гузари «Дӯмбуравот» вохӯрдём. Ӯ бо дӯстонаш барои дам кардани ош ба самоворчӣ пул ҷамъ карда дод. Пушти ҳам дубора ба роҳ афтидем.

Дар пайроҳаи киштзор, ки ғайр аз зимистон дигар фасли сол обро намедид ва то ду газ билқ-билқ хокбодӣ буд, бист-сӣ саворкор бо ҳам дар роҳанд: яке аспахро чорхез мезанонад, дигаре лӯккас занонда меравад.

Кӯча ғарқи гарду хок, одам одамо намениносад. Ман ҳам бо ин ҳаёл, ки агар ба хонаамон баргардам очаам «либосҳоятро расво кардаӣ!» гуфта дашном хоҳад дод, бо эҳтиёт ба пеш меравам.

Хеле роҳ гашта ба майдони бузқашӣ омадем. Аҷаб майдоне! Чор атрофаш ба дараҷаи дида нашуданӣ бисе калону қушод ба назар мерасид. Ба он қитъа мардуми зиёд рехта буданд, савораҳои кӯпкаритозу пиёдаҳои тамошобин бешумор.

Дар зери як дарахти сада дуто самовори бордонмонандро бо ҳезум пур карда мечӯшонданд.

Каме онсӯтар як-ду кас се-чаҳор халта бодирингро ба якдигар таъя дода, доди таъриф мезаданд: «Мирзо-қирон бодиринг! Қасир-қусир бодиринг!».

Бордон – як навъ ҷоғаҳи нисбатан бузург.

Бародарам ва дӯстонаш ба таги сада омада, дар назди палоси самоворчӣ аз аспҳо пиёда шуданд. Чун гармои офтоб баланд буд, ман ҳам рафта дар як гӯшаи дарахти сада истодам ва шурӯъ кардам ба мулоҳизаи дидгоҳи назар: одамони атрофдам ба худам, дам ба тоям зеҳн монда менигаранд, ман дар хичил шуда, ёли тойро хилол мекунам. Вағар-вуғур овозҳои берабти чамъомадагон ба гӯш меояд, онҳо чошу пареш мунтазири оғози бузкашианд. Яке меғӯяд: «Имрӯз бузкашӣ ҷолиб намешавад». Дигаре ўро рад мекунад: «Не, бародар, имрӯз бузкашии аҷоибро хоҳем дид, чунки чапандозҳое мисли Салиму Мурод омадаанд!».

Боз касе меафзояд: «Ҳа, ҳа! Ҳар гоҳ Салим биёяд, бузкашӣ, бешубҳа, ҷолиб мешавад!». Ба ҷонибдории ин сухан ҳамчунин нафари дигаре илова мекунад: «Аспи Салим қазоқӣ аст, тозиёна боло намекунад, ҳайт гӯяд бас!». Боз як каси дигар ёдовар мешавад: «Онҳо се нафар буданд, ду сол аст, ки якеашон пайдо нест, ба он ҳеҷ як чапандоз баҳс намеомад!». «Э, зинда бош! – меафзояд дигаре. – Ман ҳам ўро чанд вақт аст, ки намебинам, як ҷавони ғалчаи пакана буд-а?». «Бале, бале! Бар падарат раҳмат, айнан ҳамон ҷавон, ҳарчи суроғ кардам, аз касе даракашро наёфтам!».

Ғалча –
(гуфт.) ода-
ми кӯтоҳқади
фарбеҳ.

Дар ҳаққи он ҷавон хеле баҳсҳо шуд. Агар яке мегуфт, ки «мурда хок шудааст», дуюмӣ дод мезад: «Не, зинда аст!». Дигаре таъкид мекард: «Дар зери асп монда, дар бемористон ҷон додааст!». Ниҳоят, як марди сӯфимаоб бетоқатона гуфт: «Нафаси хунук хосият надорад, бадгумон нашавед!». Боз як кас дар миён гап партофт: «Боке нест, ки аз дунё гузашта, ба ин ин қадар ҷанҷол?!». Ва ҳамин дам нафари дигаре «бекор куштаем-дия!» гуфта ханда кард. Овозе шунида шуд: «Ҳеҷ гоҳ, асло!». Пас аз мағалу сарусадо ба гӯш меомад: «Ҳа, ҳа!»... «Не, не»...

«Бубинед, бузи кӯпкарӣ ҳам омад!» гуфтани касе ҳамаро ором кард, чашмҳо ба сӯйи буз дӯхта шуданд. Пас аз лаҳзае овозҳо садо доданд: «Бузғола будааст! Барои чапандози хуб кирои бузкашӣ нест!» «Ҳаминаш беҳтар, ҳаминаш!». Ҷанҷоли чамъомадагон бо ворид шудани ду нафар аспсавор ба майдон фурӯ нишаст ва суханҳое ба гӯш расидан гирифт: «Салим-чапандоз!», «Мурод-чапандоз!».

– Сиёҳчурдааш Салим ё ҷутураш?

– Бозувони Салим бақувват аст!

Яке аз саворкорон ба аспи абраш ва дигаре ба аспи аблақ нишаста меомад, ҷавонҳои абопӯши

Абраш (ранги асп) – ранге, ки нуқта ё лаккаҳои сафед бар рӯйи ранги асп дорад, ало, ҳарранга.

Аблақ (ранги асп) – сафеду сиёҳ, ало.

бовиқор буданд. Бо омадани онҳо халқ ноором шуд, одамон ба якдигар меғуфтанд:

– Акнун бузкашии ҳақиқиро мебинӣ!

Сар ҷунбонда меафзуданд:

– Имрӯз як бузкашии қиёмат шуданаш аниқ!

– Нигоҳ кун, аспи Мурод гӯё бол баровардааст!

– Кадом якеро меғӯӣ? Оне, ки абраши обираиғ аст ё бўр?

– Ба ҳар ду ягон асп баробар намешавад, дутоӣ аз зоти олианд!

– Аспе, ки гӯшҳои рост дорад, даванд аст.

– Ба гӯш ҳеҷ рабте надорад, ҳама гап дар зоташ!

– Не, не! Ҳангоми шиҳакашии баланд худам санҷидаам!

– Меғӯянд, аспи сиёҳ даванд меояд, сиёҳаш беҳтар, сиёҳаш!

– Раҳматӣ падарам вақти интиҳоби асп ба пояш нигоҳ мекард, ҳама гап дар поҳояш!

Ба ин навъ баҳсу мунозара авҷ мегирад, ҳар кӣ бо нафари дар паҳлуяш буда талош мекунад. Ман ҳам ба тоӣ худ назар афканда, сифатҳои гуфтаашонро дар вай мекобам: агар меёбам хушҳол мешавам, агар на, малул мемонам...

Аз гузарамон ҳам ошноёнам Нурхон, Ҳайдари гунг, Шокири фисин бо аспҳои худ лӯккас зада омаданд. Мо чор нафар аспҳоямонро дар як саф ораста, аз ин вару он вар ба гап даромадем. Нурхон баҳонаи худро барои пурсидани йӯрғарави ало аз падараш ба ёд оварда меҳандад. Ҳайдари гунг роҷеъ ба ин, ки дар роҳ аспи самандаш ба байтали Шокири фисин наздик шуда шиҳакашӣ кардааст, гап зада, Шокирро масҳара мекунад. Ҳама меҳандем. Шокири фисин сурху сафед шуда меғӯяд: «Шармам омад, аз ин пас ба ин модӣён намешинам». Ҳамраҳонам ба зин-

банди тоӣи ман ҳавасашон меояд, нархашро меурсанд. Ман меӯям, «понздаҳ танга» ва барои муҳобо қамчини нуқрадастаро низ бозӣ доронда тақ-тақ ба қоши зин зада мемонам. «Ку, бу-бинем, дар ҳақиқат нуқра аст?» гӯён тозиёнаро аз дасти ман мегиранд ва муоина мекунанд.

Хеле вақт гузашту ниҳоят бузғолаи забҳшударо ба пеши худ гузошта Орифи саркор ва аз қафои ӯ чапандозҳои маъруф кулоҳи худро яклаба пӯшида, бар рӯи зин қач ништа, ба майдон баромаданд. Ҳозирин бо дидани лошай буз сарусадо баланд карданд: «Ваҳ, қонавар, будай-ку!». Касе дар ин миён савол кард:

– Хуни бузро тоза шуста бошанд?

Орифи саркор ҷавоб дод:

– Хотирчамъ бошед! – ва гавдаро «шалақ» ба замин партофт ва баъд ба мардум наздиктар омада арз кард: – Бародарон! Бачаю кӯдакони ба канор гиред, нашавад, ки ба зери пойи аспон бимонанд. Ҳар кас аз худаш эҳтиёт шавад, дар ин бузқашӣ хатар ҳамеша дар камин аст!

Орифи саркор аз мардум фотиҳа гирифта, асп давонда ба самти тӯдай саворон рафт. Тамошобинон ба наздикони дар тӯда будаи худ доду фарёд мезаданд: «Хуб, акнун як ғайрати худро нишон деҳ-чӣ!».

Бузқашӣ сар шуд...

Яке мегирад, дигаре мекашад. Ба паҳлӯи дувумӣ асптози севумӣ ва чорумӣ ҳамроҳ мешавад, якбора ба ҳашт сӯ кашокаш мекунанд, ба васат асптозони дар гӯшаҳо буда низ ҷафс шуда медароянд, ба гавда панҷа зада ба зери зону гирифтани мешаванд. Хеле аҷиб... ҳар кас саъй дорад ҷасади муталлоширо ба зини худ зер кунад, вале ба ин муяссар намешавад, чунки чандин даст аз думи пою шонаи он дошта ба самти муқобил мекашанд. Аз миёни тӯда канда гирифтани кори осон наменамояд.

Муталлошӣ
– пароканда,
пош-пош.

Аҳёнан ба назар мерасад, ки касе аз миёни саворкорон гавдаро соҳиб шуда мебарорад, лекин бузқашони дигар аз қафои ӯ бо ҳаёҳу ҷаспида мегиранд ва дар даҳ-понздаҳ қадам ба ҷасад даст меёбанд. Боз ҳам кашокаш авҷ мегирад...

Аз ин тараф доду бедоди тамошобинон гӯшҳоро кар мекунад: «Ба зин зер кун, ба зин!», «Сари аспро мон, ба зери шикам тозиёна зан!», «Кам наёр, маҳкам дор!», «Лаҷомро озод кун, қамчинро ба дандон гир, ба чапу рост ҳаёлатро нагурезон!», «Гирифтӣ, гирифтӣ!», «Аз даст надех, ба чап гард, ба чап!», «Нигаҳ дор, сар надех!», «Вой лаънатӣ, аз даст додӣ-я, бо ин ҳолат худро бузқаш ҳам мехонӣ?!», «Аспат ҳаром мурад туро, худаш асп аст ё хар – он ҳароммурда?»... Гоҳ лошай буз ба замин меафтад ва кадом яке аз тамошобинҳо давида рафта онро озод бардошта,

ба бародар ё ошно, ё ягон саворкори наздики худ доданӣ мешавад, аммо чапандозони дигар ба ин роҳ наодо, дув-в ба сӯяш мерезанд. Ҳарчанд саъй мекунад аз даст надихад, дигарон ўро дар васат гирифта саҳт фишор меоваранд.

Бечора пас аз чанд муддат ланг-лангон ё дастҳояшро мол-молон базӯр раҳой меёбад ва аз миён хориҷ мешавад.

Падар писарро, бародар додарро намешиносад, дар зери гарду хок ҳар кас арақшору сӯхтаю пухта овораи ба зин зер кардани лошаи буз аст. Агарчи сар мешиканад, чашмаш мебарояд, аз асп афтода дасташ лат меҳӯрад, парвое надорад... Коре карда лошаро ба зери по зер карда гирад шуд... Охир, ҳамин дастёбӣ ба наъш нашъа аст!

Лекин ба зин гирифтани ба ҳар кас муяссар намешавад, онҳое, ки чапандозҳои асиланд ба ин кор даст меёбанд; бо азобе, мурданивор ҳам бошад, лошаи бузро зери по гирифта, ба аспи худ тозиёна мезананд ва панҷоҳ-шаст қадам дуртар мераванд, ки боз дар муҳосираи аз қафо омадагон мемонанд. Дубора кашмакаш...

Тоziёна –
қамчин.

Аз оғози бузкашӣ ягон соат вақт гузашта буд. Якбора саворкорон орому беовоз шуда, ба ҷойи кашокаш гирди ҳам омаданд. Мо – тамошобинҳои савору пиёда низ давида ба васати майдон рехтем. Азбаски ман дертар рафтам, васатро мардуми савораю пиёда соҳиб шуда буд. Ман дар канор мондам. Ҳарчанд зӯр задам, илоҷи ба дохил даромадан наёфта, ба даҳони одамон нигоҳ карда истодам. Лекин ҳодисаи дар байни бузкашон ба амал омада барои дигарон низ мавҳум буд. Дар чеҳраи ҳама аломати тааҷҷуб менамуд, аз якдигар мепурсиданд: «Чӣ гап?».

Мавҳум –
тасаввурӣ,
хаёли.

Чанд дақиқа гузашту овозе шунида шуд: «Наҷунбонед, наҷунбонед!», халқ дубора ба шигифт омад. Аз миён садое баланд шуд:

– Гардед аз роҳ, ҳӯӣ! – мардум худро ба канор кашида роҳ кушоданд.

– Чӣ гап, чӣ гап?

– Ҳеҷ гап не... Эсанбойро асп зер кардааст!

– Ҷойи хавотир нест?

– Не, камтар...

Одамҳо ба ҳамдигар назар афканда, «фалокат-фалокат» гуфта монданд. Ба ин сӯву ба он сӯ таладеҳон панҷ-шаш кас марди дар зери асп мондари бардошта бароварданд. Бо ёрии якдигар ўро оварда дар зери дарахти сада хобониданд.

Дарҳол як нафарро ба ароба фиристоданд. Яке бо нияти донистани ин, ки Эсанбойи чун мурда хоб зинда аст ё не, ба рӯяш об пошид. Аз ҷо наҷунбид.

– Бечора, дар таги пойи панҷ-шаш асп монда рафт! – Агар дар зери дахто асп ҳам мемонд ҳеҷ гап набуд, лекин аз ҷойи нобобаш зер кардааст, зоҳиран...

– Умраш боқӣ бошад, ҳеҷ қисса не.

Ман аз хаёл гузарондам: «Бечора дар иди соли гузашта ба ман ним сӯм идона дода буд. Илоҳо хуб шавад».

Ароба омад. Эсанбойро ба рӯи ароба хобониданд.

Бародарам ва се-чор нафар рафиқаш дар канори ароба ҳамроҳи Эсанбой ба шаҳр рафтанд.

– Шӯрпахта кунад, паҳоли сӯзон гузорад, – шунида мешуд аз қафо овозҳое.

Пас аз гуселонидани онҳо бузкашӣ дубора идома ёфт. Ман бозиро то охир тамошо кардам. Нағз шуд, ки дигар ҳеҷ кас дар зери асп намонд.

* * *

Дирӯз бо аспгардӣ саҳт кӯфта шуда будаам магар, ба маҳзи таги кӯрпа даромадан мисли таррак ба хоби маст рафтаам. Саҳарӣ очаам кӯрпаро аз болоям кашида ба ҷонам халид:

– Хез, зуд бош! Хез аз ҷоят, додоят биёяд аниқ мекушад!

Ман хоболуд чашмонамро базӯр кушода пурсидам:

– Додоям магар ба бозор нарафт?

Очаам ҷавоб дод:

– Додоят дар ҷанозаи Эсанбой!

Хобам гурехт.

Таррак – хар-бузаи норасида ва нопухта.

Мутарҷим Юнуси Имомназар

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Чаро ҳикоя «Дар бузкашӣ» ном гирифтааст?
2. Хусусиятҳои фолклории ҳикояи «Дар бузкашӣ»-ро баён намоед.
3. Мазмун ва моҳияти ҳикояи «Дар бузкашӣ»-ро ҷӣ ташкил мекунад?
4. Чаро шавқу муҳаббати мардум ба маросими бузкашӣ зиёд аст?

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз ҳикоят эпизоди ба худатон писандро интиҳоб кунед ва дар асоси он расм кашед.
2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

«Рӯзгори мозӣ»-и Абдулло Қодирӣ барои мутолиа тавсия карда мешавад.

БОБИ V. СИМОҲОИ МУХТАЛИФ

ҲАКИМ КАРИМ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти адиби хушсалиқа ва ҳикоянависи моҳир маълумот мегирем;
- дар бораи хусусиятҳои муҳими ҳикоеи Ҳаким Карим ва нақши онҳо дар адабиёти навини тоҷик таассурот ҳосил мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Ҳаким Карим соли 1905 дар шаҳри Хуҷанд дар оилаи тоҷир таваллуд шудааст. Пас аз таҳсили ибтидоӣ соли 1925 Омӯзишгоҳи кишоварзии Хуҷандро хатм карда, дар солҳои 20-уми асри XX дар вазифаҳои гуногуни ҷамъиятӣ адои хизмат кардааст. Ҳаким Карим дар баробари корҳои зиёди ҷамъиятӣ дар муҳорибаҳои зидди босмачиён низ иштирок кардааст. Сипас, солҳои 1929-1930 дар Донишқадаи кишоварзии Тошканд таҳсил карда, аввали солҳои 30-юм дар Нашриёти давлатии халқҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар Мас-

кав ва бахши тарҷумаву таҳрири Идораи табъу нашри шаҳри Душанбе фаъолият бурдааст. Ҳамчунин, муҳаррири рӯзномаи «Пролетари Хуҷанд» («Ҳақиқати Ленинобод»), вакили Анҷумани якуми нависандагони шӯравӣ (1934) будааст, яъне Ҳаким Карим аз соли 1934 узви Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон будааст. Вақте ки соли 1941 Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ сар мешавад, бо хоҳиши худ ба хидмати аскарӣ рафта, дар муҳорибаҳои шадиди Ленинград қаҳрамонона иштирок кардааст. Аммо пас аз як сол, яъне соли 1942 дар муҳорибаи Старая Руссаи назди Ленинград вафот мекунад.

Фаъолияти эҷодии адиб. Фаъолияти эҷодии Ҳаким Карим ҷанӯз аз понздаҳсолагии оғоз шудааст.

Ҳаким Карим дар навиштани ҳикояҳои типӣ нав маҳорату ҳунари хоса дошт ва дар эҷодиёти ӯ жанри ҳикоя мавқеи асосӣ дорад. Ҳаким Ка-

Тип –
намуна.

рим аз поягузори ҳикоя ва новеллаи нави адабиёти навини тоҷик махсуб мешавад. Вай дар иншои ҳикояҳои марғуб ва новелла ҳамто надошт. Нахустин ҳикояҳои ӯ соли 1932 таҳти унвони «Тӯҳфа» ва «Бегӯш» тариқи моҳномаи «Барои адабиёти сотсиалистӣ» интишор ёфтааст. Ба шакли алоҳида соли 1933 аввалин маҷмӯаи ҳикояҳояш бо номи «Садои рӯзҳо» рӯйи чопро дидааст. Баъдан маҷмӯи ҳикояҳояш муттасил таҳти номгӯи «Ҳикояҳои майда» (1935) ва «Ҳикояи устои мисриён» (1935), «Оқшуда» ва ҳикояҳои дигар» (1936), «Ҳикояҳо» (1940) пешкаши хонандагон гардидаанд. Дар эҷодиёти Ҳаким Карим жанри новелла низ ба назар мерасад. Беҳтарин новеллаи ӯ, ки шабеҳи шеъри мансур аст, «Марҳабо, баҳор!» ба шумор меравад, ки намунаи олии суҳанварӣ дар адабиёти ҳамон давра ва вирди забони ҳамагон гардида буд. Инчунин дар адабиёти тоҷик ҳикояҳои «Баҳор» ва «Монанди гул нашкуфтӣ»-и Ҳаким Карим намунаи хуби ҳикояҳои лирикӣ дониста мешаванд.

Новелла – жанри махсуси эпикӣ-насрӣ.

Ҳаким Карим дар адабиёти тоҷик нахустин силсилаи ҳикояҳоро офарид.

Баъди вафоти нависанда чанд китоби ӯ такроран чоп шудааст, ки «Ҳикояҳо» (1957), «Одам дар халта» (1959), маҷмӯаи «Ҳикояҳо» (ба ҳуруфи арабӣ, 1961), «Оқшуда» (1965) ва ғайра аз он ҷумлаанд.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «ОДАМ ДАР ХАЛТА»

Ҷӯро чанд кас ба машинаи «ёрдми таъҷилӣ» бор карданд. Ҳанӯз ҳам вай дар халта буд. Дар машина аз халта фақат каллаашро бароварда монданд. Рӯйи занбар хобида буд. Чашмонаш пӯшида буданд. Ҳуш дошт, ё не, ҳеҷ кас муқаррар карда наметавонист. Машина рост ба касалхонаи шаҳр равон шуд.

Бадбахтона имрӯз дар машина доктори навбатӣ набуд. Ҳеҷ яке аз санитарҳо ба зинда мондани ӯ бовар намекард. Ҳар кас ба ҳаёлаш «албатта, мемирад» мегуфт.

Ҳангоме ки дар ҷаррохона ӯро аз халта кашида гирифтанд ва ба рӯйи столи ҷаррохӣ гузоштанд, одам ё лаҳми гӯшт будани ӯро фарқ кардан душвор гардид. Куртаву эзораш ақаллан доғи сафеде надошт. Гӯё пӯшоки ӯро ба хуми қирмизии рангрез ғӯтонида гирифта буданд. Дар баъзе ҷойҳои куртааш хуни сиёҳтоб шах шуда монда, ба назар ҳамчун гӯштпорае менамуд. Дар ҷаррохона оромӣ ҳукмфармо буд. Доктори калон – марди солхӯрда бо диққати том

Қирмизӣ – сурхи баланд.

бо пахтаи тар хунҳои ўро мешуст. Яке аз ҳамширагони шафқат, зани қадбаланд, хушсимо ба ў ёрӣ меод. Дар ниҳоят он зан тоб оварда натавонист:

– Ҳайвонҳо! – гуфту беихтиёр бо остини пешбандакаш ашконашро пок кард ва бо ҳамин хомӯширо вайрон намуд. Доктори калон гап назаду аз паси айнакаш ба вай як нигоҳ карда гирифт.

Барои чӣ ҳикоя «Одам дар ҳалта» унвонгузорӣ шудааст? Чаро аз ҳама бештар ба ў ҳамшира таваҷҷӯҳ зоҳир мекард?

Доктор корашро тамои кард ва ба ҳамон ҳамшира:

– Осида бошед, баъд аз ду ҳафта тамоиан сиҳат шуда ме-
равад, – гуфт ва ба дигарон фармуд, ки ўро ба ҳонаи алоҳида
бурда ҳобонанд.

Рӯзҳо паи ҳамдигар мегузаштанд. Ҳамон ҳамшира аз ў ҳеҷ
дур намешуд. Бемор рӯз ба рӯз беҳтар мешуд. То мӯҳлати док-
тор таъинкарда вай хеле дуруст шуда монд. Ҳатто бо ёрии як
кас оҳишта-оҳишта роҳ мегаштагӣ шуд. Ҳамшира чӣ навъ рӯй до-
дани воқеаро аз ў ҳеҷ намерсид ва ҳаёл мекард, ки бо ҳамин
азобҳои кашидашро ба ёдаш меорад ва ўро аз сари нав азоб
медихад.

Имрӯз вай дар болои каравот паҳлу зада нишаста буд. Ба ҷойи
чилии папиросеро, ки ҳамшира аз доктори калон илтимос намуда
оварда буд, мекашид. Рӯзҳои гузашта ва азобҳои кашидашро як
ба як ба ёдаш меовард. Вале чӣ тавр ва аз кучо ба ин ҷой омада
мондани худро тасаввур карда наметавонист. «Ҳар чӣ ҳам бошад,
аз як мурдан мондаам» гӯён худ ба худ табассум намуд ва дуди

папиросашро фағона занонд. Ҳангоме ки ҳамшира ба хона даромад ва аз ӯ ҳолпурсӣ намуд, вай бо садои паст:

– Маро ба ин ҷо кӣ овард? – гуфт.

– Мо овардем! – гуфт ба ҷавобаш ҳамшира ва гапро ба сӯйи дигар бурд, аз аҳволи касалхона гап сар кард. Ниҳоят тоқат карда натавониста, дар охири гапаш:

– Шуморо кӣ зад? – гуфт.

– Одамон! – гуфт ба ҷавобаш вай ба чашмони сиёҳ ва мижгонҳои дарози ҳамшира синча кард ва хеле вақт ором монд.

– Ман дар меҳмонхонаи шахсе будам, – гӯён оҳиста-оҳиста ба ҳикоят сар кард.

– Палавро дам карданд. Ҳамагӣ ба дастшӯй шурӯъ кардем. Ёд дорам, ба лаби обреза наздик шудам ва соҳиби хона аз офтоба ба дастам об мерехт. Як чизе ба тахтапуштам саҳт расид. Сарнагун шуда ба рӯйи тахтаи обреза афтодам. Ҳамон зарб чанд бори дигар такрор шуд. Дигар аз дунё хабар надорам. Вақте ки ба худ омадам, худро дар ҳамин хона дидам.

– Вайҳо ба шумо қасддор буданд? – ҳамшира бо саросемагии бачагона ба ӯ савол дод. Вай табассум намуду аз симои гулгуни ҳамшира чашм нақанд:

– Ҳа, – гуфт. Дигар ҳамшира ӯро ба ҳолаш намонд. Вай ҳам маҷбур буд, ки воқеаро як ба як нақл намояд:

...Се моҳ боз ман котиби ячейкаи партиявии колхоз будам. То он дам дар МТС тракторронӣ мекардам. Ин колхоз хеле калон бошад ҳам, ниҳоят ақиб монда буд. Ягон бор ягон планашро иҷро накарда буд. Политотдел барои қувватнок кардани кор, маро ва якчанд рафиқони дигарро аз колхозҳои бақувват гирифта, ба ин колхоз фиристод. Чанд рӯзи аввалро мо бо ошношавӣ бо пастию баландиҳои колхоз гузаронидем. Баъд корро сар кардем. Дар тамоми соҳаҳо кор ба ҷӯш даромад. Вале дар ҳар қадам ба зиддият дучор шудем. Ҳатто шабе ба 20 қанор пахтаи чинаки якуми мо оташ заданд...

Ячейка –
бахш, қисм,
гурӯҳ.

Қанор –
чуволи калон.

Симои колхоз ба мо равшан шуд. Дар колхоз 7-8 нафар касоне буданд, ки ҷойи онҳо колхоз набуд. Чаро онҳо дар қишлоқ мондаанд, чаро кулак шуда нарафтаанд, номаълум. Онҳо ҳатто ба колхоз ҳам даромада гирифтаанд...

– Чаро онҳоро аз колхоз ҳай накардед? – гуфт ҳамшира сухани ӯро бурида.

– Сабр кунед, – гуфт ба ҷавобаш ӯ ва як дона папироси боқимондари кашид. Пас «ҳама кор ба навбаташ мешуд» гӯён боз ҳикояташро давом намуд:

Баёни тафсилоти воқеа аз ҷониби нависанда чӣ гуна сурат гирифтааст?

– Мо онҳоро аз колхоз баровардем. Тамоми корҳои колхозро аз нав дуруст кардем. Натиҷа ҳамин шуд, ки то ҳамон рӯзе, ки вайҳо маро ба ин ҳол оварданд, колхозамон плани солони пах-тасупори 95 протсент иҷро карда буд. Баъд аз ду рӯзи дигар мебоист, план пурра иҷро шавад... Намедонам, ҳозир аҳвол чӣ тавр бошад? Маро ҳеҷ кас пурсида наомад?

Протсент –
фоиз.

– Ҳар рӯз гурӯҳ-гурӯҳ деҳқонон меоянд, аммо доктори калон барои даромадан ба пеши шумо иҷозат намедихад. Ҳар рӯз «ан-дак, фақат чанд рӯзи дигар сабр кунед, дуруст шуда меравад» мегӯяд. Ин кулчаҳо, харбузаҳо ва ангурҳоро ҳамонҳо меёранд, – гуфт ҳамшира.

Вай ҳам дигар гап назад. Ҳар ду хомӯш шуданд. Аз пешонаи ӯ арақи хунук ба шоридан сар кард. Ҳамшира оҳиста-оҳиста онро пок кард:

– Шуморо монда кардам, хоб кунед, – гуфт.

– Не, баръакс, маро дилшод кардед, – гуфт ӯ ва боз ба сухан даромад:

...Онон аз ин пеш ҳам як бор ба ман ҳуҷум карда буданд. Вале он дафъа ҳам ба муродашон нарасида буданд...

Дар сари роҳи ман, аз идораи колхоз то хонаам, дар лаби ҷӯй ғайр аз дарахтони дигар, як бех дарахти сада ҳам ҳаст. Ин дарахт бисёр калон ва босалобат аст. Дар тобистон аз қабатҳои он заррае нури офтоб намегузарад. Дар шабҳои маҳтоб зери он гӯр барин торик аст.

Шабе, баъд аз маҷлиси партиявӣ, дар идора нишаста хеле кор кардам. Шаб аз нисф гузашта буд. Қишлоқ дар хоб буд. Гоҳ аз дур, гоҳ аз наздик сагон аккас мекарданд. Дигар ҳеҷ садое хомӯшии шабро вайрон намекард. Дар идора маро хоб пахш кард. Ҳамёзакашон ҷомаамро ба кифтам гирифтаму ба кӯча баромадам ва рост ба тарафи хонаам роҳ сар кардам.

Торикшаб буд. Ман аз торикӣ наметарсидам. Ба ҳамон садаи калон қариб дусад қадам монда буд, ки саг барин як чизи чорпо аз таги сада баромада ба тангкӯчае, ки дар рӯ ба рӯи он буд, даромада пинҳон шуд. Дилам ҳаросид. Бо вучуди он «саг будагист-дия» гуфтаму ба худ тасалло додам. Ба ҳар ҳол аз кисаам «наган»-ро бароварда тайёр шудам ва ба роҳам рафтан гирифтам. Чанде ки ба сада наздиктар мешудам, ҳамон қадар зиёдтар дилам метопид. Ба сада наздики понздаҳ-бист қадам монда буд, ки дар зери он шабаҳи ду касе ба назарам намуд. Ва аз тангкӯча ҳам ғибир-ғибири садоҳо шунида шуд. Бо садои баланд:

Наган – як
навъ таппончаи
ҳафттира, ки
тирдони чарх-
зананда дорад.

– Кист он? – гуфтам ва аз «наган» як тир холӣ кардам. Ба ҷойи ҷавоб садои баланди дашном баромад. Ва аз ҳар ду тараф чор кас баромада пеши роҳамро гирифтанд.

Дигар фурсатро аз даст додан мумкин набуд. Ба ақибнишинӣ сар кардам. Ман дам ба дам тирхоликунон давида то ба идораи колхоз расидам. Онҳо маро пеш карданд. Вайҳо низ гоҳ-гоҳе тир холи мекарданд...

– Ин гапҳоро дигар нагӯед, дилам ба бозӣ кардан сар кард, – гуфт ҳамшира.

– Шумо дар меҳмонхона даст мешустам гуфтеду?

– Не, ман ба шумо гуфтам-ку, ин воқеа аз ин тахминан ду ҳафта пеш рӯй дода буд.

– Ҳа, ин тавр гӯед. Хаёлам ба кучоҳо рафт. Чаро ба меҳмонхонаи душманон рафтед?

– Душманро шинохтан бисёр душвор будааст. Ҳар қадар тоза кунед ва чинед ҳам, ин лаънатӣ курмаки биринҷ барин якто-нимто мемондааст... Набошад, ҳамон одаме, ки ман ба меҳмонхонааш рафтам, ба назарам, хеле одами дуруст буд. Дар колхозамон чанд сол боз завҳозӣ мекард. Дар ҳар кор ба ман ёрӣ меод. Ҳатто сирри баъзе кулакҳоро худӣ ӯ фош карда буд. Ман чӣ донам? Кани, шумо гап занед, маро аз кучо ёфта оварданд? – Субҳи барвақт як деҳқон омада хабар дод. Доктор набуд. Мо зуд равона шудем. Шуморо дар як боғ, дар даруни халтае ёфтем. Мо равем, ки деҳқонон даҳани халтаро кушодаанд. Мо ҳам бо ҳамон халта шуморо ба ин ҷо ҳам овардем. Аз ҳамон вақт шуморо дар ин ҷо ҳам «одами халтагӣ» меноманд, – гуфт ҳамшира. Ҳар ду хандиданд, завқ карданд.

Кулак – дар замони шӯравӣ барои деҳқони сарватманд, камбағалонро истисмор мекунад.

Соли 1935

Хусусияти муҳимтарини ҳикояҳои Ҳаким Каримро баён намоед ва шарҳ диҳед, ки чаро ин нависандаро яке аз асосгузори жанри ҳикояи типӣ нав меҳисобанд?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Дар ҳикояи «Одам дар халта» кадом муаммоҳои хоси ҳамон давра тасвир ёфтааст?

2. Ба фикри шумо барои ба вуҷуд омадани сабабҳои низои сиёсӣ ва хусусӣ дар он давра кӣ айбдор аст?

3. Фикратонро дар мавзӯи «Ҳаким Карим-устоди ҳикоя» бо мисолҳо ва овардани пораҳои матн аз асарҳои адиб асоснок кунед.

БО ГУРҲҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз қиссаи «Одам дар халта» эпизоди ба ҳудудон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед.

2. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.

3. Низоъҳои шахсӣ ва ҷамъиятиро чӣ гуна метавон бартараф намуд? Мулоҳизаҳои хешро баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва нақли мухтасари ҳикояи «Оқшуда»-и Ҳаким Карим тавсия карда мешавад.

ҶУМЪА ОДИНА

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи тарҷумаи ҳоли адиб маълумот мегирем;
- дар бораи мазмун ва мӯҳтавои порчаҳо аз қиссаи «Иншо дар мавзӯи озод» шинос мешавем;
- дар асар баёни ғоя ва мавзӯро таҳлил мекунем ва услуби нигориши адибро дар ҷараёни навиштани ин ҳикоя муайян мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Ҷумъа Одина аз ҷумлаи нависандагоне буд, ки муҳимтарин хусусияти эҷодиёташ дар эътиқод ва садоқати бепоёну собитқадмонааш ба ҳақиқати зиндагӣ зоҳир мешуд. Шояд сарнавишти пурпечутоби ӯ, беадолатиҳое, ки дар айёми кӯдакӣ дар бадарға ба сари ӯ ва хонаводаи падараш омада буданд, нависандаро бештар ба шинохт ва қадршиносӣ аз ҳақиқат, ростӣ ва адолат даъват кардаанд. Ин нависандаи боҳунар 13-уми март соли 1930 дар деҳаи Некоти ҷамоати деҳоти Рӯдакии ноҳияи Панҷакент ба дунё омада, баъди табъиди хонаводаашон мактаби ҳафтсоларо дар деҳаи Николо-Александровскоеи кишвари Ставропол хатм мекунад.

Соли 1948 пас аз собит шудани бегуноҳии падараш хонаводааш ба ватан бармегардад ва Ҷумъа Одина шӯъбаи ғоибонаи Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Панҷакентро хатм карда, дар як вақт ба таълиму тарбияи толибилмон машғул мешавад. Соли 1950 факултети филологияи Донишқадаи омӯзгории шаҳри Самарқанд ва соли 1956 факултети таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистонро хатм карда, ба ҳайси муҳаррир дар нашриёти «Ирфон» фаъолият оғоз менамояд.

Табъид –
бадарға.

Фаъолияти эҷодии ин адиб ба солҳои 60-уми асри XX ба хонандагон рост меояд. Аввалин намунаҳои осори Ҷумъа Одина аз ҳикояҳо иборат аст, аммо повестҳо (қиссаҳо)-и вай – «Авроқи рангин» ва «Иншо дар мавзӯи озод» дар байни асарҳои насри адабиёти навини тоҷик мавқеи хос дорад.

Дар повести «Авроқи рангин» (1964) Ҷумъа Одина воқеияти рӯзмарраю муҳимтарини замони худро ба тасвир гирифта, сарнавишти коргаронро дар шароити муқаррари даврони зиндагии худ ба тарзи бадеӣ таҷассум мекунад.

Повести дигар ва муҳими Ҷумъа Одина «Иншо дар мавзӯи озод» буда, дар адабиёти навини тоҷик мавқеи ба худ хос дорад. Дар асари мазкур вай ба кушодани ҳолати рӯҳии қаҳрамони асосӣ бештар таваҷҷӯҳ зоҳир кардааст.

Дар миёни осори Ҷумъа Одина романи «Гузашти айём» ҷойгоҳи хос дорад. Муаммои асосии роман талоши фарзанди инсон барои муҳайё намудани ҷойи муносиби худ дар зиндагӣ ва ҷомеа аст. Зиддиятҳои ҳаёт, армонҳои мухталиф ва ба ҳам зид, ахлоқи пурихтилоф низои асосии романи «Гузашти айём»-ро ташкил медиҳад.

Ҷумъа Одина дар ин роман аввалин бор ба тасвири масъалаҳои ҳаётии ва муаммоҳои зиндагӣ даст зад, ки хонандаро ба андеша водор месохтанд.

Ҷумъа Одина соли 1982 аз олам даргузашт.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ПОРЧА АЗ ҚИССАИ «ИНШО ДАР МАВЗӢИ ОЗОД»

Шитоб мекардам. Соатам ба ду наздик мешуд. Ногоҳ чашмам ба Аҳмади Зарду Нодира афтод. Ҳайрон шудам. Охир то саршавии дарс андаке мондааст, онҳо бошанд, ба қаҳвахона рафта истодаанд! Бинобар ин, ба соатам бовар накарда, ба соати пештоқи бемористон назар афкандам. Дувоздаҳу чоряк. Ҷин занад ин соати маро! Гоҳ чун аспӣ тозӣ медаваду гоҳ чун хари ланг

базӯр мегардад! Тарбузам аз бағалам афтид, – кайфам парид. Худро чунон ҳис мекардам, ки гуё бар сарам як сатил оби хунук рехта бошанд. Қариб ду соат вақти ҳолӣ дорам. Акнун ба кучо равам, чӣ кор кунам?

Дар аввал меҳостам ба хона баргардам, баъд фикр кардам, ки то бо троллейбус савор мешавам, то ба

хонаамон меравам, ки қариб нимсоат мегузарад, барои бозгашт боз ҳамин қадар лозим. Ҳамагӣ панҷ дақиқа мемонад. Барои панҷ дақиқа ба хона баргаштанам намеарзад. Бинобар ин, қадамамро суст кардам. Акнун ба шитобу таъҷил эҳтиёҷ набуд. Ба фикр фурӯ рафтам. Вақтҳои охир ба ман тез-тез ҳолати аҷиб рӯй медиҳад: ҳамин ки оҳиста-оҳиста қадам мондам, дар майнаам фикрҳои муҷмалу берабт пайдо шуда, маро саҳт азоб медиҳанд. Вақте ки хурд будам, орзу мекардам, ки тезтар калон шавам, ақаллан ба талабаҳои синфҳои ҳашту даҳ расида гирам. Ана акнун калон шудам, 18-ро пур карда ба нуздаҳ қадам мондам, мӯйлаб баровардам, мӯйлабамро ҳафтае ду маротиба метарошам, аммо аз калон шуданам чандон хурсанд нестам. Зани ҳамсои дасти ростии мо – Эргашбӣ мегӯяд, ки ман «мардаки каппакалон» барин ғафс шудаам ва акнун аз ман гурехтан, яъне рӯй пӯшидан лозим будааст. Ана он саволхое, ки майнаи маро тит мекунад: чаро ба вай, ба кампири қариб шастсола аз ман рӯй паноҳ карданаш лозим будааст? Чаро ҳамин қадар сол лозим набуду акнун лозим шуда монд? Охир, мо қариб даҳ сол боз ҳамсои! Хайр, хок ба сараш, аз ман рӯй пӯшад, пӯшидан гирад. Якумр рӯяшро набинам ҳам, заррае хафа намешавам... Маро дар вақтҳои охир дигар масъалаҳо азоб медиҳанд. Масалан, чаро падари ман падари Зарифи Муш барин ҷарроҳ ва ё падари Аброни Балон барин мудир база не? Чаро вай танҳо коргари оддии заводи хишт? Шароит надошт? Чаро шароит надошт? Падари Мушу падари Балон ба падари ман ҳамсоланд. Пас, чаро онҳо шароит доштанду падари ман не? Пас падари Балону падари Муш аз падари ман боақлтар будаанд? Пас чаро ман аз Балону Зарифи Муш беҳтар меҳонам? Пас чаро гандум корӣ, гандум мерӯяду ҷав корӣ ҷав, мегӯянд? Хайр, ин саволхоро бе ҷавоб ҳам мондан мумкин. Акнун як назар бахти маро тамошо кунед.

Муҷмал –
номафҳум,
номуайян,
носаҳеҳ, бе-
сару нӯг.

Саволхое, ки дар матн дода шудаанд, чиро ифода мекунад ва ба мавзӯи асар то кадом дараҷа дахлалат доранд?

Мисол, мактабҳои миёна боз даҳсола шуданд. Акнун талабаҳои синфҳои даҳ ҳам баробари мо – талабаҳои синфи ёздаҳ мактаби миёнаро тамои мекунанду баробари мо номаи камол мегиранд, баробари мо ба мактабҳои олии ариза медиҳанд. Ин чиз ҳоло моро ба таҳлука андохта истодааст. Соли гузашта қариб нисфи тамоикуандагони мактаби мо ба мактабҳои олии дохил шуда натавонишанд. Ҳатто ду талабаи бо медали тилло тамои кардагӣ ҳам. Дар ин бора мухбире дар яке аз рӯзномаҳои марказӣ мақолае навишта, муаллимони ва аълоҷиёни моро хуб шарманда кард. Муаллимони мо мегӯянд, ки ин кори мухбир ахмақист, чунки аълоҷиён ҳам монанди дигарон рагу хун доранд, бинобар ин мумкин аст, ки саросема шуда ба саволҳои имтиҳонгиранда дуруст ҷавоб дода натавониста бошанд. Аз ин воқеаи таассуфовар хулосаҳои бисёр чуқур баровардан ва коллективи муаллимони мактаби мо барин мактаби калон ва обрӯмандро бадном кардан дуруст нест. Боз кӣ медонад?

Таассуф – афсӯс, на-домат, пушаймонӣ.

Ман панҷ соли охир танҳо бо баҳои панҷ меҳонам. Ҳамаи муаллимаҳо мегӯянд, ки мактабро ҳатман бо медали тилло тамои ҳоҳам кард, аммо вақтҳои охир медал гирифтани намехоҳам, аниқтараш аз медал гирифтани метарсам. Умуман, ин медал ба ман чӣ лозим? Барои медалдорони соли гузашта барин шарманда шудан? Аз шарм ба Қазоқистон, ба кадом як совхозии навбунёд гурехта рафтанд. Агар онҳо медал намедоштанд, гапе намешуд. Ҳар сол ҳазорҳо нафар аз имтиҳонҳои қабул афтида истодаанд! Бинобар ин чандин вақт боз ин фикр маро азоб медиҳад. Агар ман мактабро бо медал тамои кунам, дар вақти ба мактаби олии дохил шудан аз «мусоҳиба» нагузарам ва ноилоҷ ҳамроҳи ҳама, «аз рӯйи қоидаи умумӣ» имтиҳон медиҳам ва ҳатман баҳои ду ва ё се мегирам. Баъд ҳама дар кӯчаву пасткӯчаҳо бо ангушташон ба ман ишора карда мегӯянд, ки ана, ҳу вай бача, мактаби миёнаро бо медал тамои карду аз имтиҳони қабул афтид. Аз афти кор, бо ошнобозӣ медал гирифтагӣ! Мумкин аст, ки ягон мухбир дар ягон рӯзнома дар ин бора мақола навишта, маро ва муаллимаҳои азизамро, ки барои таълиму тарбияи ману шарикдарсонам бисе захира кашиданд, шарманда кунанд. Не, ба ман медал лозим нест. Ҳамту, баробари ҳама мактабро тамои кунам бас! Бинобар ин ба дарсҳо он қадар аҳамият намедодагӣ шудам. Ҳа, на панҷ, балки сеу чор гирам ҳам мешавад. Муаллимҳоямон баъд аз ҷавоби ман хеле вақт сар мечунбонанд, оҳ мекашанд ва бо таассуф «Ба шумо чӣ шуд? Ҳай, хон рафиқ Ҳакимов, умеди мо аз шумо ин набуд!» – мегӯянду дар журнал боз як «панҷ» мемонанд ё ба журнал ҳеҷ чиз намонда таъкид мекунанд, ки боз тайёр карда биёям, дар дарси оянда боз мепурсанд. Маълум мешавад, ки

қонуни инерсия дар ин ҷо таъсир доштааст. Оё шумо аз физикаи синфи нӯҳ қонуни инерсияро медонед? Оё шумо медонед, ки чаро автомобил ва ё поездро якбора тормоз дода нигоҳ доштан душвор аст? Ин ҳама ба қонуни инерсия вобаста аст! Ана ҳамин хел ба аълоҷӣ якбора севу чорхон шудан душвор будааст, чунки дар ин ҷо ҳам қонуни инерсия амал мекардааст.

Имсол ба назарам баҳор хеле серборон омад. Ман ин фикрамро ба Кабӯтари Дубома гуфтам. Вай китфонашро дарҳам кашида бо тамасхур гуфт: Имсол ҳам баҳор ҳарсола барин, ҳатто камборонтар.

Ту, ки имсол плаш надорӣ, ба назарат ҳамин хел менамояд. Соли гузашта плаши ман барин плаши нави хитой доштӣ, ку? Кучо шуд? Дар ҳақиқат, соли гузашта плаши нави хитой доштам. Тобистон, дар вақти таътил дар сохтмони заводи нуриҳои маъдани Қӯрғонтеппа якуним моҳ кор карда, камтар пул пасандоз карда будам. Гумон мекардам, ки Балон ба пули худам плаш ёфта медиҳад. Тирамоҳ андак пеш аз саршавии боронгарӣ, плаши кӯҳнаамро ба додарам Валимуҳаммад додам. Балон илтимоси маро рӯирост рад накард, имрӯзу фардо гуфта то ҳоло кашол дода гаштааст. Акнун плашаш сарашро хӯрад. Ба қарибӣ фасли боронгарӣ ҳам мегузарад, тобистон мешавад. Бале, гапи Кабӯтари Дубома дуруст аст. Ман, ки плаш надорам, баҳор ба назарам серборон менамояд. Аммо ба назари Балон, Калла ва Раҷаби Тилло, ки плаши балонӣ доранд, баҳор камборон менамояд. Онҳо ҳатто дар рӯзҳои офтобӣ ҳам плаш пӯшида мегарданд... Мо, талабагони синфҳои ёздаҳ хабари боз даҳсола шудани мактабҳои ёздаҳсоларо шунида хеле хафа шудем, аммо талабаҳои синфҳои даҳ баръакс хеле хурсанд, чунки онҳо ҳам баробари мо, баробари бачаҳои, ки як ё ду сол калонтаранд, номаи камол хоҳанд гирифт. Агар мо ба ҷойи талабаҳои синфҳои даҳум мешудем, низ хурсандӣ мекардем? Ҳа, ба фикрам аксарияти мо ҳамин хел мекардем. Пас, ҳар як кас ба ҳар як ҳодиса аз мавқеи худ, аз рӯйи манфиати худ баҳо медиҳад? Чӣ хеле Аҳмади Калла меғӯяд, ҳар кас бо доғи худ месӯзад! Ҳа, ҳамин хел барин. Кабӯтари Дубома бачаи қобилу ҳалим аст. Вай танҳо се сол боз ҳамроҳи мо меҳонад. Пештар дар кадом як деҳаи дурдасти райони Сари Осиё ҳамроҳи бобояш зиндагӣ мекардааст. То қарибӣ дар синфи мо як вай белақаб буд. Азбаски Шарифҷон дар синфамон одами нисбатан нав буд ва ҳалиму қобилакак буд, мо аз лақабмонӣ худдорӣ мекардем. Ба қарибӣ ман, Калла,

Инерсия – хусусияти ҳолати оромӣ ё ҳаракати худро нигоҳ дошта тавонистани ҷисмҳо то аз тарафи қувваи берунӣ тағйир дода шудани ин ҳолат.

Македон ва Муш аз забони Шарифҷон қиссаи аҷоибро шунидем. Модари Шарифҷон хеле барвақт дар синни шонздаҳсолагӣ, бо амакбачаи худаш, ки аз ӯ даҳ сол калон будааст, издивоҷ мекунад. Баъд аз як сол Шарифҷон таваллуд мешавад. Рӯзе падараш аз кори саҳро саҳт мондаву шалпар шуда, ба хонааш бармегардаду ба завчааш меғӯяд: «Думи барзаговро тоб дода гаштан ба дилам зад. Ман маълумоти миёна дорам! Агар ту розӣ бошӣ, ба Душанбе рафта хонаму одам шуда мебиёям! Ҳамагӣ чор сол! Ин ҳеҷ гап не. Душанбе наздик. Тез-тез ба наздатон омада меистам». Модари Шарифҷон розӣ мешавад ва ба колхоз даромада кор мекунад, то ки маишати писару падари пирашро таъмин кунад ва ба шавҳари донишҷӯяш ҳам каму беш пул фиристода истад. Аз байн чор сол мегузарад, падари Шарифҷон институтро тамом мекунаду дар худи Душанбе ба кор таъин мешавад ва баъд зану писарчаашро ба наздаш кӯчонда меорад, аммо завчааш зуд одатҳои қишлоқашро партофта, ба монанди занони шаҳрӣ либос пӯшидан, ба квартира нигоҳубин намудан ва дар тӯю маъракаҳо озодона сӯҳбат карданро ёд гирифта наметавонад, бинобар ин ҳам падари Шарифҷон аз ҳамсояву рафиқонаш шарм карда, бо баҳонае зану писарчаашро боз ба зодгоҳашон, ба назди падараш бурда мемонад ва дере нагузашта ба як беваи «маълумотдор» хонадор мешавад. Модари Шарифҷон инро шунида саҳт ба шӯр меояд: – Ҳа-а, ман бесавод будем? – меғӯяд. На ба квартира нигоҳубин карда метавонистему на одам барин либос пӯшидан? Ҳоло ман ба вай номард, чӣ хел одам буданамро нишон медиҳам!

Вай баъзе чизҳояшро фурухта пул мекунаду писарчаашро ба бобояш супурда, рост ба Душанбе ба омӯзишгоҳи тиббӣ меояд. Дар ин ҷо дар курси сеюм бо як муаллимашон издивоҷ мекунад.

Ана ҳоҳари шафқат Меҳринисо Ашрафӣ чӣ хел одам буданд! Ман модари Шарифҷонро нағз мешинохтам – онҳоро се-чор бор ҳамроҳ дар кӯча ва як бор дар хонаи Асрорино, ки бо онҳо ҳамдиёр буданд, дида будам, вале асло гумон намекардам, ки духтур Ашрафӣ падари Шарифҷон нест. Ҳоло Меҳринисо – апа дар бобати либоспӯшӣ ва маъракаорӣ ҳар хел занҳои соҳибмаълумотро бо як нӯл мезанад. Агар ман модари Шарифҷон будани ӯро намедонистам, гумон мекардам, ки ягон ҷавонзани шаҳрии олуфтасатанг аст ва синнаш аз 25-26 камтар асту бештар нест.

Ба Душанбе омадаму аз омаданам пушаймон, – гуфт Шарифҷон дар охири нақлаш.

Ману Калла хомӯш будем. Муш, ки донишани асрори оилавии одамонро хеле дӯст медорад ва ба нақли Шарифҷон гӯшахро

сих карда гӯш мекард, пурсид: Барои чӣ? Магар шаҳри мо ба ту маъқул нашуд?

Не, не, Душанбе ба ман маъқул, шаҳри тозаву озода, сердолу дарахт.

– Пас, барои чӣ пушаймонӣ?

– Чунки худро на дар хонаи падарам нағз ҳис карда метавонаму на дар хонаи модарам. Падарам аз зани дуюмашон ҳашт фарзанд доранд ва модарам аз шавҳари дуюмашон се нафар. Ба ҳамин тариқ, ман ду падар, ду модар ва ёздаҳ ҳоҳарчаву додарча дорам, аммо ягон нафари онҳо маро нағз намебинанд. Ман барои ҳамин дубома, туфайлихӯр ва бегона. Агар ягон чиз лозим шавад, ба назди падарам оям: «Сездаҳ сол алимент додам бас, акнун назди модарат рав, ман ҳашт фарзанд дорам, аёлманд ҳастам, базӯр зиндагиамро нӯг ба нӯг карда истодаам» мегӯяд. Агар ба назди модарам оям, «ба назди падари босаводат рав», мегӯяд ва чунон падарамро дашном медиҳад, ки гӯшҳоям қулф мезананд. Хулласи калом, ман Кабӯтари дубома барин, аммо на дар инаш манзил гирифта метавонаму на дар онаш! Ҷойи хоби муайян ҳам надорам. Гоҳ дар хонаи модарам, гоҳ дар хонаи падарам ва гоҳ дар хонаи Асрорино...

Туфайлихӯр – муфтхӯр.

Лақабгузориҳо чӣ тавр баҳо медиҳед? Лақаб гузоштан ба ҳамсабақон ва рафиқони наздик фазилат аст ва ё камбудӣ? Шумо ҳам ба ҳамсабақони худ лақаб гузоштаед? Чаро ва дар асоси чӣ?

Ман шонздаҳ рӯз боз кор мекунам. Дар ин муддат хеле чизҳоро фаҳмида гирифтам. Фаҳмидам, ки дар ин ҷо, дар автобаза ҳам, чун дар мактаби мо баъзеҳо лақаб доштаанд. Масалан, лақаби ҳамхонаи ман Нур Алиев «Инженер» будааст. Ман ўро Ҳоҷаи Соатпараст меномам. Вай аз ин хафа намешавад, – фақат табассум мекунад. Нур умуман аз ҳеҷ кас на ҳеҷ чӣ хафа намешавад. Масалан, бригадири мо вақти кор ўро ба наздаш ҷеғ мезанаду ба дасташ як сӯм дода мегӯяд:

– Инженер, ҳаво гарм барин. Рафта се шиша пиво намебиёри?

– Нур ҳарфе нагуфта, ба буфет меравад.

– Ё худ харрот Нозим-ака, ки бо ў паҳлу ба паҳлу кор мекунад, дастгоҳашро нигоҳ дошта мегӯяд:

Харрот – ҷўбтарош.

– Инженер, носи ман тамом шуд. Ту бачаи чаққон, рафта ба ман як пачка сигарет намебиёри?

Инженер аз дасти Нозим-ака пулро мегираду боз ба буфет меравад.

– Агар ман ба ҷойи ӯ мешудам, мурам ҳам, ин корро намекардам. Чӣ, ман ба онҳо хизматгор?

Чӣ хеле ки Эргашбӣ шофёри Абулҳорисов Абӯро меғӯяд – «югурдак».

– Ман боре ин матлабро ба Инженер гуфтам. Вай хандида меғӯяд, ки дар дунё ҳурмат ва хурду калон гуфтани гапҳо ҳастанд.

– Чин занад ин хел иззату ҳурматро! Охир ин таҳқир – ку!

– Инженер боз меҳандад, меғӯяд, ки гапи аз худ калонро гардонад, аз рӯи одоб нест.

Сабил монад чунин одоб! Магар кори бригадиру Низом-ака аз рӯи одоб аст?

Инженер боз хандакунон меғӯяд, ки онҳо аз ӯ калонтаранд ва ба ин ҳақ доранд. Маълум мешавад, ки тасаввуроти мо ё худ чи хеле, ки Калла меғуфт, тафаҳҳуми мо, дар бораи одоб гуногун будааст?

Он чизеро, ки ман таҳқир ва поймол кардани гузашти нафс мепиндорам, Инженер хушодобӣ мешуморад? Пас кадоми мо ҳақ ҳастем ва чӣ хеле ки Раҷаби Тилло меғуфт, ку ҳақиқат? Ба фикрам, ҳақ ба ҷониби ман аст? Кӣ дӯғи худро турш гуфтааст? Шояд ҳақ ба ҷониби Инженер бошад? Чин занад каллаи бемағзи маро! Чаро дар каллаи ман танҳо ҷумлаҳои саволи пайдо мешаванд?

Кошки тезтар рӯзи корӣ ба охир мерасид. Ин бегоҳӣ ба хонаамон меравам. Шонздаҳ рӯз боз падару модар ва додару ҳоҳарчаҳоямро надидаам! Онҳоро ёд кардам!

Имрӯз панҷ дақиқа пеш аз тамошудани кор худи кассир шахсан ба устохонаи мо омада, маошамонро дод. Дар ним моҳ шаст сӯм кор кардаам. Бад не. Алҳол мешавад. Баъд мебинем...

Ба хона омадаму оббозӣ карда либосҳои тозаамро пӯшидам ва чил сӯм маошамро ба касса андохта роҳи хонаамонро пеш гирифтам. Дарро модарам кушод. Вай гӯё чандин сол надида саҳт пазмон шуда бошад, маро саҳт ба оғӯш кашида, гаштаву баргашта аз рӯям, гарданам ва пешонаам бўса мекунад. Ҳа, модарҳо одамони аҷиб будаанд, доимо оби чашмонашон тайёр! Ана ҳоло ҳам модарам сар то пойи маро аз назар гузаронида ва ашки чашмонашро пок карда, меғӯяд, ки ман хеле хароб шудаам. Ба фикрам, ман хароб нашудаам, баръакс хеле фарбеҳ шудаам. Додару ҳоҳарчаҳоям парвона барин ба гирдам мегарданд. Ҳатто Валимуҳаммади бадқавоқ ҳам омаду хиҷолатомез табасумкунон маро ба оғӯш кашида, аз рухсораам бўсид. Маълум мешавад, ки гапҳои ба ман гуфтагашро ҳануз ҳам фаромӯш накардааст. Дар урфият меғӯянд, ки одам чӣ қадар дур бошад, ҳамон қадар азиз аст. Ин ҳақ асту рост. Ман инро дар амал санҷида дидам, – то ҳол дар ёд надорам, ки аҳли хонаводаи мо нисбат ба ман ин қадар меҳрубониву ғамхорӣ зоҳир карда

бошанд. Ана, падарам ҳам омаданд. Падарам бо ман чун марди ҳақиқӣ даст дода вохӯрӣ карданду баъд ба ҳама гуфтанд:

– Барои чӣ дар даҳлез истодаед? Ё Нурмуҳаммад барои аловгирӣ омадагӣ? Кани, ба хона даромадем.

Вақте ки ба хона даромада ба гирди миз нишастем, ман аз кисаам пуламро бароварда ба модарам дароз кардам. Модарам нагирифт. Не, не, – гуфт ба сӯйи ман даст афшонда.

– Ба сару либосатмӣ, ягон чизи дигар-мӣ, сарф кардан гир. Ба мо пул лозим не. Худоро шукр...

– Гир, гир, – гуфт падарам бо табассуми мамнунона.

– Гиру шукр кун, ки писари ту ҳам пулӯб шудааст. Ин дафъа гир, дафъаи дигар майлаш ба сару либосаш сарф кунад, ҳар орзуе дошта бошад, кардан гирад, баъд ба Валимуҳаммад рӯ оварда фармон дод:

– Ту, Вали давида рафта тағота гирифта биёр.

Валимуҳаммад ҷаста аз ҷояш хесту ба сӯйи дар равон шуд, аммо падарам ўро боз дошт.

– Исто гуфтагӣ барин аз пули акаат се сӯм гиру вақти бозгашт якто арақ харида биёр.

Абрувони модарам боло париданд, чунки падарам то ҳол арақ наменӯшид, ба ҳар ҳол, мо арақнӯшияшро надидаем. Падарам ин тааҷҷуби модарамро дида, бо лабханд ва оҳанги ҳазломез пурсид.

– Ҳа, кампир, ба ту чӣ шуд? Беҳтараш хезу як оши нағз паз! Охир. писарат ба қатори одамон даромадаааст, пулӯб шудааст. Ба ғайр аз ин, Адҳамҷон ҳам имрӯз ба хонаи мо меҳмон мешаванд. Ун кас инхелӣ чизҳоро нағз мебинанд... Бинобар ин якта лозим...

Модарам бо як кунҷи лабаш табассумкунон аз ҷояш хесту ба ошхона рафт. Модарам маро ба сари дастурхон даъват кард. Мо – се «мардак» ба хонаи калон гузаштем...

Се сол гузашт. Ақл бовар намекунад. Бале, се сол гузашт. Дар ин муддат бисёр чизҳоро ёд гирифтам. Ба қавли тағоям «баландию пастӣ ва гармию сардии дунёро дидам ва талхиву ширинии ҳаётро чашидам» ва се касбро аз худ кардам. Акнун ман харрот, мисгар ва шофёр шуда кор мекунам. Тамоми районҳои республикаамонро бо чашми худ дидам, бо садҳо одамон ҳамсуҳбат шудам, «хом» будам, андаке «пухта» шудам, он масъалаҳое, ки се сол пеш майнаи маро машғул медоштанд ва ба назарам мушкилу пурасрор метофтанд, ҳоло хело осон ва ҳатто соддалавҳона менамоянд. Акнун ҳатто шарм медорам, ки як вақтҳо ба чунин чизҳо майнаи худро ва дигаронро гаранг карда мегаштам. Имрӯз хонаи мо ба хонаи тороҷшудае мемо-

над. Ин саҳарӣ мо чизу чораи Нур Алиевро ба контейнер бор карда, ба бағоҷ супурдем, ҳоло хона ҳолӣ ва фарши он ифлосу пур аз коғазпора. Нур Алиев акнун ҳаррот не, балки инженери дипломдор аст. Вайро вазорат ба автобазаи зодгоҳаш саринженер таъин кард. Директорамон Нурро ба базаи ҳудамон мудирӣ колонна таъин кардани шуд, қабул накард. Ман аз ҳуқуқи дӯстӣ ва рафоқат истифода карда, қарор кардам, ки Нур ин таклифро қабул кунад.

— Дар ин шаҳр чиро надидаам? — бо савол ҷавоб дод табас-сумкунон Нур. — Ба райони ҳудамон меравам. Дар ин ҷо инженер бисёр, кадр надорад. Мефаҳмӣ? — Вай бо диққат ба чашми ман нигоҳ кард, гӯё ба ман ягон масъалаи душворфаҳмро фаҳмонда истода бошад ва танҳо баъд аз он ки ман ба аломати тасдиқ сар ҷунбондам, суҳбату давом дод:

— Санг, ҳамон санге, ки дар кӯҳистон қадре надорад, дар ҷойи лозимияш қимат аст. Дар ин ҷо ман. кӣ?. Ҳамагӣ мудирӣ колонна! Ба болои сарам саду як хӯҷаин! Дар райономон ман ягона инженери маълумоти олидор!

Нурро ба ҳоли худ гузошта ба рӯбучини хона ва ҷо ба ҷо кардани чизҳоям шурӯъ намудам. Ногоҳ чашмам ба иншое, ки се сол пеш эҷод карда будам, афтод. Ман онро аз байни китобҳо гирифта ба Нур, ки аз бекорӣ мутафаккирона ба тиреза нигоҳ карда меистод, дароз кардам. Боре чӣ хел ба милитсия афтодан ва иншо навиштанамро ба Нур нақл карда будам, бинобар ин ӯ аз ин иншо огоҳ буд.

— Канӣ, канӣ ҳабсиёти мулло Нурмуҳаммадро бинем.

— Нур бо табассум иншои маро аз дастам гирифта ва рост истода ду-се саҳифаашро мутолиа карду баъд ба сӯйи ошхона равон шуд. Ман фарши хонаи хоб ва даҳлезро шустам, баъд ба магазин рафта барои хӯроки шом нону калбаса харида овардам. Вақте ки ба ошхона даромадам, Нур саҳифаи охири иншоамро меҳонд.

— Ту бало будай! — гуфт Нур...

— Барои чӣ ба ҳеҷ кас нишон намедихӣ?

— Хайр, хафа нашав. Ман имрӯз меҳмони ту, гуфт ӯ бо табассуми доимияш. — аз меҳмон хафа намешаванд...

— Ман чӣ ҳам мегуфтам? Вай имрӯз дар ин хона меҳмон аст. Нур ба дилам оташ андохту ба зодгоҳаш рафт. Ду ҳафта гаштаву баргашта иншоамро меҳонам, таҳриру тасҳеҳ мекунам, — ба назарам торафт беҳтар менамояд. Имрӯз ба Раҳима нишон додам, ба вай ҳам маъқул. Чоп кунам-чӣ? Раҳима меғӯяд, ки то

Ҳабсиёт — навиштаҷот, ки дар вақти ҳабс будани муаллиф навишта шудааст.

чоп накунонам, то хонандагону аҳли адаб нахонанд, нағз ё бад буданаш чӣ хел маълум мешавад? Ин маслиҳаташ бад набудагӣ барин. Дар ҳақиқат:

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нухуфта бошад...

Модоме ки хонандагон ва аҳли адаб иншои маро нахондаанд, – модоме ки ман ба онҳо ҳарфе нагуфтаам, аз кучо медонанд, ки айби ман кадом асту ҳунарам кадом? Чин занад, боз ҷумлаи саволӣ?

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Чаро Ҳакимов падари худро нисбати падарони ҳамсинфонаш паст мешуморад? Ин рафтори Ҳакимов ба шумо чӣ хел таъсир кард ва дар ин бора чӣ муносибат доред?
2. Ба ақидаи шумо он фикру ақидаҳое, ки дар майнаи қаҳрамони қисса пайдо шудаанд, ҳамааш дурустанд?
3. Шарифҷон ба рафиқонаш дар бораи чӣ нақли аҷиб кард?
4. Оид ба рафтори падару модари Шарифҷон чӣ мегӯед?
5. Дар бораи ҳамкорони Нурмуҳаммад чӣ ақида доред?
6. Чаро «Меҳнат-роҳат» мегӯянд? Хулосаатонро оид ба ин мақол баён кунед.

МУҚОИСА МЕКУНЕМ

1. Муносибати хешро нисбати ҳаёти воқеии ҳамсинфони худ баён намоед ва ҳикояе нависед.
2. Чаро муаллиф дар матн «баландию пастӣ ва гармию сардии дунёро дидам» гуфтааст?
3. Бо ёрии муаллим дар атрофи асар ва нақшаҳои он муҳофиза ташкил кунед.
4. Оё шумо низ чун Нурмуҳаммад дар атрофи масъалаҳои зиндагӣ фикр мекунед?

БО ГУРҲҲО КОР МЕКУНЕМ

Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Дар мавзӯи дӯстдоштаатон иншои озод нависед ва бо гурӯҳҳои дигар муҳокима кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи романи «Гузашти айём»-и Ҷумъа Одина тавсия карда мешавад.

ҶОНИБЕКИ АКОБИР

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи ҳаёт ва фаъолияти ин нависанда шинос мешавем;
- дар хусуси ҳикояҳои адиб ва хусусиятҳои муҳими он маълумот меги-рем ва яке аз ҳикояҳои адибро аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷаи ғоявӣ таҳлил мекунем.

ШИНОСОИ БО МУАЛЛИФ

Ҷонибеки Ақобир 5-уми ноябри соли 1952 дар деҳаи Рӯшании ноҳияи Дарбанд ба дунё омадааст. Маълумоти миёнаро дар мактаб-интернати рақами 2-юми шаҳри Душанбе гирифта, баъди адои хидмати ҳарбӣ факултети таърихи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистонро соли 1986 хатм кардааст. Муддате коргари фабрикаи қаннодии «Ширин», баъдан дар давоми солҳои 1971-1978 мусахҳеҳи нашриёти «Ирфон», мухбири ТоҷикТА (1978-1980), мухбири рӯзнамаи «Маданияти Тоҷикистон» (1980-1983), корман-ди ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» (1983-1985) ва маҷаллаи «Садои Шарқ» будааст. Соли 1992 дар Дафтари матбуоти Шӯрои Олии ҷумҳурӣ, соли 1993 дар вазифаи сармуҳаррири моҳномаи «Фарҳанг» кор карда, аз соли 1997 то дами фавташ, яъне соли 2014 сармуҳаррири моҳномаи «Садои Шарқ» будааст.

Оғози фаъолияти эҷодии ӯ ба миёнаи солҳои ҳафтодуми асри гузашта рост меояд. Силсилаи ҳикоеҳои ӯ дар матбуоти даврӣ ва маҷмӯаҳои «Дунё ба умед» (1983), «Хирмани ситора» (1985), «Кӯҳистонӣ» (1987), қиссаи «Бозии тақдир» ва ҳикояҳои наваш дар китоби «Пазмонӣ» (1990), «Оҳанги дарег» (2003) ва «Қаламҳои кӯҳистонӣ» (2012) манзури ҳаводорони каломӣ бадеъ гардидаанд. Асарҳои алоҳидаи Ҷонибеки Ақобир ба забонҳои русӣ, украинӣ, ўзбекӣ, қазоқӣ, қирғизӣ, олмонӣ, вьетнамӣ ва ғайра тарҷума ва ҷоп шудаанд. Тарҷумаи қиссаи И.Тургенев «Фауст», ҳикояҳои алоҳидаи А.Шукшин, новеллаҳои чехӣ, афсонаҳои маҷорӣ, силсилаи ҳикояҳои адиби югославӣ И.Андрич, қиссаи на-висандаи румин И.Биешу «Майор ва марг», романи П.Проскурин «Решаҳои урэн» ба қалами ӯ тааллуқ доранд.

ҲИКОЯИ «БИБӢ ВА НАБЕРА»

Шафоат – писараки шӯху кунҷков, набераи дӯстдорами бибӣ, қариби саҳар хоб дид, ки модараш Зайнура ўро ба ҷомаи гармакаки падар печонда берун, паҳлуи суфаашон пояк медорад. Аммо вай, чашмонаш пури хоб пушти сарашро ба сандуқи синаи модар партофта қарор аст.

– Шафоатҷон, зудтар, паҳлавони оча, ҳаво хунук боз шамол нахӯрӣ... – пойҳои урёни ўро аз зону поён афшонда, бо меҳрубонӣ зорӣ мекунад модараш. Аммо «паҳлавони оча» чунон хоб дорад, ки зӯр занад ҳам, чашм кушода наметавонад. Ҳавсала намекунад, балки хушаш намеояд.

– Оча, – хоболуд ва бо ҳавои бинӣ мегӯяд ў, – намехоҳам. Равем... Модараш розӣ намешавад:

– Танбалӣ накун. Ҷони оча. Ҷогаҳатро боз машки об мекунӣ. Сарамро дар ҷанҷолӣ бибиат намон. Ба ман раҳмат намеояд, хунук хӯрдам, охир!

Дили вай ба модараш месӯзад ва...

Як вақт бо тарсу ларз бедор шуда мефаҳмад, ки дар ҷогаҳ, бар замми ин паҳлуи бибиаш... тар кардааст. Вай нороҳат шуда, худро дашном медиҳад, ки кори нағз накардӣ, Шафоат: пагоҳ дар балои кампир гирифтор мешавӣ, гӯшу майнаатро ба қомат меорад, ғирбол мекунад:

– Шошок! Сиҷинг! – мегӯяд бибӣ, чашмони хурдакакашро бозӣ доронда. – Гӯшҳои чапарт намонад. Пагоҳ-беғоҳ ба мактаб меравӣ...

Сиҷингӣ – ҳолате, ки дар вақти хоб кӯдакони наврас ғайриихтиёр пешоб мекунанд.

«Айби ман чӣ? Нохост... худам нафаҳмидам, хаёлам. Кӯрпаву кӯрпачаи тоза намонд, ҳамаро пӯсонду бӯй гиронд. Дар назди меҳмон ҳам шарм медорам, ки Худо накарда...

«Инаш дурӯғ, бибиҷон. Барои меҳмонҳо кӯрпачаи нав мебароред. Аз тахмон. Чӣ хел забонатон мегардад, ки...».

Вай аз ситезаву хархашаи бибӣ натарсад ҳам (охир, ба гуфти падару модараш, «ин кинои бепул» ҳафтае ду-се маротиба такрор мешавад), гурехта ба зери остонаи дарвоза меояд – дар танааш фақат як курта. Одат ҳам не, метарсад, ки мабодо ин гуфтугӯро касе аз кӯча шунавад. Он вақт дар тамоми деҳа овоза мешавад, ки.... Не, вай ҳаргиз ба ин шармандагӣ роҳ нахоҳад дод. Ҳамин ки аз дур дар кӯча касеро дид, дарҳол ангушташро ба лаб ҷафс карда, биби́ро меогоҳонад. «Мон, ки халқи ҷаҳон сичинг будани туро донанд. Аз таги дилам мешавад» – дастаки харобашро ҷунбонда меғӯяд бибӣ, вале овозашро ба зӯр худаш мешунаваду халос.

Бибӣ дар офтобрӯи суфаашон нишастааст. Шафоат ҷавоб намедихад. (Чӣ ҳам меғӯяд? Ҳозир даҳони баста – сад тилло! Худи бибӣ ҳамин хел меғӯяд), бибӣ лаҳзае лаб фуру баста, боз тоқат намекунад:

– Дони́ста мон, ки гӯшатро бурида мепартоям! Аз бехаш! Ҳа, ба карӣ наандоз, гурбаи ошолуд. Фаҳмидӣ?

«Чӣ хел мебурӣ? Додом мемонад, ки... Баъд дилаки худат ҳам намешавад. Ман туро медонам, бибиҷон...».

– Мебурам! Ба номи Худо қасам, ки бо қайҷии кунди тоқбурӣ... Баъд ҷӯраи Синони чинорӣ мешавӣ. Якгӯш! Вай мехоҳад қоҳ-қоҳ хандад, лекин ҳанӯз фурсаташ нарасидааст.

«Об-бо! Синони бечора чӣ гуноҳ дорад? Худатон меғӯед, ки вай бетолеъ, Худо раҳм накардааст. Барои ҳамин фарзанд надорад. Боз мегуфтед, ки ба ҳоли бечора мардум хандидан убол аст. Лекин...».

– Дар замони ҷанг ту баринҳо қатори мо баромада, дар офтоби гарм гандум медаравиданд, сарак мечиданд! Баробари мо... гушнаву ташна. Ин бошад, худашро ўҳда карда наметавонад. Гурез аз назарам, почаҳои борикатро наби́нам. Шарм надошта боз фир-фир нигоҳ мекунад. Имрӯз ба ҷӯраҳоят меғӯям, ки ту – сичинг. Баъд меби́нам, ки чӣ хел ба рӯи онҳо нигоҳ мекуни. Шармандагиатро мебарорам. «Намеғӯи, бибиҷон, ман туро медонам. Лекин дар бораи вай, гандумдаравӣ... ман ҳам даравида метавонам. Хайр, чӣ – доса мегираму шарт-шурт...»

– Гурез, гуфтам! Набошад, ба дастам афти, мӯи сари қайроқатро якта-якта мечинам.

«Куҷо гурезам? Шикамам гурусна, шир нахӯрдаам, бибиҷон. Биё, аз ҷаҳлат фуру, набошад бузҳоро ба пода ҳай намекунам...».

Бибӣ саросема ба хонаи дарун медарояд. Гӯё ки чизеро гум карда бошад, остинҳои васеашро бод дода, боз ба рӯи ҳавлӣ мебарояд.

– Рав, аз хонаи Бизайнаб хурмаи ширчӯширо гирифта биё. Тезтар, ки вақти ҷӯшидани Пешонасафед шуд.

– «Кушед, ки намеравам! Сиҷинг гуфтед? Гуфтед. Мебурам гуфтед? Гуфтед, қайҷии тоқбурӣ катӣ... Чапаргӯш, боз қайроқсанг гуфтед? Гуфтед!».

Бибии ҳам серҷанҷол ва ҳам меҳрубон чун ҳамеша табассум мекунад...

Хоби саҳарӣ ширин аст. Шафоат шимашро кашида, бо ҳақорат аз ҷогаҳ берун ҳаво доду ба пайкари лоғараки бибӣ ҷафстар шуд.

Бағали бибӣ гармакак, дере нагузашта, ҳамааш фаромӯш шуду хобаш бурд.

Пагоҳӣ вақте бедор шуд, ки бибӣ ҳам рӯи ҷогаҳ ним хез шуда, бо дастони лоғар кӯрпачаи ўро даст-даст мекард:

– Ин даҳанталх бебало ба таги манаҳам ғунча намешавад. Аз афташ, боз тар кардааст. Ҳа-а, ана...

– Бибӣ дасташро кашида, лаҳзае хомӯш монд. Шафоат ҳам дамашро ба дарун гирифта, мӯй начунбонд. Гӯё чунон хоб аст, ки кӯфти азоби якмоҳаро мебарорад.

Агар ҳозир бедор шуда, чашм кушояд, бибӣ сари қаҳр гӯшашро, албатта, метобад.

Ду-се рӯз пештар ҳамин хел карда буд. Аввал гӯшашро саҳт тофт, баъд ба буни гарданаш чунон фурувард, ки аз чашмаш оташ парид. Дасташ хароб бошад ҳам саҳт мерасад. Патаки гӯшаш то ҳозир дард мекунад.

«Охир, айби ман чӣ, бибиҷон? Барои чӣ гӯши маро мекашад? Дард мекунад...».

– «Ба фикри ту бемағз, айби ман буд? Ё ман ба ҷойи ту... Ҳай-ҳай накунам, аз ин калонтарашро сар медиҳӣ?

«Ягон бор сар дода будам? Дидед? Тӯҳмат накунед!» – «Бас, гур-гур накун. Зада бошам, ба ғоидаи худат. Ақлат медарояд».

– Ҷудо ҳам медарояд!...».

Ҳозир худро ба хоб андохтан лозим – то офтоббаро. Он вақт шасти бибӣ мегардад.

– Ба ин ҳушрафта чӣ кор кунам, мусулмонҳо? Сарҳисобам гум: на кӯрпаву кӯрпача монду...

Шафоат қариб буд, ки баланд ханда кунад. Лекин номаълум даҳонашро ба болишт зер кард ва Худо мегуфт, ки хандааш наояд.

– Тӯмору таштоб ҳам гирифтам – ғоида накард. Тавба, бачаи калон, дар ҷогаҳ тар мекунад. Не-е, танбал аст ин аловдарсар.

Чанд бор ба соҳибдараконаш гуфтам: ба духтури район баред, пуфакашро нишон диҳед. Ин кӯдак, пагоҳ, ки калон шуд, ба худатон азоб. Не-дия. Гуфтанд, ки рафта-рафта нағз мешавад. Ақлаш дарояд, дигар тар намекунад. Шарм медорад. Балоя шарм медорад! Пӯсти ин аз пӯсти каркадан. Лекин онҳо кор гуфта, аз пагоҳ мебароянд, офтобшинам лабу лунҷашон овезон – медароянд. Гӯё каллаи шер овардаанд. Кири ин қадар меҳнат кошкӣ ду-се сӯм пасандоз дошта бошанд. Эҳ, дилама ба кӣ кафонам?»

То ҳамин қисми ҳикоя калимаҳо, ибораҳо ва таркиботи киноявию маҷозиро чида нависед. Кадомаш барои шумо шинос ва кадомаш нав аст? Вазифаҳои услубию бадеии онҳоро нишон диҳед.

Лекин бибӣ бо нӯги ангуштон пичаҳои сап-сафедашро хорида, ғайричашмдошти ӯ гуфт:

– Исту бисти модараш. Вай кӯрзӯм пойкандаву ин поймонда!

«Эъ, инаш гапи нав-ку, бибиҷон. Модарам ба ин чӣ дахл дорад?»

– Аз авлоди мо ҳеҷ кас ин хел набуд. Ҳайронам, ки...

– Кампир бо гӯшаи чашм ба набера нигарист ва сари зонувнашро дошта, бархост. Берун баромад.

Шафоат кӯрпаро аз сар дур карда чашм кушод. «Модарам ба ин чӣ дахл дорад?» – дубора такрор кард ӯ ва ба хаёл рафт.

Як ҳафта мешавад, ки модараш қаҳр карда, ба хонаи биби хурдиаш рафтааст. Хоҳаракаш Гулсараро ҳамроҳ гирифт ӯро не. Гуфт, ки зӯраш намерасад, баъд тағояш омада мебарад. Лекин чӣ бошад, ки аз тағояш ҳам дарак нашуд. Хайр, наомад – наомад-дия. Хуб шуд, аз дусар намерафт. Бибиаш дар ин чо танҳо мемонд. Модараш... кучо ҳам мераванд? Ягон ҳафта пас бозгашта меояд. Ҳамроҳи бобояш. Қанду қандалот ҳам меоранд, ошtii мешаванд. Ҳамеша ҳамин хел – як даст мегиранду баъд, ба гуфти бибиаш, Лайливу Маҷнун мешаванд. Чунон меҳрубон, ки... Модар дар атрофи падараш парвона мешавад: «Монда шудӣ, дадои Шафоат? Кор гуфта, худатро ин қадар накоҳон. Ана, гузашта аз болои кӯрпача шин. Качпаҳлу зан. Баҳузур дароз каш. Ман ҳозир дастархон меорам. Сарчамъ хӯрок меҳурем...».

Ҳамааш айби чӯгизанак. Аз кучо овард ҳамон гӯшворро? Дар дили модараш алов андохт: «Ин гӯшвор, ҷони холеш, ба шумо чунон мезебад, ки ваҳ-ваҳ, шишта тамошо кунам, меғӯӣ».

Модараш ҳам фикр накарда, ду поро ба як мӯза андохту аз падараш талаб кард: қарз мекуниву меҳарӣ! Занак шуда, як чизи медидагиву ҳавас мекардагӣ надорам.

Падараш ҳатто хафа шуд: «Беақл набошӣ... Охир, бе ин ҳам ба қарз гӯтида, хонаи нав сохтем. Гӯшворро бо кадом пул ҳарам?

Сабр кун, ақаллан солонаро ба даст гирем. Аз ин зўртараширо меҳарам. Аз магазини тилловор...».

Не-дия, модараш зўм гирифт: як бузро фурушу гўшворро харида деҳ!

Чўгизанаки шайтон ҳам ҳалҳала мекард: Эҳ додар, парӣ барин зан дориву... ҳай-ҳай! Билло, ки ба дасти марди дигар мебуд...».

Падараш одами бадҷаҳл, сари қаҳр ҳар кор аз дасташ меояд. Боз ҳамон рӯз борон борида, заминҳои пахташиро сел зада буд. Аз дасти чўгизанак гирифту ба дунбааш як шатта фуруварда, аз дарвоза берун кард. «Кампири ҷалочин, ҳай-ҳай нагӯй, ба гардани шайтон ҳам банд меандозад!» – гуфта ба ҳавлӣ даромад.

Кампири ҷалочин – пирани фарти баднамои ҳилагар.

Модараш гирия кард. Ин рафтори вай ба падараш маъқул нашуд, ки дод зад: «Дар пеши гўшам кўдак барин инг-инг накун, ки аз паси чўгизанак метозонам. Ту маро медонӣ – шўҳӣ намекунам. Беҳтараш каландро гиру ба замини рӯи Дашт баро... Ҳама ҷоро сангу рег зер кардааст».

Падараш инро гуфту саросема як пиёла чой нӯшида, боз ба сари заминҳо рафт. Вай, охир, бригадир аст. «Кораш аз мӯи сар бисёр», – мегӯяд биби дилсӯзона.

Модараш беғоҳтар ба зориву таваллои биби нигоҳ накарда, куртаҳояширо ба як рӯймол печонду Гулсараро гирифта, аз хона баромад. Ана, як ҳафта боз бедарак...

– Шафоат! – баланд шуд овози биби аз рӯи ҳавлӣ.

Вай аз тарс ба зери кўрпа ғунча шуд.

– Чӣ кор кунад? Овоз диҳад, ё худро ба хоб андозад? Рафту биби ба хона дарояд? Кўрпаро аз болояш бардорад? Не, боз каме сабр мекунад. Шояд, ки...

– Шафоат-э! Гўшҳои чапарт вазнин шудаанд?

Боз сар шуд. Худо дод ба вай. Акнун як рӯзи дароз номи ӯ аз даҳонаш канда намешавад. Нолиш мекунаду мегӯяд: сиҷинг, сиҷинг...

– Шафоат! Ҳо-о Шафоат! Худатро ба хоб наандоз, тирмизак. Зудтар берун баро. Осмон пури абр, сиёҳу дуд...

«Ҳай ҷон-а! Овозаш тамоман қаҳролуд не. Дигар рӯзҳо ин хел мулоим гап намезад. Офтоб аз кучо баромада бошад? Ягон бало дорад ин кампир. Боз фиреб хўрда, ба чангаш наафтам?»

– Ҳо, набераи биби, тезтар ин ҷо биё. «Эъ, эъ, набераи биби мегӯяд. Ба Худо, ки ягон зарурат дорад. Ку бинем...».

Шафоат сабук аз ҷогаҳ хест ва шими дигарашро пӯшида, зуд ба рӯи ҳавлӣ баромад. Биби, сараш ҳам, дар миёнаи обҷакорӣ ҷунбучўл дошт.

– Чӣ мегӯед, бибиҷон? Бибӣ сар бардошта, ба ӯ дуру дароз нигоҳ афканду дар лабони пурожангаш табассум нақш баст. Чунон табассуме, ки дили Шафоат равшан шуд. Баъд оҳиста фаҳмонд:

– Рӯз рафт, ҷони бибӣ. Бузҳоро кай ба пода ҳай мекуни?

– Ҳозир, бибиҷон.

«Хайрият-э, гӯшҳоям имрӯз дам мегиранд». Вай тохта тарафи оғил рафтани шуд.

– Исто, ба ман нигоҳ кун.

– Боз чӣ шуд? Нав ба ёдаш расид – чӣ?»

Шафоат гашта нигоҳ кард.

– Дар сари сафил гурбаро мебинӣ?

Вай зуд тарафи сафили дарози атрофи ҳавлӣ нигарист. Гурбаи сиёҳи калонашонро дид, ки бо ҳавсалаи тамои рӯй мешуст.

– Дидам, бибиҷон. Чӣ буд? Тезтар гӯед.

– Гуму несташ кун, беҳосият вай! Боз рӯй мешӯяд-а! Парво дорад, ки писараки ман гушнаву ташна шаборӯз ғами пахтаро меҳӯрад.

«Ана, ин гапат маъкул, бибиҷон. Ҳозир ман онаи зори ин пишак сатангро дар чашмаш нишон медиҳам. Барои чӣ вай рӯй мешӯяд? Меҳоҳад, ки борон бораду пахтаҳои дадаҷони маро сел рӯфта барад? Не-е, ҳозир...».

Шафоат саросема аз замин чанд кулӯх бардошту тарафи сафил давид. Гурба ӯро дида ҷонҳавл «мияв» гӯён худро ба даруни боғот зад. Шафоат аз пасаш... Ҳамин хел шуд, ки оқибат кампир худаш бузҳоро ба пода ҳамроҳ кард. Шафоат тақрибан баъди як соат бо сару рӯйи хоколуд ва куртаи остинаш дарида аз дарвоза даромад. Бибиаш дар рӯйи суфа нишаста, хавотиромез ба осмони пурабр менигарист.

– Куҷо гум шудӣ?

– Гурбаро сурондам. Кампир лаҳзае чӣ гуфтанахро надониста, мазмун гирифт:

– Гурбаро сурондам!.. – баъд чашмаш ба остинҳои даридаи набера бархӯрда, гӯё хоб буд, ки бедор шуд:

– Ба остинат чӣ шуд?

– Ба шох дармонд...

– Ба шох дармонд? Сиҷингиат бас набуд, ки...

«Эҳа, боз сар шуд. Кошкӣ бо Шарифи лӯлӣ гӯштин намегирифтам». Вай малул шуда, сар ба зер афканд.

– Хайр биё, тақалаи бибӣ. Ширчоят хунук нашавад.

Шафоат оҳиста сар бардошта дид, ки бибӣ дандонҳои зарду фарсудаашро нишон додаву китфакони лоғарашро ҷунбонда, табассум мекунад.

Дар уфуқ абрҳо аз ҳамдигар мегурехтанд. Пас борон намешавад.

Сафил – сари девор, ки бо хасу чизи дигар пӯшонда шудааст.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Ҳикоя ба шумо чӣ гуна таассурот гузошт? Шумо аз он чӣ хел хулоса баровардед? Оё ин гуна мавзӯро ба адабиёти бадеӣ дохил кардан хуб аст?

2. Тимсоли Бибиро бо симои модаркалони худатон муқоиса кунед? Кадом мақолҳои халқиро дар аснои хондани ин ҳикоя аз хотир гузаронидед, онҳоро нависед?

3. Мазмуни умумии ҳикояро нақл кунед, дар бораи фазилат ва хусусиятҳои модаркалони худ маълумот диҳед. Сифатҳои ӯро як-як баён намоед.

БО ГУРҲ КОР МЕКУНЕМ

Дар бораи саргузашт ва ёддоштҳои хотирмони ҳамасоябачаҳо ё ҳешовандони худатон ҳикоя нависед. Оё воқеаҳои ҳикоя ба ҳаёти реалӣ мутобиқат дорад? Фикратонро асоснок кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҳикояҳои «Кӯҳистонӣ» ва «Пазмон»-и Ҷонибеки Ақобир барои мутолиа тавсия карда мешавад.

КАМОЛ НАСРУЛЛО

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти эҷодии Камол Насрулло маълумот мегирием;
- дар бораи мазмун ва мӯҳтавои шеърҳои мухталифи шоир таассурот ҳосил мекунем;
- баъзе намунаҳои ашъори шоирро таҳлил менамоем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Адабиёти навини тоҷикро имрӯз бе эҷодиёти шоири шинохта ва сарафрохта Камол Насрулло тасаввур кардан душвор аст. Ӯ дар қатори устодони каломӣ бадеъ дар инкишофи равнақи шеъри муосири тоҷик саҳми муносибе дорад.

Камол Насрулло соли 1950 дар деҳаи Панҷрӯди ноҳияи Панҷакенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таваллуд шудааст. Соли 1968 мактаби миёнаи деҳаи Ғусари ҳамин ноҳияро хатм карда, ба Донишқадаи омӯзгории Душанбе дохил мешавад ва шӯъбаи филологии ин донишқадаро соли 1971 ба итмом расонда, ба шӯъбаи хориҷии Кумитаи давлатии радио ва телевизиони Тоҷикистон ба кор медарояд.

Баъдан дар маҷаллаҳои «Машъал» ва «Садои Шарқ» ба сифати ходими адабӣ ва дар идораи тарғиби адабиёти Иттифоқи

нависандагони Тоҷикистон ба сифати сарвар кор кард. Соли 1986 бо супориши ҳукумат маҷаллаи кӯдаконаи «Чашма»-ро ба забонҳои тоҷикию русӣ, баъдтар ба ҳуруфи форсӣ таъсис дод. Соли 2003 дар Анҷумани нависандагони Тоҷикистон муовини раиси Иттифоқи нависандагон интихоб мешавад.

Камол Насрулло то имрӯз 13 маҷмӯаи ашъор чоп карда, китоби шеърҳои ӯ «Тоҷикистонро дигар қисмат макун» ба гирифтани Ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ шарафёб мегардад.

Аввалин китоби ашъори Камол Насрулло бо номи «Навгонӣ» соли 1978 чоп шудааст, ки шеърҳои давраи ибтидои фаъолияти эҷодиаширо дар бар мегирифт. Баъдтар маҷмӯаҳои дигари ӯ «Барги зуф» (1980), «Нидои шаҳидон» (1981), «Гузаргоҳи дил» (1983), «Номаи боли кабӯтар» (1994), «Тоҷикистонро дигар қисмат макун» (1996), «Дар фурудгоҳи як таманно» (2003), «Фаросӯи нигоҳ» (2007), «Рӯ ба меҳроби Ватан» (2010) ва «Зангӯлаҳои фарёд» (2011) ба чоп расиданд, ки дар маҷмӯъ чехраи комили шоирии ӯро муаррифӣ мекунанд.

Фаросӯ – ба тарафи боло.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

Воқеан ҳам ин шоир аз ибтидо ба зиндагӣ ва воқеияти он назари хоси худро дошт. Шеъраш аз зиндагӣ ва сарнавишти одамон маншаъ мегирифт ва ба зиндагӣ боз мегашт.

Бинобар ин ҳам таваҷҷӯҳ ва дилгармии хонандагон ба осори ӯ бесабаб набуд. Хонанда ба чунин шеър ҳамеша ниёз дошту дорад, зеро метавонад аз шеъри ӯ ишқи худ, дарду ормони худ, ниёзҳои имрӯзаю фардоинаширо пайдо кунад.

Дар ҷодаи эҷод тадриҷан ашъори Камол Насрулло рангу бӯ ва суратҳои тозаи хотирмон пайдо кард.

Шоир шеърҳои зиёди иҷтимоӣ ҳам гуфтааст, вале шеъраш ҷанбаи хабарӣ надорад. Воқеияти ҳаётро бо чашми шоирона мебинад ва ба шеър мекӯчонад, ки он ба макони таърихии дигар низ ҳамчунон хонда ва фаҳмида мешавад. Шоир дар ҳамаи мавзӯе шеър гуфта бошад, ин гуна ашъор бо тамомияти бадеӣ ва маънии мазмунӣ баланд ба хонанда таъсир мегузорад. Ҷиҳати намуна шеъри «Хоҳар»-ро иқтибос мекунем, ки аз ҳар ҷиҳат ҷолиб буда, дили хонандаро тасхир мекунад:

Ду дидаи ғамгусор дорад хоҳар,
Бӯи ватану диёр дорад хоҳар,
Чашмаш пури об аст ба дидору гусел,
Субҳест, ки сад баҳор дорад хоҳар.
Таскини дили умедворам, хоҳар,

Хусни дилу файзи рӯзгорам, хоҳар
Дар дидаи ман муҳаббати ин дунёст,
Ман ёди туро ба дида дорам, хоҳар.
Хоҳар, хоҳар, нишони модар, хоҳар,
Баъд аз модар ба ҷон баробар, хоҳар.
Дилсӯзтаре нест ба ҳарду олам
Эй марҳами доғҳои додар, хоҳар.
Хоҳар, хоҳар, чароғи додар хоҳар,
Ҳар лаҳза кунад суроғи додар хоҳар.
Сӯзад ба дарун сӯзаду дуде накунад,
То сӯхтани димоғи додар хоҳар.
Чун панҷаи даст панҷ хоҳар дорам,
Панҷ ахтари нурбор бар сар дорам.
Аз давлати дигарон надорам хабаре,
Ман давлати бебаҳои хоҳар дорам.

Ба ин далел шеърҳои дар васфи модар сурудаи Камол Насрулло рангу бӯи тоза дошта, ба хонанда таъсири амиқи маънавӣ ва зебошинохтӣ мегузоранд. Дар ин замина шеъри «Дур аз модар»-ро метавон зикр кард, ки яке аз беҳтарин сурудаҳои шоир дар ин мавзӯ мебошад:

Аз ҳама ғам бо ту меҳоҳам гурезам, модарам,
Дар бари домони ту хобам, нахезам, модарам.
Љумла тан чашме шавам, як чашми саршори сиришк,
Қатра-қатра пеши пойи ту бирезам, модарам.
Дурам аз даргоҳи ту, ман-дарди ту, ман-оҳи ту,
Нестам гар ман асои пирият, ҷӣ чизам, модарам.
Вой бар ман, вой бар ман, хок резад бар сарам,
Бар сарат гар ганҷи умрамро нарезам, модарам...

Камол Насрулло мисли Лоиқ ашъори дар васфи модар, зан навиштаашро дар як силк гирд наовардааст. Ин гуна шеърҳоро ӯ дар солҳои гуногуни фаъолияти шоириаш навиштааст. Ин

Силк – саф,
қатор, рада.

шеърхоро вақте ки дар якҷоягӣ ме-
хонем, чеҳраи ҷомеъ ва азизу шари-
фи модар, зан, хоҳар, ки дар якҷоягӣ
поядори зиндагӣ ҳастанд, пеши на-
зар муҷассам мешавад.

Дигар аз мавзӯҳое, ки дар марка-
зи эҷодиёти Камол Насрулло қарор
дорад, мавзӯи Ватан, миллат ва
ҳувияти миллӣ мебошад, ки онро
чун шинохту пайвастагӣ бо халқу
кишвари худ мавриди таваҷҷӯҳ қарор
додааст. Аз оғози фаъолияташ шоир
ба ин мавзӯъ нигоҳи мушаххас дошт. Берун аз қайдҳои сиёсӣ
вай ин мавзӯро дар шеъраш ғунҷонда, ормонҳои ватанхоҳӣ ва
миллатдӯстонаашро баён кардааст.

Мафҳуми шеъри иҷтимоиро чӣ гуна шарҳ додан мумкин аст? Шеърҳои
иҷтимоии шоирро тасниф кунед.

Ватанхоҳӣ ва таблиғи рӯҳияи ватанпарварӣ дар шеъри Камол
Насрулло ба тарзҳои гуногун ифода ёфтааст. Ватан дар тас-
вир ва баёни шоиронаи шоир мафҳуми ҷомеъ
буда, омили ҳастӣ ва бақои миллат аст. Камол
Насрулло дар шеъри «Дар баҳои зан» Ватанро
«марзи фахру шон» дониста, «имону амони»
мардумро дар он мебинад. Аз нигоҳи ӯ бе Ва-
тан «ҳама чизи олам бе ҳусну таровату равон аст». Мисраъҳои
поён ифодагари андешаи ҷомеаи ватанхоҳии шоир мебошанд:

Марз – за-
мин, хок, ва-
тан, кишвар,
сарҳад.

Он чист ба ҳаҷр зинда дорад ёдаш,
Чун шаҳд ҳамеша дар забон аст? – Ватан!
Аз подшаҳӣ ба мулки ғурбат болост,
Хокаш зи ҳама ганҷ гарон аст? – Ватан!
Он чист, ки маънои тамоми ҳастӣ,
Дар маънии поки он ниҳон аст? – Ватан!
Сарбайти суруди безаволи ҳастист,
Сарманшаи ишқи ҷовидон аст? – Ватан!
Ҳам қимату ҳам ҳиммату ҳам ҳикмати ту-
Дар ваҳдати қони ӯ ниҳон аст? – Ватан!
Он чист, ба ҳеҷ қимате нафрӯшанд,
Он чист, ки дар баҳои қон аст? – Ватан!

Камол Насрулло дар шеъри дигари ба ин мавзӯ бахшидааш
«Ватан дар қон аст» амиқтар меравад ва қадру қимати Ватанро

Ватан – ҷоне, ки дар ҷони ману туст,
Ватан – ноне, ки дар хони ману туст.
Ватан оинаи оби зулол аст,
Ватан покии вичдони ману туст.
Ватан як пораи нури илоҳист,
Шабафрӯзи шабистони ману туст...

Камол Насрулло соли 2011 мунтахаби осорашро чоп кард ва дар ин китоб намунаҳои ашъори дар байни солҳои 1988-2007 сурудаашро фароҳам овардааст. Дар заминаи ашъори дар ин мунтахаб гирдомада метавон хулоса кард, ки ин давраи пурмаҳсули фаъолияти шоирии ӯ будааст.

1. Доираи мавзӯоти ашъори лирикии шоирро нишон диҳед. Шумо аз муталиаи ашъори шоир чӣ хел хулоса баровардед? Мавзӯҳои муштараки ашъори шоирро бо шеърҳои шоирони дигари муосир муқоиса кунед.
2. Тимсоли Ватанро аз нуқтаи назари шоир шарҳ диҳед. Муносибати шоир ба хоҳар ва модар дар қадом қарор аст?
3. Ашъори ба мавзӯи Ватан ва Модар бахшидаи шоирро аз бар намоед. Сифатҳои модар ва хоҳарони хешро як-як баён намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ЛИРИКА

(шеъри ғиноӣ)

Назариyaи адабиёт

Мафҳуми лирика аз номи асбоби мусиқии юнонӣ гирифта шудааст. Лирика ҳамчун ҷинси мустақили адабӣ аз ҳамосаву драма фарқ мекунад. Муҳимтарин нишонаҳои он амалиёт, ҳиссиёту ҳаяҷон, андешаю мулоҳиза, эҳсосот ва ғайра мебошад. Характери ашё ё қаҳрамони тасвиршаванда ба пуррагӣ дода намешавад.

Лирика яке аз ҷинсҳои маъмули адабӣ мебошад. Вай аз калимаи юнонӣ «лира», ки маънояш сози тордори мизробии мусиқӣ аст, сохта шудааст. Ин асбоби мусиқӣ аз қадим дар байни халқҳои Шарқи Наздик, Миср, Юнон, Рим ва ғайра маъмул будааст.

Шоирон танҳо ягон рафтор ё сифати мамдӯҳи худро меоранду бас. Воситаю ашёи тасвиршаванда дар ҷинси ғиноӣ ҳодиса, инсон, ҳолат буда, онҳо бевосита ифода намеебанд, балки ба василаи эҳсосу ҳаяҷон ва мулоҳизаву андешаҳои қаҳрамони лирикӣ баён мегарданд.

Зиддият дар симову рафтори ошиқӣ ҳақиқӣ ва булҳавас, маст (ринд)-у хушёр, хароботиву зоҳиди хилватнишин, рақибу дӯст ва монанди инҳо ифода меёбад. Масалан, дар ин байт:

Бедил, ту маяндеш зи гуфтори рақибон,
Ғавғои сагон кам накунад ризқи гадоро.

Манзара дар осори лирикӣ тақвияти воқеаву характер нест, балки он ифодагари орзуву омоли муаллиф мебошад.

Қиёфаи қаҳрамон дар ҷинси лирика чун ҷинсҳои дигар нест, вале баъзан ба он наздик мешавад: Ба мисли:

Бибурд аз ман қарору тоқату ҳуш,
Бути сангиндили симинбаногӯш,
Нигоре чобуке, шӯхе, париваш,
Зарифе, маҳваше, турке қаболӯш.

Ба ҷинси лирика асарҳое тааллуқдоранд, ки дар онҳо фикру ҳиссиёти аз зиндагӣ ва ҳодисаҳои давр ҳосилкардаи адиб бевосита тасвир меёбанд. Асарҳои лирикӣ аз забони адиб баён мешавад ва дар ин гуна асарҳо шахсияти адиб равшан ба назар мерасад. Лирика дар қатори эпика ва драма яке аз қадимтарин

**Шеъри
ғиноӣ** — дар
луғат ба маъ-
нои овозхонӣ,
суруд ва нағма
аст ва дар
истилоҳ ба
шеъре гуф-
та мешавад,
ки баёнга-
ри отифат
ва эҳсосоти
шахсии шоир
бошад.

шаклҳои зуҳуроти фаъолияти бадеии инсон буда, ҳиссиёти аз воқеа ҳосилшударо ифода менамояд. Лирика воқеаю ҳодисаҳои зиндагӣ, муҳити зист, ҳаёти воқеӣ, муносибатҳои гуногуни байни одамонро ба воситаи тасвири ҳаяҷон, тафаккур ва эҳсосоти инсон, яъне шоир акс менамояд. Лирика бо ҳамин хусусияти худ аз эпика, ки ҳаёти инсонӣ ва воқеаҳои зиндагиро бо иштироки шахс нақл менамояд ва драма, ки ҳаёти инсонро дар амалиёт, рафтору кирдорашон акс мекунонад, фарқ дорад. Яъне, лирика ифодагари афқору эҳсосоти шадиду мухталифи инсон мебошад.

Эпика – мансуб ба эпос ва тарзи баёни он; ҳамосӣ, рамзӣ.

Одатан дар ҳаёт рӯйдодҳои зиндагӣ, олами ҳастӣ ба қалбу рӯҳи инсон таъсир мекунад ва шоири лирик ҳиссиёти аз ин ҳодисаю воқеаҳо ҳосилшудаашро ба таври бадеӣ тасвир мекунад.

Дар асарҳои лирикӣ эҳсосоти андешаҳои таъсирбахшу рангин, ҳолати авзои қалби инсон дар ҷойи аввал меистад. Лирика бо ҳамин восита олами ботинии инсонро кушода медиҳад.

Ҳамин тавр, шахсеро, ки шеъри лирикӣ аз номи ӯ навишта шудааст, дар адабиётшиносӣ қаҳрамони лирикӣ мегӯянд ва қаҳрамони лирикӣ, аксаран, ҳуди шоир аст. Дар шеърҳои лирикӣ ғайр аз қаҳрамони лирикӣ боз образҳои лирикии маъшуқа, рақиб, қалам, кӯҳ, дарё ва ғайра мушоҳида мешавад. Вале ҳамаи дигар образҳо ба салоҳдид ва назари фардии қаҳрамони лирикӣ вобаста аст. Дар ин байт қаҳрамони лирикӣ назари фардии худро оид ба мавқеи инсонӣ қобилу сазовор дар зиндагӣ чунин муайян кардааст:

Ноқобилони даҳр ба мақсад намерасанд,
Дунё ҳамеша дар талаби марди қобил аст.

Ҳофиз

Чӣ хеле ки аз мисолҳо маълум гардид, шеърҳои лирикӣ танҳо ба мавзӯи ишқу муҳаббат тааллуқ надоранд ва чун асарҳои ҳамосию драматӣ ба тамоми масъалаҳои зиндагӣ дахл менамоянд. Аз ин рӯ, лирика ба навъҳои ишқӣ, манзаравӣ, фалсафӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва ғайра ҷудо мешавад.

Ба таври ҳулоса гуфтан мумкин аст, лирика бо ҳулосагӯйиву ифодаи нисбатан равшан бо ҷинсҳои дигар имтиёз мекунад. Осори лирикӣ ва шунидану ҳифз кардани он барои мардуми мо аз оғоз то имрӯз завқу муҳаббати хосеро мебахшад.

Баъзе жанрҳои лирика. Навъҳо ё жанрҳои асосии шеъри лирикӣ фард, дубайтӣ, рубой,

Фард – ягона, танҳо.

маснавӣ, қасида, қитъа, ғазал, мусаммат, тарҷеот ва мустазод мебошанд. Ин навъҳои шеърӣ лирикӣ ҳам дар назми асримиёнагӣ ва ҳам назми давраи нави тоҷик мавқеи муносиб доранд. Ба баъзе хусусиятҳои жанрҳои мазкур таваҷҷӯҳ намоед: фард хурдтарин навъи осори ғинӣ буда, маънии луғавии он танҳо, ягона мебошад. Ҳаҷми муқаррари он як байт буда, гоҳо мисраъҳои он ҳамқофия ва гоҳи дигар озод мешаванд. Фард дар мавзӯҳои панду ахлоқӣ, ишқӣ, ҳаҷвӣ ва шиквӣ эҷод мешавад. Масалан:

Бирав зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд.

Рӯдакӣ

Ё ки:

Ҳар шаб зи худат бипурс, агар ту мардӣ,
К-имрӯз чӣ хидмате ба мардум кардӣ.

А. Лоҳутӣ

Дубайтӣ – аз ду байт (чор мисраъ) иборат мебошад ва дар вазнҳои ҳазачи мусаддаси мақсур (мафойлун, мафойлун, мафойл: V- – -/V- – -/ V ~) ё ҳазачи мусаддаси маҳзуф (мафойлун, мафойлун, фаълун: V- – -/V- – -/ V – -) навишта мешавад. Дубайтӣ мавзӯҳои гуногунро фаро гирифта, аксаран дар шакли **ааба** ва баъзан дар шаклҳои **аааа** ва **аабб** қофия баста мешавад. Устодони дубайтисарои адабиёти классикии мо Абдуллоҳи Ансорӣ, Бобо Тоҳири Урён, Абӯсаъиди Абулхайр, Фоизи Даштистонӣ ва ғайра мебошанд. Бобо Тоҳири Урён дар мавзӯи ишқу муҳаббат чунин гуфтааст:

Диле дорам харидори муҳаббат, – а
К-аз ӯ гарм аст бозори муҳаббат. – а
Либосе бофтам бар қомати дил – б
Зи пуди меҳнату тори муҳаббат. – а

Рубой – аз шумораи чори арабӣ (рубъ) гирифта шуда, чун дубайтӣ аз чор мисраъ иборат аст. Рубой аз ҷиҳати миқдори мисраъҳо ва қофия мисли дубайтӣ мебошад, вале дар вазн фарқ дорад. Вазни рубой **шаҷараи аҳраб ё аҳрами баҳри ҳазач** мебошад. Яъне, мисраъҳои рубой ё бо зиҳофи аҳраб (мафъӯлу: – - V) ва ё бо зиҳофи аҳрами (мафъӯлун: – - -) баҳри ҳазач оғоз меёбанд. Шамс Қайси Розӣ дар китоби машҳури худ «Ал – Мӯъҷам» қайд кардааст, ки ихтироъкори рубой устод Абӯабдуллоҳ Рӯдакист. Аммо рубоиро Умари Хайём ба дараҷаи камолот расондааст:

Гар як нафасат зи зиндагонӣ гузарад, – а
Мағзор, ки ҷуз ба шодмонӣ гузарад. – а

Ҳуш дор, ки сармояи ин мулки ҷаҳон – б
Умр аст, бад-он сон гузаронӣ, гузарад. – а

Вазни рубой:
шаҷараи ахраб ё ахрами баҳри ҳазаҷ
Тақтеъи тақрибии вазни рубоӣҳо:
– – V /V- V -/ V- – V / V –

Маснавӣ – маънии луғавии он ду-ду, дугонӣ мебошад. Шакли қофиябандиаш аа, бб, вв... Имкониятҳои маснавӣ аз ҷиҳати қофия васеъ аст. Дар истилоҳ маснавӣ шакли шеъриест, ки ҳарду мисраи он дорои як қофия аст, аммо вазни ягона дар он то ба охир бетағйир мемонад. Ҳадди аввали маснавӣ ду байт ва ҳадди охири вай аз сад байт мегузарад. Мавзӯи марказии маснавӣ ахлоқ, панду насиҳат мебошад. Ин шакли шеърӣ дар сурати ҳадди калон ба худ гирифтани ба жанри дигар дoston мегузарад. Ин шеъри машҳури Саъдӣ дар шакли маснавӣ эҷод шудааст:

Банӣ Одам аъзои якдигаранд, – а
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд. – а
Чу узве ба дард оварад рӯзгор, – б
Дигар узвҳоро намонад қарор. – б
Ту, к-аз меҳнати дигарон беғамӣ, – в
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ. –в

Ҳамин тариқ, жанрҳои лирикии суннатӣ ҳар кадом аз ҷиҳати вазну қофия ва теъдоди мисраҳо барин унсурҳои шаклӣ дорои ҳадду ҳудуди муайян мебошад ва қонуниятҳои ифодаи онҳо аз тарафи суханварон ба таври қатъӣ риоя мешавад.

Ба асарҳои ғинӣ достони лирикӣ ва ҳикояи лирикӣ низ дохил мешаванд, ки мундариҷа ва мӯҳтавои онҳо ба воситаи таассуроти андеша ва муносибати бевоситаи қаҳрамони лирикӣ ифода меёбанд. Ҳамчунин, дар адабиёти давраи навини тоҷик дар баробари жанрҳои анъанавӣ, шаклҳои нави лирикӣ пайдо шудаанд ва онҳо навҳои гуногуни шеъри нав ва шеъри сафедро фаро гирифтаанд. Умуман, лирика чун қадимтарин ҷинси адабӣ дар ташаккули завоҷи бадеӣ ва камолоти маънавии инсон саҳми назаррас дорад.

Тест (Pisa)

1. Шеъри зеринро шарҳ диҳед ва ин ду байт то кадом дараҷа ба мавзӯи мавриди муҳокима дахл дорад?

Дар назм се тан паймбаронанд,
Ҳарчанд ки ло набия баъдӣ,

Авсофу қасидаву ғазалро,
Фирдавсию Анварию Саъдӣ.

2. Таҳаввул ва ташаккули жанри рубой ба номи кадом шоир дахл дорад?

			
Умари Хайём	Бадриддин Ҳилолӣ	Саъдии Шерозӣ	Камоли Хуҷандӣ

3. Таҳаввул ва ташаккули жанри ғазал ба номи кӣ вобаста аст?

			
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ	Носири Хусрав	Камоли Хуҷандӣ	Саъдии Шерозӣ

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Доир ба жанрҳои лирикӣ ва хусусиятҳои муҳими онҳо мубодилаи афкор кунед. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро бо гурӯҳ муҳокима намоед.
2. Оид ба мафҳуми қаҳрамони лирикӣ маълумот диҳед. Хусусиятҳои қаҳрамони лирикии яке аз шоирони адабиёти мумтозро баён намоед.
3. Оид ба мафҳумҳои достони лирикӣ ва ҳикояи лирикӣ чӣ медонед?
4. Хусусияти ҷинсии осори ғоиноиро шарҳ диҳед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҳифз ва таҳлили ашъори мутааллиқ ба ҳар як жанри лирикӣ аз осори шоирони мумтоз ва муосир тавсия карда мешавад.

АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи фаъолияти эҷодии Антон Чехов маълумот пайдо мекунем;
- қараёни зиндагӣ ва ҷиҳатҳои хоси эҷодиёти нависандаро мавриди таҳлилу муҳокима қарор медиҳем;
- мавқеи адибро дар таърихи адабиёти қаҳон муайян мекунем.

ШИНОСОӢ БО МУАЛЛИФ

Антон Павлович Чехов 29 январи соли 1860 дар Таганрог ба дунё омадааст. Муҳити оилавии Чеховро аз ҷиҳати иқтисодӣ вазнин буд. Ҳар рӯз соати панҷи саҳар бародарон хори калисо

месуруданд ва пас аз дарс онҳо дар мағозаи хӯрокворӣ ба падарашон кӯмак мекарданд. Ҳамаи бачаҳо мебоист, ҳунар омӯзанд: Масалан, Антон касби дӯзандагиро омӯхт.

Соли 1879 Чехов мактаби миёнаро тамом карда, аз Таганрог ба Москва рафт. Дар он ҷо ӯ ба нигоҳубини оила шурӯъ кард ва ба наздикинаш аз нашрияҳои адабӣ даромади ночиз меод. Оғози фаъолияти Чехов дар матбаа дар моҳи декабри ҳамон сол ба амал омад: журнали «Дракона» повести «Мактуб ба ҳамсоия донишманд» ва мазҳакаи «Чӣ бештар дар роман, повест ва ғайра дида мешавад»-ро чоп кард.

Оперетта аз калимаи италийӣ буда, ин вожа дар забони форсӣ вуҷуд надорад. Операи ҳаҷвӣ, ки иштироккунандагон ҳам гап мезананд ва ҳам месароянд.

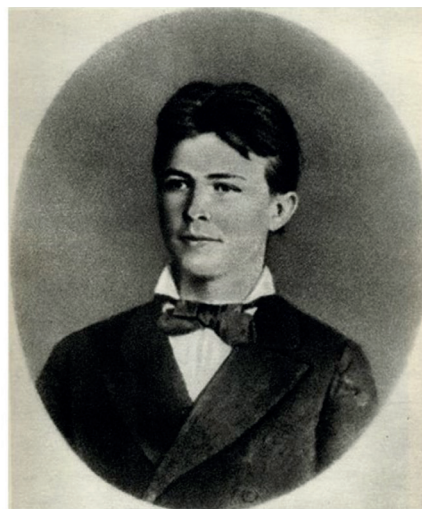
Маҳсули эҷодаш асосан бо таҳаллуси Антоша Чехонте ба таъб расида, баъдтар «Табиби бе бемор», «Амак», «Одами бемор», «Балдастов», «Антонсон», «Бародари ман» – ҳамагӣ тақрибан панҷоҳ ададро ташкил намуд.

Аввалин маҷмӯаи Чехов «Афсонаи Мелпомена» соли 1884 аз чоп баромад. То соли 1885 Чехов аллакай нависандаи машҳури ҳикоя буд. Дар ҳамин давраи барои нависанда мусоид чанде аз беҳтарин асарҳои ӯ: «Реквием», «Душманон», «Агафя», «Кобус» ва ғайра чоп шуданд ва повести Чехов ҳамчун падидаи нав дар адабиёти рус ба вуҷуд омад. Дар «Новое Время» ном маҷалла аввалин маротиба барои имзои матнҳо Антон Чехов номи худро гузошт.

Аз соли 1887 Чехов худро дар жанрҳо ва мавзӯҳои ҷиддитар санҷид. Повести «Дашт» барои журнали «Северный вестник» дар эҷодиёти нависанда нуқтаи гардиш гардид. Дар ҳуди ҳамон сол аввалин асари драмавии Чехов — пиесаи «Иванов» дар театри Корши Москва ба сахна гузошта шуд ва баъд аз як сол маҷмӯаи

А.П. Чехов дар соли 1874

А.П. Чехов рӯзи хатмкунии
гимназия соли 1879

сеюми ӯ «Дар вақти торикӣ» дар Академияи илмҳо бо мукофоти Пушкин сарфароз гардид.

Соли 1890 Антон Чехов ба ҷазираи Сахалин рафт, то ҳаёти зиндонҳои Русияро тафтиш кунад. Пас аз панҷ сол китоби бадеӣ ва публицистии қайдҳои саёҳат дар бораи колонияи бадарғашуда ва меҳнати вазнин «Ҷазираи Сахалин» аз ҷоп баромад.

Пас аз Сахалин нависанда дар Маскав дар Малая Дмитровка маскан гирифт. Дар ин солҳо Чехов аллакай яке аз муаллифони серхонанда дар Россия буд. Асарҳои ӯ дар маҷаллаҳои «Северный вестник», «Русская мисл», рӯзномаҳои «Новое время» ва «Русские ведомости» ҷоп шудааст.

Антон Чехов дар Мелихово мулк харидорӣ карда, зиндагӣ ихтиёр мекунад. Таҷрибаи тиббӣ ва қувваи зиёдеро талаб мекард, вале маҳз дар Мелихово адиб асарҳои машҳуртарини худро навиштааст, ки пиесаи «Чайка», повести «Пултаи рақами 6», ҳикояҳои «Хонаи мезаниндор» ва «А. Одам дар парванда» – дар маҷмӯъ тақрибан 40 асари муҳим мебошанд.

Муосирон аксаран Чеховро «Шоири шаб» меномиданд. Асари ӯро бисёриҳо пессимистӣ ва декадентӣ медонистанд, ҳатто истилоҳи «Рӯхҳои Чехов» вучуд дошт. Асари охирини драматург «Боғи гелос» буд.

Антон Чехов солҳои охири умраш аз бемории сил ранҷ кашида, ниҳоят бар асари ин дард 15 июли соли 1904 дар шаҳри Баденвайлери Олмон вафот мекунад. Марқади ӯ дар қабристони Новодевичи Маскав воқеъ гардидааст.

Пессимистӣ –
руҳафтодагӣ.

Декадентӣ –
асаре, ки дар
вай таназзули
руҳияти муал-
лиф дарҷ аст.

ҲИКОЯИ «РАФТОРИ НОҶО»

Сагчаи зарду малларанги дурага, ки фуки рӯбоҳмонанд дошт, дар роҳи пиёдагарде ин тарафу он тараф метохт ва беқаророна ба атроф назар меафканд. Баъзан меистоду нолишкунон аввал як пойи хунукхӯрдааш ва баъд пойи дигарашро бардошта, ба хотир овардани мешуд, ки чӣ гуна ӯ метавонист роҳгум бизанад?

Хуб дар хотир дорад, ки ин рӯзро чӣ гуна пушти сар кард ва билохира, ба ин пиёдароҳи ношинос чӣ хел афтод. Рӯз чунин оғоз ёфт: Соҳибаш – наҷор Лука Александрич кулоҳашро пӯшида, кадом як асбоби чӯбини ба матои сурх печонидаро таги каш карду нидо сар дод:

– Каштанка, рафтем!

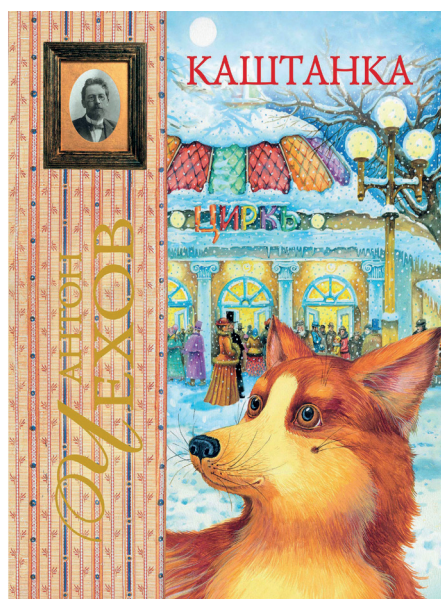
Сагчаи дурагаи малларанг номашро шунида, дарҳол аз таги дастгоҳи наҷорӣ, ки он ҷо, дар болои пароҳаҳо меҳобид, баромаду хамёзае кашида аз қафои соҳибаш раҳсипор шуд. Фармоишгарони Лука Александрич беҳад дур зиндагӣ мекарданд ва наҷор то оне ки ба хонаи ҳар кадоми онҳо бирасад, маҷбур мешуд аз чанд гузаргоҳ гузашта, чандин маротиба ба майхона бидарояду ҷисмашро бо шароб неру бубахшад. Каштанка ба хотир овард, ки дар роҳ вай беҳад ношоиста рафтор кард. Аз хурсандӣ, ки ӯро барои сайру гашт ба кӯча баровардаанд, ғел мезаду аккосзанон ба нақлиёти аспии дар роҳи оҳан ҳаракаткунанда ҳуҷум мекард. Ба ҳавлиҳо меदारомад ва аз қафои сагҳо медавид. Наҷор маълум, ки ӯро надида ноилоҷ

бозмеистоду бо ғазаб ба сараш дод мезад. Ҳатто боре саҳт хашмгин шуда, гӯши рӯбоҳмонандашро ба кафаш дошта саҳт тоб доду канда-канда гуфт:

– Кошки ҳар-ром ме-мур-дӣ, офатзада!

Лука Александрич бо фармоишгарҳо корашро анҷом дода, барои як дақиқа ба хонаи хоҳараш даромад. Дар он ҷо нӯшиду газак намуд; аз ҳавлии хоҳараш ба хонаи рафиқи муқовасозаш даромад, аз он ҷо ба майхона, аз майхона ба хонаи ҷӯрааш ва... Хулоса, вақте ки Каштанка ба пиёдагарди бегона афтид, рӯз рӯ ба торикӣ оварда, наҷор

Наҷор –
устои
чӯбтарош.

ҳам мурданивор маст шуда буд. Ў ҳар замон дастҳояшро афшонда, чуқур нафас мекашиду ғур-ғуркунон менолид:

– Маро модарам пургуноҳ таваллуд кард! Оҳ, гуноҳҳо, гуноҳҳо! Ҳоло, ана, дар кӯча меравем ва ба чароғакҳо менигарем, ҳамин ки мурдем, дар оташи дӯзах хоҳем сӯхт...

Ё бо оҳанги зориомез Каштанкаро ба наздаш меҳонду тавалло мекард:

– Ту, Каштанка, ту аз ҳашароте беш нестӣ. Дар муқобили одам ту устои чӯбтарошери мемонӣ, ки дар назди наҷзор арзише надорад...

Ҳангоме ки вай бо Каштанка ана ҳамин хел ҳарф мезад, баногоҳ мусиқӣ танинандоз гардид. Каштанка ба қафо нигоҳ карда дид, ки аз миёни кӯча, рӯ ба рӯи ӯ, қатори сарбозон қадам мезанад. Ба садои мусиқӣ, ки асабҳои вайро беҷо мекард, тоб наоварда, сагчаи бечора безобита шуду аз тарс аккос зад, вале амали соҳибашро дида ҳайрон шуд: наҷзор, ба ҷойи он ки битарсад, уллос бикашад ва ё аккос бизанад, бо хандаи самимона қоматашро рост намуда, ба мисли сарбозон дасташро ба чакааш бурд. Каштанка дид, ки соҳибаш ба мусиқӣ диққат намедихад, боз ҳам саҳттар уллос кашид ва беҳудона давида ба пиёдароҳи тарафи дигари кӯча гузашт.

Даме ки Каштанка ба худ омад, мусиқӣ дигар садо намедод ва полк ҳам аз назар ғойб шуда буд. Ў аз кӯча гузашта, дартоз ба ҷое омад, ки соҳибашро бори охир дида буд, вале...ҳайҳот! Наҷзор акнун дар он ҷо набуд. Сагча ба пеш давиду баъд ба қафо, як бори дигар кӯчаро убур кард, лекин наҷзор якбора ғайб зад: гӯё ба қаъри замин фурӯ рафта буд... Каштанка пиёдароҳро бӯ кашидан гирифт: умед дошт, ки соҳибашро аз бӯи изаш меёбад, вале пештар ким-кадом ношуде бо калӯшҳои нави резинӣ аз кӯча гузашта буду акнун ҳама нақҳати нозук бо бӯи тези резин махлут гардида. Метавон гуфт, ки имкони чизеро муайян кардан барояш вучуд надошт.

Каштанка, ҳарчанд ба пеш давиду ба қафо, соҳибашро пайдо карда натавонист. Дар ин миён ҳама ҷо торик шуд ва дар ҳарду ҷониби кӯчаҳо фонусҳо даргирифтанд. Аз тирезаи хонаҳо низ нури чароғҳо ба чашм расид. Барфи лаклаки меборид ва роҳи ҳамвору пушти аспҳо ва кулоҳи фойтунчиҳо оҳиста-оҳиста сафед

мешуданд. Чӣ қадаре ҳаво торик мешуд, ҳамон андоза атроф равшантару сафедтар мегардид. Аз назди Каштанка, пеши чашмашро гирифта, ҳатто бо пояшон ўро тела дода, беист фармоишгарони ношинос ба ҳар тараф гузашта мерафтанд. (Каштанка инсониятро ба ду гурӯҳи тамоман нобаробар – хўҷаинҳо ва фармоишгарон ҷудо карда буд; дар миёни ҳам ин ва ҳам онҳо тафриқаи ҷиддӣ буд: аввалиҳо ҳуқуқ доштанд, ки Каштанкаро латукӯб кунанд, дувумиҳоро худӣ ў ҳақ дошт аз банди пояшон бигазад). Фармоишгарон ба ким-куҷое шитоб мекарданд ва ба вай заррае эътибор намедоданд.

Вақте ки атроф тамоман торик шуд, Каштанкаро ваҳму ҳарос зер кард: ў тамоман навмед гардид. Дар даромадгоҳи ким-кадом биное панаҳ шуда, талх бигрист. Сафари якрӯза бо Лука Александрич ўро бемадор карда буд, гӯшу пойҳояш аз хунукӣ карахт шудаю ба болои ин ҳама гуруснагӣ ҳолашро бад кардааст. Рӯзи дароз ҳайвони бечора ҳамагӣ ду маротиба каме шикамашро сер карда буд: дар ҳавлии муқовасоз камакак шираи ордро ба даҳон бурда буд ва дар яке аз майхонаҳо, дар назди пештахта, пӯсти ҳасибро ёфта хӯрд ва тамом вассалом. Агар вай инсон мебуд, эҳтимол чунин андеша мекард:

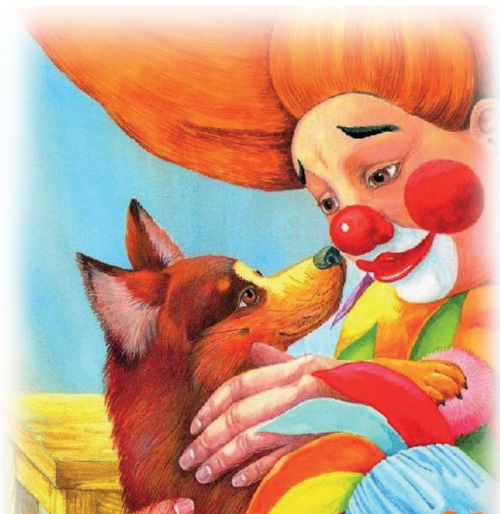
«Не, ин хел зистан номумкин аст! Хубаш, худкушӣ бояд кард!».

НОШИНОСИ ПУРАСРОР

Вале вай дар бораи чизе фикр намекард, фақат нӯла мекашид. Вақте ки барфи испеди мулоим сару рӯяшро ба мисли кӯрпа пӯшониду худаш аз бемадорӣ чашмашро кушода наметавонист, баногаҳ даре шараққосзанон кушода шуд ва нолишкунон ба шикамаш бархӯрд. Якбора аз ҷояш ҷаста рост истод. Аз дари кушода кадом як нафаре, ки мутааллиқ ба фармоишгарон буд, бурун омад. Азбаски Каштанка вингос зад ва ба зери пояш монд, ў наметавонист ба саг диққат надихад. Мард ҳам шуда аз вай пурсид:

– Ай саг, ту аз куҷо пайдо шудӣ! Маъюбат кардам? Оҳ, махлуқи бечора... Хайр, аз ман маранҷ, аз ман маранҷ... Гунаҳгорам.

Каштанка аз миёни барфрезаҳои ба мижаҳояш часпида ба марди ношинос дида дӯхта, дар наздаш як одамчаи қадпастаки

фарбеҳаку лӯндарӯи риштарошидаеро дид, ки дар сар кулоҳ дошту тугмаҳои пӯстинаш батамом кушода буданд.

— Чӣ ин қадар винг-винг мекунӣ? — идома дод мард, барфро бо ангушташ аз пушти Каштанка афшонда.

— Соҳибат кучост? Шояд ту гум шудай?

Эҳ, сагчаи бечора! Акнун мо чӣ кор бояд кунем? Каштанка дар овози марди ношинос оҳанги раҳму шафқатро эҳсос намуда дасташро лесид ва боз ҳам бадардтар вингос зад.

— Ту хеле саги доною рамузфаҳме будай! — гуфт марди ношинос.

— Ба рӯбоҳ монанд ҳастӣ! Хайр, майлаш, ҳеҷ коре надорем, рафтем бо ман. Эҳтимол дар ягон боб даркор мешавӣ... Канӣ, ба пеш!

Вай бо лабҳояш чалпос зада ба Каштанка бо имои даст ишора намуд, ки он як маъно дошт: «Рафтем!»

Каштанка аз пасаш рафт. Қариб баъди ним соат Каштанка аллакай дар болои фарши ҳучраи калону равшан менишаст ва сарашро ба як тараф қач карда, бо мароқ ва риққат ба рӯи марди ношинос, ки дар пушти миз нишаста ғизо меҳӯрд, нигоҳ мекард. Ношинос ғизо меҳӯрд ва Каштанкаро ҳам фаромӯш намекард: нахуст ба вай нону панир дод ва сипас, пораи гӯшт. Нисфи самбӯса ва устухонҳои мурғро ҳам ба пеши пояш партофт. Каштанка, ки аз гуруснагӣ саҳт азият мекашид, ин ҳамаро бошитоб хӯрд ва ҳатто мазза доштан ё надоштаниашро нафаҳмид. Ҳарчи зиёдтар меҳӯрд, ҳамон андоза бештар гуруснагиро эҳсос мекард.

— Воқеан, соҳибонат туро бад нигоҳубин мекардаанд, — бо ҳарисии том ба ғизо дарафтодан ва онро ноҳида фуру бурдани саг дида дӯхта гуфт марди ношинос.

— Боз хеле лоғар ҳастӣ! Пӯсту устухон...

Каштанка ғизои зиёдеро истеъмол намуд, вале пурра сернашуд, танҳо аз пурхӯрӣ андак беҳуд гардид. Баъд аз тановули таом дар миёнаи ҳучра дароз кашиду дар вучуди худ беҳолии гувороеро ҳис намуда дум ликонд. Вақте ки соҳиби нави Каштанка дар курсии мулоим бафурча нишаста сигор мекашид, Каштанка ҳамон дум ликонда, масъалаи манзили зисти ояндаашро ҳал мекард: кучо хубтар аст? Хонаи марди ношинос ё соҳиби аввалааш. Чӣҳози хонаи марди ношинос камбағалонаву безеб аст; ба ҷуз курсиҳою диван ва чароғу қолинҳо дар он дигар чизе нест, ҳучра ҳам ғӯиё холист, аммо манзили наҷҷор саршори ҷиҳоз аст; дар хонаи ӯ мизу дастгоҳи наҷҷорӣ, тӯдаи параха, рандаю искана, арраҳои гуногун, тағора, қафаси саъва ва... ҳаст. Дар хо-

Қолин — гилеми пашмини патдор.

Искана — асбоби махсуси ҷубтарошӣ.

наи марди ношинос ҳатто бӯе ба машом намерасад, хонаи наҷвор бошад, ҳамеша гарм асту ҳамеша бӯи хуши рангу елим ва тахтапораҳо ба димоғ мезанад. Вале марди ношинос дар як бобат бартарӣ дорад: ба вай бемалол ғизои бисёр медиҳад ва агар аз рӯи адолат бигӯем, ҳар гаҳе Каштанка дар назди мизи ӯ истода, бо раҳм ба рӯяш дида медӯзад, боре ҳам вайро наме-занад ва лагадкӯбаш ҳам намекунад, ягон маротиба «Дафъ шав, лаънатӣ!» ҳам нагуфтааст.

Хӯҷаини нав сигорашро кашида аз хона берун шуд ва лаҳзае баъд кӯрпачае дар даст баргашта, онро дар кунҷ, дар шафати диван, густурда гуфт:

– Эй ту, махлуқи безабон, ин ҷо биё! Ана, дар ин ҷо хоб кун, фаҳмидӣ?

Сипас ӯ чароғро хомӯш карда аз дар берун шуд. Каштанка бемалол дар болои кӯрпача дароз кашида чашмонашро пӯшид; аз берун аккоси сағ шунида шуд ва Каштанка хост ба он ҷавоб бигардонад, аммо баногаҳ ӯро эҳсоси яъсу навмедӣ фаро гирифт. Лука Александрич, фарзанди ӯ Федюшка, ҷойгаҳи нарму бофароғаташро дар таги дастгоҳи наҷворӣ ба хотир овард... Ба хотир овард, ки дар шабҳои дарози зимистон, гоҳе ки соҳибаш ҷӯб метарошид ё бо овози баланд рӯзнома мутолиа менамуд, Федя, одатан, бо Каштанка бозӣ мекард: аз пойҳои қафояш дошта, аз таги дастгоҳи наҷворӣ кашида берунаш мекард ва чунон бошавқ бо ӯ бозӣ мекард, ки аз ин муомила чашмони сағи бечора сиёҳӣ мезаданд ва тамоми буғумҳояш ба дард мебаромаданд. ӯро маҷбур мекард, ки бо ду пойи қафояш роҳ гардад. Тасаввур мекард, ки ӯ зангӯла аст: аз думаш дошта саҳт мекашид, ба чунин муомила сағча тоқат наоварда, аз дард вингос мезаду меҷакид, маҷбураш мекард, ки тамокуро бӯй бикашад. Махсусан, ана ин нағмаи Федя барояш азиятовар буд: ба ресмон бурдаи гӯштро баста, ба Каштанка медод. Вақте ки Каштанка лӯндаи гӯштро фурӯ мебурд, ӯ баланд-баланд хандида онро аз даҳонаш берун мебаровард. Ҳар қадар хотираҳо возеҳтар ҷилвагар мешуданд, ҳамон андоза баландтару бадардтар вингос мезад Каштанка. Аммо ноаён бемадорӣ ва гармӣ бар ғаму ғусса ғалаба карданд... Вайро хоб бурд ва ғалаи сағҳо ба хобаш даромаданд; воқеан, пирсаги чингиламӯй, ки чашмонаш доғи сафед доштанду пашм биниашро пӯшида буд ва Каштанка имрӯз ӯро дар кӯча дида буд, бо онҳо медавид. Федя искана дар даст, аз

пушти пирсаги чингиламӯй давид ва нохост бадани вайро ҳам пашми ғафс пӯшонид. Вай бо суруру шодӣ аккосзанон ба назди Каштанка омад. Онҳо ҳалимона бинии якдигарро бӯ кашиданд ва паҳлуи ҳам ба тарафи кӯча давиданд...

ОШНОИИ НАВ ВА БИСЁР ФАРАҲБАХШ

Вақте ки Каштанка аз хоб бедор шуд, рӯз ҳам фаро расида буду аз кӯча ҳаёҳую гулгула, ки фақат рӯзона ба вуқӯ пайваста метавонанд, ба гӯш мерасид. Дар ҳуҷра касе набуд. Каштанка ҳамёзакашон, бо қаҳр ва қавоқи гирифта дар даруни ҳуҷра мегашт. Ҳар кунчи ҳуҷра ва ашёи дар он ҷойдоштаро бӯ кашида ба даҳлез назар афганд ва чизи даркориашро пайдо накард. Ба ҷуз даре, ки ба ҷониби даҳлез кушода мешуд, боз дари дигаре низ буд. Каштанка чанде фикр карду бо панҷаҳояш онро хорошида кушод ва ба хонаи дигар даромад. Он ҷо, дар болои кат, нафаре худро дар кӯрпаи мулоим печонида меҳобид. Каштанка ўро шинохт: ин ҳамон ношиноси дирӯза буд.

– Рррр... – ғуррос зад Каштанка, лекин ғизои дирӯзаро ба хотир оварда, ба думликони даромаду бӯи кашидан гирифт.

Вай сарулибос ва мӯзаи марди ношиносро бӯ кашида дарёфт, ки аз онҳо асосан бӯи асп меояд. Аз хонаи хоб дари дигаре ҳам кушода мешуд, ки ба ким-куҷое мебурд. Ин дар ҳам маҳкам буд. Каштанка онро бо панҷа хорошида, бо синааш тела дода кушод ва ҳамон лаҳза бӯе ғариб ва барояш ғайримақбул ба димоғаш зад. Мулоқоти нохушero эҳсос намуда, ғур-ғуркунон ба чор тараф дида дӯхта Каштанка ба ҳуҷрачаи хурди зардевораҳояш чиркин ворид гардид ва аз тарс худро ба қафо кашид. Чизе барояш ғайриинтизор ва бадҳайбате дар пеши чашмонаш ҳувайдо гардид. Қози хокистарранге сару гарданаширо қариб ба замин расондаю болҳояширо калон кушода, шипирросзанон ба ў ҳуҷум мекард. Андаке канортар аз вай, дар болои болишт, гурбаи сафеде меҳобид: вай ҳам, Каштанкаро дида, аз ҷояш барҷаст ва пушташиро ҳам ва думашро боло бардошту мӯи баданаширо сик карда шиппосзанон ба ў таҳдид намуд. Сағ, бемуҳобо, саҳт тарсид, вале онро ошкор накарда, баланд ҷакид ва ба гурба ҳуҷум намуд...

Гурба пушташиро ҳамтар намуда, шиппосзанон бо панҷааш ба сари Каштанка зарба зад. Каштанка ноилоҷ ба қафо ҷаста, дар болои чор пояш нишасту фукаширо ба тарафи гурба дароз карда, боқаҳр ҷаҳидан гирифт: ин дам қоз аз пас омада, якбора ба тахтапушташ саҳт минқор зад. Каштанка ҷонҳавлона барҷаст ва ба қоз дарафтод...

Қоз — як навъ мурғи оби ваҳшӣ ва хонагии гардандарози калонтар аз мурғобӣ, ғоз.

— Худаш чӣ гап? — шунида шуд овози баланду бадқаҳре ва ба ҳучра марди ношинос, ки дар тан яктаҳ ва дар даҳон сигор дошт, ворид шуд.

— Ин чӣ маънӣ дорад? Кани, ба ҷойҳоятон! Вай ба назди гурба омада, бо кафи даст ба пушти хамидааш зада гуфт:

— Фёдор Тимофеич, ин чӣ маънӣ дорад? Муноқиша мекунед? Эҳ ту, найрангбози пир! Дароз бикаш! Ва ба қоз рӯ гардонда дод зад:

— Иван Иванович, ба ҷоят бирав! Гурба итоаткорона ба болои кӯрпачаи худ гузашта, чашмонашро пӯшид. Аз рангу рӯй ва мӯйлабҳояш аён буд, ки худаш ҳам асабонӣ шудан ва ба ҷанг ҳамроҳ шуданашро қабул надорад. Каштанка бо нишони эътироз нӯла кашид, қоз бошад, гарданашро ёзонда, роҷеъ ба ким-чизе тез-тез, самимона, равшану сареҳ, вале беҳад номафҳум, ғо-ғо кард.

— Майлаш, майлаш! — гуфт хӯҷаин хамёзакашон.

— Оромона ва дӯстона бояд зист ва ба Каштанка чашм дӯхта илова кард:

— Ту, зардак, матарс... Инҳо мардуми хубанд, озор намедиҳанд. Исто, мо туро бо чӣ ном ҷеғ мезанем? Бе ном намешавад, бародар.

Марди ношинос баъди андешае гуфт:

— Медонӣ-чӣ... Номӣ ту минбаъд Холаҷон мешавад...

Фаҳмидӣ? Холаҷон!

Ва чанд маротиба калимаи «Холаҷон»-ро такрор карда, берун баромад. Каштанка дар ҷояш хобида, назоратро идома дод. Гурба ҳамоно дар болои кӯрпача менишасту вонамуд мекард, ки хоб аст. Қоз бошад, гарданашро ёзонда, дар як ҷой почак мезаду тез-тез дар бораи чизе самимона ғо-ғо мекард. Аз афташ ӯ қози хирадманде буд: ҳардафъа, баъди ҳар гуфтори тӯлониаш, ӯ боҳайрат қафо мерафт ва вонамуд мекард, ки аз гуфтаҳояш ифтихорманд аст... Каштанка ўро шунида, «рррр...»-рос зада ҷавобаш гардонд ва «тафтиш»-и гӯшаҳои ҳучрачаро идома дод. Дар яке аз кунҷҳо тағорачаеро дид, ки дар даруни он нахӯди тар ва чанд пора нони хушки ҷавинро гузошта буданд. Ў нахӯдро чашид, дарёфт, ки бемазза будааст. Пораҳои нонро ба даҳон бурд ва хоидан гирифт. Қоз аз хӯрокашро хӯрдани сағи бегона заррае наранҷид, баръакс, боз ҳам зуд-зуд ғо-ғо кардан гирифт ва барои он ки эътимодашро ба сагча собит намояд, ба назди тағорача омада чанд дона нахӯдро нӯши ҷон кард.

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Дар бораи зиндагиномаи Антон Павлович Чехов чӣ ақида доред ва фикрҳои шахсии худро баён намоед.
2. Шумо дар хона ҳайвони хонагӣ доред ва ба он чӣ гуна муносибат менамоед?
3. «Не, ин хел зистан номумкин аст! Хубаш, худкушӣ бояд кард!». Дар бораи ин тавр «андеша» намудани Каштанка чӣ муносибате доред?
4. «Каштанка инсониятро ба ду гурӯҳи тамоман нобаробар – ҳўҷаинҳо ва фармоишгарон ҷудо карда буд; дар миёни ҳам ин ва ҳам онҳо тафриқаи ҷиддӣ буд: аввалиҳо ҳуқуқ доштанд, ки Каштанкаро латукўб кунанд, дувумихоро худӣ ӯ ҳақ дошт аз банди пояшон бигазад». Дар бораи мазмуни ин порчаи асар чӣ ақида доред? Хулосаатонро оид ба ин гуфтаҳо баён кунед.

МУҚОИСА МЕКУНЕМ

1. Дар бораи ҳайвоноти хонагии худ қисса кунед.
2. Рафтори ҳар як қаҳрамони тамсилии қиссаро муқоиса намоед ва ҷиҳатҳои ба ҳам мушобеҳро шарҳ диҳед.
3. Бобати номгузории қаҳрамонҳои қиссааш нисбати муаллифи асар чӣ фикр доред?

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Мазмун ва мўҳтавои қисматҳои алоҳидаи қиссаро байни ҳам муҳокима ва муқоиса намоед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва нақли мухтасари ҳикояҳои «Хамелион» ва «Хонуме бо саг»-и А.П.Чехов пешниҳод ва тавсия карда мешавад.

МАҚСУД ҚОРИЕВ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба ҳаёт ва фаъолияти нависандаи шинохтаи адабиёти ўзбек Мақсуд Қorieв маълумот мегирем;
- дар бораи маҷмӯи ҳикояҳои адиб, хусусиятҳои муҳими ҳикоеи нависанда ва мавқеи ҳикояҳои воқеию ҳаҷвии адиб дар адабиёти навини ўзбек таассурот ҳосил мекунем.

ШИНОСОЙ БО МУАЛЛИФ

Мақсуд Қorieв 1 августи соли 1926 дар шаҳри Тошканд таваллуд шудааст. Солҳои ҷанг дар ширкатҳои ҷамоавии деҳаи Юнусобод бо корҳои маъмулӣ машғул мешавад. Соли 1947 До-нишкадаи ҳуқуқшиносии Тошкандро хатм намуда, дар ҳамон ҷо ба илмомӯзӣ (давраи аспирантура) идома медиҳад ва дертар номзади илми ҳуқуқшиносӣ (1994) мегардад.

Фаъолияти рӯзноманигории адиб аз соли 1949 дар рӯзномаи «Қизил Ўзбекистон» (Ўзбекистони сурх) оғоз меёбад. Баъдан фаъолияти кории ӯ дар рӯзномаи «Тошкент ҳақиқати» (Ҳақиқати Тошканд, муовини сармуҳаррир, сармуҳаррир; (1954–1963), маҷаллаи «Муштум» (сармуҳаррир; 1984–1992) ва минбаъд дар рӯзномаи «Меҳригиёҳ» (сармуҳаррир; то соли 2002) идома пайдо мекунад.

Мақсуд Қориёв ба унвони нависанда дар нимаҳои дуҷуми солҳои шастум ба майдони адабиёт қадам мениҳад. Паси ҳам маҷмӯаи ҳикоя ва қиссаҳои адиб бо номҳои «Шабҳои маҳтобӣ» (1968), «Вақте ки санҷид бишқуфад» (1970), «Шаби хусуф» (1971), «Зебурӯҳи Афросиёб» (1974), «Ҳангоми парвози баланди турнаҳо» (1976), «Ҳангоми гусели духтар» (1978), романҳои таърихии «Спитамен» (1985), «Ибни Сино» (1995), «Ғазнавиён» (2006), қиссаи «Бачагии Ибни Сино» (2002) ба таъъ расидаанд.

Дар заминаи қиссаҳои лирикии адиб филми телевизионии «Мирзо ва Лола» ва филмҳои бадеии «Парастуҳо дар баҳор оянд» (коргардон Ҳ.Аҳмар), «Ҳангоми гусели духтар» (коргардон У. Назаров) офарида шудаанд.

Мақсуд Қориёв яке аз муаллифони китоби дарсии «Назариёи давлат ва ҳуқуқ» мебошад.

Адиб сазовор ба медали «Шӯҳрат» (1996) ва нишони «Эл-юрт ҳурмати» (Маҳбуби халқу ватан, 1998) шудааст. Тобистони соли 2010 пас аз бемории начандон тӯлонӣ дар шаҳри Тошканд вафот мекунад.

БАРОИ МУТОЛИАИ АСАР ТАЙЁР МЕШАВЕМ

ҲИКОЯИ «ПАРАСТУҲО ДАР БАҲОР ОЯНД»

Ин воқеа дар ҳамон соли мудҳиши фаромӯшнопазир, ки заминларзаи саҳт ба вуқӯъ пайваста буд, дар Тошканд рух додааст. Мо айнан дар қалби заминчунбӣ, дар гузари Қашқар зиндагӣ мекардем. Аз пайи он ҳодисаи шуми табиӣ тамоми баданаи хонамон хароб шуда дарзу таракҳои бисёр бардошта буд. Агарчи хонаҳо сари ҷо ба назар мерасиданд, аммо имкони иқомат дар онҳо асло вуҷуд надошт. Хуб, ки ба бахтмон он замон айёми гарму нарм сар шуд ва мо чодар зада, ба ҳавлӣ баромадем.

Бешубҳа, ин гуна шароити зисти ғайриоддӣ барои бачаҳои ҳушманду ҳассос айнаи муддао буд. Ба хусус, асбобкашии мо ба ҳавлӣ боиси алоқа ва кунҷковии духтарамон Нодира гардид. Ин духтари пурзавқ акнун ба синфи шашум гузашта буд, ҳар гуна саргузашту ҳикояро бо майли тамои гӯш мекард, агар ягон хабар ё гапери мешунид, то ба тағаш нарасад, касро ором намегузошт. Аммо, ҳолиб ин ҷо, ки бо вучуди он ҳама пурсуҷӯю ҳазлу шӯхӣ Нодира кулфату изтиробӣ ба сари мардум омадаро дарк карда, ба мисли солмандон хеле пуртамкину ҷиддӣ шуда монд. Ин ҳолат сабабҳои дигаре ҳам доштааст, ки мо дертар донистем.

Ёдам ҳаст, дар сақфи хонаи мобайнии кошонаамон, ки калонтар аз хонаҳои дигар буд, парастуҳо лона доштанд.

Парасту – фароштурук.

Ин мурғакони аҷоиб ҳар сол дар рӯзҳои хоси фасли баҳор ба самти мо парида омада, ин рӯи он рӯйи лонаҳои пештараи худро «бозсозӣ» мекарданд ва нишеман гирифта, тамоми тобистон «умр ба сар мебарданд».

Ҳама аҳли хонавода ба парастуҳо хӯ гирифта будем, ба хусус, духтари яккаву танҳоямон Нодира онҳоро хеле дӯст медошт ва ба маҳзи ин ки баҳор мерасид, ду чашм ба роҳи парастуҳо мешуд. Ҳар гоҳ зимистон ба дарозо мекашид, дӯстони ба дер мондаашро ёд карда, ба навъи худ илтиҷо мекард, ки ҳавои сард тезтар гузашта равад.

Пас аз заминларза ҳама ашёву лавозими хонаамон дар рӯйи ҳавлӣ чошу пареш меҳобид, фазои оиларо бодинаҳси бесаранҷомӣ фаро гирифта буд. Бо дидани ин ҳолат Нодира низ дар худ гирифтаву ҳаёлангез мегашт, ба эҳтимоли зиёд, сарнавишти парастуҳои худро аз мадди ҳаёл мегузаронд.

Инак, дунёи зинда аз хоби зимистонӣ бедор шуд, дар саросари табиат гулу гиёҳон, бойчечаку зебоҳои ҳастӣ рӯ боз карданд, айёми баҳорӣ оғоз ёфт. Ба назар мерасид, ки барои баҳор ҳар гуна офати табиӣ, балоҳое мисли заминларза бегонаанд...

Як рӯз саҳарии барвақт, ногаҳон мунодиҳои баҳор – парастуҳо пайдо шуданд, мисли ин ки кошонаамон дубора такмил ёфт, ташвишу нороҳатии ба сарҳоямон омада камтар гардид. Шодию хурсандии Нодира бепоён буд.

Мунодӣ – ни-докунанда, ҷорчӣ.

Парастуҳо баробари расидан бо ҳарос ба хонаи худ даромада рафтанд, вале бо тезӣ аз он ҷо берун омада чуғуррасзанон ким-чиҳое гуфтан гирифтанд. Дар як ҷо наистода, монанди шабпарак гоҳе аз дар ва гоҳе аз тиреза ба хона даромада мебаромаданд, аз ниҳояти нороҳатӣ беохир чиқ-чиқу ғуд-ғуд мекарданд. Ин «муҳокима» чанд муддат давом ёфт, сипас ҷарчиҳои ҳавои гарм банохост ғоиб шуданд, фазои хонаро хомӯшӣ фаро гирифт, гӯё тағу болоро об зада бошанд, ҳама ҷо ҷиму сокит шуда рафт.

Мо гумон бурдем парастуҳо тез баргашта меоянд, аммо фурсати зиёде гузашту аз онҳо дараке нашуд.

Нодира маъюсу ноумед гардид, хурсандиаш аз байн рафт, дилаш вайрон шуд. Охир, чӣ кор кунад, вақте ки дӯстони вафодораш, онҳое, ки чандин сол бо вай ҳамхонагӣ кардаанду ҳу гирифтаанд, баромада раванд?

Нодира дилтанг шуда, ҳатто гилаомез ба хаёл рафт: «Наход дар рӯзе, ки ба сари мо мусибат омадааст, вақте ки кошонаамон хароб шудааст мурғони дӯстдоштаамон моро тарк кунанд?». Ё ба назди модараш, ки дар ошхона хӯрок мепухт, рафта арз кард:

– Очаҷон, чӣ кор мекунем акнун, парастуҳо моро монда рафтанд...

Модар бепарво гуфт: – Э духтарҷон-е, ба куҷо ҳам мераванд, ҳоло мебинӣ, боз гашта меоянд. – Не, намеоянд, гуфтугузори онҳоро худам шунидам...

Модар ба гапи Нодира хандида изҳор намуд:

– Духтараки нодони ман, гапатро бин, парастуҳо гуфтугузор кардаанд! Хуб, сӯҳбати онҳоро чӣ хел фаҳмидӣ?

– Фаҳмидам, оча, солҳои пеш ба навъи дигар чуғур-чуғур мекарданд. Рост, онҳо хеле нороҳат буданд, бовар кунед!

– Шояд бо дидани вазъи хонаамон ғамгин шуда бошанд, мурғон хеле ҳассосанд.

– Шояд...

Дар ҳамин асно парастуҳо гашта омаданд. Онҳо дигар ворида хона нашуда, дар гирди айвон ба даврзанӣ даромаданд. Дертар донистем, ки мурғакон барномаи худро тағйир дода, мушкили лонаро ба наҳви дигар ҳал карданӣ шудаанд. Онҳо дар сақфи айвон ба сохтани лона пардохтанд, бо ин мақсад ҳама бо тамоми нерӯ ба кор часпиданд. Бубинед, ки корҳои сохтусоз босуръат пеш рафт, «сохтмончиён»-и моҳир хастагиро ҳис накарда, аз дами саҳар то шом заҳмат кашиданд. Дар ин кор ҳам меъмору ҳам банно ва ҳам андовагар худашон буданд... Садоқату дӯстӣ ва заҳматкашии парастуҳо, воқеан, лоиқи таҳсин аст. Нодира ҷафокашии дӯстони худро, ки гӯё бо сӯзан чоҳ канда, ба ҷойи нишемангоҳи аз дас-

Наҳв – ин ҷо ба маънои роҳ, тарз.

Банно – устои гилкор.

ти заминларза харобшуда лонаи наvero мӯй ба мӯй пайрезиву бино мекарданд, дида, ба онҳо раҳмаш омад ва орзу мекард «иморат»-ашон ҳарчи зудтар ба итмом расад.

Дар ин ҳангом як иморати бисёрошёна дар васати шаҳр аз сӯйи сохтмончиёни маскавӣ ба истифода дода шуд ва барои мо низ аз он як хонаи сеҳучрагӣ доданд.

Чӣ ҳам мекардем, мебоист кошонаеро, ки чанд сол боз манзили азизамон буду айёми кӯдакию наврасиамон дар он гузаштааст, партофта равем. Ҳарчанд ба хонаи нав мекӯчидем, хеле дилвопас будем, ба вижа, Нодира ҷойи нишаст намеёфт. Бечора ба ҳар кас «парастуҳо чӣ мешаванд?» гӯён дарди дил мекард. Ў бо чашмони нам хоҳиш кард: — Додочон, илтимос, парастуҳоро ҳам ба хонаи навамон барем.

Ба ӯ дил доданӣ шуда гуфтам:

— Худат гувоҳ, парастуҳо лона месозанд, бояд дар ҳамин ҷо бимонанд.

— Мо ки рафтем, сохтмончиён ҳамаро вайрон мекунанд, баъд ҳоли ин шӯрпешониҳо чӣ мешавад?

Ба пурсишҳои Нодира ҷавоб ёфтан мушкил буд, боз ҳам саъй мекардем ўро дилбардорӣ кунем:

— Хона ба ин зудиҳо вайрон намешавад, то он вақт парастуҳо бароҳат бача монда, онҳоро калон карда мераванд.

— Аз ҳамааш хабар дорам, духтари ҳамсоя гуфт, ки дар ин ҷоҳо имороти баланд меафтадааст, то зимистон сохта мегирифтаанд...

— Ин хел нест, ба ҳар ҳол то тирамоҳ вайрон намекунанд.

— Хуб, фаразан гӯем, ки то тирамоҳ мемонад, вале баъд чӣ, дар баҳори соли дигар парастуҳо ба кучо меоянд?

— Худат мебинӣ, парастуҳо чӣ қадар мурғакони боҳуш ҳастанд! Масалан, ҳоло валангории хонаро пай бурда бо маслиҳат ба он ҷо надаромаданд, чун диданд мо дар ҳавлӣ зиндагӣ дорем, онҳо ҳам лонаи худро дар сақфи айвон заданд. Пас, агар дар баҳори соли дигар ҳам оянд, барои худ ҷойи муносиборо хоҳанд ёфт.

— Аз кучо меёфта бошанд? — бо тааҷҷуб пурсид Нодира.

— Шояд ба хонаи бисёрошёнаи мо раванд.

Нодира бо хушҳолӣ афзуд:

— Рост-а, додочон, кош ҳамин хел мешуд!

Ҳамин тавр, аз миён як ҳафта гузашту кӯчамонро бардошта ба хонаи нав рафтем. Манзили кушоду шинаме буд, дорои шароиту имконоти мусоид, ба ҳамаамон хуш омад. Бо мароми худ зиндагиамон роҳ меафтод.

Боре ҳамроҳи Нодира барои овардани баъзе майда-чуйдаи зарурӣ ба самти гузари Қашқар — ба хонаи кӯҳнаамон роҳ пеш гирифтем. Баробари вориди ҳавлӣ шудан, беихтиёр, ҳам ман ва

ҳам Нодира ба сақфи айвон чашм дӯхтем, аммо аз парастуҳо хабаре набуд.

Каме дар миёни ҳавлӣ мунтазир истодем, гумон кардем парастуҳо дунболи «масолеҳи сохтмонӣ» рафтаанду ҳоло бар-мегарданд. Лекин мурғакони беозор пайдо нашуданд, ба назар мерасид, ки сохтусози «манзили нав»-ро нимкора гузошта, кайҳо парида рафтаанд...

Назаре ба Нодира афкандам, ду чашм ба замин дӯхта сокит меистод. Ё ба сӯяш нигоҳ кардани маро пай бурд магар, барои нишон надодани намии дидагонаш ба дигар сӯ рӯ гардонд. Падару фарзанд хомӯшона ҳавлии холиро, ки ҷуз бод чизе надошт, ба ҳоли худ гузошта ба қафо гаштем. Дар роҳ мерафтаму дилам беш аз пеш танг мешуд, ҳангоми асбобкашӣ ин қадар зиқ нашуда будам...

Эзоҳ: Заминларзаи фоҷиабори шаҳри Тошканд 26 апрели соли 1966, соати 5-у 23 дақиқаи субҳ ба вуқӯъ пайваستاаст. Он бо басомади 2-3 ҳертс 10-12 сония тӯл кашидааст. Бузургии зилзила дар манбаъ бар асоси миқёси Рихтер 5,2 бал ва дар сатҳи замин ҳудудан 8 бал будааст.

Тарҷумаи Юнуси Имомназар

МУҲОКИМА МЕНАМОЕМ

1. Дар бораи мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи мазкур чӣ гуна хулоса баровардед?
2. Шумо дар бораи паррандагони мавсуми баҳорӣ чӣ гуна тасаввурот доред?
3. Фикру андешаатонро дар бораи рафтори қаҳрамони асосии ҳикоя-Нодира баён кунед.

МУҚОИСА МЕКУНЕМ

1. Мазмуни ҳикояи хондашударо ба ҳамдигар муқоиса кунед.
2. Тафовути байни образҳои ҳикояро дар асоси фикрҳои шахсии худ баён намоед.
3. Хулосаҳои Шумо аз мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Парастуҳо дар баҳор оянд» чӣ гуна аст?
4. Ҳунари нависандаро дар эҷоди жанри ҳикоя баён кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва нақли мухтасари ҳикояву қиссаҳои «Ҳангоми парвози баланди турнаҳо», «Ҳангоми гусели духтар» ва қиссаи «Баҷагии Ибни Сино» тавсия карда мешавад.

O'quv nashri

**JUMANAZAR ESHONQULOV, SIROJIDDIN XO'JAQULOV
ILHOM ESHONQULOV, HIKMAT HIKMATOV**

ADABIYOT 7

*Ta'lim tojik tilida olib boriladigan maktablarning
7- sinfi uchun darslik*

Муҳаррир	Таваккал Чориев
Муҳаррири техникӣ	Лина Хижова
Муҳаррири бадеӣ	Шамсиддин Ходжаев
Рассом	Нигора Нусратова
Дизайнер	Тоҳир Турғунбоев
Саҳифабанд	Феруза Ботирова
Мусахҳеҳ	Ҷамшед Ҷумакулов

Ба чопаш2022 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Гарнитураи Ариал. Кегели 12 шпондор.
Бо усули офсет чоп шудааст.
Ҷузъи чопии шартӣ
Ҷузъи нашриву ҳисобӣ
Теъдоди нашрнусаха. Фармоиши №

**Ҷадвали нишондоди ҳолати китоби дарсии ба иҷора
диҳанда**

№	Ному насаби дониш-омӯз	Соли хо-ниш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифтани	Имзои роҳбари синф	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои роҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

**Ҷадвали болоӣ ҳангоми ба иҷора додан ва дар охи-
ри соли хониш баргардонида гирифтани китоб аз тарафи
роҳбари синф аз рӯйи меъёрҳои зерин пур карда мешавад:**

Нав	Ҳолати китоб ҳангоми бори аввал супоридан
Хуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоб ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳои ҳаст, надаридааст, ҷудо нашудааст, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, қанорҳои қоҳида, якҷанд хатҳо қашида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир гаштааст. Варақҳои ҷудошудааш аз нав таъмир гашта, дар баъзе саҳифаҳо хат қашида шудаанд.
Ғайриқаноатбахш	Муқова даридааст ва ба рӯйҳои хат қашида шудааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат қашида, ранг карда партофта шудааст. Китобро барқарор карда намешавад.